పంచతంత్రం

విష్ణుశర్మ

పంచతంత్రం

విష్ణుశర్మ

పంచతంత్రం

విష్ణుశర్మ

కథా-ముఖం

ఓం నమః శ్రీ-శారదా-గణపతి-గురుభ్యః | మహా-కవిభ్యో నమః |

బ్రహ్మా రుద్రః కుమారో హరి-వరుణ-యమా వహ్నిరింద్రః కుబేరశ్
చంద్రాదిత్యౌ సరస్వత్యుదధి-యుగ-నగా వాయురుర్వీ-భుజంగాః |
సిద్ధా నద్యోఽశ్వినౌ శ్రీర్దితిరదితి-సుతా మాతరశ్చండికాద్యా
వేదాస్తీర్థాని యక్షా గణ-వసు-మునయః పాంతు నిత్యం గ్రహాశ్చ ||

మనవే వాచస్పతయే శుక్రాయ పరాశరాయ ససుతాయ |
చాణక్యాయ చ విదుషే నమోఽస్తు నయ-శాస్త్ర-కర్తృభ్యః || 0.1 ||

సకలార్థ-శాస్త్ర-సారం జగతి సమాలోక్య విష్ణుశర్మేదం |
తంత్రైః పంచభిరేతచ్చకార సుమనోహరం శాస్త్రం || 0.2 ||

తద్యథానుశ్రూయతే | అస్తి దక్షిణాత్యే జనపదే మహిలారోప్యం నామ నగరం | తత్ర సకలార్థి-సార్థ-కల్ప-ద్రుమః ప్రవర-నృప-ముకుట-మణిమజరీచయచర్చితచరణ-యుగలః సకల-కల్ప-పారంగతోఽమరశక్తిర్నామ రాజా బభూవ | తస్య త్రయః పుత్రాః పరమ-దుర్మేధసో వసుశక్తిరుగ్రశక్తిరనేకశక్తిశ్చేతి నామానో బభూవుః | అథ రాజా తాన్ శాస్త్ర-విముఖాన్ ఆలోక్య సచివాన్ ఆహూయ ప్రోవాచ-భోః జ్ఞాతమేతద్భవద్భిర్యన్ మమైతే త్రయోఽపి పుత్రాః శాస్త్ర-విముఖా వివేక-హీనాశ్చ | తదేతాన్ పశ్యతో మే మహదపి రాజ్యం న సౌఖ్యమావహతి | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

అజాత-మృత-మూర్ఖేభ్యో మృతాజాతౌ సుతౌ వరం |
యతస్తౌ స్వల్ప-దుఃఖాయ యావజ్-జీవం జడో దహేత్ || 0.3 ||

వరం గర్భ-స్రావో వరం ఋతుషు నైవాభిగమనం
వరం జాతః ప్రేతో వరమపి చ కన్యైవ జనితా |
వరం బంధ్యా భార్యా వరమపి చ గర్భేషు వసతిర్
న చావిదగ్ధాన్ రూప-ద్రవిణ-గుణ-యుక్తోఽపి తనయః || 0.4 ||

కిం తయా క్రియతే ధేన్వా యా న సూతే న దుగ్ధదా |
కోఽర్థః పుత్రేణ జాతేన యో న విద్వాన్ న భక్తిమాన్ || 0.5 ||

తదేతేషాం యథా బుద్ధి-ప్రబోధనం భవతి తథా కోఽపుపాయోఽనుష్ఠీయతాం । అత్ర చ మద్దత్తాం వృత్తిం భుంజానానాం పండితానాం పంచశతీ తిష్ఠతి । తతో యథా మమ మనోరథాః సిద్ధిం యాంతి తథానుష్ఠీయతామితి । తత్రైకః ప్రోవాచ-దేవ ద్వాదశభిర్వర్షైర్వ్యాకరణం శ్రూయతే । తతో ధర్మ-శాస్త్రాణి మన్వాదీని అర్థ-శాస్త్రాణి చాణక్యాదీని కామ-శాస్త్రాణి వాత్స్యాయనాదీని । ఏవం చ తతో దర్మార్థ-కామ-శాస్త్రాణి జ్ఞాయంతే । తతః ప్రతిబోధనం భవతి । అథ తన్-మధ్యతః సుమతిర్నామ సచివః ప్రాహ-అశాశ్వతోఽయం జీవితవ్య-విషయః । ప్రభూత-కాల-జ్ఞేయాని శబ్ద-శాస్త్రాణి । తత్ సంక్షేప-మాత్రం శాస్త్రం కించిదేతేషాం ప్రబోధనార్థం చింత్యతామితి । ఉక్తం చ యతః-

అనంతపారం కిల శబ్ద-శాస్త్రం
స్వల్పం తథాయుర్బహవశ్చ విఘ్నాః ।
సారం తతో గ్రాహ్యమపాస్య ఫల్గు
హంసైర్యథా క్షీరమివాంబుధ్యాత్ ॥ 0.6॥

తదత్రాస్తి విష్ణుశర్మా నామ బ్రాహ్మణః సకల-శాస్త్ర-పారంగమశ్ఛాత్ర-సంసది లబ్ధ-కీర్తిః । తస్మై సమర్పయతు ఏతాన్ । స నూనం ద్రాక్ ప్రబుద్ధాన్ కరిష్యతి ఇతి । స రాజా తదాకర్ణ్య విష్ణుశర్మాణమాహూయ ప్రోవాచ-భో భగవన్ మదనుగ్రహార్థమేతానర్థ-శాస్త్రం ప్రతి ద్రాగ్యథానన్య-సదృశాన్ విదధాసి తథా కురు । తదాహం త్వాం శాసన-శతేన యోజయిష్యామి । అథ విష్ణు-శర్మా తం రాజానమాహ-దేవ శ్రూయతాం మే తథ్య-వచనం । నాహం విద్యా-విక్రయం శాసన-శతేనాపి కరోమి । పునరేతాంస్తవ పుత్రాన్ మాస-షట్కేన యది నీతి-శాస్త్రజ్ఞాన్ న కరోమి తతః స్వ-నామ-త్యాగం కరోమి । అథాసౌ రాజా తాం బ్రాహ్మణస్యాసంభావ్యాం ప్రతిజ్ఞాం శ్రుత్వా ససచివః ప్రహృష్టో విస్మయాన్వితస్తస్మై సాదరం తాన్ కుమారాన్ సమర్ప్య పరాం నిర్వృతిమాజగామ । విష్ణుశర్మణాపి తాన్ ఆదాయ తదర్థం మిత్ర-భేద-మిత్ర-ప్రాప్తి-కాకోలూకీయ-లబ్ధ-ప్రణాశ-అపరీక్షిత-కారకాణి చేతి పంచ-తంత్రాణి రచయిత్వా పాఠితాస్తే రాజపుత్రాః । తేఽపి తానధీత్య మాస-షట్కేన యథోక్తాః సంవృత్తాః । తతః ప్రభృతేతత్ పంచతంత్రకం నామ నీతి-శాస్త్రం బాలావబోధనార్థం భూతలే ప్రవృత్తం । కిం బహునా-

అధీతే య ఇదం నిత్యం నీతి-శాస్త్రం శృణోతి చ ।
న పరాభవమాప్నోతి శక్రాదపి కదాచన ॥ 0.7॥

ఇతి కథా-ముఖం॥

1. మిత్ర-భేదః

వర్ధమాన-వృత్తాంతః

అథాతః ప్రారభ్యతే మిత్ర-భేదో నామ ప్రథమం తంత్రం। యస్యాయమాదిమః శ్లోకః-

వర్ధమానో మహాన్ స్నేహః సింహ-గో-వృషయోర్వనే।
పిశునేనాతిలుబ్ధేన జంబుకేన వినాశితః॥1.1॥

తద్యథానుశ్రూయతే। అస్తి దక్షిణాత్యే జనపదే మహిలారోప్యం నామ నగరం। తత్ర ధర్మోపార్జిత-భూరి-విభవో వర్ధమానకో నామ వణిక్-పుత్రో బభూవ। తస్య కదాచిద్రాత్రౌ శయ్యారూఢస్య చింతా సముత్పన్నా। తత్ ప్రభూతేఽపి విత్తేఽర్థోపాయాశ్చింతనీయాః కర్తవ్యాశ్చేతి। యత ఉక్తం చ-

నహి తద్విద్యతే కించిద్యదర్థేన న సిద్ధ్యతి।
యత్నేన మతిమాంస్తస్మాదర్థమేకం ప్రసాధయేత్॥1.2॥

యస్యార్థస్తస్య మిత్రాణి యస్యార్థాస్తస్య బాంధవాః।
యస్యార్థాః స పుమాం లోకే యస్యార్థాః స చ పండితః॥1.3॥

న సా విద్యా న తద్దానం న తచ్ఛిల్పం న సా కలా।
న తత్ స్థైర్యం హి ధనినాం యాచకైర్యన్ న గీయతే॥1.4॥

ఇహ లోకే హి ధనినాం పరోఽపి స్వజనాయతే।
స్వజనోఽపి దరిద్రాణాం సర్వదా దుర్జనాయతే॥1.5॥

అర్థేభ్యోఽపి హి వృద్ధేభ్యః సంవృత్తేభ్య ఇతస్తతః।
ప్రవర్తంతే క్రియాః సర్వాః పర్వతేభ్య ఇవాపగాః॥1.6॥

పూజ్యతే యదపూజ్యోఽపి యదగమ్యోఽపి గమ్యతే।
వంద్యతే యదవంద్యోఽపి స ప్రభావో ధనస్య చ॥1.7॥

అశనాదింద్రియాణీవ స్యుః కార్యాణఖిలానపి।
ఏతస్మాత్ కారణాద్విత్తం సర్వ-సాధనముచ్యతే॥1.8॥

అర్థార్థీ జీవ-లోకోఽయం శ్మశానమపి సేవతే |
త్యక్త్వా జనయితారం స్వం నిఃస్వం యచ్ఛతి దూరతః || 1.9||

గత-వయసామపి పుంసాం యేషామర్థా భవంతి తే తరుణాః |
అర్థే తు యే హీనా వృద్ధాస్తే యౌవనేఽపి స్యుః || 1.10||

స చార్థః పురుషాణాం షడ్భిరుపాయైర్భవతి భిక్షాయా నృప-సేవయా కృషి-కర్మణా విద్యోపార్జనేన వ్యవహారేణ వణిక్-కర్మణా వా | సర్వేషామపి తేషాం వాణిజ్యేనాతిరస్కృతోఽర్థ-లాభః స్యాత్ | ఉక్తం చ యతః-

కృతా భిక్షానేకైర్వితరతి నృపో నోచితమహో
కృషిః క్లిష్టా విద్యా గురు-వినయ-వృత్త్యాతివిషమా |
కుసీదాద్దారిద్ర్యం పరకరగత-గ్రంథి-శమనాన్
న మన్యే వాణిజ్యాత్ కిమపి పరమం వర్తనమిహ || 1.11||

ఉపాయానాం చ సర్వేషాముపాయః పణ్య-సంగ్రహః |
ధనార్థం శస్యతే హ్యేకస్తదన్యః సంశయాత్మకః || 1.12||

తచ్చ వాణిజ్యం సప్త-విధమర్థాగమాయ స్యాత్ | తద్యథా గాంధిక-వ్యవహారః, నిక్షేప-ప్రవేశః, గోష్ఠిక-కర్మ, పరిచిత-గ్రాహకాగమః, మిథ్యా-క్రయ-కథనం, కూట-తులా-మానం, దేశాంతరాద్భాండానయనం చేతి | ఉక్తం చ-

పణ్యానాం గాంధికం పణ్యం కిమన్యైః కాంచనాదిభిః |
యత్రైకేన చ యత్ క్రీతం తచ్ఛతేన ప్రదీయతే || 1.13||

నిక్షేపే పతితే హర్మ్యే శ్రేష్ఠీ స్తౌతి స్వ-దేవతాం |
నిక్షేపీ మ్రియతే తుభ్యం ప్రదాస్యాముపయాచితం || 1.14||

గోష్ఠిక-కర్మ-నియుక్తః శ్రేష్ఠీ చింతయతి చేతసా హృష్టః |
వసుధా వసు-సంపూర్ణా మయాద్య లబ్ధా కిమన్యేన || 1.15||

పరిచితమాగచ్ఛంతం గ్రాహకముత్కంఠ్యా విలోకయాసౌ |
హృష్యతి తద్ధన-లబ్ధో యద్వత్ పుత్రేణ జాతేన || 1.16||

అన్యచ్చ-
పూర్ణాపూర్ణే మానే పరిచిత-జన-వంచనం తథా నిత్యం |

మిథ్యా-క్రయస్య కథనం ప్రకృతిరియం స్యాత్ కిరాతానాం ॥ 1.17॥

ద్విగుణం త్రిగుణం విత్తం భాండ-క్రయ-విచక్షణాః ।
ప్రాప్నువంతుద్యమాల్లోకా దూర-దేశాంతరం గతాః ॥ 1.18॥

ఇతేవం సంప్రధార్య మథురా-గామీని భాండానాదాయ శుభాయాం తిథౌ గురు-జనానుజ్ఞాతః సురథాధిరూఢః ప్రస్థితః । తస్య చ మంగల-వృషభ సంజీవక-నందక-నామానౌ గృహోత్పన్నౌ ధూర్వోఢారౌ స్థితౌ । తయోరేకః సంజీవకాభిధానో యమునా-కచ్ఛమవతీర్ణః సంపంక-పూరమాసాద్య కలిత-చరణో యుగ-భంగం విధాయ విషసాద । అథ తం తదవస్థమాలోక్య వర్ధమానః పరం విషాదమాగమత్ । తదర్థం చ స్నేహార్ద్ర-హృదయస్త్రి-రాత్రం ప్రయాణ-భంగమకరోత్ । అథ తం విషణ్ణమాలోక్య సాబుధికైరభిహితం- భోః శ్రేష్ఠిన్ ! కిమేవం వృషభస్య కృతే సింహ-వ్యాఘ్ర-సమాకులే బహ్వపాయేఽస్మిన్ వనే సమస్త-సార్థస్త్వయా సందేహే నియోజితః । ఉక్తం చ-

న స్వల్పస్య కృతే భూరి నాశయేన్ మతిమాన్ నరః ।
ఏతదేవాత్ర పాండిత్యం యత్ స్వల్పాద్భూరి-రక్షణం ॥ 1.19॥

అథాసౌ తదవధార్య సంజీవకస్య రక్షా-పురుషాన్ నిరూప్యాశేష-సార్థం నీత్వా ప్రస్థితః । అథ రక్షా-పురుషా అపి బహ్వపాయం తద్వనం విదిత్వా సంజీవకం పరిత్యజ్య పృష్ఠతో గత్వాఽన్యేద్యుస్తం సార్థవాహం మిథ్యాహుః- స్వామిన్, మృతోఽసౌ సంజీవకః । అస్మాభిస్తు సార్థవాహస్యాభీష్ట ఇతి మత్వా వహ్నినా సంస్కృతః ఇతి । తచ్ఛ్రుత్వా సార్థవాహః కృతజ్ఞతయా స్నేహార్ద్ర-హృదయస్తస్యౌర్ధ్వ-దేహిక-క్రియా వృషోత్సర్గాదికాః సర్వాశ్చకార । సంజీవకోఽపాయుః-శేషతయా యమునా-సలిల-మిశ్రైః శిశిరతరవాతైరాప్యాయిత-శరీరః కథంచిదప్యుత్థాయ యమునా-తటముపపేదే । తత్ర మరకత-సదృశాని బాల-తృణాగ్రాణి భక్షయన్ కతిపయైరహోభిర్హర-వృషభ ఇవ పీనః కకుద్మాన్ బలవాంశ్చ సంవృత్తః । ప్రత్యహం వల్మీక-శిఖరాగ్రాణి శృంగాభ్యాం విదారయన్ గర్జమాన ఆస్తే । సాధు చేదముచ్యతే-

అరక్షితం తిష్ఠతి దేవ-రక్షితం
సురక్షితం దేవ-హతం వినశ్యతి ।
జీవతనాథోఽపి వనే విసర్జితః
కృత-ప్రయత్నోఽపి గృహే వినశ్యతి ॥ 1.20॥

అథ కదాచిత్ పింగలకో నామ సింహః సర్వ-మృగ-పరివృతః పిపాసాకుల ఉదక-పానార్థం యమునా-తటమవతీర్ణః సంజీవకస్య గంభీరతర-రావం దూరాదేవాశృణోత్ | తచ్ఛ్రుత్వాఽతీవ వ్యాకుల-హృదయః ససాధ్వసమాకారం ప్రచ్ఛాద్య బట-తలే చతుర్మండలావస్థానేనావస్థితః | చతుర్మండలావస్థానం త్విదం- సింహః సింహానుయాయినః కాకరవాః కివృత్తా ఇతి | అథ తస్య కరటక-దమనక-నామానౌ ద్వౌ శృగాలౌ మంత్రి-పుత్రౌ భ్రష్టాధికారౌ సదానుయాయినావాస్తాం | తౌ చ పరస్పరం మంత్రయతః | తత్ర దమనకోఽబ్రవీత్- భద్ర కరటక, అయం తావదస్మత్-స్వామీ పింగలక ఉదక-గ్రహణార్థం యమునా-కచ్ఛమవతీర్య స్థితః | స కిం నిమిత్తం పిపాసాకులోఽపి నివృత్త్య వ్యూహ-రచనాం విధాయ దౌర్మనస్యేనాభిభూతోఽత్ర బట-తలే స్థితః | కరటక ఆహ- భద్ర కిమావయోరనేన వ్యాపారేణ ఉక్తం చ యతః-

అవ్యాపరేషు వ్యాపారం యో నరః కర్తుమిచ్ఛతి |
స ఏవ నిధనం యాతి కీలోత్పాటీవ వానరః || 1.21||

కథా 1 కీలోత్పాటి-వానర-కథా

కస్మింశ్చిన్ నగరాభ్యాశే కేనాపి వణిక్-పుత్రేణ తరు-ఖండ-మధ్యే దేవతాయతనం కర్తుమారబ్ధం | తత్ర చ యే కర్మకరాః స్థాపనాదయః | తే మధ్యాహ్న-బేలాయామాహారార్థం నగర-మధ్యే గచ్ఛంతి | అథ కదాచిత్ తత్రానుషంగికం వానర-యూథమితశ్చేతశ్చ పరిభ్రమదాగతం | తత్రైకస్య కస్యచిచ్ఛిల్పినోఽర్ధ-స్ఫాటితోఽఞ్జన-వృక్ష-దారుమయః స్తంభః ఖదిర-కీలకేన మధ్య-నిహితేన తిష్ఠతి | ఏతస్మిన్నంతరే తే వానరాస్తరు-శిఖర-ప్రసాద-శృంగ-దారు-పర్యంతేషు యథేచ్ఛయా క్రీడితుమారబ్ధాః | ఏకశ్చ తేషాం ప్రత్యాసన్న-మృత్యుశ్చాపల్యాత్ తస్మిన్నర్ధ-స్ఫోటిత-స్తంభే ఉపవిశ్య పాణిభ్యాం కీలకం సంగృహ్య యావదుత్పాదయితుమారేభే తావత్ తస్య స్తంభ-మధ్య-గత-వృషణస్య స్వ-స్థానాచ్చలిత-కీలకేన యద్వృత్తం తత్ ప్రాగేవ నివేదితం | అతోఽహం బ్రవీమి- అవ్యాపారేషు ఇతి | ఆవయోర్భక్షిత-శేష ఆహారోఽస్త్యేవ | తత్ కిమనేన వ్యాపారేణ | దమనక ఆహ తత్ కిం భవాన్ ఆహారార్థీ కేవలమేవ | తన్ న యుక్తం | ఉక్తం చ-

సుహృదాముపకారణాద్ద్విషతామపపకారణాత్ |
నృప-సంశ్రయ ఇష్యతే బుధైర్జఠరం కో న బిభర్తి కేవలం || 1.22||

కిం చ-
యస్మింజీవంతి జీవంతి బహవః సోఽత్ర జీవతు |
వయాంసి కిం న కుర్వంతి చంచ్వా స్వోదర-పూరణం || 1.23||

తథా చ-
యజ్ జీవ్యతే క్షణమపి ప్రథితం మనుష్యైర్
విజ్ఞాన-శౌర్య-విభవార్య-గుణైః సమేతం |
తన్ నామ జీవితమిహ ప్రవదంతి తజ్-జ్ఞాః
కాకోఽపి జీవతి చిరాయ బలిం చ భుంక్తే || 1.24||

యో నాత్మనా న చ పరేణ చ బంధు-వర్గే
దీనే దయాం న కురుతే న చ మర్త్య-వర్గే |
కిం తస్య జీవిత-ఫలం హి మనుష్య-లోకే
కాకోఽపి జీవతి చిరాయ బలిం చ భుంక్తే || 1.25||

సుపూరా స్యాత్ కునదికా సుపూరో మూషికాంజలిః |
సుసంతుష్టః కాపురుషః స్వల్పకేనాపి తుష్యతి || 1.26||

కిం చ-
కిం తేన జాతు జాతేన మాతుర్యౌవన-హారిణా |
ఆరోహతి న యః స్వస్య వంశస్యాగ్రే ధ్వజో యథా || 1.27||

పరివర్తిని సంసారే మృతః కో వా న జాయతే |
జాతస్తు గణ్యతే సోఽత్ర యః స్ఫురేచ్చ శ్రియాధికః || 1.28||

కిం చ-
జాతస్య నదీ-తీరే తస్యాపి తృణస్య జన్మ-సాఫల్యం |
యత్ సలిల-మజ్జనాకుల-జన-హస్తాలంబనం భవతి || 1.29||

తథా చ-
స్తిమితోన్నత-సంచారా జన-సంతాప-హారిణః |
జాయంతే విరలా లోకే జలదా ఇవ సజ్జనాః || 1.30||

నిరతిశయం గరిమాణం తేన
జనన్యాః స్మరంతి విద్వాంసః |
యత్ కమపి వహతి గర్భం
మహతామపి యో గురుర్భవతి || 1.31||

అప్రకటీకృత-శక్తిః శక్తోఽపి జనస్తిరస్క్రియాం లభతే |
నివసన్నంతర్దారుణి లంఘ్యో వహ్నిర్న తు జ్వలితః || 1.32||

కరటక ఆహ- ఆవాం తావదప్రధానౌ తత్ కిమావయోరనేన వ్యాపరేణ |

ఉక్తం చ-
అపృష్టోఽత్రాప్రధానో యో బ్రూతే రాజ్ఞః పురః కుధీః |
న కేవలమసమ్మానం లభతే చ విడంబనం || 1.33||

తథా చ-
వచస్తత్ర ప్రయోక్తవ్యం యత్రోక్తం లభతే ఫలం |
స్థాయీ భవతి చాత్యంతం రాగః శుక్ల-పటే యథా || 1.34||

దమక ఆహ- మా మైవం వద |
అప్రధానః ప్రధానః స్యాత్ సేవతే యది పార్థివం |
ప్రధానోఽపప్రధానః స్యాద్యది సేవా-వివర్జితః || 1.35||

యత ఉక్తం చ-
ఆసన్నమేవ నృపతిర్భజతే మనుష్యం
విద్యా-విహీనమకులీనమసంస్కృతం వా |
ప్రాయేణ భూమి-పతయః ప్రమదా లతాశ్చ
యత్ పార్శ్వతో భవతి తత్ పరివేష్టయంతి || 1.36||

తథా చ-
కోప-ప్రసాద-వస్తూని యే విచిన్వంతి సేవకాః |
ఆరోహంతి శనైః పశ్చాద్ధున్వంతమపి పార్థివం || 1.37||

విద్యావతాం మహేచ్ఛానాం శిల్ప-విక్రమ-శాలినాం |
సేవా-వృత్తి-విదాం చైవ నాశ్రయః పార్థివం వినా || 1.38||

యే జాత్యాది-మహోత్సాహాన్ నరేంద్రాన్ నోపయాంతి చ |
తేషామామరణం భిక్షా ప్రాయశ్చిత్తం వినిర్మితం || 1.39||

యే చ ప్రాహుర్దురాత్మానో దురారాధ్యా మహీభుజః |
ప్రమాదాలస్య-జాడ్యాని ఖ్యాపితాని నిజాని తైః || 1.40||

సర్పాన్ వ్యాఘ్రాన్ గజాన్ సింహాన్ దృష్ట్వోపాయైర్వశీకృతాన్ |
రాజేతి కియతీ మాత్రా ధీమతామప్రమాదినాం || 1.41||

రాజానమేవ సంశ్రిత్య విద్వాన్ యాతి పరాం గతిం |
వినా మలయమన్యత్ర చందనం న ప్రరోహతి || 1.42||

ధవలానాతపత్రాణి వాజినశ్చ మనోరమాః |
సదా మత్తాశ్చ మాతంగాః ప్రసన్నే సతి భూపతౌ || 1.43||

కరటక ఆహ- అథ భవాన్ కిం కర్తుమనాః ?

సోఽబ్రవీత్- అద్యాస్మత్-స్వామీ పింగలకో భీతో భీత-పరివారశ్చ వర్తతే | తద్దైనం గత్వా భయ-కారణం విజ్ఞాయ సంధి-విగ్రహ-యాన-ఆసన-సంశ్రయ-ద్వైధీ-భావానామేకతమేన సంవిధాస్యే |

కరటక ఆహ- కథం వేత్తి భవాన్ యద్భయావిష్టోఽయం స్వామీ ?

సోఽబ్రవీత్- జ్ఞేయం కిమత్ర ? యత ఉక్తం చ-

ఉదీరితోఽర్థః పశునాపి గృహ్యతే
హయాశ్చ నాగాశ్చ వహంతి చోదితాః |
అనుక్తమప్యూహతి పండితో జనః
పరేంగిత-జ్ఞాన-ఫలా హి బుద్ధయః || 1.44||

తథా చ మనుః (8.26)-

ఆకారైరింగితైర్గత్యా చేష్టయా భాషణేన చ |
నేత్ర-వక్త్ర-వికారైశ్చ లక్ష్యతేఽన్తర్గతం మనః || 1.45||

తదద్యైనం భయాకులం ప్రాప్య స్వ-బుద్ధి-ప్రభావేన నిర్భయం కృత్వా వశీకృత్య చ నిజాం సాచివ్య-పదవీం సమాసాదయిష్యామి |

కరటక ఆహ- అనభిజ్ఞో భవాన్ సేవా-ధర్మస్య | తత్ కథమేనం వశీకరిష్యసి ?

సోఽబ్రవీత్- కథమహం సేవానభిజ్ఞః ? మయా హి తాతోత్సంగే క్రీడతాభ్యాగత-సాధూనాం నీతి-శాస్త్రం పఠతా యచ్ఛ్రుతం సేవా-ధర్మస్య సారం తద్ధృది స్థాపితం | శ్రూయతాం తచ్చేదం-

సువర్ణ-పుష్పితాం పృథ్వీం విచిన్వంతి నరాస్త్రయః ।
శూరశ్చ కృత-విద్యశ్చ యశ్చ జానాతి సేవితుం ॥ 1.46॥

సా సేవా యా ప్రభు-హితా గ్రాహ్యా వాక్య-విశేషతః ।
ఆశ్రయేత్ పార్థివం విద్వాంస్తద్ద్వారేణైవ నాన్యథా ॥ 1.47॥

యో న వేత్తి గుణాన్ యస్య న తం సేవేత పండితః ।
న హి తస్మాత్ ఫలం కించిత్ సుకృష్టాదూషరాదివ ॥ 1.48॥

ద్రవ్య-కృతి-హీనోఽపి సేవ్యః సేవ్య-గుణాన్వితః ।
భవతాజీవనం తస్మాత్ ఫలం కాలాంతరాదపి ॥ 1.49॥

అపి స్థాణువదాసీనః శుష్యన్ పరిగతః క్షుధా ।
న త్వజ్ఞానాత్మ-సంపన్నాద్వృత్తిమీహతే పండితః ॥ 1.50॥

సేవకః స్వామినం ద్వేష్టి కృపణం పరుషాక్షరం ।
ఆత్మానం కిం స న ద్వేష్టి సేవ్యాసేవ్యం న వేత్తి యః ॥ 1.51॥

యస్యాశ్రిత్య విశ్రామం క్షుధార్తా యాంతి సేవకాః ।
సోఽర్కవన్ నృపతిస్త్యాజ్యః సదా పుష్ప-ఫలోఽపి సన్ ॥ 1.52॥

రాజ-మాతరి దేవ్యాం చ కుమారే ముఖ్య-మంత్రిణి ।
పురోహితే ప్రతీహారే సదా వర్తేత రాజవత్ ॥ 1.53॥

జీవేతి ప్రబ్రువన్ ప్రోక్తః కృత్యాకృత్య-విచక్షణః ।
కరోతి నిర్వికల్పం యః స భవేద్రాజ-వల్లభః ॥ 1.54॥

ప్రభు-ప్రసాదజం విత్తం సుప్రాప్తం యో నివేదయేత్ ।
వస్త్రాద్యం చ దధాతంగే స భవేద్రాజ-వల్లభః ॥ 1.55॥

అంతః-పుర-చరైః సార్ధం యో న మంత్రం సమాచరేత్ ।
న కలత్రైర్నరేంద్రస్య స భవేద్రాజ-వల్లభః ॥ 1.56॥

ద్యూతం యో యమ-దూతాభం హాలాం హాలాహలోపమం ।
పశ్యేద్దారాన్ వృథాకారాన్ స భవేద్రాజ-వల్లభః ॥ 1.57॥

యుద్ధ-కాలేఽగ్రణీర్యః స్యాత్ సదా పృష్ఠానుగః పురే ।
ప్రభోర్ద్వారాశ్రితో హర్మ్యే స భవేద్రాజ-వల్లభః ॥ 1.58॥

సమ్మతోఽహం విభోర్నిత్యమితి మత్వా వ్యతిక్రమేత్ ।
కృచ్ఛ్రేష్వపి న మర్యాదాం స భవేద్రాజ-వల్లభః ॥ 1.59॥

ద్వేషి-ద్వేష-పరో నిత్యమిష్టానామిష్ట-కర్మ-కృత్ ।
యో నరో నర-నాథస్య స భవేద్రాజ-వల్లభః ॥ 1.60॥

ప్రోక్తః ప్రత్యుత్తరం నాహ విరుద్ధం ప్రభునా న యః ।
న సమీపే హసత్యుచ్చైః స భవేద్రాజ-వల్లభః ॥ 1.61॥

ఉప్ రణం శరణం తద్వన్ మన్యతే భయ-వర్జితః ।
ప్రవాసం స్వ-పురావాసం స భవేద్రాజ-వల్లభః ॥ 1.62॥

న కుర్యాన్ నరనాథస్య యోషిద్భిః సహ సంగతిం ।
న నిందాం న వివాదం చ స భవేద్రాజ-వల్లభః ॥ 1.63॥

కరటక ఆహ- అథ భవాంస్తత్ర గత్వా కిం తావత్ ప్రథమం వక్ష్యతి తత్ తావదుచ్యతాం ।

దమనక ఆహ-
ఉత్తరాదుత్తరం వాక్యం వదతాం సంప్రజాయతే ।
సువృష్టి-గుణ-సంపన్నాద్బీజాద్బీజమివాపరం ॥ 1.64॥

అపాయ-సందర్శనజాం విపత్తిం
ఉపాయ-సందర్శనజాం చ సిద్ధిం ।
మేధావినో నీతి-గుణ-ప్రయుక్తాం
పురః స్ఫురంతీమివ వర్ణయంతి ॥ 1.65॥

ఏకేషాం వాచి శుకవదన్యేషాం హృది మూకవత్ ।
హృది వాచి తథాన్యేషాం వల్గు వల్గంతిఉ సూక్తయః ॥ 1.66॥

న చ అహమప్రాప్త-కాలం వక్ష్యే । ఆకర్ణితం మయా నీతి-సారం పితుః పూర్వముత్సంగం హి నిషేవతా ।

అప్రాప్త-కాలం వచనం బృహస్పతిరపి బ్రువన్ |
లభతే బహ్వవజ్ఞానమపమానం చ పుష్కలం || 1.67||

కరటక ఆహ-
దురారాధ్యా హి రాజానః పర్వతా ఇవ సర్వదా |
వ్యాలాకీర్ణాః సువిషమాః కఠినా దుష్ట-సేవితాః || 1.68||

తథా చ-
భోగినః కంచుకావిష్టాః కుటిలాః క్రూర-చేష్టితాః |
సుదుష్టా మంత్ర-సాధ్యాశ్చ రాజానః పన్నగా ఇవ || 1.69||

ద్వి-జిహ్వాః క్రూర-కర్మాణోఽనిష్ఠాశ్ఛిద్రానుసారిణః |
దూరతోఽపి హి పశ్యంతి రాజానో భుజగా ఇవ || 1.70||

స్వల్పమపపకుర్వంతి యేఽభీష్టా హి మహీపతేః |
తే వహ్నావివ దహ్యంతే పతంగాః పాప-చేతసః || 1.71||

దురారోహం పదం రాజ్ఞాం సర్వ-లోక-నమస్కృతం |
స్వల్పేనాపపకారేణ బ్రాహ్మణ్యమివ దుష్యతి || 1.72||

దురారాధ్యాః శ్రియో రాజ్ఞాం దురాపా దుష్పరిగ్రహాః |
తిష్ఠంతాప ఇవాధారే చిరమాత్మని సంస్థితాః || 1.73||

దమనక ఆహ- సత్యమేతత్ పరం | కింతు-

యస్య యస్య హి యో భావస్తేన తేన సమాచరేత్ |
అనుప్రవిశ్య మేధావీ క్షిప్రమాత్మ-వశం నయేత్ || 1.74||

భర్తుశ్చిత్తానువర్తిత్వం సువృత్తం చానుజీవినాం |
రాక్షసాశ్చాపి గృహ్యంతే నిత్యం ఛందానువర్తిభిః || 1.75||

సరుషి నృపే స్తుతి-వచనం తదభిమతే ప్రేమ తద్ద్విషి ద్వేషః |
తద్దానస్య చ శంసా అమంత్ర-తంత్రం వశీకరణం || 1.76||

కరటక ఆహ- యదేవమభిమతం తర్హి శివాస్తే పంథానః సంతు | యథాభిలషితమనుష్ఠీయతాం | సోఽపి ప్రణమ్య పింగలకాభిముఖం ప్రతస్థే |

అథాగచ్ఛంతం దమనకమాలోక్య పింగలకో ద్వాస్థమబ్రవీత్- అపసార్యతాం వేత్ర-లతా | అయమస్మాకం చిరంతనో మంత్రిపుత్రో దమనకోఽవ్యాహత-ప్రవేశః | తత్ ప్రవేశ్యతాం ద్వితీయ-మండల-భాగీ | ఇతి |

స ఆహ- యథావాదీద్భవాన్ ఇతి |

అథోపసృత్య దమనకో నిర్దిష్ట ఆసనే పింగలకం ప్రణమ్య ప్రాప్తానుజ్ఞ ఉపవిష్టః | స తు తస్య నక-కులిశాలంకృతం దక్షిణ-పాణిముపరి దత్త్వా మాన-పురః-సరమువాచ-అపి శివం భవతః | కస్మాచ్చిరాద్దృష్టోఽసి ?

దమనక ఆహ- న కించిద్దేవ-పాదానామస్మాభిః ప్రయోజనం | పరం భవతాం ప్రాప్త-కాలం వక్తవ్యం యత ఉత్తమ-మధ్యమాధమైః సర్వైరపి రాజ్ఞాం ప్రయోజనం | ఉక్తం చ-

దంతస్య నిష్కోషణకేన నిత్యం
కర్ణస్య కండూయనకేన వాపి |
తృణేన కార్యం భవతీశ్వరాణాం
కిమాంగ వాగ్ఘ-స్తవతా నరేణ || 1.77||

తథా వయం దేవ-పాదానామన్వయాగతా భృత్యా ఆపత్స్వపి పృష్ఠ-గామినో యద్యపి స్వమధికారం న లభామహే తథాపి దేవ-పాదానామేతద్యుక్తం న భవతి | ఉక్తం చ-

స్థానేష్వేవ నియోక్తవ్యా భృత్యా ఆభరణాని చ |
న హి చూడామణిః పాదే ప్రభవామీతి బధ్యతే || 1.78||

యతః-
అనభిజ్ఞో గుణానాం యో న భృత్యైరనుగమ్యతే |
ధనాఢ్యోఽపి కులీనోఽపి క్రమాయాతోఽపి భూపతిః || 1.79||

ఉక్తం చ-
అసమైః సమీయమానః సమైశ్చ
పరిహీయమాణ-సత్-కారః |
ధురి యో న యుజ్యమానస్త్రిభిర్
అర్థ-పతిం త్యజతి భృత్యః || 1.80||

యచ్చావివేకితయా రాజ్ఞా భృత్యానుత్తమ-పద-యోగ్యాన్ హీనాధమ-స్థానే నియోజయతి, న తే తత్రైవ స భూపతేర్దోషో న తేషాం | ఉక్తం చ-

కనక-భూషణ-సంగ్రహణోచితో
యది మణిస్త్రపుణి ప్రతిబధ్యతే |
న స విరౌతి న చాపి స శోభతే
భవతి యోజయితుర్వచనీయతా || 1.81||

యచ్చ స్వామేవం వదతి చిరాద్దృశ్యతే | తదపి శ్రూయతాం-

సవ్య-దక్షిణయోర్యత్ర విశేషో నాస్తి హస్తయోః |
కస్తత్ర క్షణమప్యార్యో విద్యమాన-గతిర్భవేత్ || 1.82||

కాచే మణిర్మణౌ కాచో యేషాం బుద్ధిర్వికల్పతే |
న తేషాం సన్నిధౌ భృత్యో నామ-మాత్రోఽపి తిష్ఠతి || 1.83||

పరీక్షకా యత్ర న సంతి దేశే
నార్ఘంతి రత్నాని సముద్రజాని |
ఆభీర-దేశే కిల చంద్రకాంతం
త్రిభిర్వరాటైర్విపణంతి గోపాః || 1.84||

లోహితాఖ్యస్య చ మణేః పద్మరాగస్య చాంతరం |
యత్ర నాస్తి కథం తత్ర క్రియతే రత్న-విక్రయః || 1.85||

నిర్విశేషం యదా స్వామీ సమం భృత్యేషు వర్తతే |
తత్రోద్యమ-సమర్థానాముత్సాహః పరిహీయతే || 1.86||

న వినా పార్థివో భృత్యైర్న భృత్యాః పార్థివం వినా |
తేషాం చ వ్యవహారోఽయం పరస్పర-నిబంధనః || 1.87||

భృత్యైర్వినా స్వయం రాజా లోకానుగ్రహ-కారిభిః |
మయూఖైరివ దీప్తాంశుస్తేజస్వ్యపి న శోభతే || 1.88||

అరైః సంధార్యతే నాభిర్నాభౌ చారాః ప్రతిష్ఠితాః |
స్వామి-సేవకయోరేవం వృత్తి-చక్రం ప్రవర్తతే || 1.89||

శిరసా విధృతా నిత్యం స్నేహేన పరిపాలితాః |
కేశా అపి విరజ్యంతే నిఃస్నేహాః కిం న సేవకాః || 1.90||

రాజా తుష్టో హి భృత్యానామర్థ-మాత్రం ప్రయచ్ఛతి |
తే తు సమ్మాన-మాత్రేణ ప్రాణైరప్యుపకుర్వతే || 1.91||

ఏవం జ్ఞాత్వా నరేంద్రేణ భృత్యాః కార్యా విచక్షణాః |
కులీనాః శౌర్య-సంయుక్తాః శక్తా భక్తాః క్రమాగతాః || 1.92||

యః కృత్వా సుకృతం రాజ్ఞో దుష్కరం హితముత్తమం |
లజ్జయా వక్తి నో కించిత్ తేన రాజా సహాయవాన్ || 1.93||

యస్మిన్ కృత్యం సమావేశ్య నిర్విశంకేన చేతసా |
ఆస్యతే సేవకః స స్యాత్ కలత్రమివ చాపరం || 1.94||

యోఽనాహూతః సమభ్యేతి ద్వారి తిష్ఠతి సర్వదా |
పృష్టః సత్యం మితం బ్రూతే స భృత్యోఽర్హో మహీభుజాం || 1.95||

అనాదిష్టోఽపి భూపస్య దృష్ట్వా హానికరం చ యః |
యతతే తస్య నాశాయ స భృత్యోఽర్హో మహీభుజాం || 1.96||

తాడితోఽపి దురుక్తోఽపి దండితోఽపి మహీభుజా |
యో న చింతయతే పాపం స భృత్యోఽర్హో మహీభుజాం || 1.97||

న గర్వం కురుతే మానే నాపమానే చ తప్యతే |
స్వాకారం రక్షయేద్యస్తు స భృత్యోఽర్హో మహీభుజాం || 1.98||

న క్షుధా పీడ్యతే యస్తు నిద్రయా న కదాచన |
న చ శీతాతపాద్యైశ్చ స భృత్యోఽర్హో మహీభుజాం || 1.99||

శ్రుత్వా సాంగ్రామికీం వార్తాం భవిష్యాం స్వామినం ప్రతి |
ప్రసన్నాస్యో భవేద్యస్తు స భృత్యోఽర్హో మహీభుజాం || 1.100||

సీమా వృద్ధిం సమాయాతి శుక్ల-పక్ష ఇవోడురాట్ |
నియోగ-సంస్థితే యస్మిన్ స భృత్యోఽర్హో మహీభుజాం || 1.101||

సీమా సంకోచమాయాతి వహ్నౌ చర్మ ఇవాహితం ।
స్థితే యస్మిన్ స తు త్యాజ్యో భృత్యో రాజ్యం సమీహతా ॥ 1.102॥

తథా శృగాలోఽయమితి మన్యమానేన మమోపరి స్వామినా యదవజ్ఞా క్రియతే తదపయుక్తం । ఉక్తం చ యతః-

కౌశేయం కృమిజం సువర్ణముపలాద్దుర్వాపి గోరోమతః
పంకాత్ తామరసం శశాంక ఉదధేరిందీవరం గోమయాత్ ।
కాష్ఠాదగ్నిరహేః ఫణాదపి మణిర్గో-పిత్తతో రోచనా
ప్రాకాశ్యం స్వ-గుణోదయేన గుణినో గచ్ఛంతి కిం జన్మనా ॥ 1.103॥

మూషికా గృహ-జాతాపి హంతవ్యా స్వాప-కారిణీ ।
భక్ష్య-ప్రదానైర్మార్జారో హితకృత్ ప్రాప్యతే జనైః ॥ 1.104॥

ఏరండ-భిండార్క-నలైః ప్రభూతైరపి సంచితైః ।
దారు-కృత్యం యథా నాస్తి తథైవాజ్ఞైః ప్రయోజనం ॥ 1.105॥

కిం భక్తేనాసమర్థేన కిం శక్తేనాపకారిణా ।
భక్తం శక్తం చ మాం రాజన్ నావజ్ఞాతుం త్వమర్హసి ॥ 1.106॥

పింగలక ఆహ- భవత్వేవం తావత్ । అసమర్థః సమర్థో వా చిరంతనస్త్వమస్మాకం మంత్రి-పుత్రః । తద్విశ్రబ్ధం బ్రూహి యత్ కించిద్వక్తుకామః ।

దమనక ఆహ- దేవ జిజ్ఞాప్యం కించిదస్తి ।

పింగలక ఆహ- తన్ నివేదయాభిప్రేతం ।

సోఽబ్రవీత్-
అపి స్వల్పతరం కార్యం యద్భవేత్ పృథివీ-పతేః ।
తన్ న వాచ్యం సభా-మధ్యే ప్రోవాచేదం బృహస్పతిః ॥ 1.107॥

తదైకాంతికే మద్విజ్ఞాప్యమాకర్ణయంతు దేవ-పాదాః । యతః-

షట్-కర్ణో భిద్యతే మంత్రశ్చతుష్కర్ణః స్థిరో భవేత్ ।
తస్మాత్ సర్వ-ప్రయత్నేన షట్కర్ణం వర్జయేత్ సుధీః ॥ 1.108॥

అథ పింగలకాభిప్రాయజ్ఞా వ్యాఘ్ర-ద్వీపి-వృక-పురఃసరా సర్వేఽపి తద్వచః సమాకర్ణ్య సంసది తత్-క్షణాదేవ దూరీభూతాః | తతశ్చ దమనక ఆహ- ఉదక-గ్రహణార్థం ప్రవృత్తస్య స్వామినః కిమిహ నివృత్త్యావస్థానం |

పింగలక ఆహ సవిలక్ష-స్మితం- న కించిదపి |

సోఽబ్రవీత్- దేవ యదనాఖ్యేయం తత్ తిష్ఠతు | ఉక్తం చ-

దరిషు కించిత్ స్వజనేషు కించిద్
గోప్యం వయస్యేషు సుతేషు కించిత్ |
యుక్తం న వా యుక్తమిదం విచింత్య
వదేద్విపశ్చిన్ మహతోఽనురోధాత్ || 1.[*100]

తచ్ఛ్రుత్వా పింగలకశ్చింతయామాస- యోగ్యోఽయం దృశ్యతే | తత్ కథయామేతస్యాగ్రే ఆత్మనోఽభిప్రాయం | ఉక్తం చ-

స్వామిని గుణాంతరజ్ఞే గుణవతి భృత్యేఽనువర్తిని కలయే |
సుహృది నిరంతర-చిత్తే నివేద్య దుఃఖం సుఖీ భవతి || 1.[*101]

భో దమనక శృణోషి శబ్దం దూరాన్ మహాంతం |

సోఽబ్రవీత్- స్వామిన్ శృణోమి | తత్ కిం |

పింగలక ఆహ- భద్ర అహమస్మాద్వనాద్గంతుమిచ్ఛామి | దమనక ఆహ- కస్మాత్ |

పింగలక ఆహ - యతోఽద్యస్మద్వనే కిమపపూర్వం సత్త్వం ప్రవిష్టం యస్యాయం మహా-శబ్దః శ్రూయతే | తస్య చ శబ్దానురూపేణ పరాక్రమేణ భవితవ్యమితి |

దమనక ఆహ- యచ్ఛబ్ద-మాత్రాదపి భయముపగతః స్వామీ తదపయుక్తం | ఉక్తం చ-
అంభసా భిద్యతే సేతుస్తథా మంత్రోఽపరక్షితః |
పైశున్యాద్భిద్యతే స్నేహో భిద్యతే వాగ్భిరాతురః || 1.111||

తన్ న యుక్తం స్వామినః పూర్వోపార్జితం వనం త్యక్తుం | యతో భేరీ-వేణు-వీనా-మృదంగ-తాల-పటహ-శంఖ-కాహలాది-భేదేన శబ్దా అనేక-విధా భవంతి | తన్ న కేవలాచ్ఛబ్ద-మాత్రాదపి భేతవ్యం | ఉక్తం చ-

అత్యుత్కటే చ రౌద్రే చ శత్రౌ ప్రాప్తే న హీయతే |
ధైర్యం యస్య మహీనాథో న స యాతి పరాభవం || 1.112||

దర్శిత-భయేఽపి ధాతరి ధైర్య-ధ్వంసో భవేన్ న ధీరాణాం |
శోషిత-సరసి నిదాఘే నితరామేవోద్ధతః సింధుః || 1.113||

తథా చ-
యస్య న విపది విషాదః సంపది హర్షో రణే న భీరుత్వం |
తం భువన-త్రయ-తిలకం జనయతి జననీ సుతం విరలం || 1.114||

తథా చ-
శక్తి-వైకల్య-నమ్రస్య నిఃసారత్వాల్లఘీయసః |
జన్మినో మానహీనస్య తృణస్య చ సమా గతిః || 1.115||

అపి చ-
అన్య-ప్రతాపమాసాద్య యో దృఢత్వం న గచ్ఛతి |
జతుజాభరణస్యేవ రూపేణాపి హి తస్య కిం || 1.116||

తదేవం జ్ఞాత్వా స్వామినా ధైర్యావష్టంభః కార్యః | న శబ్ద-మాత్రాద్భేతవ్యం | అపి చ-

పూర్వమేవ మయా జ్ఞాతం పూర్ణమేతద్ధి మేదసా |
అనుప్రవిశ్య విజ్ఞాతం యావచ్చర్మ చ దారు చ || 1.117||

పింగలక ఆహ- కథమేతత్ |

సోఽబ్రవీత్-

కథా 2 శృగాల-దుందుభి-కథా

కశ్చిద్గోమాయుర్నామ శృగాలః క్షుత్క్షామ-కంఠః ఇతస్తతః పరిభ్రమన్ వనే సైన్య-ద్వయ-సంగ్రామ-భూమిమపశ్యత్ | తస్యాం చ దుందుభేః పతితస్య వాయు-వశాద్వల్లీ-శాఖాగ్రైర్హన్యమానస్య శబ్దమశృణోత్ | అథ క్షుభిత-హృదయశ్చింతయామాస అహో వినష్టోఽస్మి | తద్యావన్ నాస్య ప్రోచ్చారిత-శబ్దస్య దృష్టి-గోచరే గచ్ఛామి తావదన్యతో వ్రజామి | అథవా నైతద్యుజ్యతే సహసైవ |

భయే వా యది వా హర్షే సంప్రాప్తే యో విమర్శయేత్ |
కృత్యం న కురుతే వేగాన్ న స సంతాపమాప్నుయాత్ || 1.118||

తత్ తావజ్ జానామి కస్యాయం శబ్దః | ధైర్యమాలంబ్య విమర్శయన్ యావన్ మందం మందం గచ్ఛతి తావద్దుందుభిమపశ్యత్ | స చ తం పరిజ్ఞాయ సమీపం గత్వా స్వయమేవ కౌతుకాదతాడయత్ | భూయశ్చ హర్షాదచింతయత్- అహో చిరాదేతదస్మాకం మహోద్భోజనమాపతితం | తన్ నూనం మాంస-మేదోఽసృగ్భిః పరిపూరితం భవిష్యతి | తతః పరుష-చర్మావగుంఠితం తత్ కథమపి విదార్యైకదేశే ఛిద్రం కృత్వా సంహృష్ట-మనా మధ్యే ప్రవిష్టః | పరం చర్మ-విదారణతో దంష్ట్రాభంగః సమజని | అథ నిరాశీభూతస్తద్దారు-శేషమవలోక్య శ్లోకమేనమపఠత్ పూర్వమేవ మయా జ్ఞాతమితి | అతో న శబ్ద-మాత్రాద్భేతవ్యం |

పింగలక ఆహ- భోః పశ్యాయం మమ సర్వోఽపి పరిగ్రహో భయ-వ్యాకులిత-మనాః పలాయితుమిచ్ఛతి | తత్ కథమహం ధైర్యాదవష్టంభం కరోమి |

సోఽబ్రవీత్- స్వామిన్ నైషామేష దోషః | యతః స్వామి-సదృశా ఏవం భవంతి భృత్యాః | ఉక్తం చ-

అశ్వః శస్త్రం శాస్త్రం వీణా వాణీ నరశ్చ నారీ చ |
పురుష-విశేషం ప్రాప్తా భవంతయోగ్యాశ్చ యోగ్యాశ్చ || 1.119||

తత్-పౌరుషావష్టం కృత్వా త్వం తావదత్రైవ ప్రతిపాలయ యావదహమేతచ్ఛబ్ద-స్వరూపం జ్ఞాత్వాగచ్ఛామి | తతః పశ్చాద్యథోచితం కార్యమితి |

పింగలక ఆహ- కిం తత్ర భవాన్ గంతుముత్సహతే |

స ఆహ- కిం స్వామ్యాదేశాత్ సద్భృత్య కృత్యాకృత్యమస్తి | ఉక్తం చ-

స్వామ్యాదేశాత్ సుభృత్యస్య న భోః సంజాయతే క్వచిత్ |
ప్రవిశేన్ ముఖమాహేయం దుస్తరం వా మహార్ణవం || 1.120||

తథా చ-
స్వామ్యాదిష్టస్తు యో భృత్యః సమం విషమమేవ చ |
మన్యతే న స సంధార్యో భూభుజా భూతిమిచ్ఛతా || 1.121||

పింగలక ఆహ- భద్రం, యదేవం తద్గచ్ఛ | శివాస్తే పంథానః సంతు ఇతి |

దమనకోఽపి తం ప్రణమ్య సంజీవక-శబ్దానుషరీ ప్రతస్థే |

అథ దమనకే గతే భయ-వ్యాకుల-మనాః పింగలకశ్చింతయామాస- అహో న శోభనం కృతం మయా | యత్ తస్య విశ్వాసం గత్వాత్మాభిప్రాయో నివేదితః | కదాచిద్దమనకోఽయముభయ-వేతనో భూత్వా మమోపరి దుష్ట-బుద్ధిః స్యాద్భ్రష్టాధికారత్వాత్ | ఉక్తం చ-

యే భవంతి మహీపస్య సమ్మానిత-విమానితాః |
యతంతే తస్య నాశాయ కులీనా అపి సర్వదా || 1.122||

తత్ తావదస్య చికీర్షితం వేత్తుమన్యత్ స్థానాంతరం గత్వా ప్రతిపాలయామి | కదాచిద్దమనకస్తమాదాయ మాం వ్యాపాదయితుమిచ్ఛతి | ఉక్తం చ-

న బధ్యంతే హవిశ్వస్తా బలిభిర్దుర్బలా అపి |
విశ్వస్తాస్త్వేవ బధ్యంతే బలవంతోఽపి దుర్బలైః || 1.123||

బృహస్పతేరపి ప్రాజ్ఞో న విశ్వాసే వ్రజేన్ నరః |
య ఇచ్ఛేదాత్మనో వృద్ధిమాయుష్యం చ సుఖాని చ || 1.124||

శపథైః సంధితస్యాపి న విశ్వాసే వ్రజేద్రిపోః |
రాజ్య-లాభోద్యతో వృత్రః శక్రేణ శపథైర్హతః || 1.125||

న విశ్వాసం వినా శత్రుర్దేవానామపి సిధ్యతి |
విశ్వాసాత్ త్రిదశేంద్రేణ దితేర్గర్భో విదారితః || 1.126||

ఏవం సంప్రధార్య స్థానాంతరం గత్వా దమనక-మార్గమవలోకయన్న్ ఏకాకీ తస్థౌ | దమనకోఽపి సంజీవక-సకాశం గత్వా వృషభోఽయమితి పరిజ్ఞాయ హృష్ట-మనా వ్యచింతయత్- అహో శోభనమాపతితం | అనేనైతస్య సంధి-విగ్రహ-ద్వారేణ మమ పింగలకో వశ్యో భవిష్యతీతి | ఉక్తం చ-

న కౌలీన్యాన్ న సౌహార్దాన్ నృపో వాక్యే ప్రవర్తతే |
మంత్రిణాం వావదభ్యేతి వ్యసనం శోకమేవ చ || 1.127||

సదైవాపద్గతో రాజా భోగ్యో భవతి మంత్రిణాం |
అతఏవ హి వాంఛంతి మంత్రిణః సాపదం నృపం || 1.128||

యథా నేచ్ఛతి నీరోగః కదాచిత్ సుచికిత్సకం |
తథాపద్రహితో రాజా సచివం నాభివాంఛతి || 1.129||

ఏవం విచింతయన్ పింగలకాభిముఖః ప్రతస్థే | పింగలకోఽపి తమాయాంతం ప్రేక్ష్య స్వాకారం రక్షన్ యథా-పూర్వ-స్థితః దమనకోఽపి పింగలక-సకాశం గత్వా ప్రణమ్యోపవిష్టః | పింగలక ఆహ - కిం దృష్టం భవతా తత్ సత్త్వం ?

దమనక ఆహ- దృష్టం స్వామి-ప్రసాదాత్ |

పింగలక ఆహ- అపి సత్యం |

దమనక ఆహ- కిం స్వామి-పాదానామగ్రేఽసత్యం విజ్ఞాప్యతే | ఉక్తం చ-

అపి స్వల్పమసత్యం యః పురో వదతి భూభుజాం |
దేవానాం చ వినశ్యతే స ద్రుతం సుమహానపి || 1.130||

తథా చ-
సర్వ-దేవ-మయో రాజా మనునా సంప్రకీర్తితః |
తస్మాత్ తం దేవవత్ పశ్యేన్ న వ్యలీకేన కర్హిచిత్ || 1.131||

సర్వ-దేవమయస్యాపి విశేషో నృపతేరయం |
శుభాశుభ-ఫలం సద్యో నృపాద్దేవాద్భవాంతరే || 1.132||

పింగలక ఆహ- సత్యం దృష్టం భవిష్యతి భవతా | న దీనిపరి మహాంతః కుప్యంతీతి న త్వం తేన నిపాతితః | యతః-

తృణాని నోన్మూలయతి ప్రభంజనో
మృ్దూని నీచైః ప్రణతాని సర్వతః |
స్వభావ ఏవోన్నత-చేతసామయం
మహాన్ మహత్స్వేవ కరోతి విక్రమం || 1.133||

అపి చ-
గండస్థలేషు మద-వారిషు బద్ధ-రాగ-
మత్త-భ్రమద్భ్రమర-పాద-తలాహతోఽపి |
కోపం న గచ్ఛతి నితాంత-బలోఽపి నాగస్
తుల్యే బలే తు బలవాన్ పరికోపమేతి || 1.134||

దమనక ఆహ- అస్త్వేవం స మహాత్మా | వయం కృపణాః | తథాపి స్వామీ యది కథయతి తతో భృత్యత్వే నియోజయామి |

పింగలక ఆహ సోచ్ఛ్వాసం- కిం భవాన్ శక్నోతేవం కర్తుం |

దమనక ఆహ- కిమసాధ్యం బుద్ధేరస్తి | ఉక్తం చ-

న తచ్ఛస్త్రైర్న నాగేంద్రైర్న హయైర్న పదాతిభిః |
కార్యం సంసిద్ధిమభ్యేతి యథా బుద్ధ్యా ప్రసాధితం || 1.135||

పింగలక ఆహ- యదేవం తర్హమాత్య-పదేఽధ్యారోపితస్త్వం | అద్య-ప్రభృతి ప్రసాద-నిగ్రహాదికం త్వయైవ కార్యమితి నిశ్చయః |

అథ దమనకః సత్వరం గత్వా సాక్షేపం తమిదమాహ- ఏహేహీతో దుష్ట-వృషభ | స్వామీ పింగలకస్త్వామాకారయతి | కిం నిఃశంకో భూత్వా ముహుర్ముహుర్నదసి వృథా ఇతి |

తచ్ఛ్రుత్వా సంజీవకోఽబ్రవీత్- భద్ర కోఽయం పింగలకః |

దమనక ఆహ- కిం స్వామినం పింగలకమపి న జానాసి ? తత్-క్షణం ప్రతిపాలయ | ఫలేనైవ జ్ఞాస్యసి | నన్వయం సర్వ-మృగ-పరివృతో బట-తలే స్వామీ పింగలక-నామా సింహస్తిష్ఠతి |

తచ్ఛ్రుత్వా గతాయుషమివాత్మానం మన్యమానః సంజీవకః పరం విషాదమగమత్ | ఆహ చ- భద్ర భవాన్ సాధు-సమాచారో వచన-పటుశ్చ దృశ్యతే | తద్యది మామవశ్యం తత్ర నయసి తదభయ-ప్రదానేన స్వామినః సకాశాత్ ప్రసాదః కారయితవ్యః |

దమనక ఆహ-భోః సత్యమభిహితం భవతా | నీతిరేషా యతః-

పర్యంతో లభ్యతే భూమేః సముద్రస్య గిరేరపి |
న కథంచిన్ మహీపస్య చిత్తాంతః కేనచిత్ క్వచిత్ || 1.136||

తత్త్వమత్రైవ తిష్ఠ యావదహం తం సమయే దృష్ట్వా తతః పశ్చాత్ త్వామనయామి ఇతి | తథానుష్ఠితే దమనకః పింగలక-సకాశం గత్వేదమాహ-స్వామిన్ న తత్ ప్రాకృతం సత్త్వం | స హి భగవతో మహేశ్వరస్య వాహన-భూతో

వృషభ ఇతి | మయా పృష్ట ఇదమూచే | మహేశ్వరేణ పరితుష్టేన కాలిందీ-పరిసరే శష్పాగ్రాణి భక్షయితుం సమాదిష్టః | కిం బహునా మమ ప్రదత్తం భగవతా క్రీడార్థం వనమిదం |

పింగలక ఆహ సభయం-సత్యం జ్ఞాతం మయాధునా | న దేవతా-ప్రసాదం వినా శష్ప-భోజినో వ్యాలాకీర్ణ ఏవంవిధే వనే నిఃశంకా నందతో భ్రమంతి | తతస్త్వయా కిమభిహితం |

దమనక ఆహ-స్వామిన్ ఏతదభిహితం మయా యదేతద్వనం చండికా-వాహన-భూతస్య పింగలకస్య విషయీభూతం | తద్భవానభ్యాగతః ప్రియోఽతిథిః | తత్ తస్య సకాశం గత్వా భ్రాతృ-స్నేహేనైకత్ర భక్షణ-పాన-విహరణ-క్రియాభిరేక-స్థానాశ్రయేణ కాలో నేయః ఇతి | తతస్తేనాపి సర్వమేతత్ ప్రతిపన్నం | ఉక్తం చ సహర్షం స్వామినః సకాశాదభయ-దక్షిణా దాపయితవ్యా ఇతి | తదత్ర స్వామీ ప్రమాణం |

తచ్ఛ్రుత్వా పింగలక ఆహ-సాధు సుమతే సాధు | మంత్రి శ్రోత్రియ సాధు | మమ హృదయేన సహ సమ్మంత్ర్య భవఏదమభిహితం | తద్దత్తా మయా తస్యాభయ-దక్షిణా | పరం సోఽపి మదర్థేఽభయ-దక్షిణాం యాచయిత్వా ద్రుతతరమానీయతామితి | అథ సాధు చేదముచ్యతే-

అంతః-సారైరకుటిలైరచ్ఛిద్రైః సుపరీక్షితైః |
మంత్రిభిర్ధార్యతే రాజ్యం సుస్తంభైరివ మందిరం || 1.137||

తథా చ-
మంత్రిణాం భిన్న-సంధానే భిషజాం సాన్నిపాతికే |
కర్మణి వ్యజ్యతే ప్రజ్ఞా స్వస్థే కో వా న పండితః || 1.138||

దమనకోఽపి తం ప్రణమ్య సంజీవక-సకాశ ప్రస్థితః సహర్షమచింతయత్- అహో ప్రసాద-సమ్ముఖీ నః స్వామీ వచన-వశగశ్చ సంవృత్తః | తన్ నాస్తి ధన్యతరో మమ | ఉక్తం చ-

అమృతం శిశిరే వహ్నిరమృతం ప్రియ-దర్శనం |
అమృతం రాజ-సమ్మానమమృతం క్షీర-భోజనం || 1.139||

అథ సంజీవక-సకాశమాసాద్య సప్రశ్రయమువాచ-భో మిత్ర ప్రార్థితోఽసౌ మయా భవదర్థే స్వామ్యభయ-ప్రదానం | తద్విశ్రబ్ధం గమ్యతామితి | పరం త్వయా రాజ-

ప్రసాదమాసాద్య మయా సహ సమయ-ధర్మేణ వర్తితవ్యం | న గర్వమాసాద్య స్వ-ప్రభుతయా విచరణీయం | అహమపి తవ సంకేతేన సర్వా రాజ్య-ధురమమాత్య-పదవీమాశ్రిత్యోద్ధరిష్యామి | ఏవం కృతే ద్వయోరపావయో రాజ-లక్ష్మీ-భాగ్యా భవిష్యతి | యతః-

ఆఖేటకస్య ధర్మేణ విభవాః స్యుర్వశే నృణాం |
నృ-ప్రజాః ప్రేరయతేకో హంతన్యోఽత్ర మృగాన్ ఇవ || 1.140 ||

తథా చ-
యో న పూజయతే గర్వాదుత్తమాధమ-మధ్యమాన్ |
నృపాసన్నాన్ స మాన్యోఽపి భ్రశ్యతే దంతిలో యథా || 1.141||

సంజీవక ఆహ-కథమేతత్ ? సోఽబ్రవీత్-

కథా 3 దంతిల-గోరంభ-కథా

అస్త్యత్ర ధరాతలే వర్ధమానం నామ నగరం | తత్ర దంతిలో నామ నానా-భాండ-పతిః సకల-పుర-నాయకః ప్రతివసతి స్మ | తేన పుర-కార్యం నృప-కార్యం చ కుర్వతా తుష్టిం నీతాస్తత్-పుర-వాసినో లోకా నృపతిశ్చ | కిం బహునా, న కోఽపి తాదృక్ కేనాపి చతురో దృష్టో శ్రుతో వా | అథవా సత్యమేతదుక్తం-

నరపతి-హిత-కర్తా ద్వేష్యతాం యాతి లోకే
జనపద-హిత-కర్తా త్యజ్యతే పార్థివేంద్రైః |
ఇతి మహతి విరోధే వర్తమానే సమానే
నృపతి-జన-పదానాం దుర్లభః కార్య-కర్తా || 1.142||

అథైవం గచ్ఛతి కాలే దనిత్లస్య కదాచిద్వివాహః సంప్రవృత్తః | తత్ర తేన సర్వే పుర-నివాసినో రాజ-సన్నిధి-లోకాశ్చ సమ్మాన-పురఃసరమామంత్ర్య భోజితా వస్త్రాదిభిః సత్-కృతాశ్చ | తతో వివాహానంతరం రాజా సాంతఃపురః స్వ-గృహమానీయాభ్యర్చితః | అథ తస్య నృపతేర్గృహ-సమ్మార్జన-కర్తా గోరంభో నామ రాజ-సేవకో గృహాయాతోఽపి తేనానుచిత-స్థాన ఉపవిష్టోఽవజ్ఞాయార్ధ-చంద్రం దత్త్వా నిఃసారితః | సోఽపి తతః ప్రభృతి నిశ్వసన్నపమానాన్ న రాత్రావపధిశేతే | కథం మయా తస్య భాండపతే రాజ-ప్రసాద-హానిః కర్తవ్యా ఇతి చింతయన్న్ ఆస్తే | అథవా కిమనేన వృథా శరీర-శోషణేన | న కించిన్ మయా తస్యాపకర్తుం శక్యమితి | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

యో హపకర్తుమశక్తః కుప్యతి
కిమసౌ నరోఽత్ర నిర్లజ్జః |
ఉత్పతితోఽపి హి చణకః శక్తః
కిం భ్రాష్ట్రికం భంక్తుం || 1.143||

అథ కదాచిత్ ప్రత్యూషే యోగ-నిద్రాం గతస్య రాజ్ఞః శయ్యాంతే మార్జనం కుర్వన్న్ ఇదమాహ-అహో దంతిలస్య మహద్ధృష్టత్వం యద్రాజ-మహిషీమాలింగతి |

తచ్ఛ్రుత్వా రాజా ససంభ్రమముత్థాయ తమువాచ-భో భో గోరంభ | సత్యమేతత్ యత్ త్వయా జల్పితం | కిం దంతిలేన సమాలింగితా ఇతి |

గోరంభః ప్రాహ-దేవ ! రాత్రి-జాగరణేన ద్యూతాసక్తస్య మే బలాన్ నిద్రా సమాయాతా | తన్ న వేద్మి కిం మయాభిహితం | రాజా సేర్ష్యం స్వ-గతమేష తావదస్మద్గృహేఽప్రతిహత-గతిస్తథా దంతిలోఽపి | తత్ కదాచిదనేన దేవీ సమాలింగ్యమానా దృష్టా భవిష్యతి | తేనేదమభిహితం | ఉక్తం చ-

యద్వాంఛతి దివా మర్త్యో వీక్షతే వా కరోతి వా |
తత్ స్వప్నేఽపి తదభ్యాసాద్బ్రూతే వాథ కరోతి వా || 1.144||

తథా చ-
శుభం వా యది పాపం యన్ నృణాం హృది సంస్థితం |
సుగూఢమపి తజ్ జ్ఞేయం స్వప్న-వాక్యాత్ తథా మదాత్ || 1.145||

అథవా స్త్రీణాం విషయే కోఽత్ర సందేహః |
జల్పంతి సార్ధమన్యేన పశ్యంతన్యం సవిభ్రమాః |
హృద్గతం చింతయంతన్యం ప్రియః కో నామ యోషితాం || 1.146||

అన్యచ్చ-
ఏకేన స్మిత-పాటలాధర-రుచో జల్పంతనల్పాక్షరం వీక్షంతేఽన్యమితః స్ఫుటత్-కుముదినీ-ఫుల్లోల్లసల్-లోచనాః |
దూరోదార-చరిత్ర-చిత్ర-విభవం ధ్యాయంతి చాన్యం ధియా కేనేత్థం పరమార్థతోఽర్థవదివ ప్రేమాస్తి వామ-భ్రువాం || 1.147||

తథా చ-
నాగ్నిస్తృప్యతి కాష్ఠానాం నాపగానాం మహోదధిః |
నాంతకః సర్వ-భూతానాం న పుంసాం వామ-లోచనా || 1.148||

రహో నాస్తి క్షణో నాస్తి నాస్తి ప్రార్థయితా నరః ।
తేన నారద నారీణాం సతీత్వముపజాయతే ॥ 1.149॥

యో మోహాన్ మన్యతే మూఢో రక్తేయం మమ కామినీ ।
స తస్యా వశగో నిత్యం భవేత్ క్రీడా-శకుంతవత్ ॥ 1.150॥

తాసాం వాక్యాని కృత్యాని స్వల్పాని సుగురూణపి ।
కరోతి సః కృతైర్లోకే లఘుత్వం యాతి సర్వతః ॥ 1.151॥

స్త్రియం చ యః ప్రార్థయతే సన్నికర్షం చ గచ్ఛతి ।
ఈషచ్చ కురుతే సేవాం తమేవేచ్ఛంతి యోషితః ॥ 1.152॥

అనర్థిత్వాన్ మనుష్యాణాం భయాత్ పరిజనస్య చ ।
మర్యాదాయామమర్యాదాః స్త్రియస్తిష్ఠంతి సర్వదా ॥ 1.153॥

నాసాం కశ్చిదగమ్యోఽస్తి నాసాం చ వయసి స్థితిః ।
విరూపం రూపవంతం వా పుమాన్ ఇతేవ భుజ్యతే ॥ 1.154॥

రక్తో హి జాయతే భోగ్యో నారీణాం శాటికా యథా ।
ఘృష్యంతే యో దశాలంబీ నితంబే వినివేశితః ॥ 1.155॥

అలక్తికో యథా రక్తో నిష్పీడ్య పురుషస్తథా ।
అబలాభిర్బలాద్రక్తః పాద-మూలే నిపాత్యతే ॥ 1.156॥

ఏవం స రాజా బహువిధం విలప్య తత్-ప్రభృతి దంతిలస్య ప్రసాద-పరాఙ్ముఖః సంజాతః । కిం బహునా రాజ-ద్వార-ప్రవేశోఽపి తస్య నివారితః । దంతిలోఽపకస్మాదేవ ప్రసాద-పరాఙ్ముఖమవనిపతిమవలోక్య చింతయామాస-అహో సాధు చేదముచ్యతే-

కోఽర్థాన్ ప్రాప్య న గర్వితో విషయిణః కస్యాపదోఽస్తం గతాః
స్త్రీభిః కస్య న ఖండితం భువి మనః కో నామా రాజ్ఞాం ప్రియః ।
కః కాలస్య న గోచరాంతర-గతః కోఽర్థీ గతో గౌరవం
కో వా దుర్జన-వాగురాసు పతితః క్షేమేణ యాతః పుమాన్ ॥ 1.157॥

తథా చ-
కాకే శౌచం ద్యూత-కారేషు సత్యం సర్పే క్షాంతిః స్త్రీషు కామోపశాంతిః ।

క్లీబే ధైర్యం మద్యపే తత్త్వ-చింతా రాజా మిత్రం కేన దృష్టం శ్రుతం వా || 1.158||

అపరం మయాస్య భూపతేరథవాన్యస్యాపి కస్యచిద్రాజ-సంబంధినః స్వప్నేఽపి నానిష్టం కృతం | తత్ కిమేతత్-పరాఙ్ముఖో మాం ప్రతి భూపతిః ఇతి |

ఏవం తం దంతిలం కదాచిద్రాజ-ద్వారే విష్కంభితం విలోక్య సమ్మార్జన-కర్తా గోరంభో విహస్య ద్వారపాలాన్ ఇదమూచే-భో భో ద్వారపాలాః ! రాజ-ప్రసాదాధిష్ఠితోఽయం దంతిలః స్వయం నిగ్రహానుగ్రహ-కర్తా చ | తదనేన నివారితేన యథాహం తథా యూయమపర్ధ-చంద్ర-భాజినో భవిష్యథ | తచ్ఛ్రుత్వా దంతిలశ్చింతయామాస-నూనమిదమస్య గోరంభస్య చేష్టితం | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-
అకులీనోఽపి మూర్ఖోఽపి భూపాలం యోఽత్ర సేవతే |
అపి సమ్మానహీనోఽపి స సర్వత్ర ప్రపూజ్యతే || 1.159||

అపి కాపురుషో భీరుః స్యాచ్చేన్ నృపతి-సేవకః |
తథాపి న పరాభూతిం జనాదాప్నోతి మానవః || 1.160||

ఏవం స బహు-విధం విలప్య విలక్ష-మనాః సోద్వేగో గత-ప్రభావః స్వ-గృహం నిశాముఖే గోరంభమాహూయ వస్త్ర-యుగలేన సమ్మాన్యేదమువాచ-భద్ర ! మయా న తదా త్వం రాగ-వశాన్ నిఃసారితః | యతస్త్వం బ్రాహ్మణానామగ్రతోఽనుచిత-స్థానే సముపవిష్టో దృష్ట ఇతపమానితః | తత్ క్షమ్యతాం |

సోఽపి స్వర్గ-రాజ్యోపమం తద్వస్త్ర-యుగలమాసాద్య పరం పరితోషం గత్వా తమువాచ-భోః శ్రేష్ఠిన్ ! క్షాంతం మయా తే తత్ | తదస్య సమ్మానస్య కృతే పశ్య మే బుద్ధి-ప్రభావం రాజ-ప్రసాదం చ | ఏవముక్త్వా సపరితోషం నిష్క్రాంతః | సాధు చేదముచ్యతే-

స్తోకేనోన్నతిమాయాతి స్తోకేనాయాతధో-గతిం |
అహో ససదృశో చేష్టా తులాయష్టేః ఖలస్య చ || 1.161||

తతశ్చాన్యే-ద్యుః స గోరంభో రాజ-కులే గత్వా యోగ-నిద్రాం గతస్య భూపతేః సమ్మార్జన-క్రియాం కుర్వన్న్ ఇదమాహ-అహో అవివేకోఽస్మద్భూపతేః | యత్ పురీషోత్సర్గమాచరంశ్చర్భటీ-భక్షణం కరోతి |

తచ్ఛ్రుత్వా రాజా సవిస్మయం తమువాచ-రే రే గోరంభ ! కిమప్రస్తుతం లపసి | గృహ-కర్మకరం మత్వా త్వాం న వ్యాపాదయామి | కిం త్వయా కదాచిదహమేవంవిధం కర్మ సమాచరన్ దృష్టః ?

సోఽబ్రవీత్-ద్యూతాసక్తస్య రాత్రి-జాగరణేన సమ్మార్జనం కుర్వాణస్య మమ బలాన్ నిద్రా సమాయాతా । తయాధిష్ఠితేన మయా కించిజ్ జల్పితం । తన్ న వేద్మి । తత్ ప్రసాదం కరోతు స్వామీ నిద్రా-పరవశస్య ఇతి ।

ఏవం శ్రుత్వా రాజా చింతితవాన్-యన్ మయా జన్మాంతరే పురీషోత్సర్గం కుర్వతా కదాపి చిర్భటికా న భక్షితా । తద్వ్యథాయం వ్యతికరోఽసంభావ్యో మమానేన మూఢేన వ్యాహృతః । తథా దంతిలస్యాపీతి నిశ్చయః । తన్ మయా న యుక్తం కృతం యత్ స వరాకః సమ్మానేన వియోజితః । న తాదృక్-పురుషాణామేవంవిధం చేష్టితం సంభావ్యతే । తదభావేన రాజ-కృత్యాని పౌర-కృత్యాని న సర్వాణి శిథిలతాం వ్రజంతి ।

ఏవమనేకధా విమృశ్య దంతిలం సమాహూయ నిజాంగ-వస్త్రాభరణాదిభిః సంయోజ్య స్వాధికారే నియోజయామాస । అతోఽహం బ్రవీమి యో న పూజయతే గర్వాత్ ఇతి ।

సంజీవక ఆహ-భద్ర ఏవమేవైతత్ । యద్భవతాభిహితం తదేవ మయా కర్తవ్యమితి । ఏవమభిహితే దమనకస్తమాదాయ పింగలక-సకాశమగమత్ । ఆహ చ-దేవ ఏష మయానీతః స సంజీవకః । అధునా దేవః ప్రమాణం । సంజీవకోఽపి తం సాదరం ప్రణమ్యాగ్రతః సవినయం స్థితః । పింగలకోఽపి తస్య పీనాయత-కకుద్మతో నఖ-కులిశాలంకృతం దక్షిణ-పాణిముపరి దత్త్వా మాన-పురఃసరమువాచ-అపి శివం భవతః । కుతస్త్వమస్మిన్ వనే విజనే సమాయాతోఽసి ?

తేనాపాత్మక-వృత్తాంతః కథితః । యథా వర్ధమానేన సహ వియోగః సంజాతస్తథా సర్వం నివేదితం । తచ్ఛ్రుత్వా పింగలకః సాదరతరం తమువాచ-వయస్య న భేతవ్యం । మద్భుజ-పంజర-పరిరక్షితేన యథేచ్ఛం త్వయాధునా వర్తితవ్యం । అన్యచ్చ నిత్యం మత్-సమీప-వర్తినా భావ్యం । యతః కారణాద్బహ్వపాయం రౌద్ర-సత్త్వ-నిషేవితం వనం గురూణామపి సత్త్వానామసేవ్యం । కుతః శష్ప-భోజినాం ।

ఏవముక్త్వా సకల-మృగ-పరివృతో యమునా-కచ్ఛమవతీర్యోదక-గ్రహణం కృత్వా స్వేచ్ఛయా తదేవ వనం ప్రవిష్టః । తతశ్చ కరకట-దమనక-నిక్షిప్త-రాజ్య-భారః సంజీవికేన సహ సుభాషిత-గోష్ఠీమనుభవన్న్ ఆస్తే । అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

యదృచ్ఛయాప్యుపనతం సకృత్ సజ్జన-సంగతం ।
భవత్యజరమత్యంతం నాభ్యాస-క్రమమీక్షతే ॥ 1.162॥

సంజీవకేనాపనేక-శాస్త్రావగాహనాదుత్పన్న-బుద్ధి-ప్రాగల్భ్యేన స్తోకైరేవాహోభిర్మూఢ-మతిః పింగలకో ధీమాంస్తథా కృతో యథారణ్య-ధర్మాద్వియోజ్య గ్రామ్య-ధర్మేషు నియోజితః | కిం బహునా ప్రత్యహం పింగలక-సంజీవకావేవ కేవలం రహసి మంత్రయతః | శేషః సర్వోఽపి మృగ-జనో దూరీభూతస్తిష్ఠతి | కరటక-దమనకావపి ప్రవేశం న లభేతే | అన్యచ్చ సింహ-పరాక్రమాభావాత్ సర్వోఽపి మృగ-జనస్తౌ చ శృగాలౌ క్షుధా-వ్యాధి-బాధితా ఏకాం దిశమాశ్రిత్య స్థితాః |

ఉక్తం చ-
ఫల-హీనం నృపం భృత్యాః కులీనమపి చోన్నతం |
సంతజ్యానత్ర గచ్ఛంతి శుష్కం వృక్షమివాండజాః || 1.163||

తథా చ-
అపి సమ్మాన-సంయుక్తాః కులీనా భక్తి-తత్-పరాః |
వృత్తి-భంగాన్ మహీపాలం త్యజంతేవ హి సేవకాః || 1.164||

అన్యచ్చ-
కాలాతిక్రమణం వృత్తేర్యో న కుర్వీత భూపతిః |
కదాచిత్ తం న ముంచంతి భర్త్సితా అపి సేవకాః || 1.165||

తథా చ కేవలం సేవకా ఇత్థంభూతా యావత్ సమస్తమపేతజ్ జగత్ పరస్పరం భక్షణార్థం సామాదిభిరుపాయైస్తిష్ఠతి | తద్యథా-

దేశానాముపరి క్ష్మాభృదాతురాణాం చికిత్సకాః |
వణిజో గ్రాహకాణాం చ మూర్ఖాణామపి పండితాః || 1.166||

ప్రమాదినాం తథా చౌరా భిక్షుకా గృహ-మేధినాం |
గణికాః కామినాం చైవ సర్వ-లోకస్య శిల్పినః || 1.167||

సామాది-సజ్జితైః పాశైః ప్రతీక్షంతే దివా-నిశం |
ఉపజీవంతి శక్త్యా హి జలజా జలదాన్ ఇవ || 1.168||

అథవా సాధ్విదముచ్యతే-
సర్పాణాం చ ఖలానాం చ పర-ద్రవ్యాపహారిణాం |
అభిప్రాయా న సిధ్యంతి తేనేదం వర్తతే జగత్ || 1.169||

అత్తుం వాంఛతి శాంభవో గణపతేరాఖుం క్షుధార్తః ఫణీ
తం చ క్రౌంచ-రిపోః శిఖీ గిరి-సుతా-సింహోఽపి నాగాశనం |
ఇత్థం యత్ర పరిగ్రహస్య ఘటనా శంభోరపి స్యాద్గృహే
తత్రాపస్య కథం న భావి జగతో యస్మాత్ స్వరూపం హి తత్ || 1.170||

తతః స్వామి-ప్రసాద-రహితౌ క్షుత్-క్షామ-కంఠౌ పరస్పరం కరటక-దమనకౌ మంత్రయేతే | తత్ర దమనకో బ్రూతే-ఆర్య కరటక | ఆవాం తావదప్రధానతాం గతౌ | ఏష పింగలకః సంజీవకానురక్తః స్వ-వ్యాపార-పరాఙ్ముఖః సంజాతః | సర్వోఽపి పరిజనో గతః | తత్ కిం క్రియతే |

కరటక ఆహ-యద్యపి త్వదీయ-వచనం న కరోతి తథాపి స్వామీ స్వ-దోష-నాశాయ వాచ్యః | ఉక్తం చ-

అశృన్వన్నపి బోద్ధవ్యో మంత్రిభిః పృథివీ-పతిః |
యథా స్వ-దోష-నాశాయ విదురేణాంబికాసుతః || 1.171||

తథా చ-
మదోన్మత్తస్య భూపస్య కుంజరస్య చ గచ్ఛతః |
ఉన్మార్గం వాచ్యతాం యాంతి మహామాత్రాః సమీపగాః || 1.172||

తత్ త్వయైష శష్ప-భోజీ స్వామినః సకాశమానీతః | తత్ స్వహస్తేనాంగారాః కర్షితాః |

దమనక ఆహ-సత్యమేతత్ | మమాయం దోషః | న స్వామినః | ఉక్తం చ-

జంబూకో హుడు-యుద్ధేన వయం చాషాఢ-భూతినా |
దూతికా పర-కార్యేణ త్రయో దోషాః స్వయం కృతాః || 1.173||

కరటక ఆహ-కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా 4 దేవశర్మ-పరివ్రాజక-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిద్వివిక్త-ప్రదేశే మఠాయతనం | తత్ర దేవ-శర్మా నామ పరివ్రాజకః పర్తివసతి స్మ | తస్యానేక-సాధు-జన-దత్త-సూక్ష్మ-వస్త్ర-విక్రయ-వశాత్ కాలేన

మహతీ విత్త-మాత్రా సంజాతా | తతః స న కస్యచిద్విశ్వసితి | నక్తం దినం కక్షాంతరాత్ తాం మాత్రాం న ముంచతి | అథవా సాధు చేదముచ్యతే-

అర్థానామర్జనే దుఃఖమర్జితానాం చ రక్షణే |
నాశే దుఃఖం వ్యయే దుఃఖం ధిగర్థాః కష్ట-సంశ్రయాః || 1.174||

అథాషాఢ-భూతిర్నామ పర-విత్తాపహారీ ధూర్తస్తామర్థ-మాత్రాం తస్య కక్షాంతర-గతాం లక్షయిత్వా వ్యచింతయత్-కథం మయాస్యేయమర్థ-మాత్రా హర్తవ్యా ఇతి |

తదత్ర మఠే తావద్దృఢ-శిలా-సంచయ-వశాద్భిత్తి-భేదో న భవతి | ఉచ్చైస్తరత్వాచ్చ ద్వారే ప్రవేశో న స్యాత్ | తదేనం మాయా-వచనైర్విశ్వాస్యాహం ఛాత్రతాం వ్రజామి యేన స విశ్వస్తః కదాచిద్విశ్వాసమేతి | ఉక్తం చ-

నిస్పృహో నాధికారీ స్యాన్ నాకామీ మండన-ప్రియః |
నావిదగ్ధః ప్రియం బ్రూయాత్ స్ఫుట-వక్తా న వంచకః || 1.175||

ఏవం నిశ్చిత్య తస్యాంతికముపగమ్య-ఓం నమః శివాయ-ఇతి ప్రోచ్చార్య సాష్టాంగం ప్రణమ్య చ సప్రశ్రయమువాచ-భగవనసారః సంసారోఽయం | గిరి-నదీ-వేగోపమం యౌవనం | తృణాగ్ని-సమం జీవితం | శరదభ్ర-చ్ఛాయా-సదృశా భోగాః స్వప్న-సదృశో మిత్ర-పుత్ర-కలత్ర-భృత్య-వర్గ-సంబంధః | ఏవం మయా సమ్యక్ పరిజ్ఞాతం | తత్ కిం కుర్వతో మే సంసార-సముద్రోత్తరణం భవిష్యతి |

తచ్ఛ్రుత్వా దేవ-శర్మా సాదరమాహ-వత్స ! ధన్యోఽసి యత్ ప్రథమే వయసేవం విరక్తి-భావః | ఉక్తం చ-

పూర్వం వయసి యః శాంతః స శాంత ఇతి మే మతిః |
ధాతుషు క్షీయమాణేషు శమః కస్య న జాయతే || 1.176||

ఆదౌ చిత్తే తతః కాయే సతాం సంజాయతే జరా |
అసతాం చ పునః కాయే నైవ చిత్తే కదాచన || 1.177||

యచ్చ మాం సంసార-సాగరోత్తరణోపాయం పృచ్ఛసి | తచ్ఛ్రూయతాం-

శూద్రో వా యది వాన్యోఽపి చండాలోఽపి జటాధరః |
దీక్షితః శివ-మంత్రేణ స భస్మాంగీ శివో భవేత్ || 1.178||

షడ్-అక్షరేణ మంత్రేణ పుష్పమేకమపి స్వయం ।
లింగస్య మూర్ధ్ని యో దద్యాన్ న స భూయోఽభిజాయతే ॥ 1.179॥

తచ్ఛ్రుత్వాషాఢ-భూతిస్తత్-పాదౌ గృహీత్వా సప్రశ్రయమిదమాహ-భగవన్, తర్హి దీక్షయా మేఽనుగ్రహం కురు ।

దేవశర్మా ఆహ-వత్స అనుగ్రహం తే కరిష్యామి । పరంతు రాత్రౌ త్వయా మఠ-మధ్యే న ప్రవేష్టవ్యం । యత్-కారణం నిఃసంగతా యతీనాం ప్రశస్యతే తవ చ మమాపి చ । ఉక్తం చ-

దుర్మంత్రాన్ నృపతిర్వినశ్యతి యతిః సంగాత్ సుతో లాలసాద్
విప్రోఽనధ్యయనాత్ కులం కుతనయాచ్ఛీలం ఖలోపాసనాత్ ।
మైత్రీ చాప్రణయాత్ సమృద్ధిరనయాత్ స్నేహః ప్రవాసాశ్రయాత్
స్త్రీ గర్వాదనవేక్షణాదపి కృషిస్త్యాగాత్ ప్రమాదాద్ధనం ॥ 1.180॥

తత్ త్వయా వ్రత-గ్రహణానంతరం మఠ-ద్వారే తృణ-కుటీరకే శయితవ్యమితి ।

స ఆహ-భగవన్ ! భవదాదేశః ప్రమాణం । పరత్ర హి తేన మే ప్రయోజనం ।

అథ కృత-శయన-సమయం దేవశర్మ-నిగ్రహం కృత్వా శాస్త్రోక్త-విధినా శిష్యతామనయత్ । సోఽపి హస్త-పాదావమర్దనాది-పరిచర్యయా తం పరితోషమనయత్ । పునస్తథాపి మునిః కక్షాంతరాన్ మాత్రాం న ముంచతి । అథైవం గచ్ఛతి కాలే ఆషాఢ-భూతిశ్చింతయామాస-అహో, న కథంచిదేష మే విశ్వాసమాగచ్ఛతి । తత్ కిం దివాపి శస్త్రేణ మారయామి, కిం వా విషం ప్రయచ్ఛామి ? కిం వా పశు-ధర్మేణ వ్యాపాదయామి ? ఇతి ।

ఏవం చింతయతస్తస్య దేవశర్మణోఽపి శిష్య-పుత్రః కశ్చిద్గ్రామాదామంత్రణార్థం సమాయాతః । ప్రాహ చ-భగవన్, పవిత్రారోపణ-కృతే మమ గృహమాగమ్యతామితి ।

తచ్ఛ్రుత్వా దేవశర్మాషాఢభూతినా సహ ప్రహృష్ట-మనాః ప్రస్థితః । అథైవం తస్య గచ్ఛతోఽగ్రే కాచిన్ నదీ సమాయాతా । తాం దృష్ట్వా మాత్రాం కక్షాంతరాదవతార్య కంథా-మధ్యే సుగుప్తాం నిధాయ స్నాత్వా దేవార్చనం విధాయ తదనంతరమాషాఢభూతిమిదమాహ-భో ఆషాఢభూతే ! యావదహం పురీషోత్సర్గం కృత్వా సమాగచ్ఛామి, తావదేషా కంథా యోగేశ్వరస్య స్వావధానతయా రక్షణీయా । ఇత్యుక్త్వా గతః ।

ఆషాఢభూతిరపి తస్మిన్నదర్శనీ-భూతే మాత్రామాదాయ సత్వరం ప్రస్థితః | దేవశర్మాపి ఛాత్ర-గుణానురంజిత-మనాః సువిశ్వస్తో యావదుపవిష్టస్తిష్ఠతి తావత్ సువర్ణ-రోమ-దేహ-యూథ-మధ్యే హుడు-యుద్ధమపశ్యత్ | అథ రోష-వశాద్ధుడు-యుగలస్య దూరమపసరణం కృత్వా భూయోఽపి సముపేత్య లాలట-పట్టాభ్యాం ప్రహరతో భూరి రుధిరం పతతి | తచ్చ జంబూకో జిహ్వా-లౌల్యేన రంగ-భూమిం ప్రావేశ్యాస్వాదయతి | దేవశర్మాపి తదాలోక్య వ్యచింతయత్-అహో మంద-మతిరయం జంబూకః | యది కథమపనయోః సంఘట్టే పతిష్యతి తన్ నూనం మృత్యుమవాప్స్యతీతి వితర్కయామి |

క్షణాంతరే చ తథైవ రక్తాస్వాదన-లౌల్యాన్ మధ్యే ప్రవిశంస్తయోః శిరః-సంపాతే పతిఓత్ మృతశ్చ శృగాలః | దేవశర్మాపి తం శోచమానో మాత్రాముద్దిశ్య శనైః శనైః ప్రస్థితో యావదాషాఢభూతిం న పశ్యతి తతశ్చౌత్సుక్యేన శౌచం విధాయ యావత్ కంథామాలోకయతి తావన్ మాత్రాం న పశ్యతి | తతశ్చ-హా హా ముషితోఽస్మి ఇతి జల్పన్ పృథివీ-తలే మూర్చ్ఛయా నిపపాత | తతః క్షణాచ్చేతనాం లబ్ధ్వా భూయోఽపి సముత్థాయ ఫూత్కర్తుమారబ్ధః-భో ఆషాఢభూతే ! క్వ మాం వంచయిత్వా గతోఽసి ? తద్దేహి మే ప్రతివచనం |

ఏవం బహు విలప్య తస్య పద-పద్ధతిమన్వేషయన్ శనైః శనైః ప్రస్థితః | అథైవ గచ్ఛన్ సాయంతన-సమయే కంచిద్గ్రామమాససాద | అథ తస్మాద్గ్రామాత్ కశ్చిత్ కౌలికః సభార్యో మద్య-పాన-కృతే సమీప-వర్తిని నగరే ప్రస్థితః | దేవశర్మాపి తమాలోక్య ప్రోవాచ-భో భద్ర వయం సూర్యోఢా అతిథయస్తవాంతికం ప్రాప్తాః | న కమపత్ర గ్రామే జానీమః | తద్గృహ్యతామతిథి-ధర్మః | ఉక్తం చ-

సంప్రాప్తో యోఽతిథిః సాయం సూర్యోఢే గృహ-మేధినాం |
పూజయా తస్య దేవత్వం ప్రయాంతి గృహ-మేధినః || 1.181||

తథా చ-
తృణాని భూమిరుదకం వాక్-చతుర్థీ చ సూనృతా |
సతామేతాని హర్మ్యేషు నోచ్ఛిద్యంతే కదాచన || 1.182||

స్వాగతేనాగ్నయస్తృప్తా ఆసనేన శతక్రతుః |
పాద-శౌచేన పితరః అర్ఘాచ్ఛంభుస్తథాతిథేః || 1.183||

కౌలికోఽపి తచ్ఛ్రుత్వా భార్యామాహ-ప్రియే, గచ్ఛ త్వతిథిమాదాయ గృహం ప్రతి పాద-శౌచ-భోజన-శయనాదిభిః సత్కృత్య త్వం తత్రైవ తిష్ఠ | అహం తవ కృతే

ప్రభూత-మద్యమానేష్యామి | ఏవముక్త్వా ప్రస్థితః | సాపి భార్యా పుంశ్చలీ తమాదాయ ప్రహసిత-వదనా దేవదత్తం మనసి ధ్యాయంతీ గృహం ప్రతి ప్రతస్థే | అథవా సాధు చేదముచ్యతే-

దుర్దివసే ఘన-తిమిరే దుఃసంచారాసు నగర-వీథీషు |
పత్యుర్విదేశ-గమనే పరమ-సుఖం జఘన-చపలాయాః || 1.184||

తథా చ-
పర్యంకేష్వాస్తరణం పతిమనుకూలం మనోహరం శయనం |
తృణమివ లఘు మన్యంతే కామిన్యశ్చౌర్య-రత-లుబ్ధాః || 1.185||

తథా చ-
కేలిం ప్రదహతి లజ్జా శృంగారోఽస్థీని చాటవః కటవః |
వంధ-త్రయాః పరితోషో న కించిదిష్టం భవేత్ పత్యౌ || 1.186||

కుల-పతనం జన-గర్హాం బంధనమపి జీవితవ్య-సందేహం |
అంగీకరోతి కులటా సతతం పర-పురుష-సంసక్తా || 1.187||

అథ కౌలిక-భార్యా గృహం గత్వా దేవ-శర్మణే గతాస్తరణం భగ్నాం చ ఖట్వాం సమర్ప్యేదమాహ-భో భగవన్ ! యావదహం స్వ-సఖీం గ్రామాదభ్యాగతాం సంభావ్య ద్రుతమాగచ్ఛామి తావత్ త్వయా మద్గృహేఽప్రమత్తేన భావ్యం |

ఏవమభిధాయ శృంగార-విధిం విధాయ యావద్దేవదత్తముద్దిశ్య వ్రజతి తావత్ తద్భర్తా సమ్ముఖో మద-విహ్వలాంగో ముక్త-కేశః పదే పదే ప్రస్ఖలన్ గృహీత-మద్య-భాండః సమభ్యేతి | తం చ దృష్ట్వా సా ద్రుతతరం వ్యాఘుట్య స్వ-గృహం ప్రవిశ్య నుక్త-శృంగార-వేశా యథా-పూర్వమభవత్ | కౌలికోఽపి తాం పలాయమానాం కృతాద్భుత-శృంగారాం విలోక్య ప్రాగేవ కర్ణ-పరంపరయా తస్యాః శ్రుతావపవాద-క్షుభిత-హృదయః స్వాకారం నిగూహమానః సదైవాస్తే | తతశ్చ తథావిధం చేష్టితమవలోక్య దృష్ట-ప్రత్యయః క్రోధ-వశగో గృహం ప్రవిశ్య తామువాచ-ఆః పాపే పుంశ్చలి ! క్వ ప్రస్థితాసి ?

సా ప్రోవాచ-అహం త్వత్-సకాశాదాగతా న కుత్రచిదపి నిర్గతా | తత్ కథం మద్య-పాన-వశాదప్రస్తుతం వదసి ? అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

వైకల్యం ధరణీ-పాతమయథోచిత-జల్పనం |
సన్నిపాతస్య చిహ్నాని మద్యం సర్వాణి దర్శయేత్ || 1.188||

కర-స్పందోఽమ్బర-త్యాగస్తేజో-హానిః సరాగతా |
వారుణీ-సంగజావస్థా భానునాపనుభూయతే || 1.189||

సోఽపి తచ్ఛ్రుత్వా ప్రతికూల-వచనం వేశ-విపర్యయం చావలోక్య తమాహ-పుంశ్చలి ! చిర-కాలం శ్రుతో మయా తవాపవాదః | తదద్య స్వయం సంజాత-ప్రత్యయస్తవ యథోచితం నిగ్రహం కరోమి | ఇతభిధాయ లగుడ-ప్రహారైస్తాం జర్జరిత-దేహాం విధాయ స్థూణయా సహ దృఢ-బంధనేన బద్ధ్వా సోఽపి మద-విహ్వాలో విజ్ఞాయ తాం గత్వేదమాహ-సఖి ! స దేవదత్తస్తస్మిన్ స్థానే త్వాం ప్రతీక్షతే | తచ్ఛీఘ్రమాగమ్యతామితి |

సా చాహ-పశ్య మమావస్థాం | తత్ కథం గచ్ఛామి ? తద్గత్వా బ్రూహి తం కామినం యదస్యాం రాత్రౌ న త్వయా సహ సమాగమః |

నాపితీ ప్రాహ-సఖి, మా మైవం వద | నాయం కులటా-ధర్మః | ఉక్తం చ-

విషమ-స్థ-స్వాదు-ఫల-గ్రహణ-వ్యవసాయ-నిశ్చయో యేషాం |
ఉష్ట్రాణామివ తేషాం మన్యేఽహం శంసితం జన్మ || 1.190||

తథా చ-
సందిగ్ధే పర-లోకే జనాపవాదే చ జగతి బహు-చిత్రే |
స్వాధీనే పర-రమణే ధన్యాస్తారుణ్య-ఫల-భాజః || 1.191||

అన్యచ్చ-
యది భవతి దేవ-యోగాత్ పుమాన్ విరూపోఽపి బంధకో రహసి |
న తు కృచ్ఛ్రాదపి భద్రం నిజ-కాంతం సా భజతేవ || 1.192||

సాబ్రవీత్-యదేవం తర్హి కథయ కథం దృఢ-బంధన-బద్ధా సతీ తత్ర గచ్ఛామి | సన్నిహితశ్చాయం పాపాత్మా మత్-పతిః |

నాపితాహ-సఖి, మద-విహ్వాలోఽయం సూర్య-కర-స్పృష్టః ప్రబోధం యాస్యతి | తదహం త్వామున్మోచయామి | మామాత్మ-స్థానే బద్ధ్వా ద్రుతతరం దేవ-దత్తం సంభావ్యాగచ్ఛ |

సాబ్రవీత్-ఏవమస్తు ఇతి |

తదను సా నాపితీ తాం స్వ-సఖీం బంధనాద్విమోచ్య తస్యాః స్థానే యథా-పూర్వమాత్మానం బద్ధ్వా తాం దేవదత్త-సకాశే సంకేత-స్థానం ప్రేషితవతీ | తథానుష్ఠితే కౌలికః కస్మింశ్చిత్ క్షణే సముత్థాయ కించిద్గత-కోపో విమదస్తామాహ-హే పరుష-వాదిని ! యదద్య-ప్రభృతి గృహాన్ నిష్క్రమణం న కరోషి, న చ పరుషం వదసి, తతస్త్వామున్మోచయామి |

నాపితపి స్వర-భేద-భయాద్యావన్ న కించిదూచే, తావత్ సోఽపి భూయో భూయస్తాం తదేవాహ | అథ సా యావత్ ప్రత్యుత్తరం కిమపి న దదౌ, తావత్ స ప్రకుపితస్తీక్ష్ణ-శస్త్రమాదాయ నాసికామచ్ఛినత్ | ఆహ చ-రే పుంశ్చలి ! తిష్ఠేదానీం | త్వాం భూయస్తోషయిష్యామి | ఇతి జల్పన్ పునరపి నిద్రా-వశమగాత్ |

దేవశర్మాపి విత్త-నాశాత్ క్షుత్క్షామ-కంఠో నష్ట-నిద్రస్తత్ సర్వం స్త్రీ-చరిత్రమపశ్యత్ | సాపి కౌలిక-భార్యా యథేచ్ఛయా దేవదత్తేన సహ సురత-సుఖమనుభూయ కస్మింశ్చిత్ క్షణే స్వ-గృహమాగతయ తాం నాపితీమిదమాహ-అయి ! శివం భవత్యాః | నాయం పాపాత్మా మమ గతాయా ఉత్థితః |

నాపితాహ-శివం నాసికయా వినా శేషస్య శరీరస్య | తద్ద్రుతం తాం మోచయ బంధనాద్యావన్ నాయం మాం పశ్యతి, యేన స్వ-గృహం గచ్ఛామి |

తథానుష్ఠితే భూయోఽపి కౌలిక ఉత్థాయ తామాహ-పుంశ్చలి ! కిమద్యాపి న వదసి ? కిం భూయోఽపతో దుష్టతరం నిగ్రహం కర్ణ-చ్ఛేదేన కరోమి ?

అథ సా సకోపం సాధిక్షేపమిదమాహ-ధిఙ్మహా-మూఢ ! కో మాం మహా-సతీం ధర్షయితుం వ్యంగయితుం వా సమర్థః ? తచ్ఛృణ్వంతు సర్వేఽపి లోక-పాలాః |

ఆదిత్య-చంద్ర-హరి-శంకర-వాసవాద్యాః
శక్తా న జేతుమతిదుఃఖ-కరాణి యాని |
తానీంద్రియాణి బలవంతి సుదుర్జయాని
యే నిర్జయంతి భువనే బలినస్త ఏకే || 1.193||

తద్యది మమ సతీత్వమస్తి, మనసాపి పర-పురుషో నాభిలషితః, తతో దేవా భూయోఽపి మే నాసికాం తాదృగ్-రూపాక్షతాం కుర్వంతు | అథవా యది మమ చిత్తే పర-పురుషస్య భ్రాంతిరపి భవతి, మాం భస్మసాన్ నయంతు | ఏవముక్త్వా భూయోఽపి తమాహ-భో దురాత్మన్ ! పశ్య మే సతీత్వ-ప్రభావేణ తాదృశేవ నాసికా సంవృత్తా |

అథాసావుల్ముకమాదాయ యావత్ పశ్యతి, తావత్ తద్రూపాం నాసికాం చ భూతలే రక్త-ప్రవాహం చ మహాంతమపశ్యత్ | అథ స విస్మిత-మనాస్తాం బంధనాద్విముచ్య శయ్యాయామారోప్య చ చాటు-శతైః పర్యతోషయత్ | దేవశర్మాపి తం సర్వ-వృత్తాంతమాలోక్య విస్మిత-మనా ఇదమాహ-

శంబరస్య చ యా మాయా యా మాయా నముచేరపి |
బలేః కుంభీనసశ్చైవ సర్వాస్తా యోషితో విదుః || 1.194||

హసంతం ప్రహసంతేతా రుదంతం ప్రరుదంతపి |
అప్రియం ప్రియ-వాక్యైశ్చ గృహ్ణంతి కాల-యోగతః || 1.195||

ఉశనా వేద యచ్ఛాస్త్రం యచ్చ వేద బృహస్పతిః |
స్త్రీ-బుద్ధ్యా న విశిష్యేతే తాః స్మ రక్ష్యాః కథం నరైః || 1.196||

అనృతం సత్యమితాహుః సత్యం చాపి తథానృతం |
ఇతి యాస్తాః కథం వీర సంరక్ష్యాః పురుషైరిహ || 1.197||

అన్యత్రాపుక్తం-
నాతిప్రసంగః ప్రమదాసు కార్యో
నేచ్ఛేద్బలం స్త్రీషు వివర్ధమానం |
అతిప్రసక్తైః పురుషైర్యతస్తాః
క్రీడంతి కాకైరివ లూన-పక్షైః || 1.198||

సుముఖేన వదంతి వగునా ప్రహరంతేవ శితేన చేతసా |
మధు తిష్ఠతి వాచి యోషితాం హృదయే హాలాహలం మహద్విషం || 1.199||

అత ఏవ నిపీయతేఽధరో హృదయం ముష్టిభిరేవ తాడ్యతే |
పురుషైః సుఖ-లేశ-వంచితైర్మధు-లుబ్ధైః కమలం యథాలిభిః || 1.200||

అపి చ-
ఆవర్తః సంశయానామవినయ-భవనం పత్తనం సాహసానాం దోషాణాం సన్నిధానం కపట-శత-మయం క్షేత్రమప్రత్యయానాం |
స్వర్గ-ద్వారస్య విఘ్నం నరక-పుర-ముఖం సర్వ-మాయా-కరండం స్త్రీ-యంత్రం కేన సృష్టం విషమమృత-మయం ప్రాణి-లోకస్య పాశః || 1.201||

కార్కశ్యం స్తనయోర్దృశోస్తరలతాలీకం ముఖే శ్లాఘ్యతే కౌటిల్యం కచ-సంచయే చ వచనే మాంద్యం త్రికే స్థూలతా |
భీరుత్వం హృదయే సదైవ కథితం మాయా-ప్రయోగః ప్రియే యాసాం దోష-గణో గుణో మృగ-దృశాం తాః స్యుర్నరాణాం ప్రియాః || 1.202||

ఏతా హసంతి చ రుదంతి చ కార్య-హేతోర్
విశ్వాసయంతి చ పరం న చ విశ్వసంతి |
తస్మాన్ నరేణ కుల-శీల-సమన్వితేన నార్యః శ్మశాన-ఘటికా ఇవ వర్జనీయాః || 1.203||

తస్మాన్ నరేణ కులశీలవతా సదైవ
నార్యః శ్మశాన-వటికా ఇవ వర్జనీయాః |
వ్యకీర్ణ-కేసర-కరాల-ముఖా మృగేంద్రా
నాగాశ్చ భూరి-మద-రాజ-విరాజమానాః || 1.204||

కుర్వంతి తావత్ ప్రథమం ప్రియాణి
యావన్ న జానంతి నరం ప్రసక్తం |
జ్ఞాత్వా చ తం మన్మథ-పాశ-బద్ధం
గ్రస్తామిషం మీనమివోద్ధరంతి || 1.205||

సముద్ర-వీచీవ చల-స్వభావాః
సంధ్యాభ్ర-రేఖేవ ముహూర్త-రాగాః |
స్త్రియః కృతార్థాః పురుషం నిరర్థం
నిష్పీడోతాలక్తకవత్ త్యజంతి || 1.206||

అనృతం సాహసం మాయా మూర్ఖత్వమతిలుబ్ధతా |
అశౌచం నిర్దయత్వం చ స్త్రీణాం దోషాః స్వభావజాః || 1.207||

సమ్మోహయంతిమదయంతి విడంబయంతి
నిర్భర్స్తయంతి రమయంతి విషాదయంతి |
ఏతాః ప్రవిశ్య సరలం హృదయం నరాణాం
కిం వా న వామ-నయనా న సమాచరంతి || 1.208||

అంతర్విష-మయా హ్యేతా బహిశ్చైవ మనోరమాః |
గుంజా-ఫల-సమాకారా యోషితః కేన నిర్మితాః || 1.209||

ఏవం చింతయతస్తస్య పరివ్రాజకస్య సా నిశా మహతా కృచ్ఛ్రేణాతిచక్రామ | సా చ దూతికా ఛిన్న-నాసికా స్వ-గృహం గత్వా చింతయామాస-కిమిదానీం కర్తవ్యం ? కథమేతన్ మహచ్ఛిద్రం స్థగయితవ్యం ?

అథ తస్యా ఏవం విచింతయంత్యా భర్తా కార్య-వశాద్రాజ-కులే పర్యుషితః ప్రత్యూషే చ స్వ-గృహమభ్యుపేత్య ద్వార-దేశ-స్థో వివిధ-పౌర-కృత్యోత్సుకతయా తామాహ-భద్రే శీఘ్రమానీయతాం క్షుర-భాండం యేన క్షౌర-కర్మ-కరణాయ గచ్ఛామి |

సాపి ఛిన్ననాసికా గృహ-మధ్య-స్థితైవ కార్య-కరణాపేక్షయా క్షుర-భాండాత్ క్షురమేకం సమాకృష్య తస్యాభిముఖం ప్రేషయామాస | నాపితోఽప్యుత్సుకతయా తమేకం క్షురమవలోక్య కోపావిష్టః సన్ తదభిముఖమేవ తం క్షురం ప్రాహిణోత్ | ఏతస్మిన్నంతరే సా దుష్టోర్ధ్వ-బాహూ విధాయ ఫుతకర్తు-మనా గృహాన్ నిశ్చక్రామ | అహో పశ్యత పాపేనానేన మమ సదాచార-వర్తిన్యాః నాసికా-చ్ఛేదో విహితః | తత్-పరిత్రాయతాం పరిత్రాయతాం |

అత్రాంతరే రాజ-పురుషాః సమభ్యేత్య తం నాపితం లగుడ-ప్రహారైర్జర్జరీకృత్య దృఢ-బంధనైర్బద్ధ్వా తయా ఛిన్ననాసికయా సహ ధర్మాధికరణ-స్థానం నీత్వా సభ్యాన్ ఊచుః-శృణ్వంతు భవంతః సభాసదః | అనేన నాపితేనాపరాధం వినా స్త్రీ-రత్నమేతద్వ్యంగితం | తదస్య యద్యుజ్యతే తత్ క్రియతాం |

ఇతభిహితే సభ్యా ఊచుః-రే నాపిత ! కిమర్థం త్వయా భార్యా వ్యంగితా | కిమనయా పర-పురుషోఽభిలషితః | ఉంత స్విత్ ప్రాణ-ద్రోహః కృతః, కిం వా చౌర్య-కర్మాచరితం | తత్ కథ్యతామస్యా అపరాధః ?

నాపితోఽపి ప్రహార-పీడిత-తనుర్వక్తుం న శశాక | అథ తం తూష్ణీంభూతం దృష్ట్వా పునరూచుః-అహో, సత్యమేతద్రాజ-పురుషాణాం వచః | పాపాత్మాయం | అనేనేయం నిర్దోషా వరాకీ దూషితా | ఉక్తం చ-

భిన్న-స్వర-ముఖ-వర్ణః శంకిత-దృష్టిః సముత్పతిత-తేజాః |
భవతి హి పాపం కృత్వా స్వ-కర్మ-సంత్రాసితః పురుషః || 1.210||

తథా చ-
ఆయాతి స్ఖలితైః పాదైర్ముఖ-వైవర్ణ్య-సంయుతః |
లలాట-స్వేద-భాగ్భూరి-గద్గదం భాషతే వచః || 1.211||

అధో-దృష్టిర్వదేత్ కృత్వా పాపం ప్రాప్తః సభాం నరః |
తస్మాద్యత్నాత్ పరిజ్ఞేయాశ్చిహ్నైరేతైర్విచక్షణైః || 1.212||

అన్యచ్చ-
ప్రసన్న-వదనో దృష్టః స్పష్ట-వాక్యః సరోష-దృక్ |
సభాయాం వక్తి సామర్షం సావష్టంభో నరః శుచిః || 1.213||

తదేష దుష్ట-చరిత్ర-లక్షణో దృశ్యతే | స్త్రీ-ధర్షణాద్వధ్య ఇతి | తచ్ఛూలీయామారోప్యతామితి |

అథ వధ్య-స్థానే నీయమానం తమవలోక్య దేవ-శర్మా తాన్ ధర్మాధికృతాన్ గత్వా ప్రోవాచ-భో భోః, అన్యాయ్యేనైష వరాకో వధ్యతే నాపితః | సాధు-సమాచార ఏషః | తచ్ఛ్రూయతాం మే వాక్యం-జంబూకో హుడు-యుద్ధేన ఇతి |

అథ తే సభ్యా ఊచుః-భో భగవన్ ! కథమేతత్ ?

తతో దేవశర్మా తేషాం త్రయాణామపి వృత్తాంతం విస్తరేణాకథయత్ | తదాకర్ణ్య సువిస్మిత-మనసస్తే నాపితం విమోచ్య మిథః ప్రోచుః-అహో !

అవధ్యా బ్రాహ్మణా గావో స్త్రియో బాలాశ్చ జ్ఞాతయః |
యేషాం చాన్నాని భుంజీత యే చ స్యుః శరణాగతాః || 1.214||

తదస్యా నాసికా-చ్ఛేదః స్వ-కర్మణా హి సంవృత్తః | తతో రాజ-నిగ్రహస్తు కర్ణ-చ్ఛేదః కార్యః | తథానుష్ఠితే దేవశర్మాపి విత్త-నాశ-సముద్భూత-శోక-రహితః పునరపి స్వకీయం మఠాయతనం జగామ | అతోఽహం బ్రవీమి-జంబూకో హుడు-యుద్ధేన (1.174) ఇతి |

కరటక ఆహ-ఏవం-విధే వ్యతికరే కిం కర్తవ్యమావయోః ?

దమనకోఽబ్రవీత్-ఏవం-విధేఽపి సమయే మమ బుద్ధి-స్ఫురణం భవిష్యతి, యేన సంజీవకం ప్రభోర్విశ్లేషయిష్యామి | ఉక్తం చ, యతః-

ఏకం హన్యాన్ న వా హన్యాదిషుః క్షిప్తో ధనుష్మతా |
ప్రాజ్ఞేన తు మతిః క్షిప్తా హన్యాద్గర్భ-గతానపి || 1.215||

తదహం మాయా-ప్రపంచేన గుప్తమాశ్రిత్య తం స్ఫోటయిష్యామి |

కరటక ఆహ-భద్ర, యది కథమపి తవ మాయా-ప్రవేశం పింగలకో జ్ఞాస్యతి, సంజీవకో వా తదా నూనం విఘాత ఏవ |

సోఽబ్రవీత్-తాత, మైవం వద | గూఢ-బుద్ధిభిరాపత్-కాలే విధురేఽపి దైవే బుద్ధిః ప్రయోక్తవ్యా | నోద్యమస్త్యాజ్యః | కదాచిద్ఘుణాక్షర-న్యాయేన బుద్ధేః సామ్రాజ్యం భవతి | ఉక్తం చ-

త్యాజ్యం న ధైర్యం విధురేఽపి దైవే
ధైర్యాత్ కదాచిత్ స్థితిమాప్నుయాత్ సః |
యాతే సముద్రేఽపి హి పోత-భంగే
సాంయాత్రికో వాంఛతి కర్మ ఏవ || 1.216||

తథా చ-
ఉద్యోగినం సతతమత్ర సమేతి లక్ష్మీర్
దైవం హి దైవమితి కాపురుషా వదంతి |
దైవం నిహత్య కురు పౌరుషమాత్మ-శక్త్యా యత్నే కృతే యది న సిధ్యతి కోఽత్ర దోషః || 1.217||

తదేవం జ్ఞాత్వా సుగూఢ-బుద్ధి-ప్రభావేణ యథా తౌ ద్వావపి న జ్ఞాస్యతః, తథా మిథో వియోజయిష్యామి | ఉక్తం చ-

సుప్రయుక్తస్య దంభస్య బ్రహ్మాప్యంతం న గచ్ఛతి |
కౌలికో విష్ణు-రూపేణ రాజ-కన్యాం నిషేవతే || 1.218||

కరటక ఆహ-కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా 5 కౌలిక-రథకార-కథా

కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే కౌలిక-రథకారౌ మిత్రే ప్రతివసతః స్మ | తత్ర చ బాల్యాత్-ప్రభృతి సహచారిణౌ పరస్పరమతీవ స్నేహ-పరౌ సదైక-స్థాన-విహారిణౌ కాలం నయతః | అథ కదాచిత్ తత్రాధిష్ఠానే కస్మింశ్చిద్దేవాయతనే యాత్రా-మహోత్సవః సంవృత్తః | తత్ర చ నట-నర్తక-చారణ-సంకులే నానా-దేశాగత-జనావృతే తౌ సహచరౌ భ్రమంతౌ కాంచిద్రాజ-కన్యాం కరేణుకారూఢాం సర్వ-లక్షణ-సనాథాం కంచుకి-వర్ష-ధర-పరివారితాం దేవతా-దర్శనార్థం సమాయాతాం దృష్టవంతౌ | అథాసౌ కౌలికస్తాం

దృష్ట్వా విషార్దిత ఇవ దుష్ట-గ్రహ-గృహీత ఈవ కామ-శరైర్హన్యమానః సహసా భూతలే నిపపాత | అథ తం తదవస్థమవలోక్య రథకారస్తద్దుఃఖ-దుఃఖిత ఆప్త-పురుషైస్తం సముత్క్షిప్య స్వ-గృహమానాయయత్ | తత్ర చ వివిధైః శీతోపచారైశ్చికిత్సకోపదిష్టైర్మంత్ర-వాదిభిరుపచర్యమాణైశ్చిరాత్ కథంచిత్ సచేతనో బభూవ |

తతో రథకారేణ పృష్టః-భో మిత్ర ! కిమేవం త్వమకస్మాద్విచేతనః సంజాతః ? తత్ కథ్యతామాత్మ-స్వరూపం ?

స ఆహ-వయస్య ! యదేవం తచ్ఛృణు మే రహస్యం యేన సర్వామాత్మ-వేదనాం తే వదామి | యది త్వం మాం సుహృదం మన్యసే తతః కాష్ఠ-ప్రదానేన ప్రసాదః క్రియతాం | క్షమ్యతాం యద్వా కించిత్ ప్రణయ్>అతిరేకాదయుక్తం తవ మయానుష్ఠితం |

సోఽపి తదాకర్ణ్య బాష్ప-పిహిత-నయనః సగద్గదమువాచ-వయస్య, యత్ కించిద్దుఃఖ-కారణం తద్వద యేన ప్రతీకారః క్రియతే, యది శక్యతే కర్తుం | ఉక్తం చ-

ఔషధార్థ-సుమంత్రాణాం బుద్ధేశ్చైవ మహాత్మనాం |
అసాధ్యం నాస్తి లోకేఽత్ర యద్బ్రహ్మాండస్య మధ్యగం || 1.219||

తదేషాం చతుర్ణాం యది సాధ్యం భవిష్యతి తదాహం సాధయిష్యామి |

కౌలిక ఆహ-వయస్య, ఏతేషామన్యేషామపి సహస్రాణాముపాయానామసాధ్యం తన్ మే దుఃఖం | తస్మాన్ మమ మరణే మా కాల-క్షేపం కురు |

రథకార ఆహ-భో మిత్ర ! యద్యపసాధ్యం తథాపి నివేదయ యేనాహమపి తదసాధ్యం మత్వా త్వయా సమం వహ్నౌ ప్రవిశామి | న క్షణమపి త్వద్వియోగం సహిష్యే | ఏష మే నిశ్చయః |

కౌలిక ఆహ-వయస్య, యాసౌ రాజ-కన్యా కరేణుమారూఢా తత్రోత్సవే దృష్టా, తస్యా దర్శనానంతరం మకర-ధ్వజేన మమేయమవస్థా విహితా | తన్ న శక్నోమి తద్వేదనాం సోఢుం | తథా చోక్తం-

మత్తేభ-కుంభ-పరిణాహిని కుంకుమార్ద్రే
తస్యాః పయోధర-యుగే రతి-ఖేద-ఖిన్నః |

వక్షో నిధాయ భుజ-పంజర-మధ్య-వర్తీ
స్వప్స్యే కదా క్షణమవాప్య తదీయ-సంగం || 1.220||

తథా చ-
రాగీ బింబాధరోఽసౌ స్తన-కలశ-యుగం యౌవనారూఢ-గర్వం
నీచా నాభిః ప్రకృత్యా కుటిలకమలకం స్వల్పకం చాపి మధ్యం |
కుర్వత్వేతాని నామ ప్రసభమిహ మనశ్చింతితానాశు ఖేదం
యన్ మాం తస్యాః కపోలౌ దహత ఇతి ముహుః స్వచ్ఛకౌ తన్ న యుక్తం || 1.221||

రథకారోఽపేవం సకామం తద్వచనమాకర్ణ్య సస్మితమిదమాహ-వయస్య ! యదేవం తర్హి దిష్ట్యా సిద్ధం నః ప్రయోజనం | తదద్యైవ తయా సహ సమాగమః క్రియతామితి |

కౌలిక ఆహ-వయస్య, యత్ర కన్యాంతఃపురే వాయుం ముక్త్వా నాన్యస్య ప్రవేశోఽస్తి తత్ర రక్షా-పురుషాధిష్ఠితే కథం మమ తస్యా సహ సమాగమః ? తత్ కిం మామసత్య-వచనేన విడంబయసి ?

రథకార ఆహ-మిత్ర, పశ్య మే బుద్ధి-బలం |

ఏవమభిధాయ తత్-క్షణాత్ కీల-సంచారిణం వైనతేయం బాహు-యుగలం వాయుజ-వృక్ష-దారుణా శంఖ-చక్ర-గదా-పద్మాన్వితం సకిరీట-కౌస్తుభమఘటయన్ | తతస్తస్మిన్ కౌలికం సమారోప్య విష్ణు-చిహ్నితం కృత్వా కీల-సంచరణ-విజ్ఞానం చ దర్శయిత్వా ప్రోవాచ-వయస్య, అనేన విష్ణు-రూపేణ గత్వా కన్యాంతఃపురే నిశీథే తాం రాజకన్యామేకాకినీం సప్త-భూమిక-ప్రాసాద-ప్రాంత-గతాం ముగ్ధ-స్వభావాం త్వాం వాసుదేవం మన్యమానాం స్వకీయ-మిథ్యా-వక్రోక్తిభీ రంజయిత్వా వాత్స్యాయనోక్త-విధినా భజ |

కౌలికోఽపి తదాకర్ణ్య తథా-రూపస్తత్ర గత్వా తామాహ-రాజ-పుత్రి, సుప్తా కిం వా జాగర్షి ? అహం తవ కృతే సముద్రాత్ సానురాగో లక్ష్మీం విహాయైవాగతః | తత్ క్రియతాం మయా సహ సమాగమః ఇతి |

సాపి గరుడారూఢం చతుర్భుజం సాయుధం కౌస్తుభోపేతమవలోక్య సవిస్మయా శయనాదుత్థాయ ప్రోవాచ-భగవన్ ! అహం మానుషీ కీటికాశుచిః | భగవాంస్త్రైలోక్య-పావనో వందనీయశ్చ | తత్ కథమేతద్యుజ్యతే |

కౌలిక ఆహ-సుభగే, సత్యమభిహితం భవత్యా | పరం కిం తు రాధా నామ మే భార్యా గోప-కుల-ప్రసూతా ప్రథమ ఆసీత్ | సా త్వమత్రావతీర్ణా | తేనాహమత్రాయాతః |

ఇతుక్తా సా ప్రాహ-భగవన్, యదేవం తన్ మే తాతం ప్రార్థయ | సోఽపవికల్పం మాం తుభ్యం ప్రయచ్ఛతి |

కౌలిక ఆహ-సుభగే, నాహం దర్శన-పథం మానుషాణాం గచ్ఛామి | కిం పునరాలాప-కరణం | త్వం గాంధర్వేణ వివ్హానేఆత్మానం ప్రయచ్ఛ | నో చేచ్ఛాపం దత్త్వా సాన్వయం తే పితరం భస్మసాత్ కరిష్యామి ఇతి | ఏవమభిధాయ గరుడాదవతీర్య సవ్యే పాణౌ గృహీత్వా తాం సభయాం సలజ్జాం వేపమానాం శయ్యాయామానయత్ | తతశ్చ రాత్రి-శేషం యావద్వాత్స్యాయనోక్త-విధినా నిషేవ్య ప్రత్యూషే స్వ-గృహమలక్షితో జగామ |

ఏవం తస్య తాం నిత్యం సేవమానస్య కాలో యాతి | అథ కదాచిత్ కంచుకినస్తస్యా అధరోష్ఠ-ప్రవాల-ఖండనం దృష్ట్వా మిథః ప్రోచుః-అహో ! పశ్యతాస్యా రాజ-కన్యాయాః పురుషోపభుక్తాయా ఇవ శరీరావయవా విభావ్యంతే | తత్ కథమయం సురక్షితేఽపస్మిన్ గృహ ఏవంవిధో వ్యవహారః | తద్రాజ్ఞే నివేదయామః |

ఏవం నిశ్చిత్య సర్వే సమేత్య రాజానం ప్రోచుః-దేవ ! వయం న విద్మః | పరం సురక్షితేఽపి కన్యాంతః-పురే కశ్చిత్ ప్రవిశతి | తద్దేవః ప్రమాణమితి | తచ్ఛ్రుత్వా రాజాతీవ వ్యాకులిత-చిత్తో వ్యచింతయత్-

పుత్రీతి జాతా మహతీహ చింతా
కస్మై ప్రదేయేతి మహాన్ వితర్కః |
దత్త్వా సుఖం ప్రాప్స్యతి వా న వేతి
కన్యా-పితృత్వం ఖలు నామ కష్టం || 1.222||

నద్యశ్చ నార్యశ్చ సదృక్-ప్రభావాస్
తుల్యాని కూలాని కులాని తాసాం |
తోయైశ్చ దోషైశ్చ నిపాతయంతి
నద్యో హి కూలాని కులాని నార్యః || 1.223||

జననీ-మనో హరతి జాతవతీ
పరివర్ధతే సహ శుచా సుహృదాం |

పర-సాత్కృతాపి కురుతే మలినం
దురిత-క్రమా దుహితరో విపదః || 1.224||

ఏవం బహు-విధం విచింత్య దేవీం రహః-స్థాం ప్రోవాచ-దేవి, జ్ఞాయతాం కిమేతే కంచుకినో వదంతి ? తస్య కృతాంతః కుపితో యేనైతదేవం క్రియతే |

దేవపి తదాకర్ణ్య వ్యాకులీ-భూతా సత్వరం కన్యాంతఃపురే గత్వా తాం ఖండితాధరాం నఖ-విలిఖిత-శరీరావయవాం దుహితరమపశ్యత్ | ఆహ చ-ఆః పాపే ! కుల-కలంక-కారిణి ! కిమేవ శీల-ఖండనం కృతం | కోఽయం కృతాంతావలోకితస్త్వత్-సకాశమభ్యేతి | తత్ కథ్యతాం మమాగ్రే సత్యం |

ఇతి కోపాటోప-విసంకటం వదత్యాం మాతరి రాజ-పుత్రీ భయ-లజ్జానతాననం ప్రోవాచ-అంబ, సాక్షాన్ నారాయణః ప్రత్యహం గరుడారూఢో నిశి సమాయాతి | చేదసత్యం మమ వాక్యం, తత్ స్వ-చక్షుషా విలోకయతు నిగుఢతరా నిశీథే భగవంతం రమా-కాంతం |

తచ్ఛ్రుత్వా సాపి ప్రహసిత-వదనా పులకాంకిత-సర్వాంగీ సత్వరం రాజానమూచే-దేవ, దిష్ట్యా వర్ధసే | నిత్యమేవ నిశీథే భగవాన్ నారాయణః కన్యకా-పార్శ్వేఽభ్యేతి | తేన గాంధర్వ-వివాహేన సా వివాహితా | తదద్య త్వయా మయా చ రాత్రౌ వాతాయన-గతాభ్యాం నిశీథే ద్రష్టవ్యః | యతో న స మానుషైః సహాలాపం కరోతి |

తచ్ఛ్రుత్వా హర్షితస్య రాజ్ఞస్తద్దినం వర్ష-శత-ప్రాయమివ కథంచిజ్ జగామ | తతస్తు రాత్రౌ నిభృతో భూత్వా రాజ్ఞీ-సహితో రాజా వాతాయనస్థో గగనాసక్త-దృష్టిర్యావత్ తిష్ఠతి, తావత్ తస్మిన్ సమయే గరుడారూఢం తం శంక-చక్ర-గదా-పద్మ-హస్తం యథోక్త-చిహ్నాంకితం వ్యోమ్నోఽవతరంతం నారాయణమపశ్యత్ | తతః సుధా-పూర-ప్లావితమివాత్మానం మన్యమానస్తామువాచ-ప్రియే ! నాస్తన్యో ధన్యతరో లోకే మత్తస్త్వత్తశ్చ | తత్ ప్రసూతిం నారాయణో భజతే | తత్-సిద్ధాః సర్వేఽస్మాకం మనోరథాః | అధునా జామాతృ-ప్రభావేణ సకలామపి వసుమతీం వశ్యాం కరిష్యామి |

ఏవం నిశ్చిత్య సర్వైః సీమాధిపైః సహ మర్యాదా-వ్యతిక్రమమకరోత్ | తే చ తం మర్యాదా-వ్యతిక్రమేణ వర్తమానమాలోక్య సర్వే సమేత్య తేన సహ విగ్రహం చక్రుః |

అత్రాంతరే స రాజా దేవీ-ముఖేన తాం దుహితరమువాచ-పుత్రి, త్వయి దుహితరి వర్తమానాయాం నారాయణే భగవతి జామాతరి స్థితే తత్ కిమేవం యుజ్యతే యత్

సర్వే పార్థివా మయా సహ విగ్రహం కుర్వంతి । తత్ సంబోధ్యోఽద్య త్వయా నిజ-భర్తా, యథా మమ శత్రూన్ వ్యాపాదయతి ।

తతస్తయా స కౌలికో రాత్రౌ సవినయమభిహితః-భగవన్, త్వయి జామాతరి స్థితే మమ తాతో యచ్ఛత్రుభిః పరిభూయతే తన్ న యుక్తం । తత్ ప్రసాదం కృత్వా సర్వాంస్తాన్ శత్రూన్ వ్యాపాదయ ।

కౌలిక ఆహ-సుభగే ! కియన్-మాత్రాస్త్వేతే తవ పితుః శత్రవః । తద్విశ్వస్తా భవ । క్షణేనాపి సుదర్శన-చక్రేణ సర్వాంస్తిలశః ఖండయిష్యామి ।

అథ గచ్ఛతా కాలేన సర్వ-దేశం శత్రుభిరుద్వాస్య స రాజా ప్రాకార-శేషః కృతః । తథాపి వాసుదేవ-రూప-ధరం కౌలికమజానన్ రాజ నిత్యమేవ విశేషతః కర్పూరాగురు-కస్తూరికాది-పరిమల-విశేషాన్ నానా-ప్రకార-వస్త్ర-పుష్ప-భక్ష్య-పేయాంశ్చ ప్రేషయన్ దుహితృ-ముఖేన తమూచే-భగవన్, ప్రభాతే నూనం స్థాన-భంగో భవిష్యతి । యతో యవసేంధన-క్షయః సంజాతస్తథా సర్వోఽపి జనః ప్రహారైర్జర్జరిత-దేహః సంవృత్తో యోద్ధుమక్షమః ప్రచురో మృతశ్చ । తదేవం జ్ఞాత్వాత్ర కాలే యదుచితం భవతి తద్విధేయమితి ।

తచ్ఛ్రుత్వా కౌలికోఽపచింతయత్-స్థాన-భంగే జాతే మమానయా సహ వియోగో భవిష్యతి ఏ తస్మాద్గరుడమారుహ్య సాయుధమాత్మానమాకాశే దర్శయామి । కదాచిన్ మాం వాసుదేవం మన్యమానాస్తే సాశంకా రాజ్ఞో యోద్ధృభిర్హన్యతే । ఉక్తం చ-

నిర్విషేణాపి సర్పేణ కర్తవ్యా మహతీ ఫణా ।
విషం భవతు వా మాభూత్ ఫణాటోపో భయంకరః ॥ 1.225॥

అథ యది మమ స్థానార్థముద్యతస్య మృత్యుర్భవిష్యతి తదపి సుందరతరం । ఉక్తం చ-

గవామర్థే బ్రాహ్మణార్థే స్వామ్యర్థే స్త్రీకృతేఽథవా ।
స్థానార్థే యస్త్యజేత్ ప్రాణాంస్తస్య లోకాః సనాతనాః ॥ 1.226॥

చంద్రే మండల-సంస్థే విగృహ్యతే రాహుణా దినాధీశః ।
శరణాగతేన సార్ధం విపదపి తేజస్వినా శ్లాఘ్యా ॥ 1.227॥

ఏవం నిశ్చిత్య ప్రత్యూషే దంత-ధావనం కృత్వా తాం ప్రోవాచ-సుభగే ! సమస్తైః శత్రుభిర్హతైరన్నం పానం చాస్వాదయిష్యామి | కిం బహునా, త్వయాపి సహ సంగమం తతః కరిష్యామి | పరం వాచ్యస్త్వయాత్మ-పితా యత్ ప్రభాతే ప్రభూతేన సైన్యేన సహ నగరాన్ నిష్క్రమ్య యోద్ధవ్యం | అహం చాకాశ-స్థిత ఏవ సర్వాంస్తాన్ నిస్తేజసః కరిష్యామి | పశ్చాత్ సుఖేన భవతా హంతవ్యాః యది పునరహం తాన్ స్వయమేవ సూదయామి తత్ తేషాం పాపాత్మనాం వైకుంఠీయా గతిః స్యాత్ | తస్మాత్ తే తథా కర్తవ్యా యథా పలాయంతో హన్యమానాః స్వర్గం న గచ్ఛంతి |

సాపి తదాకర్ణ్య పితుః సమీపం గత్వా సర్వం వృత్తాంతం న్యవేదయత్ | రాజాపి తస్యా వాక్యం శ్రద్దధానః ప్రత్యూషే సముత్థాయ సమున్నద్ధ-సైన్యో యుద్ధార్థం నిశ్చక్రామ | కౌలికోఽపి మరణే కృత-నిశ్చయశ్చాప-పాణిర్గగన-గతిర్గరుడారూఢో యుద్ధాయ ప్రస్థితః |

అత్రాంతరే భగవతా నారాయణేనాతీతానాగత-వర్తమాన-వేదినా, స్మృత-మాత్రో వైనతేయః సంప్రాప్తో విహస్య ప్రోక్తః-భో గరుత్మన్ ! జానాసి త్వం యన్ మమ రూపేణ కౌలికో దారు-మయ-గరుడే సమారూఢో రాజ-కన్యాం కామయతే |

సోఽబ్రవీత్-దేవ, సర్వం జ్ఞాయతే తచ్చేష్టితం | తత్ కిం కుర్మః సాంప్రతం ?

శ్రీ-భగవాన్ ఆహ-అద్య కౌలికో మరణే కృత-నిశ్చయో విహిత-నియమో యుద్ధార్థే వినిర్గతః స నూనం ప్రధాన-క్షత్రియైర్మిలిత్వా వాసుదేవో గరుడశ్చ నిపాతితః | తతః పరం లోకోఽయమావయోః పూజాం న కరిష్యతి | తతస్త్వం ద్రుతతరం తత్ర దారు-మయ-గరుడే సంక్రమణం కురు | అహమపి కౌలిక-శరీరే ప్రవేశం కరిష్యామి | యేన స శత్రూన్ వ్యాపాదయతి | తతశ్చ శత్రు-వధాదావయోర్మాహాత్మ్య-వృద్ధిః స్యాత్ |

అథ గరుడే తథేతి ప్రతిపన్నే శ్రీ-భగవన్-నారాయణస్తచ్ఛరీరే సంక్రమణమకరోత్ | తతో భగవన్-మాహాత్మ్యేన గగన-స్థః స కౌలికః శంఖ-చక్ర-గదా-చాప-చిహ్నితః క్షణాదేవ లీలయైవ సమస్తానపి ప్రధాన-క్షత్రియాన్ నిస్తేజసశ్చకారర్తతస్తేన రాజ్ఞా స్వ-సైన్య-పరివృతేన సంగ్రామే జితా నిహతాశ్చ తే సర్వేఽపి శత్రవః | జాతశ్చ లోక-మధ్యే ప్రవాదో, యథా-అనేన విష్ణు-జామాతృ-ప్రభావేణ సర్వే శత్రవో నిహతా ఇతి |

కౌలికోఽపి తాన్ హతాన్ దృష్ట్వా ప్రముదిత-మనా గగనాదవతీర్ణః సన్, యావద్రాజామాత్య-పౌర-లోకాస్తం నగర-వాస్తవ్యం కౌలికం పశ్యంతి తతః పృష్టః కిమేతదితి | తతః సోఽపి మూలాదారభ్య సర్వం ప్రాగ్-వృత్తాంతం న్యవేదయత్ | తతశ్చ కౌలిక-సాహసానురంజిత-మనసా శత్రు-వధాదవాప్త-తేజసా రాజ్ఞా సా రాజ-

కన్యా సకల-జన-ప్రత్యక్షం వివాహ-విధినా తస్మై సమర్పితా దేశశ్చ ప్రదత్తః | కౌలికోఽపి తయా సార్ధం పంచ-ప్రకారం జీవ-లోక-సారం విషయ-సుఖమనుభవన్ కాలం నినాయ | అతస్తూచ్యతే సుప్రయుక్తస్య దంభస్య (218) ఇతి |

తచ్ఛ్రుత్వా కరటక ఆహ-భద్ర, అస్త్యేవం | పరం తథాపి మహాన్ మే భయం | యతో బుద్ధిమాన్ సంజీవకో రౌద్రశ్చ సింహః | యద్యపి తే బుద్ధి-ప్రాగల్భ్యం తథాపి త్వం పింగలకాత్ తం వియోజయితుమసమర్థ ఏవ |

దమనక ఆహ-భ్రాతః ! అసమర్థోఽపి సమర్థ ఏవ | ఉక్తం చ-

ఉపాయేన హి యచ్ఛక్యం న తచ్ఛక్యం పరాక్రమైః |
కాకీ కనక-సూత్రేణ కృష్ణ-సర్పమఘాతయత్ || 1.228||

కరటక ఆహ-కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా 6 వాయస-దంపతి-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిత్ ప్రదేశే మహాన్ న్యగ్రోధ-పాదపః | తత్ర వాయస-దంపతీ ప్రతివసతః స్మ | అథ తయోః ప్రసవ-కాలే వృక్ష-వివరాన్ నిష్క్రమ్య కృష్ణ-సర్పః సదైవ తదపత్యాని భక్షయతి | తతస్తౌ నిర్వేదాదన్య-వృక్ష-మూల-నివాసినం ప్రియ-సుహృదం శృగాలం గత్వోచతుః-భద్ర ! కిమేవంవిధే సంజాత ఆవయోః కర్తవ్యం భవతి | ఏవం తావద్దుష్టాత్మా కృష్ణ-సర్పో వృక్ష-వివరాన్ నిర్గత్యావయోర్బాలకాన్ భక్షయతి | తత్ కథ్యతాం తద్రక్షార్థం కశ్చిదుపాయః |

యస్య క్షేత్రం నదీ-తీరే భార్యా చ పర-సంగతా |
స-సర్పే చ గృహే వాసః కథం స్యాత్ తస్య నిర్వృతిః || 1.229||

అన్యచ్చ-
సర్ప-యుక్తే గృహే వాసో మృత్యురేవ న సంశయః |
యద్గ్రామాంతే వసేత్ సర్పస్తస్య స్యాత్ ప్రాణ-సంశయః || 1.230||

అస్మాకమపి తత్ర-స్థితానాం ప్రతిదినం ప్రాణ-సంశయః |

స ఆహ-నాత్ర విషయే స్వల్పోఽపి విషాదః కార్యః । నూనం స లుబ్ధో నోపాయమంతరేణ వధ్యః స్యాత్ ।
ఉపాయేన జయో యాదృగ్రిపోస్తాదృఙ్న హేతిభిః ।
ఉపాయ-జ్ఞోఽల్ప-కాయోఽపి న శూరైః పరిభూయతే ॥ 1.231॥

తథా చ-
భక్షయిత్వా బహూన్ మత్స్యాన్ ఉత్తమాధమ-మధ్యమాన్ ।
అతిలౌల్యాద్బకః కశ్చిన్ మృతః కర్కటక-గ్రహాత్ ॥ 1.232॥

తావూచతుః-కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా 7 బక-కులీరక-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిద్వన-ప్రదేశే నానా-జల-చర-సనాథం మహత్ సరః । తత్ర చ కృతాశ్రయో బక ఏకో వృద్ధ-భావముపాగతో మత్స్యాన్ వ్యాపాదయితుమసమర్థః । తతశ్చ క్షుత్క్షామ-కంఠః సరస్తీరే ఉపవిష్టో ముక్తా-ఫల-ప్రకర-సదృశైరశ్రు-ప్రవాహైర్ధరా-తలమభిషించన్ రురోద । ఏకః కులీరకో నానా-జల-చర-సమేతః సమేత్య తస్య దుఃఖేన దుఃఖితః సాదరమిదమూచే-మామ ! కిమద్య త్వయా నాహార-వృత్తిరనుష్ఠీయతే ? కేవలమశ్రు-పూర్ణ-నేత్రాభ్యాం సనిఃశ్వాసేన స్థీయతే ।

స ఆహ-వత్స ! సత్యముపలక్షితం భవతా । మయా హి మత్స్యాదనం ప్రతి పరమ-వైరాగ్యతయా సాంప్రతం ప్రాయోపవేశనం కృతం । తేనాహం సమీపాగతానపి మత్స్యాన్ న భక్షయామి ।

కులీరకస్తచ్ఛ్రుత్వా ప్రాహ-మామ, కిం తద్వైరాగ్య-కారణం ?

స ప్రాహ-వత్స, అహమస్మిన్ సరసి జాతో వృద్ధిం గతశ్చ । తన్ మయైతచ్ఛ్రుతం యద్ద్వాదశ-వర్షిక్యానావృష్టిః సంపద్యతే లగ్నా ।

కులీరక ఆహ-కస్మాత్ తచ్ఛ్రుతం ?

బక ఆహ-దైవజ్ఞ-ముఖాదేష శనైశ్చరో హి రోహిణీ-శకటం భిత్త్వా భౌమం శక్రం చ ప్రయాస్యతి । ఉక్తం చ వరాహ-మిహిరేణ-

యది భింతే సూర్య-సుతో రోహిణ్యాః శకటమిహ లోకే |
ద్వాదశ వర్షాణి తదా నహి వర్షతి వాసవౌ భూమౌ || 1.233||

తథా చ-
ప్రాజాపత్యే శకటే భిన్నే కృత్వైవ పాతకం వసుధా |
భస్మాస్థి-శకలాకీర్ణా కాపాలికమివ వ్రతం ధత్తే || 1.234||

తథా చ-
రోహిణీ-శకటమర్క-నందనశ్చేద్
భిన్నత్తి రుధిరోఽథవా శశీ |
కిం వదామి తదనిష్ట-సాగరే
సర్వ-లోకముపయాతి సంక్షయః || 1.235||

రోహిణీ-శకట-మధ్య-సంస్థితే
చంద్రమస్య శరణీ-కృతా జనాః |
క్వాపి యాంతి శిశుపాచితాశనాః
సూర్య-తప్త-భిదురాంబు-పాయినః || 1.236||

తదేతత్ సరః స్వల్ప-తోయం వర్తతే | శీఘ్రం శోషం యాస్యతి | అస్మిన్ శుష్కే యైః సహాహం వృద్ధిం గతః, సదైవ క్రీడితశ్చ, తే సర్వే తోయాభావాన్ నాశం యాస్యంతి | తత్ తేషాం వియోగం ద్రష్టుమహమసమర్థః | తేనైతత్ ప్రాయోపవేశనం కృతం | సాంప్రతం సర్వేషాం స్వల్ప-జలాశయానాం జలచరా గురు-జలాశయేషు స్వ-స్వజనైర్నీయంతే | కేచిచ్చ మకర-గోధా-శిశుమార-జలహస్తి-ప్రభృతయః స్వయమేవ గచ్ఛంతి | అత్ర పునః సరసి యే జలచరాస్తే నిశ్చింతాః సంతి, తేనాహం విశేషాద్రోదిమి యద్బీజ-శేస-మాత్రమపత్ర నోద్ధరిష్యతి |

తతః స తదాకర్ణ్యాన్యేషామపి జలచరాణాం తత్ తస్య వచనం నివేదయామాస | అథ తే సర్వే భయ-త్రస్త-మనసో మత్స్య-కచ్ఛప-ప్రభృతయస్తమభ్యుపేత్య పప్రచ్ఛుః-మామ ! అస్తి కశ్చిదుపాయో యేనాస్మాకం రక్షా భవతి ?

బక ఆహ-అస్తస్య జలాశయస్య నాతిదూరే ప్రభూత-జల-సనాథం సరః పద్మినీ-ఖండ-మండితం యచ్చతుర్వింశతపి వర్షాణామవృష్ట్యా న శోషమేష్యతి | తద్యది మమ పృష్ఠం కశ్చిదారోహతి, తదహం తం తత్ర నయామి |

అథ తే తత్ర విశ్వాసమాపన్నాః, తాత మాతుల భ్రాతః ఇతి బ్రువాణాః అహం పూర్వమహం పూర్వమితి సమంతాత్ పరితస్థుః | సోఽపి దుష్టాశయః క్రమేణ తాన్ పృష్ఠ ఆరోప్య జలాశయస్య నాతిదూరే శిలాం సమాసాద్య తస్యామాక్షిప్య స్వేచ్ఛయా భక్షయిత్వా భూయోఽపి జలాశయం సమాసాద్య జలచర్ణాణాం మిథ్యా-వార్తా-సందేశకైర్మనాంసి రంజయన్ నిత్యమేవాహార-వృత్తిమకరోత్ |

అన్యస్మిన్ దినే చ కులీరకేణోక్తః-మామ ! మయా సహ తే ప్రథమః స్నేహ-సంభాషః సంజాతః | తత్ కిం మాం పరిత్యజ్యాన్యాన్ నయసి ? తస్మాదద్య మే ప్రాణ-త్రాణం కురు |

తదాకర్ణ్య సోఽపి దుష్టాశయశ్చింతితవాన్-నిర్విణ్ణోఽహం మత్స్య-మాంసాదనేన తదద్యైనం కులీరకం వ్యంజన-స్థానే కరోమి | ఇతి విచింత్య తం పృష్టే సమారోప్య తాం వధ్య-శిలాముద్దిశ్య ప్రస్థితః | కులీరకోఽపి దూరాదేవాస్థి-పర్వతం శిలాశ్రయమవలోక్య మస్త్యాస్థీని పరిజ్ఞాయ తమపృచ్ఛత్-మామ, కియద్దూరే స జలాశయః ? మదీయ-భారేణాతిశ్రాంతస్త్వం | తత్ కథయ |

సోఽపి మంద-ధీర్జలచరోఽయమితి మత్వా స్థలే న ప్రభవతీతి సస్మితమిదమాహ-కులీరక, కుతోఽన్యో జలాశయః ? మమ ప్రాణ-యాత్రేయం | తస్మాత్ స్మర్యతామాత్మనోఽభీష్ట-దేవతా | త్వామపన్యాం శిలాయాం నిక్షిప్య భక్షయిష్యామి | ఇతుక్తవతి తస్మిన్ స్వ-వదన-దంశ-ద్వయేన మృణాల-నాల-ధవలాయాం మృదు-గ్రీవాయాం గృహీతో మృతశ్చ |

అథ స తాం బక-గ్రీవాం సమాదాయ శనైః శనైస్తజ్ జలాశయమాససాద | తతః సర్వైరేవ జలచరైః పృష్టః-భోః కులీరక ! కిం నివృత్తస్త్వం ? స మాతులోఽపి నాయాతః | తత్ కిం చిరయతి ? వయం సర్వే సోత్సుకాః కృత-క్షణాస్తిష్ఠామః |

ఏవం తైరభిహితే కులీరకోఽపి విహస్యోవాచ-మూర్ఖాః ! సర్వే జలచరాస్తేన మిథ్యా-వాదినా వంచయిత్వా నాతిదూరే శిలా-తలే ప్రక్షిప్య భక్షితాః | తన్ మమాయుః-శేషతయా తస్య విశ్వాస-ఘాతకస్యాభిప్రాయం జ్ఞాత్వా గ్రీవేయమానీతా | తదలం సంభ్రమేణ | అధునా సర్వ-జల-చరాణాం క్షేమం భవిష్యతి |

అతోఽహం బ్రవీమి-భక్షయిత్వా బహూన్ మత్స్యాన్ ఇతి |

వాయస ఆహ-భద్ర ! తత్ కథయ కథం స దుష్ట-సర్పో వధముపైష్యతి |

శృగాల ఆహ-గచ్ఛతు భవాన్ కంచిన్ నగరం రాజాధిష్ఠానం | తత్ర కస్యాపి ధనినో రాజామాత్యాదేః ప్రమాదినః కనక-సూత్రం హారం వా గృహీత్వా తత్-కోటరే ప్రక్షిప, యేన సర్పస్తద్గ్రహణేన వధ్యతే |

తత్-క్షణాత్ కాకః కాకీ చ తదాకర్ణ్యాత్మేచ్ఛయోత్పతితౌ | తతశ్చ కాకీ కించిత్ సరః ప్రాప్య యావత్ పశ్యతి, తావత్ తన్-మధ్యే కస్యచిద్రాజ్ఞోఽన్తఃపురం జలాసన్నం న్యస్త-కనక-సూత్రం ముక్త-ముక్తాహార-వస్త్రాభరణం జల-క్రీడాం కురుతే | అథ సా వాయసీ కనక-సూత్రమేకమాదాయ స్వ-గృహాభిముఖం ప్రతస్థే | తతశ్చ కంచుకినో వర్ష-వరాశ్చ తన్-నీయమానముపలక్ష్య గృహీత-లగుడాః సత్వరమనుయయుః | కాకపి సర్ప-కోటరే తత్-కనక-సూత్రం ప్రక్షిప్య సుదూరమవస్థితా |

అథ యావద్రాజ-పురుషాస్తం వృక్షమారుహ్య తత్-కోటరమవలోకయంతి, తావత్ కృష్ణ-సర్పః ప్రసారిత-భోగస్తిష్ఠతి | తతస్తం లగుడ-ప్రహారేణ హత్వా కనక-సూత్రమాదాయ యథాభిలషితం స్థానం గతాః | వాయస-దంపతీ అపి తతః పరం సుఖేన వసతః | అతోఽహం బ్రవీమి-ఉపాయేన హి యత్ కుర్యాత్ ఇతి |

తన్ న కించిదిహ బుద్ధిమతామసాధ్యమస్తి | ఉక్తం చ-

యస్య బుద్ధిర్బలం తస్య నిర్బుద్ధేస్తు కుతో బలం |
వనే సింహో మదోన్మత్తః శశకేన నిపాతితః || 1.237||

కరటక ఆహ-కథమేతత్ ?

స ఆహ-

కథా 8 భాసురకాఖ్య-సింహ-కథా

కస్మింశ్చిద్వనే భాసురకో నామ సింహః ప్రతివసతి స్మ | అథాసౌ వీర్యాతిరేకాన్ నిత్యమేవానేకాన్ మృగ-శశకాదీన్ వ్యాపాదయన్ నోపరరామ | అథాన్యేద్యుస్తద్వనజాః సర్వే సారంగ-వరాహ-మహిష-శశకాదయో మిలిత్వా తమభ్యుపేత్య ప్రోచుః-స్వామిన్ ! కిమనేన సకల-మృగ-వధేన నిత్యమేవ, యతస్తవైకేనాపి మృగేణ తృప్తిర్భవతి తత్ క్రియతామస్మాభిః సహ సమయ-ధర్మః | అద్య-ప్రభృతి తవాత్రోపవిష్టస్య జాతి-క్రమేణ ప్రతిదినమేకో మృగో భక్షణార్థం సమేష్యతి | ఏవం కృతే తవ తావత్ ప్రాణ-యాత్రా క్లేశం వినాపి భవిష్యతి |

అస్మాకం చ పునః సర్వోచ్ఛేదనం న స్యాత్ | తదేష రాజ-ధర్మోఽనుష్ఠీయతాం | ఉక్తం చ-

శనైః శనైశ్చ యో రాజ్యముపభుంక్తే యథా-బలం |
రసాయనమివ ప్రాజ్ఞః స పుష్టిం పరమాం వ్రజేత్ || 1.238||

విధినా మంత్ర-యుక్తేన రూక్షాపి మథితాపి చ |
ప్రయచ్ఛతి ఫలం భూమిరరణీవ హుతాశనం || 1.239||

ప్రజానాం పాలనం శస్యం స్వర్గ-కోశస్య వర్ధనం |
పీడనం ధర్మ-నాశాయ పాపాయాయశసే స్థితం || 1.240||

గోపాలేన ప్రజాధేనోర్విత్త-దుగ్ధం శనైః శనైః |
పాలనాత్ పోషణాద్గ్రాహ్యం న్యాయ్యాం వృత్తిం సమాచరేత్ || 1.241||

అజామివ ప్రజాం మోహాద్యో హన్యాత్ పృథివీ-పతిం |
తస్యైకా జాయతే తృప్తిర్న ద్వితీయా కథంచన || 1.242||

ఫలార్థీ నృపతిర్లోకాన్ పాలయేద్యత్నమాస్థితః |
దాన-మానాది-తోయేన మాలాకారోఽఙ్కురాన్ ఇవ || 1.243||

నృప-దీపో ధన-స్నేహం ప్రజాభ్యః సంహరన్నపి |
ఆంతర-స్థైర్గుణైః శుభ్రైర్లక్ష్యతే నైవ కేనచిత్ || 1.244||

యథా గౌర్దుహ్యతే కాలే పాల్యతే చ తథా ప్రజాః |
సిచ్యతే చీయతే చైవ లతా పుష్ప-ఫల-ప్రదా || 1.245||

యథా బీజాంకురః సూక్ష్మః ప్రయత్నేనాభిరక్షితః |
ఫల-ప్రదో భవేత్ కాలే తద్వల్లోకః సురక్షితః || 1.246||

హిరణ్య-ధాన్య-రత్నాని యానాని వివిధాని చ |
తథాన్యదపి యత్ కించిత్ ప్రజాభ్యః స్యాన్ మహీపతేః || 1.247||

లోకానుగ్రహ-కర్తారః ప్రవర్ధంతే నరేశ్వరాః |
లోకానాం సంక్షయాచ్చైవ క్షయం యాంతి న సంశయః || 1.248||

అథ తేషాం తద్వచనమాకర్ణ్య భాసురక ఆహ-అహో సత్యమభిహితం భవద్భిః | పరం యది మమోపవిష్టస్యాత్ర నిత్యమేవ నైకః శ్వాపదః సమాగమిష్యతి | తన్ నూనం సర్వానపి భక్షయిష్యామి | అథ తే తథైవ ప్రతిజ్ఞాయ నిర్వృతి-భాజస్తత్రైవ వనే నిర్భయాః పర్యటంతి | ఏకశ్చ ప్రతిదినం క్రమేణ యాతి | వృద్ధో వా, వైరాగ్య-యుక్తో వా, శోక-గ్రస్తో వా, పుత్ర-కలత్ర-నాశ-భీతో వా, తేషాం మధ్యాత్ తస్య భోజనార్థం మధ్యాహ్న-సమయ ఉపతిష్ఠతే |

అథ కదాచిజ్ జాతి-క్రమాచ్ఛశకస్యావసరః సమాయాతః | స సమస్త-మృగైః ప్రేరితోఽనిచ్ఛన్నపి మందం మందం గత్వా తస్య వధోపాయం చింతయన్ వేలాతిక్రమం కృత్వావ్యాకులిత-హృదయో యావద్గచ్ఛతి తావన్-మార్గే గచ్ఛతా కూపః సందృష్టః | యావత్ కూపోపరి పాతి తావత్ కూప-మధ్య ఆత్మనః ప్రతిబింబం దదర్శ | దృష్ట్వా చ తేన హృదయే చింతితం-యద్భావ్య ఉపాయోఽస్తి | అహం భాసురకం ప్రకోప్య స్వ-బుద్ధ్యాస్మిన్ కూపే పాతయిష్యామి |

అథాసౌ దిన-శేషే భాసురక-సమీపం ప్రాప్తః | సింహోఽపి వేలాతిక్రమేణ క్షుత్క్షామ-కంఠః కోపావిష్టః సృక్కణీ పరిలేలిహద్వ్యచింతయత్-అహో ! ప్రతారాహారాయ నిఃసత్త్వం వనం మయా కర్తవ్యం | ఏవం చింతయతస్తస్య శశకో మందం మందం గత్వా ప్రణమ్య తస్యాగ్రే స్థితః | అథ తం ప్రజ్వలితాత్మా భాసురకో భర్త్సయన్న్ ఆహ-రే శశకాధమ ఏకస్తావత్ త్వం లఘుః ప్రాప్తోఽపరతో వేలాతిక్రమేణ | తదస్మాదపరాధాత్ త్వాం నిపాత్య ప్రాతః సకలానపి మృగ-కులానుచ్ఛేదయిష్యామి |

అథ శశకః సవినయం ప్రోవాచ-స్వామిన్ ! నాపరాధో మమ | న చ సత్త్వానాం | తచ్ఛ్రూయతాం కారణం |

సింహ ఆహ-సత్వరం నివేదయ యావన్ మమ దంష్ట్రాంతర్గతో న భవాన్ భవిష్యతి ఇతి |

శశక ఆహ-స్వామిన్, సమస్త-మృగైరద్య జాతి-క్రమేణ మమ లఘుతరస్య ప్రస్తావం విజ్ఞాయ తతోఽహం పంచ-శశకైః సమం ప్రేషితః | తతశ్చాహమాగచ్ఛన్నంతరాలే మహతా కేనచిదపరేణ సింహేన వివరాన్ నిర్గత్యాభిహితః-అభీష్ట-దేవతాం స్మరత |

తతో మయాభిహితం-వయం స్వామినోన్ భాసురక-సింహస్య సకాశమాహారార్థం సమయ-ధర్మేణ గచ్ఛామః |

తతస్తేనాభిహితం-యదేవం తర్హి మదీయమేతద్వనం । మయా సహ సమయ-ధర్మేణ సమస్తైరపి శ్వాపదైర్వర్తితవ్యం । చోర-రూపీ స భాసురకః । అథ యది సోఽత్ర రాజా । విశ్వాస-స్థానే చతురః శశకానత్ర ధృత్వా తమాహూయ ద్రుతతరమాగచ్ఛ । యేన యః కశ్చిదావయోర్మధ్యాత్ పరాక్రమేణ రాజా భవిష్యతి స సర్వాన్ ఏతాన్ భక్షయిష్యతి ఇతి ।

తతోఽహం తేనాదిష్టః స్వామి-సకాశమభ్యాగతః । ఏతద్వేలా వ్యతిక్రమ-కారణం । తదత్ర స్వామీ ప్రమాణం ।

తచ్ఛ్రుత్వా భాసురక ఆహ-భద్ర, యదేవం తత్ సత్వరం దర్శయ మే తం చౌర-సింహః యేనాహం మృగ-కోపం తస్యోపరి క్షిప్త్వా స్వస్థో భవామి । ఉక్తం చ-

భూమిర్మిత్రం హిరణ్యం చ విగ్రహస్య ఫల-త్రయం ।
నాస్త్యేకమపి యద్యేషాం న తం కుర్యాత్ కథంచన ॥ 1.249॥

యత్ర న స్యాత్ ఫలం భూరి యత్ర చస్యాత్ పరాభవః ।
న తత్ర మతిమాన్ యుద్ధం సముత్పాద్య సమాచరేత్ ॥ 1.250॥

శశాక ఆహ-స్వామిన్ ! సత్యమిదం । స్వ-భూమి-హేతోః పరిభవాచ్చ యుధ్యంతే క్షత్రియాః । పరం స దుర్గాశ్రయః దుర్గాన్ నిష్క్రమ్య వయం తేన విష్కంభితాః । తతో దుర్గస్థో దుఃసధ్యో భవతి రిపుః । ఉక్తం చ-

న గజానాం సహస్రేణ న చ లక్షేణ వాజినాం । యత్ కృత్యం సిధ్యతి రాజ్ఞాం దుర్గేణైకేన విగ్రహే ॥ 1.251॥ శతమేకోఽపి సంధత్తే ప్రాకారస్థో ధనుర్ధరః । తస్మాద్దుర్గం ప్రశంసంతి నీతిశాస్త్రవిచక్షణాః ॥ 1.252॥ పురా గురోః సమాదేశాద్ధిరణ్యకశిపోర్భయాత్ । శక్రేణ విహితం దుర్గం ప్రభావాద్విశ్వకర్మణః ॥ 1.253॥ తేనాపి చ వరో దత్తో యస్య దుర్గం స భూపతిః । విజయీ స్యాత్ తతో భూమౌ దుర్గాణి స్యుః సహస్రశః ॥ 1.254॥ దంష్ట్రావిరహితో నాగో మదహీనో యథా గజః । సర్వేషాం జాయతే వశ్యో దుర్గహీనస్తథా నృపః ॥ 1.255॥

తచ్ఛ్రుత్వా భాసురక ఆహ । భద్ర దుర్గస్థమపి దర్శయ తం చౌర-సింహం యేన వ్యాపాదయామి । ఉక్తం చ-

జాత-మాత్రం న యః శత్రుం రోగం చ ప్రశమం నయేత్ । మహాబలోఽపి తేనైవ వృద్ధిం ప్రాప్య స హన్యతే ॥ 1.256॥

తథా చ- ఉత్తిష్ఠమానస్తు పరో నోపేక్ష్యః పథ్యమిచ్ఛతా | సమౌ హి శిష్టైరామ్నాతౌ వర్త్స్యంతావామయః స చ || 1.257||

అపి చ- ఉపేక్షితః క్షీణ-బలోఽపి శత్రుః ప్రమాద-దోషాత్ పురుషైర్మదాంధైః | సాధ్యోఽపి భూత్వా ప్రథమం తతోఽసావసాధ్యతాం వ్యాధిరివ ప్రయాతి || 1.258||

తథా చ- ఆత్మనః శక్తిముద్వీక్ష్య మనోత్సాహం చ యో వ్రజేత్ | బహూన్ హంతి స ఏకోఽపి క్షత్రియాన్ భార్గవో యథా || 1.259||

శశక ఆహ-అస్త్యేతత్ | తథాపి బలవాన్ స మయా దృష్టః | తన్ న యుజ్యతే స్వామినస్తస్య తస్య సామర్థ్యమవిదిత్వా గంతుం | ఉక్తం చ- అవిదిత్వాత్మనః శక్తిం పరస్య చ సముత్సుకః | గచ్ఛన్నభిముఖో వహ్నౌ నాశం యాతి పతంగవత్ || 1.260|| యో బలాత్ ప్రోన్నతం యాతి నిహంతుం సబలోఽపరిం | విమదః స నివర్తేత శీర్ణ-దంతో గజో యథా || 1.261||

భాసురక ఆహ-భోః కిం తవానేన వ్యాపారేణ | దర్శయ మే తం దుర్గస్థమపి |

అథ శశక ఆహ-యదేవం తర్హ్యాగచ్ఛతు స్వామీ | ఏవముక్త్వాగ్రే వ్యవస్థితః |

తతశ్చ తేనాగచ్ఛతా యః కూపో దృష్టోఽభూత్ తమేవ కూపమాసాద్య భాసురకమాహ-స్వామిన్ కస్తే ప్రతాపం సోఢుం సమర్థః ? త్వాం దృష్ట్వా దూరతోఽపి చౌర-సింహః ప్రవిష్టః స్వం దుర్గం | తదాగచ్ఛ యథా దర్శయామీతి | భాసురక ఆహ-దర్శయ మే దుర్గం | తదను దర్శితస్తేన కూపః | తతః సోఽపి మూర్ఖః సింహః కూప-మధ్య ఆత్మ-ప్రతిబింబం జల-మధ్య-గతం దృష్ట్వా సింహ-నాదం ముమోచ | తతః ప్రతిశబ్దేన కూప-మధ్యాద్ద్వి-గుణతరో నాదః సముత్థితః |

అథ తేన తం శత్రుం మత్వాత్మానం తస్యోపరి ప్రక్షిప్య ప్రాణాః పరిత్యక్తాః | శశకోఽపి హృష్ట-మనాః సర్వ-మృగాన్ ఆనంద్య తైః సహ ప్రశస్యమానో యథా-సుఖం తత్ర వనే నివసతి స్మ | అతోఽహం బ్రవీమి-యస్య బుద్ధిర్బలం తస్య ఇతి |

తద్యది భవాన్ కథయతి తత్ తత్రైవ గత్వా తయోః స్వ-బుద్ధి-ప్రభావేణ మైత్రీ-భేదం కరోమి |

కరటక ఆహ-భద్ర ! యదేవం తర్హి గచ్ఛ | శివాస్తే పంథానః సంతు | యథాభిప్రేతమనుష్ఠీయతాం |

అథ దమనకః సంజీవక-వియుక్తం పింగలకమవలోక్య తత్రాంతరే ప్రణమ్యాగ్రే సముపవిష్టః | పింగలకోఽపి తమాహ-భద్ర, కిం చిరాద్దృష్టః ?

దమనక ఆహ-న కంచిద్దేవ-పాదానామస్మాభిః ప్రయోజనం | తేనాహం నాగచ్ఛామి | తథాపి రాజ-ప్రయోజన-వినాశమవలోక్య సందహ్యమాన-హృదయో వ్యాకులతయా స్వయమేవాభ్యాగతో వక్తుం | ఉక్తం చ-

ప్రియం వా యది వా ద్వేష్యం శుభం వా యది వాశుభం |
అపృష్టోఽపి హితం వక్ష్యేద్యస్య నేచ్ఛేత్ పరాభవం || 1.262||

అథ తస్య సాభిప్రాయం వచనమాకర్ణ్య పింగలక ఆహ-కిం వక్తు-మనా భవాన్ ? తత్ కథ్యతాం యత్ కథనీయమస్తి |

స ప్రాహ-దేవ సంజీవకో యుష్మత్-పాదానాముపరి ద్రోహ-బుద్ధిరితి | విశ్వాస-గతస్య మమ విజనే ఇదమాహ-భో దమనక ! దృష్టా మయాస్య పింగలకస్య సారాసారతా | తదహమేనం హత్వా సకల-మృగాధిపత్యం త్వత్-సాచివ్య-పదవీ-సమన్వితం కరిష్యామి | పింగలకోఽపి తద్వజ్ర-సార-ప్రహార-సదృశం దారుణం వచః సమాకర్ణ్య మోహముపగతో న కించిదపుక్తవాన్ | దమనకోఽపి తస్య తమాకారమాలోక్య చింతితవాన్-అయం తావత్ సంజీవక-నిబద్ధ-రాగః | తన్ నూనమనేన మంత్రిణా రాజా వినాశమవాప్స్యతి ఇతి | ఉక్తం చ-

ఏకం భూమి-పతిః కరోతి సచివం రాజ్యే ప్రమాణం యదా తం మోహాచ్ఛ్రయతే మదః స చ మదాద్దాస్యేన నిర్విద్యతే |
నిర్విణ్ణస్య పదం కరోతి హృదయే తస్య స్వతంత్ర-స్పృహా- స్వాతంత్ర్య-స్పృహయా తతః స నృపతేః ప్రాణానభిద్రుహ్యతి || 1.263||

తత్ కిమత్ర యుక్తమితి | పింగలకోఽపి చేతనాం సమాసాద్య కథమపి తమాహ-సంజీవకస్తావత్ ప్రాణ-సమో భృత్యః | స కథం మమోపరి ద్రోహ-బుద్ధిం కరోతి |

దమనక ఆహ-దేవ, భృత్యోఽభృత్య ఇతనేకాంతికమేతత్ | ఉక్తం చ-

న సోఽస్తి పురుషో రాజ్ఞాం యో న కామయతే శ్రియం |
అశక్తా ఏవ సర్వత్ర నరేంద్రం పర్యుపాసతే || 1.264||

పింగలక ఆహ-భద్ర, తథాపి మమ తస్యోపరి చిత్త-వృత్తిర్న వికృతిం యాతి | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

అనేక-దోష-దుష్టస్య కాయః కస్య న వల్లభః |
కుర్వన్నపి వ్యలీకాని యః ప్రియః ప్రియ ఏవ సః || 1.265||

దమనక ఆహ-అత ఏవాయం దోషః | ఉక్తం చ-

యస్మిన్న్ ఏవాధికం చక్షురారోపయతి పార్థివః |
అకులీనః కులీనో వా స శ్రియా భాజనం నరః || 1.266||

అపరం కేన గణ-విశేషేణ స్వామీ సంజీవకం నిర్గుణకమపి నికటే ధారయతి | అథ దేవ, యదేవం చింతయసి మహా-కాయోఽయం | అనేన రిపూన్ వ్యాపాదయిష్యామి | తదస్మాన్ న సిధ్యతి, యతోఽయం శష్ప-భోజీ | దేవ-పాదానాం పునః శత్రవో మాంసాశినః | తద్రిపు-సాధనమస్య సాహాయ్యేన న భవతి | తస్మాదేనం దూషయిత్వా హన్యతామితి |

పింగలక ఆహ-
ఉక్తో భవతి యః పూర్వం గుణవాన్ ఇతి సంసది |
తస్య దోషో న వక్తవ్యః ప్రతిజ్ఞా-భంగ-భీరుణా || 1.267||

అన్యచ్చ | మయాస్య తవ వచనేనాభయ-ప్రదానం దత్తం | తత్ కథం స్వయమేవ వ్యాపాదయామి | సర్వథా సంజీవకోఽయం సుహృదస్మాకం | న తం ప్రతి కశ్చిన్ మన్యురితి | ఉక్తం చ-

ఇతః స దైత్యః ప్రాప్త-శ్రీర్నేత ఏవార్హతి క్షయం |
విష-వృక్షోఽపి సంవర్ధ్య స్వయం ఛేత్తుమసాంప్రతం || 1.268||

ఆదౌ న వా ప్రణయినాం ప్రణయో విధేయో
దత్తోఽథవా ప్రతిదినం పరిపోషణీయః |
ఉత్క్షిప్య యత్ క్షిపతి తత్ ప్రకరోతి లజ్జాం
భూమౌ స్థితస్య పతనాద్భయమేవ నాస్తి || 1.269||

ఉపకారిషు యః సాధుః సాధుత్వే తస్య కో గుణః |
అపకారిషు యః సాధుః స సాధుః సద్భిరుచ్యతే || 1.270||

తద్ద్రోహ-బుద్ధేరపి మయాస్య న విరుద్ధమాచరణీయం |

దమనక ఆహ-స్వామిన్ ! నైష రాజ-ధర్మో యద్ద్రోహ-బుద్ధిరపి క్షమ్యతే | ఉక్తం చ-

తుల్యార్థం తుల్య-సామర్థ్యం మర్మజ్ఞం వ్యవసాయినం |
అర్ధ-రాజ్య-హరం భృత్యం యో న హన్యాత్ స హన్యతే || 1.271||

అపరం త్వయాస్య సఖిత్వాత్ సర్వోఽపి రాజ-ధర్మః పరిత్యక్తః రాజ-ధర్మాభావాత్ సర్వోఽపి పరిజనో విరక్తిం గతః | యః సంజీవకః శష్ప-భోజీ | భవాన్ మాంసాదః | తవ ప్రకృతయశ్చ యత్ తవావధ్యవ్యసాయ-బాహ్యం కుతస్తాసాం మాంసాశనం | యద్రహితాస్త్వాం త్యక్త్వా యాస్యంతి | తతోఽపి త్వం వినష్ట ఏవ | అస్య సంగత్యా పునస్తే న కదాచిదాఖేటకే మతిర్భవిష్యతి | ఉక్తం చ-
యాదృశైః సేవ్యతే భృత్యైర్యాదృశాంశ్చోపసేవతే |
కదాచిన్ నాత్ర సందేహస్తాదృగ్భవతి పూరుషః || 1.272||

తథా చ-
సంతప్తాయసి సంస్థితస్య పయసో నామాపి న జ్ఞాయతే
ముక్త-కారతయా తదేవ నలినీ-పత్ర-స్థితం రాజతే |
స్వాతౌ సాగర-శుక్తి-కుక్షి-పతితం తజ్ జాయతే మౌక్తికం
ప్రాయేణాధమ-మధ్యమోత్తమ-గుణః సంవాసతో జాయతే || 1.273||

తథా చ-
అసతాం సంగ-దోషేణ సతీ యాతి మతిర్భ్రమం |
ఏక-రాత్రి-ప్రవాసేన కాష్ఠం ముంజే ప్రలంబితం || 1.274||

అత ఏవ సంతో నీచ-సంగం వర్జయంతి | ఉక్తం చ-

న హ్యవిజ్ఞాత-శీలస్య ప్రదాతవ్యః ప్రతిశ్రయః |
మత్-కుణస్య చ దోషేణ హతా మంద-విసర్పిణీ || 1.275||

పింగలక ఆహ--కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా 9 మంద-విసర్పిణీ-నామ-యూకా-కథా

అస్తి కస్యచిన్ మహీపతేర్మనోరమం శయన-స్థానం | తత్ర శ్వేతతర-పట-యుగల-మధ్య-సంస్థితా మంద-విసర్పిణీ యూకా ప్రతివసతి స్మ | సా చ తస్య మహీపతే రక్తమాస్వాదయంతీ సుఖేన కాలం నయమానా తిష్ఠతి | అన్యే-ద్యుశ్చ తత్ర శయనే క్వచిద్భ్రామ్యన్నగ్నిముఖో నామ మత్కుణః సమాయాతః | అథ తం దృష్ట్వా సా

విషణ్ణ-వదనా ప్రోవాచ | భోఽగ్నిముఖ కుతస్త్వమత్రానుచిత-స్థానే సమాయాతః | తద్యావన్ న కశ్చిద్వేత్తి తావచ్ఛీఘ్రం గమ్యతామితి | స ఆహ-భగవతి గృహాగతస్యాసాధోరపి నైతద్యుజ్యతే వక్తుం | ఉక్తం చ-
ఏహ్యాగచ్ఛ సమావిశాసనమిదం కస్మాచ్చిరాద్దృశ్యసే కా వార్తేతి సుదుర్బలోఽసి కుశలం ప్రీతోఽస్మి తే దర్శనాత్ |
ఏవం యే సముపాగతాన్ ప్రణయినః ప్రత్యాలపంతాదరాత్ తేషాం యుక్తమశంకితేన మనసా హర్మ్యాణి గంతుం సదా || 1.276||

అపరం మయానేక-మానుషాణామనేక-విధాని రుధిరాణాస్వాదితానాహార-దోషాత్ కటు-తిక్త-కషాయామ్ల-రసాస్వాదాని న చ కదాచిన్ మధుర-రక్తం సమాస్వాదితం | తద్యది త్వం ప్రసాదం కరోషి తదస్య నృపతేర్వివిధ-వ్యంజనాన్న-పాన-చోష్య-లేహ్య-స్వాద్వాహార-వశాదస్య శరీరే యన్ మిష్టం రక్తం సంజాతం తదాస్వాదనేన సౌఖ్యం సంపాదయామి జిహ్వయా ఇతి | ఉక్తం చ- రంకస్య నృపతేర్వాపి జిహ్వా-సౌఖ్యం సమం స్మృతం | తన్-మాత్రం చ స్మృతం సారం తదర్థం యతతే జనః || 1.277||

యదేవ న భవేల్లోకే కర్మ జిహ్వా-ప్రతుష్టిదం | తన్ న భృత్యో భవేత్ కశ్చిత్ కస్యచిద్వశగోఽథ వా || 1.278|| యదసత్యం వదేన్ మర్త్యో యద్వాసేవ్యం చ సేవతే | యద్గచ్ఛతి విదేశం చ తత్ సర్వముదరార్థతః || 1.279||

తన్ మయా గృహాగతేన బుభుక్షయా పీడ్యమానేనాపి త్వత్-సకాశాద్భోజనమర్థనీయం | తన్ న త్వయైకాకిన్యాస్య భూపతే రక్త-భోజనం కర్తుం యుజ్యతే |

తచ్ఛ్రుత్వా మందవిసర్పిణాహ-భో మత్కుణ ! అస్య నృపతేర్నిద్రా-వశం గతస్య రక్తమాస్వాదయామి |

పునస్త్వమగ్నిముఖశ్చపలశ్చ-తద్యది మయా సహ రక్త-పానం కరోషి తత్ తిష్ఠ | అభీష్టతర-రక్తమాస్వాదయ | సోఽబ్రవీత్-భగవతేవం కరిష్యామి | యావత్ త్వం నాస్వాదయసి ప్రథమం నృప-రక్తం తావన్ మమ దేవ-గురు-కృతః శపథః స్యాద్యది తదాస్వాదయామి | ఏవం తయోః పరస్పరం వదతోః స రాజా తచ్ఛయనమాసాద్య ప్రసుప్తః | అథాసౌ మత్కుణో జిహ్వా-లౌల్యోత్కృష్టౌత్సుక్యాజ్ జాగ్రతమపి తం మహీ-పతిమదశత్ | అథ వా సాధ్విదముచ్యతే | స్వభావో నోపదేశేన శక్యతే కర్తుమన్యథా | సుతప్తమపి పానీయం పునర్గచ్ఛతి శీతతాం || 1.280|| యది స్యాచ్ఛీతలో వహ్నిః శీతాంశుర్దహనాత్మకః | న స్వభావోఽత్ర మర్త్యానాం శక్యతే కర్తుమన్యథా || 1.281||

అథాసౌ మహీపతిః సూచ్యగ్ర-విద్ధ ఇవ తచ్ఛయనం త్యక్త్వా తత్-క్షణాదేవోత్థితః | అహో జ్ఞాయతామత్ర ప్రచ్ఛాదన-పటే మత్కుణో యూకా వా నూనం తిష్ఠతి యేనాహం దష్ట ఇతి | అథ యే కంచుకినస్తత్ర స్థితాస్తే సత్వరం ప్రచ్ఛాదన-పటం గృహీత్వా సూక్ష్మ-దృష్ట్యా వీక్షాం చక్రుః | అత్రాంతరే స మత్కుణశ్చాపల్యాత్ ఖట్వాంతం ప్రవిష్టః సా మందవిసర్పిణపి వస్త్ర-సంధ్యంతర్గతా తైర్దృష్టా వ్యాపాదితా చ | అతోఽహం బ్రవీమి-న హ్యవిజ్ఞాత-శీలస్య ఇతి |

ఏవం జ్ఞాత్వా త్వయిష వధ్యః | నో చేత్ త్వాం వ్యాపాదయిష్యతీతి | ఉక్తం చ-

త్యక్తాశ్చాభ్యంతరా యేన బాహ్యాశ్చాభ్యంతరీకృతాః |
స ఏవ మృత్యుమాప్నోతి యథా రాజా కకుద్రుమః || 1.282||

పింగలక ఆహ--కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా 10 చండరవ-నామ-శృగాల-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిద్వనోద్దేశే చండరవో నామ శృగాలః ప్రతివసతి స్మ | స కదాచిత్ క్షుధావిష్టో జిహ్వా-లౌల్యాన్ నగర-మధ్యే ప్రవిష్టః | అథ తం నగర-వాసినః సారమేయా అవలోక్య సర్వతః శబ్దాయమానాః పరిధావ్య తీక్ష్ణ-దంష్ట్రాగ్రైర్భక్షితుమారబ్ధాః | సోఽపి తైర్భక్ష్యమాణః ప్రాణ-భయాత్ ప్రత్యాసన్న-రజక-గృహం ప్రవిష్టః | తత్ర నీలీ-రస-పరిపూర్ణం మహా-భాండం సజ్జీకృతమాసీత్ | తత్ర సారమేయైరాక్రాంతో భాండ-మధ్యే పతితః | అథ యావన్ నిష్క్రాంతస్తావన్ నీలీ-వర్ణః సంజాతః | తత్రాపరే సారమేయాస్తం శృగాలమజానంతో యథాభీష్ట-దిశం జగ్ముః | చండరవోఽపి దూరతరం ప్రదేశమాసాద్య కాననాభిముఖం ప్రతస్థే | న చ నీల-వర్ణేన కదాచిన్ నిజ-రంగస్త్యజ్యతే | ఉక్తం చ-

వజ్ర-లేపస్య మూర్ఖస్య నారీణాం కర్కటస్య చ | ఏకో గ్రహస్తు మీనానాం నీలీమద్యపయోర్యథా || 1.283||

అథ తం హర-గల-గరల-తమాల-సమ-ప్రభమపూర్వం సత్త్వమవలోక్య సర్వే సింహ-వ్యాఘ్ర-ద్వీపి-వృక-ప్రభృతయోఽరణ్య-నివాసినో భయ-వ్యాకులిత-చిత్తాః సమంతాత్ పలాయన-క్రియాం కుర్వంతి | కథయంతి చ-న జ్ఞాయతేఽస్య కీదృగ్విచేష్టితం పౌరుషం చ | తద్దూరతరం గచ్ఛామః | ఉక్తం చ-

న యస్య చేష్టితం విద్యాన్ న కులం న పరాక్రమం |
న తస్య విశ్వసేత్ ప్రాజ్ఞో యదీచ్ఛేచ్ఛ్రియమాత్మనః || 1.284||

చండరవోఽపి భయ-వ్యాకులితాన్ విజ్ఞాయేదమాహ-భో భోః శ్వాపదాః ! కిం యూయం మాం దృష్ట్వైవ సంత్రస్తా వ్రజథ | తన్ న భేతవ్యం | అహం బ్రహ్మణాద్య స్వయమేవ సృష్ట్వాభిహితః-యచ్ఛ్వాపదానాం కశ్చిద్రాజా నాస్తి, తత్ త్వం మయాద్య సర్వ-శ్వాపద-ప్రభుత్వేఽభిషిక్తః కకుద్ద్రుమాభిధః | తతో గత్వా క్షితి-తలే తాన్ సర్వాన్ పరిపాలయేతి | తతోఽహమత్రాగతః | తన్ మమ చ్ఛత్ర-చ్ఛాయాయాం సర్వైరపి శ్వాపదైర్వర్తితవ్యం | అహం కకుద్ద్రుమో నామ రాజా త్రైలోక్యేఽపి సంజాతః |

తచ్ఛ్రుత్వా సింహ-వ్యాఘ్ర-పురః-సరాః శ్వాపదాః స్వామిన్ ప్రభో సమాదిశేతి వదంతస్తం పరివవ్రుః | అథ తేన సింహస్యామాత్య-పదవీ ప్రదత్తా | వ్యాఘ్రస్య శయ్యా-పాలకత్వం | ద్వీపినస్తాంబూలాధికారః | వృకస్య ద్వార-పాలకత్వం | యే చాత్మీయాః శృగాలాస్తైః సహాలాప-మాత్రమపి న కరోతి | శృగాలాః సర్వేఽపధర్మ-చంద్రం దత్త్వా నిఃసారితాః | ఏవం తస్య రాజ్య-క్రియయాం వర్తమానస్య తే సింహాదయో మృగాన్ వ్యాపాద్య తత్-పురతః ప్రక్షిపంతి | సోఽపి ప్రభు-ధర్మేణ సర్వేషాం తాన్ ప్రవిభజ్య ప్రయచ్ఛతి |

ఏవం గచ్ఛతి కాలే కదాచిత్ తేన సమాగతేన దూర-దేశే శబ్దాయమానస్య శృగాల-వృందస్య కోలాహలోఽశ్రావి | తం శబ్దం శ్రుత్వా పులకిత-తనురానందాశ్రు-పూర్ణ-నయన ఉత్థాయ తార-స్వరేణ విరోతుమారబ్ధవాన్ | అథ తే సింహాదయస్తం తార-స్వరమాకర్ణ్య శృగాలోఽయమితి మత్వా లజ్జాయాధో-ముఖాః క్షణం స్థిత్వా ప్రోచుః-భోః ! వాహితా వయమనేన క్షుద్ర-శృగాలేన | తద్వధ్యతామితి |

సోఽపి తదాకర్ణ్య పలాయితుమిచ్ఛంస్తత్ర స్థాన ఏవ సింహాదిభిః ఖండశః కృతో మృతశ్చ |

అతోఽహం బ్రవీమి-త్యక్తాశ్చాభ్యంతరా యేన ఇతి |

తదాకర్ణ్య పింగలక ఆహ-భో దమనక ! కః ప్రత్యయోఽత్ర విషయే యత్ స మమోపరి దుష్ట-బుద్ధిః |

స ఆహ-యదద్య మమాగ్రే తేన నిశ్చయః కృతో యత్ ప్రభాతే పింగలకం వధిష్యామి | తదత్రైవ ప్రత్యయః | ప్రభాతేఽవసర-వేలాయామారక్త-ముఖ-నయనః

స్ఫురితాధరో దిశోఽవలోకయన్ననుచిత-స్థానోపవిష్టస్త్వాం క్రూర-దృష్ట్యా విలోకయిష్యతి | ఏవం జ్ఞాత్వా యదుచితం తత్ కర్తవ్యం | ఇతి కథయిత్వా సంజీవక-సకాశం గతస్తం ప్రణమ్యోపవిష్టః | సంజీవకోఽపి సోద్వేగాకారం మంద-గత్యా సమాయాంతం తముద్వీక్ష్య సాదరతరమువాచ-భో మిత్ర ! స్వాగతం | చిరాద్దృష్టోఽసి | అపి శివం భవతః | తత్ కథయ యేనాదేయమపి తుభ్యం గృహాగతాయ ప్రయచ్ఛామి | ఉక్తం చ-

తే ధన్యాస్తే వివేక-జ్ఞాస్తే సభ్యా ఇహ భూతలే |
ఆగచ్ఛంతి గృహే యేషాం కార్యార్థం సుహృదో జనాః || 1.285||

దమనక ఆహ-భోః ! కథం శివం సేవక-జనస్య |

సంపత్తయః పరాయత్తాః సదా చిత్తమనిర్వృతం |
స్వ-జీవితేఽపవిశ్వాసస్తేషాం యే రాజ-సేవకాః || 1.286||

తథా చ-
సేవయా ధనమిచ్ఛద్భిః సేవకైః పశ్య యత్ కృతం |
స్వాతంత్ర్యం యచ్ఛరీరస్య మూఢైస్తదపి హారితం || 1.287||

తావజ్ జన్మాతి-దుఃఖాయ తతో దుర్గతతా సదా |
తత్రాపి సేవయా వృత్తిరహో దుఃఖ-పరంపరా || 1.288||

జీవంతోఽపి మృతాః పంచ శ్రూయంతే కిల భారతే |
దరిద్రో వ్యాధితో మూర్ఖః ప్రవాసీ నిత్య-సేవకః || 1.289||

నాశ్నాతి స్వచ్ఛయోత్సుక్యాద్వినిద్రో న ప్రబుధ్యతే |
న నిఃశంకం వచో బ్రూతే సేవకోఽపత్ర జీవతి || 1.290||

సేవా శ్వ-వృత్తిరాఖ్యాతా యైస్తైర్మిథ్యా ప్రజల్పితం |
స్వచ్ఛందం చరతి స్వాత్ర సేవకః పర-శాసనాత్ || 1.291||

భూ-శయ్యా బ్రహ్మచర్యం చ కృశత్వం లఘు-భోజనం |
సేవకస్య యతేర్యద్వద్విశేషః పాప-ధర్మజః || 1.292||

శీతాతపాది-కష్టాని సహతే యాని సేవకః |
ధనాయ తాని చాల్పాని యది ధర్మాన్ న ముచ్యతే || 1.293||

మృదునాపి సువృత్తేన సుశ్లిష్టేనాపి హారిణా |
మోదకేనాపి కిం తేన నిష్పత్తిర్యస్య సేవయా || 1.294||

సంజీవక ఆహ-అథ భవాన్ కిం వక్తు-మనాః ?

సోఽబ్రవీత్-మిత్ర, సచివానాం మంత్ర-భేదం న యుజ్యతే | ఉక్తం చ-

యో మంత్రం స్వామినో భిద్యాత్ సాచివ్యే సన్-నియోజితః |
స హత్వా నృప-కార్యం తత్ స్వయం చ నరకం వ్రజేత్ || 1.295||

యేన యస్య కృతో భేదః సచివేన మహీపతేః |
తేనాశస్త్ర-వధస్తస్య కృత ఇత్యాహ నారదః || 1.296||

తథాపి మయా తవ స్నేహ-పాశ-బద్ధేన మంత్ర-భేదః కృతః | యతస్త్వం మమ వచనేనాత్ర రాజ-కులే విశ్వస్తః ప్రవిష్టశ్చ | ఉక్తం చ-

విశ్రంభాద్యస్య యో మృత్యుమవాప్నోతి కథంచన |
తస్య హత్యా తదుత్థా సా ప్రాహేదం వచనం మనుః || 1.297||

తత్ తవోపరి పింగలకోఽయం దుష్ట-బుద్ధిః కథితం చాద్యానేన మత్-పురతశ్చతుష్కర్ణతయా-యత్ ప్రభాతే సంజీవకం హత్వా సమస్త-మృగ-పరివారం చిరాత్ తృప్తిం నేష్యామి |

తతః స మయోక్తః-స్వామిన్ ! న యుక్తమిదం యన్ మిత్ర-ద్రోహేణ జీవనం క్రియతే | ఉక్తం చ-
అపి బ్రహ్మ-వధం కృత్వా ప్రాయశ్చిత్తేన శుధ్యతి |
తదర్థేన విచీర్ణేన న కథంచిత్ సుహృద్ద్రుహః || 1.298||

తతస్తేనాహం సమర్షేణోక్తః-భో దుష్ట-బుద్ధే, సంజీవకస్తావచ్ఛష్ప-భోజీ, వయం మాంసాశినః | తదస్మాకం స్వాభావికం వైరమితి కథం రిపురుపేక్ష్యతే ? తస్మాత్ సామాదిభిరుపాయైర్హన్యతే | న చ హతే తస్మిన్ దోషః స్యాత్ | ఉక్తం చ-

దత్త్వాపి కన్యకాం వైరీ నిహంతవ్యో విపశ్చితా |
అన్యోపాయైరశక్యో యో హతే దోషో న విద్యతే || 1.299||

కృత్యాకృత్యం న మన్యేత క్షత్రియో యుధి సంగతః |
ప్రసుప్తో ద్రోణ-పుత్రేణ ధృష్టద్యుమ్నః పురా హతః || 1.300||

తదహం తస్య నిశ్చయం జ్ఞాత్వా త్వత్-సకాశమిహాగతః | సాంప్రతం మే నాస్తి విశ్వాస-ఘాతక-దోషః | మయా సుగుప్త-మంత్రస్తవ నివేదితః | అథ యత్ తే ప్రతిభాతి తత్ కురుష్వ ఇతి | అథ సంజీవకస్తస్య తద్వజ్ర-పాత-దారుణం వచనం శ్రుత్వా మోహముపగతః | అథ చేతనాం లబ్ధ్వా సవైరాగ్యమిదమాహ-భో సాధ్విదముచ్యతే-

దుర్జన-గమ్యా నార్యః ప్రాయేణాస్నేహవాన్ భవతి రాజా |
కృపణానుసారి చ ధనం మేఘో గిరి-దుర్గ-వర్షీ చ || 1.301||

అహం హి సమ్మతో రాజ్ఞో య ఏవం మన్యతే కుధీః |
బలీవర్దః స విజ్ఞేయో విషాణ-పరివర్జితః || 1.302||

వరం వనం వరం భైక్షం వరం భారోపజీవనం |
వరం వ్యాధిర్మనుష్యాణాం నాధికారేణ సంపదః || 1.303||

తద్యుక్తం మయా కృతం తదనేన సహ మైత్రీ విహితా | ఉక్తం చ-

యయోరేవ సమం విత్తం యయోరేవ సమం కులం |
తయోర్మైత్రీ వివాహశ్చ న తు పుష్ట-విపుష్టయోః || 1.304||

తథా చ-
మృగా మృగైః సంగమనువ్రజంతి
గావశ్చ గోభిస్తురగాస్తురగైః |
మూర్ఖాశ్చ మూర్ఖైః సుధియః
సుధీభిః సమాన-శీల-వ్యసనేన సఖ్యం || 1.305||

తద్యది గత్వా తం ప్రసాదయామి, తథాపి న ప్రసాదం యాస్యతి | ఉక్తం చ-

నిమిత్తముద్దిశ్య హి యః ప్రకుప్యతి
ధ్రువం స తస్యాపగమే ప్రశామ్యతి |
అకారణ-ద్వేష-పరో హి యో భవేత్
కథం నరస్తం పరితోషయతి || 1.306||

అహో సాధు చేదముచ్యతే-
భక్తానాముపకారిణాం పర-హిత-వ్యాపార-యుక్తాత్మనాం
సేవా-సంవ్యవహార-తత్త్వ-విదుషాం ద్రోహ-చ్యుతానామపి |
వ్యాపత్తిః స్ఖలితాంతరేషు నియతా సిద్ధిర్భవేద్వా న వా
తస్మాదంబుపతేరివావని-పతేః సేవా సదా శంకినీ || 1.307||

తథా చ-
భావ-స్నిగ్ధైరుపకృతమపి ద్వేష్యతాం యాతి లోకే
సాక్షాదన్యైరపకృతమపి ప్రీతయే చోపయాతి |
దుర్గ్రాహ్యత్వాన్ నృపతి-మనసాం నైక-భావాశ్రయాణాం
సేవా-ధర్మః పరమ-గహనో యోగినామప్యగమ్యః || 1.308||

తత్ పరిజ్ఞాతం మయా మత్-ప్రసాదమసహమానైః సమీపవర్తిభిరేష పింగలకః ప్రకోపితః | తేనాయం మమాదోషస్యాపేవం వదతి | ఉక్తం చ-

ప్రభోః ప్రసాదమన్యస్య న సహంతీహ సేవకాః |
సపత్న్య ఇవ సంక్రుద్ధాః సపత్న్యాః సుకృతైరపి || 1.309||

భవతి చైవం యద్గుణవత్సు సమీప-వర్తిషు గుణ-హీనానాం న ప్రసాదో భవతి | ఉక్తం చ-

గుణవత్తర-పాత్రేణ ఛాద్యంతే గుణినాం గుణాః |
రాత్రౌ దీప-శిఖా-కాంతిర్న భానావుదితే సతి || 1.310||

దమనక ఆహ-భో మిత్ర ! యదేవం తన్ నాస్తి తే భయం | ప్రకోపితోఽపి స దుర్జనైస్తవ వచన-రచనయా ప్రసాదం యాస్యతి |

స ఆహ-భోః ! న యుక్తముక్తం భవతా | లఘూనామపి దుర్జనానాం మధ్యే వస్తుం న శక్యతే | ఉపాయాంతరం విధాయ తే నూనం ఘ్నంతి | ఉక్తం చ-

బహవః పండితాః క్షుద్రాః సర్వే మాయోపజీవినః |
కుర్యుః కృత్యమకృత్యం వా ఉష్ట్రే కాకాదయో యథా || 1.311||

దమక ఆహ--కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా 11 మదోత్కట-సింహ-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిద్వనోద్దేశే మదోత్కటో నామ సింహః ప్రతివస తి స్మ | తస్య చానుచరా అన్యే ద్వీపి-వాయస-గోమాయవః సంతి | అథ కదాచిత్ తైరితస్తతో భ్రమద్భిః సార్థాద్భ్రష్టః క్రథనకో నామోష్ట్రో దృష్టః | అథ సింహ ఆహ-అహో అపూర్వమిదం సత్త్వం | తజ్ జ్ఞాయతాం కిమేతదారణ్యకం గ్రామ్యం వేతి |

తచ్ఛ్రుత్వా వాయస ఆహ-భోః స్వామిన్ ! గ్రామ్యోఽయముష్ట్ర-నామా జీవ-విశేషస్తవ భోజ్యః | తద్వ్యాపాద్యతాం | సింహ ఆహ-నాహం గృహమాగతం హన్మి | ఉక్తం చ- గృహం శత్రుమపి ప్రాప్తం విశ్వస్తమకుతోభయం | యో హన్యాత్ తస్య పాపం స్యాచ్ఛతబ్రాహ్మణఘాతజం || 1.312||

తదభయ-ప్రదానం దత్త్వా మత్-సకాశమానీయతాం యేనాస్యాగమ-కారణం పృచ్ఛామి |

అథాసౌ సర్వైరపి విశ్వాస్యాభయ-ప్రదానం దత్త్వా మదోత్కట-సకాశమానీతః ప్రణమ్యోపవిష్టశ్చ | తతస్తస్య పృచ్ఛతస్తేనాత్మ-వృత్తాంతః సార్థ-భ్రంశ-సముద్భవో నివేదితః | తతః సింహేనోక్తం-భోః క్రథనక ! మా త్వం గ్రామం గత్వా భూయోఽపి భారోద్వహన-కష్ట-భాగీ భూయాః | తదత్రైవారణ్యే నిర్విశంకో మరకత-సదృశాని శష్పాగ్రాణి భక్షయన్ మయా సహ సదైవ వస | సోఽపి తథేతుక్త్వా తేషాం మధ్యే విచరన్ న కుతోఽపి భయమితి సుఖేనాస్తే |

తథాన్యేద్యుర్మదోత్కటస్య మహా-గజేనారణ్య-చారిణా సహ యుద్ధమభవత్ | తతస్తస్య దంత-ముసల-ప్రహారైర్వ్యథా సంజాతా | వ్యథితః కథమపి ప్రాణైర్న వియుక్తః | అథ శరీరాసామర్థ్యాన్ న కుత్రచిత్ పదమపి చలితుం శక్నోతి | తే సర్వే కాకాదయోఽపప్రభుత్వేన క్షుధావిష్టాః పరం దుఃఖం భేజుః | అథ తాన్ సింహః ప్రాహ-భోః ! అన్విష్యతాం కుత్రచిత్ కించిత్ సత్త్వం యేనాహమేతామపి దశాం ప్రాప్తస్తద్ధత్వా యుష్మద్భోజనం సంపాదయామి |

అథ తే చత్వారోఽపి భ్రమితుమారబ్ధా యావన్ న కించిత్ సత్త్వం పశ్యంతి తావద్వాయస-శృగాలౌ పరస్పరం మంత్రయతః | శృగాల ఆహ-భో వాయస ! కిం ప్రభూత-భ్రాంతేన | అయమస్మాకం ప్రభోః క్రథనకో విశ్వస్తస్తిష్ఠతి | తదేనం హత్వా ప్రాణ-యాత్రాం కుర్మః | వాయస ఆహ-యుక్తముక్తం భవతా | పరం స్వామినా తస్యాభయ-ప్రదానం దత్తమాస్తే న వధ్యోఽయమితి |

శృగాల ఆహ-భో వాయస ! అహం స్వామినం విజ్ఞాప్య తథా కరిష్యే యథా స్వామీ వధం కరిష్యతి | తత్ తిష్ఠంతు భవంతోఽత్రైవ, యావదహం గృహం గత్వా ప్రభోరాజ్ఞాం గృహీత్వా చాగచ్ఛామి |

ఏవమభిధాయ సత్వరం సింహముద్దిశ్య ప్రస్థితః | అథ సింహమాసాద్యేదమాహ-స్వామిన్ ! సమస్తం వనం భ్రాంత్వా వయమాగతాః | న కించిత్ సత్త్వమాసాదితం | తత్ కిం కుర్మో వయం | సంప్రతి వయం బుభుక్షయా పదమేకమపి ప్రచలితుం న శక్నుమః | దేవోఽపి పథ్యాశీ వర్తతే | తద్యది దేవాదేశో భవతి తత్ క్రథనక-పిశితేనాద్య పథ్య-క్రియా క్రియతే |

అథ సింహస్తస్య తద్దారుణం వచనమాకర్ణ్య సకోపమిదమాహ-ధిక్ పాపాధమ ! యదేవం భూయోఽపి వదసి | తతస్త్వాం తత్-క్షణమేవ వధిష్యామి | తతో మయా తస్యాభయం ప్రదత్తం | తత్ కథం వ్యాపాదయామి | ఉక్తం చ-

న గో-ప్రదానం న మహీ-ప్రదానం న చాన్న-దానం హి తథా ప్రధానం | యథా వదంతీహ బుధాః ప్రధానం సర్వ-ప్రదానేష్వభయ-ప్రదానం || 1.313||

తచ్ఛ్రుత్వా శృగాల ఆహ-స్వామిన్ యదభయప్రదానం దత్త్వా వధః క్రియతే తదేష దోషో భవతి | పునర్యది దేవపాదానాం భక్త్యా సాత్మనో జీవితవ్యం ప్రయచ్ఛతి తన్ న దోషః | తతో యది స స్వయమేవాత్మానం వధాయ నియోజయతి తద్వధ్యోఽన్యథాస్మాకం మధ్యాదేకతమో వధ్య ఇతి యతో దేవపాదాః పథ్యాశినః క్షున్నిరోధాదంత్యాం దశాం యాస్యంతి | తత్ కిమేతైః ప్రాణైరస్మాకం యే స్వామ్యర్థే న యాస్యంతి | అపరం పశ్చాదపస్మాభిర్వహ్ని-ప్రవేశః కార్యో యది స్వామి-పాదానాం కించిదనిష్టం భవిష్యతి | ఉక్తం చ- యస్మిన్ కులే యః పురుషః ప్రధానః స సర్వ-యత్నైః పరిరక్షణీయః | తస్మిన్ వినష్టే స్వ-కులం వినష్టం న నాభి-భంగే హ్యరకా వహంతి || 1.314||

తదాకర్ణ్య మదోత్కట ఆహ-యదేవం తత్ కురుష్వ యద్రోచతే |

తచ్ఛ్రుత్వా స సత్వరం గత్వా తాన్ ఆహ-భోః ! స్వామినో మహతవస్థా వర్తతే | తత్ కిం పర్యటితేన ? తేన వినా కోఽత్రాస్మాన్ రక్షయిష్యతి ? తద్గత్వా తస్య క్షుద్రోగాత్ పర-లోకం ప్రస్థితస్యాత్మ-శరీర-దానం కుర్మో యేన స్వామి-ప్రసాదస్య అనృణతాం గచ్ఛామః | ఉక్తం చ-
ఆపదం ప్రాప్నుయాత్ స్వామీ యస్య భృత్యస్య పశ్యతః |
ప్రాణేషు విద్యమానేషు స భృత్యో నరకం వ్రజేత్ || 1.315||

తదనంతరం తే సర్వే బాష్ప-పూరిత-దృశో మదోత్కటం ప్రణమ్యోపవిష్టాః । తాన్ దృష్ట్వా మదోత్కట ఆహ-భోః ! ప్రాప్తం దృష్టం వా కించిత్ సత్త్వం । అథ తేషాం మధ్యాత్ కాకః ప్రోవాచ-స్వామిన్ ! వయం తావత్ సర్వత్ర పర్యటితాః పరం న కించిత్ సత్త్వమాసాదితం దృష్టం వా । తదద్య మాం భక్షయిత్వా ప్రాణాన్ ధారయతు స్వామీ, యేన దేవస్యాశ్వాసనం భవతి మమ పునః స్వర్గ-ప్రాప్తిరితి । ఉక్తం చ-

స్వామ్యర్థే యస్త్యజేత్ ప్రాణాన్ భృత్యో భక్తి-సమన్వితః । స పరం పదమాప్నోతి జరా-మరణ-వర్జితం ॥ 1.316॥

తచ్ఛ్రుత్వా శృగాల ఆహ-భోః ! స్వల్ప-కాయో భవాన్ । తవ భక్షణాత్ స్వామినస్తావత్ ప్రాణ-యాత్రా న భవతి । అపరో దోషశ్చ తావత్ సముత్పద్యతే । ఉక్తం చ-

కాక-మాంసం తథోచ్ఛిష్టం స్తోకం తదపి దుర్బలం ।
భక్షితేనాపి కిం తేన యేన తృప్తిర్న జాయతే ॥ 1.317॥

తద్దర్శితా స్వామి-భక్తిర్భవతా గతం చ ఆనృణ్యం భర్తృ-పిండస్య ప్రాప్తశ్చోభయ-లోకే సాధు-వాదః । తదపసరాగ్రతః । అహం స్వామినం విజ్ఞాపయామి । తథానుష్ఠితే శృగాలః సాదరం ప్రణమ్యోపవిష్టః ప్రాహ-స్వామిన్ ! మాం భక్షయిత్వాద్య ప్రాణ-యాత్రాం విధాయ మమోభయ-లోక-ప్రాప్తిం కురు । ఉక్తం చ-

స్వామ్యాయత్తాః సదా ప్రాణా భృత్యానామర్జితా ధనైః । యతస్తతో న దోషోఽస్తి తేషాం గ్రహణ-సంభవః ॥ 1.318॥

అథ తచ్ఛ్రుత్వా ద్వీపాహ-భోః సాధూక్తం భవతా పునర్భవానపి స్వల్ప-కాయః స్వ-జాతిశ్చ నఖాయుధత్వాదభక్ష్య ఏవ । ఉక్తం చ- నాభక్ష్యం భక్షయేత్ ప్రాజ్ఞః ప్రాణైః కంఠ-గతైరపి । విశేషాత్ తదపి స్తోకం లోక-ద్వయ-వినాశకం ॥ 1.319॥

తద్దర్శితం త్వయాత్మనః కౌలీన్యం । అథ వా సాధు చేదముచ్యతే- ఏతదర్థం కులీనానాం నృపాః కుర్వంతి సంగ్రహం । ఆది-మధ్యావసానేషు న తే గచ్ఛంతి విక్రియాం ॥ 1.320॥

తదపసరాగ్రతః, యేనాహం స్వామినం విజ్ఞాపయామి । తథానుష్ఠితే ద్వీపీ ప్రణమ్య మదోత్కటమాహ-స్వామిన్ ! క్రియతామద్య మమ ప్రాణైః ప్రాణ-యాత్రా । దీయతామక్షయో వాసః స్వర్గే । మమ విస్తార్యతాం క్షితి-తలే ప్రభూతం యశః । తన్

నాత్ర విస్మయః కార్యః । ఉక్తం చ- మృతానాం స్వామినః కార్యే భృత్యానామనువర్తినాం । భవేత్ స్వర్గే అక్షయో వాసః కీర్తిశ్చ ధరణీ-తలే ॥ 1.321॥

తచ్ఛ్రుత్వా క్రథనకశ్చింతయామాస-ఏతైస్తావత్ సర్వైరపి శోభా-వాక్యానుక్తాని న చైకోఽపి స్వామినా వినాశితః । తదహమపి ప్రాప్త-కాలం వక్ష్యామి చిత్రకం యేన మద్వచనమేతే త్రయోఽపి సమర్థయంతి । ఇతి నిశ్చిత్య ప్రోవాచ-భోః సత్యముక్తం భవతా పరం భవానపి నఖాయుధః । తత్ కథం భవంతం స్వామీ భక్షయతి । ఉక్తం చ- మనసాపి స్వజాత్యానాం యోఽనిష్టాని ప్రచింతయేత్ । భవంతి తస్య తానేవ ఇహ లోకే పరత్ర చ ॥ 1.322॥

తదపసరాగ్రతః, యేనాహం స్వామినం విజ్ఞాపయామి । తథానుష్ఠితే క్రథనకోఽగ్రే స్థిత్వా ప్రణమ్యోవాచ-స్వామిన్ ! ఏతేఽభక్ష్యాస్తవ తన్ మమ ప్రాణైః ప్రాణ-యాత్రా విధీయతాం యేన మమోభయ-లోక-ప్రాప్తిర్భవతి । ఉక్తం చ-

న యజ్వానోఽపి గచ్ఛంతి తాం గతిం నైవ యోగినః । యాం యాంతి ప్రోజ్ఝిత-ప్రాణాః స్వామ్యర్థే సేవకోత్తమాః ॥ 1.323॥

ఏవమభిహితే తాభ్యాం శృగాల-చిత్రకాభ్యాం విదారితోభయ-కుక్షిః క్రథనకః ప్రాణానత్యాక్షీత్ । తతశ్చ తైః క్షుద్ర-పండితైః సర్వైర్భక్షితః ।

అతోఽహం బ్రవీమి-బహవః పండితాః క్షుద్రాః ఇతి ।

తద్భద్ర, క్షుద్ర-పరివారోఽయం తే రాజా మయా సమ్యగ్జ్ఞాతః । సతామసేవ్యం చ । ఉక్తం చ-

అశుద్ధ-ప్రకృతౌ రాజ్ఞి జనతా నానురజ్యతే ।
యథా గృధ్ర-సమాసన్నః కలహంసః సమాచరేత్ ॥ 1.324॥

తథా చ-
గృధ్రాకారోఽపి సేవ్యః స్యాద్ధంసాకారైః సభాసదైః ।
హంసాకారోఽపి సంత్యాజ్యో గృధ్రాకారైః స తైర్నృపః ॥ 1.325॥

తన్ నూనం మమోపరి కేనచిద్దుర్జనేనాయం ప్రకోపితః, తేనైవం వదతి । అథవా భవతేతత్ । ఉక్తం చ-

మృదునా సలిలేన ఖన్యమా
నాన్యవద్ధృష్యంతి గిరేరపి స్థలాని |
ఉపజాపవిదాం చ కర్ణ-జాపైః
కిము చేతాంసి మృదూని మానవానాం || 1.326||

కర్ణ-విషేణ చ భగ్నః కిం కిం న కరోతి బాలిశో లోకః |
క్షపణకతామపి ధత్తే పిబతి సురాం నరక-పాలేన || 1.327||

అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

పాదాహతోఽపి దృఢ-దండ-సమాహతోఽపి
యం దంష్ట్రయా స్పృశతి తం కిల హంతి సర్పః |
కోఽపేష ఏవ పిశునోగ్ర-మనుష్య-ధర్మః
కర్ణే పరం స్పృశతి హంతి పరం సమూలం || 1.328||

తథా చ-
అహో ఖల-భుజంగస్య విపరీతో వధ-క్రమః |
కర్ణే లగతి చాన్యస్య ప్రాణైరన్యో వియుజ్యతే || 1.329||

తదేవం గతేఽపి కిం కర్తవ్యమితహం త్వాం సుహృద్భావాత్ పృచ్ఛామి |

దమనక ఆహ-తద్దేశాంతర-గమనం యుజ్యతే | నైవం-విధస్య కుస్వామినః సేవాం విధాతుం | ఉక్తం చ-

గురోరపవలిప్తస్య కార్యాకార్యమజానతః |
ఉత్పథ-ప్రతిపన్నస్య పరిత్యాగో విధీయతే || 1.330||

సంజీవక ఆహ-అస్మాకముపరి స్వామిని కుపితే గంతుం న శక్యతే, న చాన్యత్ర గతానామపి నిర్వృతిర్భవతి | ఉక్తం చ-

మహతాం యోఽపరాధ్యేన దూరస్థోఽస్మీతి నాశ్వసేత్ |
దీర్ఘౌ బుద్ధిమతో బాహూ తాభ్యాం హింసతి హింసకం || 1.331||

తద్యుద్ధం ముక్త్వా మే నాన్యదసిత్ శ్రేయస్కరం | ఉక్తం చ-

న తాన్ హి తీర్థైస్తపసా చ లోకాన్
స్వర్గైషిణో దాన-శతైః సువృత్తైః |
క్షణేన యాన్ యాంతి రణేషు ధీరాః
ప్రాణాన్ సముజ్ఝంతి హి యే సుశీలాః || 1.332||

మృతైః సంప్రాప్యతే స్వర్గో జీవద్భిః కీర్తిరుత్తమా |
తదుభావపి శూరాణాం గుణావేతౌ సుదుర్లభౌ || 1.333||

లలాట-దేశే రుధిరం స్రవత్ తు
శూరస్య యస్య ప్రవిశేచ్చ వక్త్రే |
తత్ సోమపానేన సమం భవేచ్చ
సంగ్రామ-యజ్ఞే విధివత్ ప్రదిష్టం || 1.334||

తథా చ-
హోమార్థైర్విధివత్ ప్రదాన-విధినా సద్విప్ర-వృందార్చనైర్
యజ్ఞైర్భూరి-సుదక్షిణైః సువిహితైః సంప్రాప్యతే యత్ ఫలం |
సత్-తీర్థాశ్రమ-వాస-హోమ-నియమైశ్చాంద్రాయణాద్యైః కృతైః
పుంభిస్తత్-ఫలమాహవే వినిహితైః సంప్రాప్యతే తత్-క్షణాత్ || 1.335||

తదాకర్ణ్య దమనకశ్చింతయామాస-యుద్ధాయ కృత-నిశ్చయోఽయం దృశ్యతే దురాత్మా | తద్యది కదాచిత్ తీక్ష్ణ-శృగాలాభ్యాం స్వామినం ప్రహరిష్యతి తన్ మహాననర్థః సంపత్స్యతే | తదేనం భూయోఽపి స్వ-బుద్ధ్యా ప్రబోధ్య తథా కరోమి, యథా దేశాంతర-గమనం కరోతి | ఆహ చ-భో మిత్ర ! సమ్యగభిహితం భవతా | పరం కః స్వామి-భృత్యయోః సంగ్రామః | ఉక్తం చ-
బలవంతం రిపుం దృష్ట్వా కిలాత్మానం ప్రగోపయేత్ |
బలవద్భిశ్చ కర్తవ్యా శరచ్చంద్ర-ప్రకాశతా || 1.336||

అన్యచ్చ-
శత్రోర్విక్రమమజ్ఞాత్వా వైరమారభతే హి యః |
స పరాభవమాప్నోతి సముద్రష్ టిట్టిభాద్యథా || 1.337||

సంజీవక ఆహ--కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా 12 టిట్టిభ-దంపతీ-కథా

కస్మింశ్చిత్ సముద్రైక-దేశే టిట్టిభ-దంపతీ వసతః | తతో గచ్ఛతి కాల ఋతు-సమయమాసాద్య టిట్టిభీ గర్భమాధత్త | ఆసన్న-ప్రసవా సతీ సా టిట్టిభమూచే-భోః కాంత ! మమ ప్రసవ-సమయో వర్తతే | తద్విచింత్యతాం కిమపి నిరుపద్రవం స్థానం యేన తత్రాహమండక-మోక్షణం కరోమి |

టిట్టిభః ప్రాహ-భద్రే రమ్యోఽయం సముద్ర-ప్రదేశః | తదత్రైవ ప్రసవః కార్యః |

సా ప్రాహ-అత్ర పూర్ణిమా-దినే సముద్ర-వేలా చరతి | సా మత్త-గజేంద్రానపి సమాకర్షతి | తద్దూరమన్యత్ర కించిత్ స్థానమన్విష్యతాం |

తచ్ఛ్రుత్వా విహస్య టిట్టిభ ఆహ-భద్రే న యుక్తముక్తం భవత్యా | కా మాత్రా సముద్రస్య యా మమ దూషయిష్యతి ప్రసూతిం | కిం న శ్రుతం భవత్యా-

బద్ధ్వాంబర-చర-మార్గం వ్యపగత-ధూమం సదా మహద్భయదం |
మంద-మతిః కః ప్రవిశతి హుతాశనం స్వేచ్ఛయా మనుజః || 1.338||

మత్తేభ-కుంభ-విదలన-కృత-శ్రమం సుప్తమంతక-ప్రతిమం |
యమ-లోక-దర్శనేచ్ఛుః సింహః బోధయతి కో నామ || 1.339||

కో గత్వా యమ-సదనం స్వయమంతకమాదిశతజాత-భయః |
ప్రాణానపహర మత్తో యది శక్తిః కాచిదస్తి తవ || 1.340||

ప్రాలేయ-లేశ-మిశ్రే మరుతి ప్రాభాతికే చ వాతి జడే |
గుణ-దోష-జ్ఞః పురుషో జలేన కః శీతమపనయతి || 1.341||

తస్మాద్విశ్రబ్ధాత్రైవ గర్భం ముంచ | ఉక్తం చ-

యః పరాభవ-సంత్రస్తః స్వ-స్థానం సంత్యజేన్ నరః |
తేన చేత్ పుత్రిణీ మాతా తద్వంధ్యా కేన కథ్యతే || 1.342||

తచ్ఛ్రుత్వా సముద్రశ్చింతయామాస-అహో గర్వః పక్షి-కీటస్యాస్య | అథ వా సాధ్విదముచ్యతే-
ఉత్క్షిప్య టిట్టిభః పాదావాస్తే భ గభయాద్దివః |
స్వ-చిత్త-కల్పితో గర్వః కస్య నాత్రాపి విద్యతే || 1.343||

తన్ మయాస్య ప్రమాణం కుతూహలాదపి ద్రష్టవ్యం | కిం మమైషోఽణ్డాపహారే కృతే కరిష్యతి | ఇతి చింతయిత్వా స్థితః | అథ ప్రసవానంతరం ప్రాణయాత్రార్థం గతాయాష్ టిట్టిభ్యాః సముద్రో వేలావ్యాజేనాండానపజహార | అథాయాతా సా టిట్టిభీ ప్రసవస్థానం శూన్యమవలోక్య ప్రలపంతీ టిట్టిభమూచే-భో మూర్ఖ ! కథితమాసీన్ మయా తే యత్ సముద్రవేలయా అండానాం వినాశో భవిష్యతి తద్దూరతరం వ్రజావః పరం మూఢతయాహంకారమాశ్రిత్య మమ వచనం న కరోషి | అథవా సాధ్విదముచ్యతే |

సుహృదాం హితకామానాం న కరోతీహ యో వచః | స కూర్మ ఇవ దుర్బుద్ధిః కాష్ఠాద్భ్రష్టో వినశ్యతి || 1.344||

టిట్టిభ ఆహ-కథమేతత్ ? సాబ్రవీత్-

కథా 13 కంబుగ్రీవాఖ్య-కూర్మ-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిజ్ జలాశయే కంబు-గ్రీవో నామ కచ్ఛపః | తస్య చ సంకట-వికట-నామ్నీ మిత్రే హంస-జాతీయే పరమ-స్నేహ-కోటిమాశ్రితే నిత్యమేవ సరస్తీరమాసాద్య తేన సహానేక-దేవర్షి-మహర్షీణాం కథాః కృత్వాస్త-మయ-వేలాయాం స్వ-నీడా-సంశ్రయం కురుతః | అథ గచ్ఛతా కాలేనావృష్టి-వశాత్ సరః శనైః శనైః శోషమగమత్ | తతస్తద్దుఃఖ-దుఃఖితౌ తావూచతుః-భో మిత్ర ! జంబాల-శేషమేతత్-సరః సంజాతం | తత్ కథం భవాన్ భవిష్యతీతి వ్యాకులత్వం నో హృది వర్తతే |

తచ్ఛ్రుత్వా కంబుగ్రీవ ఆహ-భోః, సాంప్రతం నాస్తస్మాకం జీవితవ్యం జలాభావాత్ | తథాప్యుపాయశ్చింత్యతామితి | ఉక్తం చ-

త్యాజ్యం న ధైర్యం విధురేఽపి కాలే
ధైర్యాత్ కదాచిద్గతిమాప్నుయాత్ సః |
యథా సముద్రేఽపి చ పోత-భంగే
సాంయాత్రికో వాంఛతి తర్తుమేవ || 1.345||

అపరం చ-
మిత్రార్థే బాంధవార్థే చ బుద్ధిమాన్ యతతే సదా |
జాతాస్వాపత్సు యత్నేన జగాదేదం వచో మనుః || 1.346||

తదానీయతాం కాచిద్దృఢ-రజ్జుర్లఘు-కాష్ఠం వా | అన్విష్యతాం చ ప్రభూత-జల-సనాథం సరః, యేన మయా మధ్య-ప్రదేశే దంతైర్గృహీతే సతి యువాం కోటి-భాగయోస్తత్-కాష్ఠం మయా సహితం సంగృహ్య తత్-సరో నయథః |

తావూచతుః-భో మిత్ర ! ఏవం కరిష్యావః | పరం భవతా మౌన-వ్రతేన స్థాతవ్యం | నో చేత్ తవ కాష్ఠాత్ పాతో భవిష్యతి |

తథానుష్ఠితే గచ్ఛతా కంబుగ్రీవేణాధోభాగ-వ్యవస్థితం కించిత్ పురమాలోకితం | తత్ర యే పౌరాస్తే తథా నీయమానం విలోక్య సవిస్మయమిదమూచుః-అహో చక్రాకారం కిమపి పక్షిభ్యాం నీయతే | పశ్యత పశ్యత |

అథ తేషాం కోలాహలమాకర్ణ్య కంబుగ్రీవ ఆహ-భోః ! కిమేష కోలాహలః ? ఇతి వక్తు-మనా అర్ధోక్తే పతితః పౌరైః ఖండశః కృతశ్చ | అతోఽహం బ్రవీమి-సుహృదాం హిత-కామానామితి | తథా చ-

అనాగత-విధాతా చ ప్రత్యుత్పన్న-మతిస్తథా |
ద్వావేతౌ సుఖమేధేతే యద్భవిష్యో వినశ్యతి || 1.347||

టిట్టిభ ఆహ-కథమేతత్ ?

సాబ్రవీత్-

కథా 14 అనాగత-విధాతాది-మత్స్య-త్రయ-కథా

కస్మింశ్చిజ్ జలాశయేఽనాగత-విధాతా ప్రత్యుత్పన్న-మతిర్యద్భవిష్యశ్చేతి త్రయో మత్స్యాః సంతి | అథ కదాచిత్ తం జలాశయం దృష్ట్వా గచ్ఛద్భిర్మత్స్య-జీవిభిరుక్తం-యదహో బహు-మత్స్యోఽయం హ్రదః | కదాచిదపి నాస్మాభిరన్వేషితః | తదద్య తావదాహార-వృత్తిః సంజాతా | సంధ్యా-సమయశ్చ సంవృత్తః | తతః ప్రభాతేఽత్రాగంతవ్యమితి నిశ్చయః |

అతస్తేషాం తత్-కులిశ-పాతోపమం వచః సమాకర్ణ్యానాగత-విధాతా సర్వాన్ మత్స్యాన్ ఆహూయేదమూచే-అహో, శ్రుతం భవద్భిర్యన్ మత్స్య-జీవిభిరభిహితం | తద్రాత్రావపి గమ్యతాం కించిన్ నికటం సరః | ఉక్తం చ-

అశక్తైర్బలినః శత్రోః కర్తవ్యం ప్రపలాయనం |
సంశ్రితవ్యోఽథవా దుర్గో నాన్యా తేషాం గతిర్భవేత్ || 1.348||

తన్ నూనం ప్రభాత-సమయే మత్స్య-జీవినోఽత్ర సమాగమ్య మత్స్య-సంక్షయం కరిష్యంతి । ఏతన్ మమ మనసి వర్తతే । తన్ న యుక్తం సాంప్రతం క్షణమపత్రావస్థాతుం । ఉక్తం చ-

విద్యమానా గతిర్యేషామన్యత్రాపి సుఖావహా ।
తే న పశ్యంతి విద్వాంసో దేహ-భంగం కుల-క్షయం ॥ 1.349॥

తదాకర్ణ్య ప్రత్యుత్పన్న-మతిః ప్రాహ-అహో సత్యమభిహితం భవతా । మమాపభీష్టమేతత్ । తదన్యత్ర గమ్యతామితి । ఉక్తం చ-

పర-దేశ-భయాత్ భీతా బహు-మాయా నపుంసకాః ।
స్వ-దేశే నిధనం యాంతి కాకాః కాపురుషా మృగాః ॥ 1.350॥

యస్యాస్తి సర్వత్ర గతిః స కస్మాత్
స్వ-దేశ-రాగేణ హి యాతి నాశం ।
తాతస్య కూపోఽయమితి బ్రువాణాః
క్షార-జలం కాపురుషాః పిబంతి ॥ 1.351॥

అథ తత్ సమాకర్ణ్య ప్రోచ్చైర్విహస్య యద్భవిష్యః ప్రోవాచ-అహో, న భవద్భ్యాం మంత్రితం సమ్యగేతదితి, యతః కిం వాజ్-మాత్రేణాపి తేషాం పితృ-పైతామహికమేతత్ సరస్త్యక్తుం యుజ్యతే । యదాయుః-క్షయోఽస్తి తదన్యత్ర గతానామపి మృత్యుర్భవిష్యతేవ । ఉక్తం చ-
అరక్షితం తిష్ఠతి దైవ-రక్షితం
సురక్షితం దైవ-హతం వినశ్యతి ।
జీవతనాథోఽపి వనే విసర్జితః
కృత-ప్రయత్నోఽపి గృహే న జీవతి ॥ 1.352॥

తదహం న యాస్యామి భవద్భ్యాం చ యత్ ప్రతిభాతి తత్ కర్తవ్యం ।

అథ తస్య తం నిశ్చయం జ్ఞాత్వానాగత-విధాతా ప్రత్యుత్పన్న-మతిశ్చ నిష్క్రాంనౌ సహ పరిజనేన । అథ ప్రభాతే తైర్మత్స్య-జీవిభిర్జాలైస్తజ్ జలాశయమాలోడ్య యద్భవిష్యేణ సహ తత్-సరో నిర్మత్స్యతాం నీతం । అతోఽహం బ్రవీమి-అనాగత-విధాతా చేతి ।

తచ్ఛ్రుత్వా టిట్టిభ ఆహ-భద్రే, కిం మాం యద్భవిష్య-సదృశం సంభావయసి । తత్ పశ్య మే బుద్ధి-ప్రభావం యావదేనం దుష్ట-సముద్రం స్వ-చంచ్వా శోషయామి ।

టిట్టిభాహ-అహో కస్తే సముద్రేణ సహ విగ్రహః । తన్ న యుక్తమస్యోపరి కోపం కర్తుం । ఉక్తం చ-
పుంసామసమర్థానాముపద్రవాయాత్మనో భవేత్ కోపః ।
పిఠరం జ్వలదతిమాత్రం నిజ-పార్శ్వాన్ ఏవ దహతితరాం ॥ 1.353॥

తథా చ-
అవిదిత్వాత్మనః శక్తిం పరస్య న సముత్సుకః ।
గచ్ఛన్నభిముఖో వహ్నౌ నాశం యాతి పతంగవత్ ॥ 1.354॥

టిట్టిభ ఆహ-ప్రియే, మా మైవం వద । యేషాముత్సాహ-శక్తిర్భవతి తే స్వల్పా అపి గురూన్ విక్రమంతే । ఉక్తం చ-
విశేషాత్ పరిపూర్ణస్య యాతి శత్రోరమర్షణః ।
ఆభిముఖ్యం శశాంకస్య యథాద్యాపి విధుంతుదః ॥ 1.355॥

తథా చ- ప్రమాణాదధికస్యాపి గండ-శ్యామ-మద-చ్యుతేః । పదం మూర్ధ్ని సమాధత్తే కేసరీ మత్త-దంతినః ॥ 1.356॥

తథా చ-
బాలస్యాపి రవేః పాదాః పతంతుపరి భూభృతాం ।
తేజసా సహ జాతానాం వయః కుత్రోపయుజ్యతే ॥ 1.357॥

హస్తో స్థూలతరః స చాంకుశ-వశః కిం హస్తి-మాత్రోఽఙ్కుశో
దీపే ప్రజ్వలితే ప్రణశ్యతి తమః కిం దీప-మాత్రం తమః ।
వజ్రేణాపి హతాః పతంతి గిరయః కిం వజ్ర-మాత్రో గిరిస్
తేజో యస్య విరాజతే స బలవాన్ స్థూలేషు కః ప్రత్యయః ॥ 1.358॥

తదనయా చంచ్వాస్య సకలం తోయం శుష్క-స్థలతాం నయామి ।

టిట్టిభాహ-భోః కాంత ! యత్ర జాహ్నవీ నవ-నదీ-శతాని గృహీత్వా నిత్యమేవ ప్రవిశతి, తథా సింధుశ్చ । తత్ కథం త్వమష్టాదశ-నదీ-శతైః పూర్యమాణం తం విప్రుష-వాహిన్యా చంచ్వా శోషయిష్యసి ? తత్ కిమశ్రద్ధో యేనోక్తేన ।

టిట్టిభ ఆహ-ప్రియే !

అనిర్వేదః శ్రియో మూలం చంచుర్మే లోహ-సన్నిభా ।
అహో-రాత్రాణి దీర్ఘాణి సముద్రః కిం న శుష్యతి ॥ 1.359॥

దురధిగమః పర-భాగో యావత్ పురుషేణ పౌరుషం న కృతం |
జయతి తులామధిరూఢో భాస్వానపి జలద-పటలాని || 1.360||

టిట్టిభాహ-యది త్వయావశ్యం సముద్రేణ సహ విగ్రహానుష్ఠానం కార్యం | తదన్యానపి విహంగమాన్ ఆహూయ సుహృజ్-జన-సహిత ఏవం సమాచర | ఉక్తం చ-

బహూనామపసారాణాం సమ్వాయో హి దుర్జయః |
తృణైరావేష్ట్యతే రజ్జుర్యథా నాగోఽపి బద్ధ్యతే || 1.361||

తథా చ-
చటకాకాష్ఠ-కూటేన మక్షికా-దర్దురైస్తథా |
మహాజన-విరోధేన కుంజరః ప్రలయం గతః || 1.362||

టిట్టిభ ఆహ-కథమేతత్ ?

సా ప్రాహ-

కథా 15 కుంజర-చటక-దంపతీ-కథా

కస్మింశ్చిద్వనోద్దేశే చటక-దంపతీ తమాల-తరు-కృత-నిలయౌ ప్రతివసతః స్మ | అథ తయోర్గచ్ఛతా కాలేన సంతతిరభవత్ | అన్యస్మిన్నహని ప్రమత్తో వన-గజః కశ్చిత్ తం తమాల-వృక్షం ఘర్మార్తశ్ఛాయార్థీ సమాశ్రితః | తతో మదోత్కఋషాత్ తాం తస్య శాఖాం చటకాశ్రితాం పుష్కరాగ్రేణాకృష్య బభంజ | తస్యా భంగేన చటకాండాని సర్వాణి విశీర్ణాని | ఆయుః-శేషతయా చ చటకౌ కథమపి ప్రాణైర్న వియుక్తౌ |

అథ చటకా సాండ-భంగాభిభూతా ప్రలాపాన్ కుర్వాణా న కించిత్ సుఖమాససాద | అత్రాంతరే తస్యాస్తాన్ ప్రలాపాన్ శ్రుత్వా కాష్ఠ-కూటో నామ పక్షీ తస్యాః పరమ-సుహృత్-తద్దుఃఖ-దుఃఖితోఽభ్యేత్య తామువాచ-భగవతి ! కిం వృథా ప్రలాపేన | ఉక్తం చ-

నష్టం మృతమతిక్రాంతం నానుశోచంతి పండితాః |
పండితానాం చ మూర్ఖాణాం విశేషోఽయం యతః స్మృతః || 1.363||

తథా చ-
అశోచ్యానీహ భూతాని యో మూఢస్తాని శోచతి |
తద్దుఃఖాల్లభతే దుఃఖం ద్వావనర్థౌ నిషేవతే || 1.364||

అన్యచ్చ-
శ్లేష్మాశ్రు బాంధవైర్ముక్తం ప్రేతో భుంక్తే యతోఽవశః |
తస్మాన్ న రోదితవ్యం హి క్రియాః కార్యాశ్చ శక్తితః || 1.365||

చటకా ప్రాహ-అస్త్వేతత్ | పరం దుష్ట-గజేన మదాన్ మమ సంతాన-క్షయః కృతః | తద్యది మమ త్వం సుహృత్-సత్యస్తదస్య గజాపసదస్య కోఽపి వధోపాయశ్చింత్యతాం | యస్యానుష్ఠానేన మే సంతతి-నాశ-దుఃఖమపసరతి | ఉక్తం చ-

ఆపది యేనోపకృతం యేన చ హసితం దశాసు విషమాసు |
ఉపకృత్య తయోరుభయోః పునరపి జాతం నరం మన్యే || 1.366||

కాష్ఠ-కూట ఆహ-భగవతి, సత్యమభిహితం భవత్యా | ఉక్తం చ-

స సుహృద్వ్యసనే యః స్యాదన్య-జాత్యుద్భవోఽపి సన్ |
వృద్ధౌ సర్వోఽపి మిత్రం స్యాత్ సర్వేషామేవ దేహినాం || 1.367||

స సుహృద్వ్యసనే యః స్యాత్ స పుత్రో యస్తు భక్తిమాన్ |
స భృత్యో యో విధేయజ్ఞః సా భార్యా యత్ర నిర్వృతిః || 1.368||

తత్ పశ్య మే బుద్ధి-ప్రభావం | పరం మమాపి సుహృద్భూతా వీణారవా నామ మక్షికాస్తి | తత్ తామాహూయాగచ్ఛామి, యేన స దురాత్మా దుష్ట-గజో బధ్యతే |

అథాసౌ చటకయా సహ మక్షికామాసాద్య ప్రోవాచ-భద్రే, మమేష్టేయం చటకా కేనచిద్దుష్ట-గజేన పరాభూతాండ-స్ఫోటనేన | తత్ తస్య వధోపాయమనుతిష్ఠతో మే సాహాయ్యం కర్తుమర్హసి |

మక్షికాప్యాహ-భద్ర ! కిముచ్యతేఽత్ర విషయే | ఉక్తం చ-

పునః ప్రత్యుపకారాయ మిత్రాణాం క్రియతే ప్రియం |
యత్ పునర్మిత్ర-మిత్రస్య కార్యం మిత్రైర్న కిం కృతం || 1.369||

సత్యమేతత్ | పరం మమాపి భేకో మేఘనాదో నామ మిత్రం తిష్ఠతి | తమపాహూయ యథోచితం కుర్మః | ఉక్తం చ-

హితైః సాధు-సమాచారైః శాస్త్రజ్ఞైర్మతి-శాలిభిః |
కథంచిన్ న వికల్పంతే విద్వద్భిశ్చింతితా నయాః || 1.370||

అథ తే త్రయోఽపి గత్వా మేఘనాదస్యాగ్రే సమస్తం వృత్తాంతం నివేద్య తస్థుః | అథ స ప్రోవాచ-కియన్ మాత్రోఽసౌ వరాకో గజో మహాజనస్య కుపితస్యాగ్రే | తన్ మదీయో మంత్రః కర్తవ్యః | మక్షికే, త్వం గత్వా మధ్యాహ్న-సమయే తస్య మదోద్ధతస్య గజస్య కర్ణే వీణా-రవ-సదృశం శబ్దం కురు | యేన శ్రవణ-సుఖ-లాలసో నిమీలిత-నయనో భవతి | తతశ్చ కాష్ఠ-కూట-చంచ్వా స్ఫోటిత-నయనోఽన్ధీభూతస్తృషార్తో మమ గర్త-తటాశ్రితస్య సపరికరస్య శబ్దం శ్రుత్వా జలాశయం మత్వా సమభ్యేతి | తతో గర్తమాసాద్య పతిష్యతి పంచత్వం యాస్యతి చేతి | ఏవం సమవాయః కర్తవ్యో యథా వైర-సాధనం భవతి |

అథ తథానుష్ఠితే స మత్త-గజో మక్షికా-గేయ-సుఖాన్ నిమీలిత-నేత్రః కాష్ఠ-కూట-హృత-చక్షుర్మధ్యాహ్న-సమయే భ్రామ్యన్ మండూక-శబ్దానుసారీ గచ్ఛన్ మహతీం గర్తమాసాద్య పతితో మృతశ్చ | అతోఽహం బ్రవీమి-చటకా కాష్ఠ-కూటేన ఇతి |

టిట్టిభ ఆహ-భద్రే, ఏవం భవతు | సుహృద్వర్గ-సముదాయేన సహ సముద్రం శోషయిష్యామి | ఇతి నిశ్చిత్య బక-సారస-మయూరాదీన్ సమాహూయ ప్రోవాచ-భోః పరాభూతోఽహం సముద్రేణాండకాపహరేణ | తచ్చింత్యతామస్య శోషణోపాయః |

తే సమ్మంత్ర్య ప్రోచుః-అశక్తా వయం సముద్ర-శోషణే | తత్ కిం వృథా ప్రయాసేన | ఉక్తం చ-

అబలః ప్రోన్నతం శత్రుం యో యాతి మద-మోహితః |
యుద్ధార్థం స నివర్తేత శీర్ణ-దంతో యథా గజః || 1.371||

తదస్మాకం స్వామీ వైనతేయోఽస్తి | తస్మై సర్వమేతత్-పరిభవ-స్థానం నివేద్యతాం, యేన స్వజాతి-పరిభవ-కుపితో వైరానృణ్యం గచ్ఛతి | అథవాత్రావలేపం కరిష్యతి తథాపి నాస్తి వో దుఃఖం | ఉక్తం చ-

సుహృది నిరంతర-రచితే గుణవతి భృత్యేఽనువర్తిని కలత్రే |
స్వామిని శక్తి-సమేతే నివేద్య దుఃఖం సుఖీ భవతి || 1.372||

తద్యామో వినతేయ-సకాశం యతోఽసావస్మాకం స్వామీ ।

తథానుష్ఠితే సర్వే తే పక్షిణో విషణ్ణ-వదనా బాష్ప-పూరిత-దృశో వైనతేయ-సకాశమాసాద్య కరుణ-స్వరేణ ఫూత్కర్తుమారబ్ధాః-అహో ! అబ్రహ్మణ్యమబ్రహ్మణ్యం ! అధునా సదాచారస్య టిట్టిభస్య భవతి నాథే సతి సముద్రేణాండానపహృతాని తత్-ప్రనష్టమధునా పక్షి-కులం । అన్యేఽపి స్వేచ్ఛయా సముద్రేణ వ్యాపాదిష్యంతే । ఉక్తం చ-

క్వ కస్య కర్మ సంవీక్ష్య కరోతన్యోఽపి గర్హితం ।
గతానుగతికో లోకో న లోకః పారమార్థికః ॥ 1.373॥

చాటు-తస్కర-దుర్వృత్తైస్తథా సాహసికాదిభిః ।
పీడ్యమానాః ప్రజా రక్ష్యాః కటూచ్ఛద్మాదిభిస్తథా ॥ 1.374॥

ప్రజానాం ధర్మ-షడ్-భాగో రాజ్ఞో భవతి రక్షితుః ।
అధర్మాదపి షడ్-భాగో జాయతే యో న రక్షతి ॥ 1.375॥

ప్రజా-పీడన-సంతాపాత్ సముద్భూతో హుతాశనః ।
రాజ్ఞః శ్రియం కులం ప్రాణాన్ నాదగ్ధ్వా వినివర్తతే ॥ 1.376॥

రాజా బంధురబంధూనాం రాజా చక్షురచక్షుషాం ।
రాజా పితా చ మాతా చ సర్వేషాం న్యాయ-వర్తినాం ॥ 1.377॥

ఫలార్థీ పార్థివో లోకాన్ పాలయేద్యత్నమాస్థితః ।
దాన-మానాది-తోయేన మాలాకారోఽఙ్కురాన్ ఇవ ॥ 1.378॥

యథా బీజాంకురః సూక్ష్మః ప్రత్నేనాభిరక్షితః ।
ఫల-ప్రదో భవేత్ కాలే తద్వల్లోకః సురక్షితః ॥ 1.379॥

హిరణ్య-ధాన్య-రత్నాని యానాని వివిధాని చ ।
తథాన్యదపి యత్ కించిత్ ప్రజాభ్యః స్యాన్ నృపస్య తత్ ॥ 1.380॥

అథైవం గరుడః సమాకర్ణ్య తద్దుఃఖ-దుఃఖితః కోపావిష్టశ్చ వ్యచింతయత్-అహో ! సత్యముక్తమేతైః పక్షిభిః । తదద్య గత్వా తం సముద్రం శోషయామః ।

ఏవం చింతయతస్తస్య విష్ణు-దూతః సమాగత్యాహ-భో గరుత్మన్ ! భగవతా నారాయణేనాహం తవ పార్శ్వే ప్రేషితః | దేవ-కార్యాయ భగవానమరావత్యాం యాస్యతీతి | తత్ సత్వరమాగమ్యతాం |

తచ్ఛ్రుత్వా గరుడః సాభిమానం ప్రాహ-భో దూత ! కిం మయా కుభృత్యేన భగవాన్ కరిష్యతి | తద్గత్వా తం వద యదన్యో భృత్యో వాహనాయ్సమత్-స్థానే క్రియతాం | మదీయో నమస్కారో వాచ్యో భగవతః | ఉక్తం చ-

యో న వేత్తి గుణాన్ యస్య న తం సేవేత పండితః |
న హి తస్మాత్ ఫలం కించిత్ సుకృష్టాదూషరాదివ || 1.381||

దూత ఆహ-భో వైనతేయ ! కదాచిదపి భగవంతం ప్రతి త్వయా నైతదభిహితమీదృక్ | తత్ కథయ, కిం తే భగవతాపమాన-స్థానం కృతం ?

గరుడ ఆహ-భగవదాశ్రయ-భూతేన సముద్రేణాస్మట్ టిట్టిభాండానపహృతాని | తద్యది నిగ్రహం న కరోతి తదహం భగవతో న భృత్య ఇతేష నిశ్చయస్త్వయా వాచ్యః | తద్ద్రుతతరం గత్వా భవతా భగవతః సమీపే వక్తవ్యం |

అథ దూత-ముఖేన ప్రణయ-కుపితం వైనతేయం విజ్ఞాయ సమ్మాన-పురఃసరం తమానయామి | ఉక్తం చ-

భక్తం శక్తం కులీనం చ న భృత్యమవమానయేత్ |
పుత్రవల్లాలయేన్ నిత్యం య ఇచ్ఛేచ్ఛ్రియమాత్మనః || 1.382||

అన్యచ్చ-
రాజా తుష్టోఽపి భృత్యానామర్థ-మాత్రం ప్రయచ్ఛతి |
తే తు సమ్మానితాస్తస్య ప్రాణైరపుపకుర్వతే || 1.383||

ఇతేవం సంప్రధార్య రుక్మ-పురే వైనతేయ-సకాశం సత్వరమగమత్ | వైనతేయోఽపి గృహాగతం భగవంతమవలోక్య త్రపాధోముఖః ప్రణమ్యోవాచ-భగవన్ ! త్వదాశ్రయోన్మత్తేన సముద్రేణ మమ భృత్యాస్యాండానపహృత్య మమాపమానో విహితః | పరం భగవల్-లజ్జయా మయా విలంబితం | నో చేదేనమహం స్థలాంతరమద్యైవ నయామి | యతః స్వామి-భయాచ్ఛ్రవణోఽపి ప్రహారో న దీయతే | ఉక్తం చ-

యేన స్యాల్లఘుతా వాథ పీడా చిత్తే ప్రభోః క్వచిత్ |
ప్రాణ-త్యాగేఽపి తత్ కర్మ న కుర్యాత్ కుల-సేవకః || 1.384||

తచ్ఛ్రుత్వా భగవాన్ ఆహ-భో వైనతేయ ! సత్యమభిహితం భవతా | ఉక్తం చ-

భృత్యాపరాధజో దండః స్వామినో జాయతే యతః |
తేన లజ్జాపి తస్యోత్థా న భృత్యస్య తథా పునః || 1.385||

తదాగచ్ఛ యేనాండాని సముద్రాదాదాయ టిట్టిభం సంభావయావః | అమరావతీం చ గచ్ఛావః |

తథానుష్ఠితే సముద్రో భగవతా నిర్భర్స్యాగ్నేయం శరం సంధ్యాయాభిహితః-భో దురాత్మన్ ! దీయంతాం టిట్టిభాండాని | నో చేత్ స్థలతాం త్వాం నయామి |

తతః సముద్రేణ సభయేన టిట్టిభాండాని తాని ప్రదత్తాని | టిట్టిభేనాపి భార్యాయై సమర్పితాని | అతోఽహం బ్రవీమి-శత్రోర్బలమవిజ్ఞాయ ఇతి | తస్మాత్ పురుషేణోద్యమో న త్యాజ్యః |

తదాకర్ణ్య సంజీవకస్తమేవ భూయోఽపి పప్రచ్ఛ-భో మిత్ర ! కథం జ్ఞేయో మయాసౌ దుష్ట-బుద్ధిరితి | ఇయంతం కాలం యావదుత్తరోత్తర-స్నేహేన ప్రసాదేన చాహం దృష్టః | న కదాచిత్ తద్వికృతిర్దృష్టా | తత్ కథ్యతాం యేనాహమాత్మ-రక్షార్థం తద్వధాయోద్యమం కరోమి |

దమనక ఆహ-భద్ర, కిమత్ర జ్ఞేయం ? ఏష తే ప్రత్యయః | యది రక్త-నేత్రస్త్రిశిఖాం భ్రూకుటిం దధానః సృక్కణీ పరిలేలిహన్ త్వాం దృష్ట్వా భవతి, తద్దుష్ట-బుద్ధిః | అన్యథా సుప్రసాదశ్చేతి | తదాజ్ఞాపయ మాం | స్వాశ్రయం ప్రతి గచ్ఛామి | త్వయా చ యథాయం మంత్ర-భేదో న భవతి తథా కార్యం | యది నిశాముఖం ప్రాప్య గంతుం శక్నోషి తద్దేశ-త్యాగః కార్యః | యతః-

త్యజేదేకం కులస్యార్థే గ్రామస్యార్థే కులం త్యజేత్ |
గ్రామం జనపదస్యార్థే స్వాత్మార్థే పృథివీం త్యజేత్ || 1.386||

ఆపదర్థే ధనం రక్షేద్దారాన్ రక్షేద్ధనైరపి |
ఆత్మానం సతతం రక్షేద్దారైరపి ధనైరపి || 1.387||

బలవతాభిభూతస్య విదేశ-గమనం తదనుప్రవేశో వా నీతిః | తద్దేశ-త్యాగః కార్యః | అథవాత్మా సామాదిభిరుపాయైరాభరక్షణీయః | ఉక్తం చ-

అపి పుత్ర-కలత్రైర్వా ప్రాణాన్ రక్షేత పండితః |
విద్యమానైర్యతస్తైః స్యాత్ సర్వం భూయోఽపి దేహినాం || 1.388||

తథా చ-
యేన కేనాపుపాయేన శుభేనాపశుభేన వా |
ఉద్ధరేద్దీనమాత్మానం సమర్థో ధర్మమాచరేత్ || 1.389||

యో మాయాం కురుతే మూఢః ప్రాణ-త్యాగే ధనాదిషు |
తస్య ప్రాణాః ప్రణశ్యంతి తైర్నష్టైర్నష్టమేవ తత్ || 1.390||

ఏవమభిధాయ దమనకః కరటక-సకాశమగమత్ | కరటకోఽపి తమాయాంతం దృష్ట్వా ప్రోవాచ-భద్ర ! కిం కృతం తత్రభవతా ?

దమనక ఆహ-మయా తావన్ నీతి-బీజ-నిర్వాపణం కృతం | పరతో దైవ-విహితాయత్తం | ఉక్తం చ-
పరాఙ్ముఖేఽపి దైవేఽత్ర కృత్యం కార్యం విపశ్చితా |
ఆత్మ-దోష-వినాశాయ స్వ-చిత్త-స్తంభనాయ చ || 1.391||

తథా చ-
ఉద్యోగినం పురుష-సింహముపైతి లక్ష్మీర్
దైవేన దేయమితి కాపురుషా వదంతి |
దైవం నిహత్య కురు పౌరుషమాత్మ-శక్త్యా యత్నే కృతే యది న సిధ్యతి కోఽత్ర దోషః || 1.392||

కరటక ఆహ-తత్ కథయ కీదృక్ త్వయా నీతి-బీజం నిర్వాపితం |

సోఽబ్రవీత్-మయాన్యోన్యం తాభ్యాం మిథ్యా-ప్రజల్పేన భేదస్తథా విహితో యథా భూయోఽపి మంత్రయంతావేక-స్థాన-స్థితౌ న ద్రక్ష్యసి |

కరటక ఆహ-అహో, న యుక్తం భవతా విహితం యత్ పరస్పరం తౌ స్నేహార్ద్ర-హృదయౌ సుఖాశ్రయౌ కోప-సాగరే ప్రక్షిప్తౌ | ఉక్తం చ-

అవిరుద్ధం సుఖ-స్థం యో దుఃఖ-మార్గే నియోజయేత్ |
జన్మ-జన్మాంతరే దుఃఖీ స నరః స్యాదసంశయం || 1.393||

అపరం త్వం యద్భేద-మాత్రేణాపి హృష్టస్తదపయుక్తం, యతః సర్వతోఽపి జనో విరూప-కరణే సమర్థో భవతి నోపకర్తుం | ఉక్తం చ-

ఘాతయితుమేవ నీచః పర-కార్యం వేత్తి న ప్రసాదయితుం |
పాతయితుమస్తి శక్తిర్వాయోర్వృక్షం న చోన్నమితుం || 1.394||

దమనక ఆహ-అనభిజ్ఞో భవాన్ నీతి-శాస్త్రస్య, తేనైతద్బ్రవీషి | ఉక్తం చ యతః-

జాత-మాత్రం న యః శత్రుం వ్యాధిం చ ప్రశమం నయేత్ |
మహా-బలోఽపి తేనైవ వృద్ధిం ప్రాప్య స హన్యతే || 1.395||

తచ్ఛత్రు-భూతోఽయమస్మాకం మంత్రి-పదాహరణాత్ | ఉక్తం చ-

పితృ-పైతామహం స్థానం యో యస్యాత్ర జిగీషతే |
స తస్య సహజః శత్రురుచ్ఛేద్యోఽపి ప్రియే స్థితః || 1.396||

తన్ మయా స ఉదాసీనతయా సమానీతోఽభయ-ప్రదానేన యావత్ తావదహమపి తేన సాచివ్యాత్ ప్రచ్యావితః | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

దద్యాత్ సాధుర్యది నిజ-పదే దుర్జనాయ ప్రవేశం
తన్-నాశాయ ప్రభవతి తతో వాంఛమానః స్వయం సః |
తస్మాద్దేయో విపుల-మతిభిర్నావకాశోఽధమానాం
జారాపి స్యాద్గృహ-పతిరితి శ్రూయతే వాక్యతోఽత్ర || 1.397||

తేన మయా తస్యోపరి వధోపాయ ఏవ విరచ్యతే | దేశ-త్యాగాయ వా భవిష్యతి | తచ్చ త్వాం ముక్త్వాన్యో న జ్ఞాస్యతి | తదుక్తమేతత్ తే స్వార్థాయానుష్ఠితం | ఉక్తం చ-

నిస్త్రింశం హృదయం కృత్వా వాణీమిక్షు-రసోపామాం |
వికల్పోఽత్ర న కర్తవ్యో హన్యాత్ తత్రాపకారిణం || 1.398||

అపరం మృతోఽపస్మాకం భోజ్యో భవిష్యతి | తదేకం తావద్వైర-సాధనం | అపరం సాచివ్యం చ భవిష్యతి తృప్తిశ్చేతి | తద్గుణ-త్రయేఽస్మిన్న్ ఉపస్థితే కస్మాన్ మాం

దూషయసి త్వం జాడ్య-భావాత్ | ఉక్తం చ-

పరస్య పీడనం కుర్వన్ స్వార్థ-సిద్ధిం చ పండితః |
మూఢ-బుద్ధిర్న భక్షేత వనే చతురకో యథా || 1.399||

కరటక ఆహ-కథమేతత్ ?

స ఆహ-

కథా 16 వజ్ర-దంష్ట్ర-నామ-సింహ-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిద్వనోద్దేశే వజ్ర-దంష్ట్రో నామ సింహః | తస్య చతురక-క్రవ్యముఖ-నామానౌ శృగాల-వృకౌ భృత్య-భూతౌ సదైవానుగతౌ తత్రైవ వనే ప్రతివసతః | అథాన్య-దినే సింహేన కదాచిదాసన్న-ప్రసవా ప్రసవ-వేదనయా స్వ-యూథాద్భ్రష్టోష్ట్రుపవిష్టా కస్మింశ్చిద్వన-గహనే సమాసాదితా | అథ తాం వ్యాపాద్య యావదుదరం స్ఫోటయతి, తావజ్ జీవన్ లఘు-దాసేరక-శిశుర్నిష్క్రాంతః | సింహోఽపి దాసేరక్యాః పిశితేన సపరివారః పరాం తృప్తిముపాగతః | పరం స్నేహాద్బాల-దాసేకం త్యక్తం గృహమానీయేదమువాచ-భద్ర, న తేఽస్తి మృత్యోర్భయం మత్తో నాన్యస్మాదపి | తతః స్వేచ్ఛయాత్ర వనే భ్రామ్యతామితి | యతస్తే శంకు-సదృశౌ కర్ణౌ | తతః శంకుకర్ణో నామ భవిష్యతి |

ఏవమనుష్ఠితే చత్వారోఽపి న ఏక-స్థానే విహారిణః పరస్పరమనేక-ప్రకార-గోష్ఠీ-సుఖమనుభవంతస్తిష్ఠంతి | శంకుకర్ణోఽపి యౌవన-పదవీమారూఢః క్షణమపి న తం సింహం ముంచతి |

అథ కదాచిద్వజ్ర-దంష్ట్రస్య కేనచిద్వన్యేన మత్త-గజేన సహ యుద్ధమభవత్ | తేన మద-వీర్యాత్ స దంత-ప్రహారైస్తథా క్షత-శరీరో విహితో యథా ప్రచలితుం న శక్నోతి | తదా క్షుత్-క్షామ-కంఠస్తాన్ ప్రోవాచ-భోః ! అన్విష్యతాం కించిత్ సత్త్వం యేనాహమేవం స్థితోఽపి తం వ్యాపాద్యాత్మనో యుష్మాకం చ క్షుత్-ప్రణాశం కరోమి |

తచ్ఛ్రుత్వా తే త్రయోఽపి వనే సంధ్యా-కాలం యావద్భ్రాంతాః, పరం న కించిత్ సత్త్వమాసాదితం | అథ చతురకశ్చింతయామాస-యది శంకుకర్ణోఽయం వ్యాపాద్యేత తతః సర్వేషాం కతిచిద్దినాని తృప్తిర్భవతి | పరం నైనం స్వామీ మిత్రత్వాదాశ్రయ-సమాశ్రితత్వాచ్చ వినాశయిష్యతి | అథవా బుద్ధి-ప్రభావేణ స్వామినం ప్రతిబోధ్య తథా కరిష్యే యథా వ్యాపాదయిష్యతి | ఉక్తం చ-

అవధ్యం వాథవాగమ్యమకృత్యం నాస్తి కించన |
లోకే బుద్ధిమతామత్ర తస్మాత్ తాం యోజయామహం || 1.400||

ఏవం విచింత్య శంకుకర్ణమిదమాహ-భోః శంకుకర్ణ ! స్వామీ తావత్ పథ్యం వినా క్షుధయా పరిపీడ్యతే | స్వామ్య-భావాదస్మాకమపి ధ్రువం వినాశ ఏవ | తతో వాక్యం కించిత్ స్వామ్యర్థే వదిష్యామి | తచ్ఛ్రూయతాం |

శంకుకర్ణ ఆహ-భోః శీఘ్రం నివేద్యతాం, యేన తే వచనం శీఘ్రం నిర్వికల్పం కరోమి | అపరం స్వామినోహితే కృతే మయా సుకృత-శతం కృతం భవిష్యతి |

అథ చతురక ఆహ-భో భద్ర ! ఆత్మ-శరీరం ద్విగుణ-లాభేన స్వామినే ప్రయచ్ఛ, యేన తే ద్విగుణం శరీరం భవతి | స్వామినః పునః ప్రాణ-యాత్రా భవతి |

తదాకర్ణ్య శంకుకర్ణః ప్రాహ-భద్ర ! యదేవం తన్ మదీయ-ప్రయోజనమేతదుచ్యతాం | స్వామ్యర్థః క్రియతామితి | పరమత్ర ధర్మః ప్రతిభూః ఇతి |

తే విచింత్య సర్వే సింహ-సకాశమాజగ్ముః | తతశ్చతురక ఆహ-దేవ ! న కించిత్ సత్త్వం ప్రాప్తం | భగవాన్ ఆదిత్యోఽపస్తం గతః | తద్యది స్వామీ ద్విగుణం శరీరం ప్రయచ్ఛతి | తతః శంకుకర్ణోఽయం ద్విగుణ-వృద్ధ్యా స్వ-శరీరం ప్రయచ్ఛతి ధర్మ-ప్రతిభువా |

సింహ ఆహ-భోః, యదేవం తత్ సుందరతరం | వ్యవహారస్యాస్య ధర్మః ప్రతిభూః క్రియతామితి |

అథ సింహ-వచనానంతరం వృక-శృగాలాభ్యాం విదారితోభయ-కుక్షిః శంకుకర్ణః పంచత్వముపాగతః |

అథ వజ్ర-దంష్ట్రశ్చతురకమాహ-భోశ్చతురక ! యావదహం నదీం గత్వా స్నానం దేవతార్చన-విధిం కృత్వాగచ్ఛామి, తావత్ త్వయాత్రాపమత్తేన భావ్యమితుక్త్వా నద్యాం గతః |

అథ తస్మిన్ గతే చతురకశ్చింతయామాస-కథం మమైకాకినో భోజ్యోఽయముష్ట్రో భవిష్యతి ఇతి విచింత్య క్రవ్యముఖమాహ-భోః క్రవ్యముఖ ! క్షుధాలుర్భవాన్ | తద్యావదసౌ స్వామీ నాగచ్ఛతి, తావత్ త్వమస్యోష్ట్రస్య మాంసం భక్షయ | అహం త్వాం స్వామినో నిర్దోషం ప్రతిపాదయిష్యామి |

సోఽపి తచ్ఛ్రుత్వా యావత్ కించిన్ మాంసమాస్వాదయతి తావచ్చతురకేణోక్తం-భోః క్రవ్యముఖ ! సమాగచ్ఛతి స్వామీ | తత్ త్యక్త్వైనం దూరే తిష్ఠ, యేనాస్య భక్షణం న వికల్పయతి |

తథానుష్ఠితే సింహః సమాయాతో యావదుష్ట్రం పశ్యతి తావద్రిక్తీకృత-హృదయో దాసేరకః | తతో భృకుటిం కృత్వా పరుషతరమాహ-అహో కేనైష ఉష్ట్ర ఉచ్ఛిష్టతాం నీతో, యేన తమపి వ్యాపాదయామి |

ఏవమభిహితే క్రవ్యముఖశ్చతురక-ముఖమవలోకయతి | అథ చతురకో విహస్యోవాచ-భోః ! మామనాదృత్య పిశితం భక్షయిత్వాధునా మన్-ముఖమవలోకయసి | తదాస్వాదయాస్య దుర్ణయ-తరోః ఫలమితి |

తదాకర్ణ్య క్రవ్యముఖో జీవ-నాశ-భయాద్దూర-దేశం గతః | ఏతస్మిన్నంతరే తేన మార్గేణ దాసేరక-సార్థో భారాక్రాంతః సమాయాతః | తస్యాగ్రేసరోష్ట్రస్య కంఠే మహతీ ఘంటా బద్ధా | తస్యాః శబ్దం దురతోఽపాకర్ణ్య సింహో జంబుకమాహ-భద్ర, జ్ఞాయతాం కిమేష రౌద్రః శబ్దః శ్రూయతేఽశ్రుత-పూర్వః ?

తచ్ఛ్రుత్వా, చతురకః కించిద్వనాంతరం గత్వా సత్వరమభ్యుపేత్య ప్రోవాచ-స్వామిన్ ! గమ్యతాం గమ్యతాం యది శక్నోషి గంతుం |

సోఽబ్రవీత్-భద్ర, కిమేవం మాం వ్యాకులయసి | తత్ కథయ కిమేతత్ ? ఇతి చతురక ఆహ-స్వామిన్, ఏష ధర్మరాజస్తవోపరి కుపితః | యదనేనాకాలే దాసేరకోఽయం మదీయో వ్యాపాదితః | తత్ సహస్ర-గుణముష్ట్రమస్య సకాశాద్గ్రహీష్యామి | ఇతి నిశ్చిత్య బృహన్-మానమాదాయాగ్రేసరస్యోష్ట్రస్య గ్రీవాయాం ఘంటాం బద్ధ్వా బధ్య-దాసేరక-సక్తానపి పితృ-పితామహాన్ ఆదాయ వైర-నిర్యాతనార్థమాయాత ఏవ |

సింహోఽపి తచ్ఛ్రుత్వా సర్వతో దూరాదేవావలోక్య మృతముష్ట్రం పరిత్యజ్య ప్రాణ-భయాత్ ప్రణష్టః | చతురకోఽపి శనైః శనైస్తస్యోష్ట్రస్య మాంసం భక్షయామాస | అతోఽహం బ్రవీమి-పరసయ పీడనం కుర్వన్ (399) ఇతి |

అథ దమనకే గతే సంజీవకశ్చింతయామాస-అహో కిమేతన్ మయా కృతం ? యచ్ఛష్పాదోఽపి మాంసాశితస్తస్యానుగః సంవృత్తః | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-
అగమ్యాని పుమాన్ యాతి యోఽసేవ్యాంశ్చ నిషేవతే |
స మృత్యుముపగృహ్ణాతి గర్భమశ్వతరీ యథా || 1.401||

తత్ కిం కరోమి ? క్వ గచ్ఛామి ? కథం మే శాంతిర్భవిష్యతి ? అథవా తమేవ పింగలకం గచ్ఛామి | కదాచిన్ మాం శరణాగతం రక్షతి | ప్రాణైర్న వియోజయతి | యత ఉక్తం చ-

ధర్మార్థం యతతామపీహ విపదో దేవాద్యది స్యుః క్వచిత్
తత్ తాసాముపశాంతయే సుమతిభిః కార్యో విశేషాన్ నయః |
లోకే ఖ్యాతిముపాగతాత్ర సకలే లోకోక్తిరేషా యతో
దగ్ధానాం కిల వహ్నినా హిత-కరః సేకోఽపి తస్యోద్భవః || 1.402||

తథా చ-
లోకేఽథవా తను-భృతాం నిజ-కర్మ-పాకం
నిత్యం సమాశ్రితవతాం సుహిత-క్రియాణాం |
భావార్జితం శుభమథాపశుభం నికామం
యద్భావి తద్భవతి నాత్ర విచార-హేతుః || 1.403||

అపరం చాన్యత్ర గతస్యాపి మే కస్యచిద్దుష్ట-సత్త్వస్య మాంసాశినః సకాశాన్ మృత్యుర్భవిష్యతి | తద్వరం సింహాత్ | ఉక్తం చ-

మహద్భిః స్పర్ధమానస్య విపదేవ గరీయసీ |
దంత-భంగేఽపి నాగానాం శ్లాఘ్యో గిరి-విదారణే || 1.404||

తథా చ-
మహతోఽపి క్షయం లబ్ధ్వా శ్లాఘ్యం నీచోఽపి గచ్ఛతి |
దానార్థీ మధుపో యద్వద్గజ-కర్ణ-సమాహతః || 1.405||

ఏవం నిశ్చిత్య స స్థలిత-గతిం మందం గత్వా సింహాశ్రయం పశ్యన్నపఠత్-అహో, సాధ్విదముచ్యతే-

అంతర్లీన-భుజంగమం గృహమివాంతఃస్థోగ్ర-సింహం వనం
గ్రాహాకీర్ణమివాభిరామ-కమల-చ్ఛాయా-సనాథం సరః |
కాలేనార్య-జనాపవాద-పిశునైః క్షుద్రైరనార్యైః శ్రితం
దుఃఖేన ప్రవిగాహ్యతే సచకితం రాజ్ఞాం మనః సామయం || 1.406||

ఏవం పఠన్ దమనకోక్తాకారం పింగలకం దృష్ట్వా ప్రచకితః సంవృత-శరీరో దూరతరం ప్రణామ-కృతిం వినాపుపవిష్టః | పింగలకోఽపి తథావిధం తం విలోక్య దమనక-వాక్యం శ్రద్దధానః కోపాత్ తస్యోపరి పపాత |

అథ సంజీవకః ఖర-నఖ-వికర్తిత-పృష్ఠః శృంగాభ్యాం తదుదరముల్లిఖ్య కథమపి తస్మాదపేతః శృంగాభ్యాం హంతుమిచ్ఛన్ యుద్ధాయావస్థితః । అథ ద్వావపి తౌ పుష్పిత-పలాశ-ప్రతిమౌ పరస్పర-వధ-కాంక్షిణౌ దృష్ట్వా కరటకో దమనకమాహ-భో మూఢ-మతే ! అనయోర్విరోధం వితన్వతా త్వయా సాధు న కృతం । న చ త్వం నీతి-తత్త్వం వేత్సి । నీతివిద్భిరుక్తం చ-

కార్యాణ్యుత్తమ-దండ-సాహస-ఫలానాయాస-సాధ్యాని యే ప్రీత్యా సంశమయంతి నీతి-కుశలాః సామ్నైవ తే మంత్రిణః ।
నిఃసారాల్ప-ఫలాని యే త్వవిధినా వాంఛంతి దండోద్యమైస్
తేషాం దుర్నయ-చేష్టితైర్నరపతేరారోప్యతే శ్రీస్తులాం ॥ 1.407॥

తద్యది స్వామ్యభిఘాతో భవిష్యతి తత్ కిం త్వదీయ-మంత్ర-బుద్ధ్యా క్రియతే । అథ సంజీవకో న బధ్యతే తథాపభవ్యం । యతః ప్రాణ-సందేహాత్ తస్య చ వధః । తన్ మూఢ ! కథం త్వం మంత్రి-పదమభిలషసి । సామ-సిద్ధిం న వేత్సి । తద్వృథా మనోరథోఽయం తే దండరుచేః । ఉక్తం చ-

సామాది-దండ-పర్యంతో నయః ప్రోక్తః స్వయంభువా ।
తేషాం దండస్తు పాపీయాంస్తం పశ్చాద్వినియోజయేత్ ॥ 1.408॥

తథా చ-
సామ్నైవ యత్ర సిద్ధిర్న తత్ర దండో బుధేన వినియోజ్యః ।
పిత్తం యది శర్కరయా శామ్యతి కోఽర్థః పటోలేన ॥ 1.409॥

తథా చ-
ఆదౌ సామ ప్రయోక్తవ్యం పురుషేణ విజానతా ।
సామ-సాధ్యాని కార్యాణి విక్రియాం యాంతి న క్వచిత్ ॥ 1.410॥

న చంద్రేణ న చాఉషధ్యా న సూర్యేణ న వహ్నినా ।
సామ్నైవ విలయం యాతి విద్వేష-ప్రభవం తమః ॥ 1.411॥

తథా యత్ త్వం మంత్రిత్వమభిలషసి, తదపయుక్తం । యతస్త్వం మంత్రి-గతిం న వేత్సి । యతః పంచ-విధో మంత్రః । స చ కర్మణామారంభోపాయః, పురుష-ద్రవ్య-సంపత్, దేశ-కాల-విభాగః, వినిపాత-ప్రతీకారః, కార్య-సిద్ధిశ్చేతి । సోఽయం స్వామ్యమాత్యయోరేకతమస్య కిం వా ద్వయోరపి వినిపాతః సముత్పద్యతే లగ్నః । తద్యది కాచిచ్ఛక్తిరస్తి తద్విచింత్యతాం వినిపాత-ప్రతీకారః । భిన్న-సంధానే హి

మంత్రిణాం బుద్ధి-పరీక్షా । తన్ మూర్ఖ ! తత్ కర్తుమసమర్థత్వం యతో విపరీత-బుద్ధిరసి । ఉక్తం చ-

మంత్రిణాం భిన్న-సంధానే భిషజాం సాన్నిపాతికే ।
కర్మణి వ్యజ్యతే ప్రజ్ఞా సుస్థే కో వా న పండితః ॥ 1.412॥

అన్యచ్చ-
ఘాతయితుమేవ నీచః పర-కార్యం వేత్తి న ప్రసాధయితుం ।
పాతయితుమేవ శక్తిర్నాఖోరుద్ధర్తుమన్న-పిటకం ॥ 1.413॥

అథవా న తే దోషోఽయం । స్వామినో దోషః । యస్తే వాక్యం శ్రద్దధాతి । ఉక్తం చ-

నరాధిపా నీచ-జనానువర్తినో
బుధోపదిష్టేన పథా న యాంతి యే ।
విశంతతో దుర్గమ-మార్గ-నిర్గమం
సమస్త-సంబాధమనర్థ-పంజరం ॥ 1.414॥

తద్యది త్వమస్య మంత్రీ భవిష్యసి తదాన్యోఽపి కశ్చిన్ నాస్య సమీపే సాధు-జనః సమేష్యతి । ఉక్తం చ-

గుణాలయోఽపసన్ మంత్రీ నృపతిర్నాధిగమ్యతే ।
ప్రసన్న-స్వాదు-సలిలో దుష్ట-గ్రాహో యథా హ్రదః ॥ 1.415॥

తథా చ శిష్ట-జన-రహితస్య స్వామినోఽపి నాశో భవిష్యతి । ఉక్తం చ-

చిత్రాస్వాద-కథైర్భృత్యైరనాయాసిత-కార్ముకైః ।
యే రమంతే నృపాస్తేషాం రమంతే రిపవః శ్రియా ॥ 1.416॥

తత్ కిం మూర్ఖోపదేశేన । కేవలం దోషో న గుణః । ఉక్తం చ-

నానామ్యం నమతే దారు నాశ్మని స్యాత్ క్షుర-క్రియా ।
సూచీ-ముఖం విజానీహి నాశిష్యాయోపశ్యతే ॥ 1.417॥

దమనక ఆహ--కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా 17 వానర-యూథ-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిత్ పర్వతైక-దేశే వానర-యూథం । తచ్చ కదాచిద్ధేమంత-సమయేఽతికఠోర-వాత-సంస్పర్శ-వేపమాన-కలేవరం తుషార-వర్షోద్ధత-ప్రవర్ష-ఘన-ధారా-నిపాత-సమాహతం న కథంచిచ్ఛాంతిమగమత్ । అథ కేచిద్వానరా వహ్ని-కణ-సదృశాని గుంజా-ఫలానవచిత్య వహ్ని-వాంఛయా ఫూత్కుర్వంతః సమంతాత్ తస్థుః ।

అథ సుచీముఖో నామ పక్షీ తేషాం తం వృథాయాసమవలోక్య ప్రోవాచ-భోః, సర్వే మూర్ఖా యూయం । నైతే వహ్ని-కణాః గుంజా-ఫలాని ఏతాని । తత్ కిం వృథా శ్రమేణ । నైతస్మాచ్ఛీత-రక్షా భవిష్యతి । తదన్విష్యతాం కశ్చిన్ నిర్వాతో వన-ప్రదేశో గుహా గిరి-కందరం వా । అద్యాపి సటోపా మేఘా దృశ్యంతే ।

అథ తేషామేకతమో వృద్ధ-వానరస్తమువాచ-భో మూర్ఖ ! కిం తావదనేన వ్యాపారేణ । తద్గమ్యతాం । ఉక్తం చ-

ముహుర్విఘ్నిత-కర్మాణం ద్యూత-కారం పరాజితం ।
నాలాపయేద్వివేక-జ్ఞో యదీచ్ఛేత్ సిద్ధిమాత్మనః ॥ 1.418॥

తథా చ-
ఆఖేటకం వృథాక్లేశం మూర్ఖం వ్యసనసంస్థితం ।
సమాలాపేన యో యుంక్తే స గచ్ఛతి పరాభవం ॥ 1.419॥

సోఽపి తమనాదృత్య భూయోఽపి వానరాననవరతమాహ-భోః ! కిం వృథా క్లేశేన ? అథ యావదసౌ న కథంచిత్ ప్రలపన్ విరమతి తావదేకేన వానరేణ వ్యర్థ-శ్రమత్వాత్ కుపితేన పక్షాభ్యాం గృహీత్వా శిలాయామాస్ఫాలిత ఉపరతశ్చ ।

అతోఽహం బ్రవీమి-నానమ్యం నమతే దారు ఇతాది । తథా చ-

ఉపదేశో హి మూర్ఖాణాం ప్రకోపాయ న శాంతయే ।
పయః-పానం భుజంగానాం కేవలం విష-వర్ధనం ॥ 1.420॥

అన్యచ్చ-
ఉపదేశో న దాతవ్యో యాదృశే తాదృశే నరే ।
పశ్య వానరమూర్ఖేణ సుగృహీ నిర్గృహీకృతా ॥ 1.421॥

దమనక ఆహ-కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా 18 శమీ-వృక్షస్థ-చటక-దంపతీ-కథా

కస్మింశ్చిద్వనే శమీ-వృక్ష-శాఖాలంబిత-వసథం కృత్వారణ్య-చటక-దంపతీ ప్రతివసతః స్మ । అథ కదాచిత్ తయోః సుఖ-సంస్థయోర్హేమంత-మేఘో మందం మందం వర్షితుమారబ్ధః । అత్రాంతరే కశ్చిచ్ఛాఖా-మృగో వాతాసార-సమాహతః ప్రోద్ధూషిత-శరీరో దంతవీణాం వాదయన్ వేపమానస్తస్యాః శమ్యా మూలమాసాద్యోపవిష్టః । అథ తం తాదృషమవలోక్య చటకా ప్రాహ-భో భద్ర ! హస్త-పాద-సమోపేతో దృశ్యసే పురుషాకృతిః । శీతేన భిద్యసే మూఢ కథం న కురుషే గృహం ॥ 1.422॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తాం వానరః సకోపమాహ-అధమే కస్మాన్ న త్వం మౌన-వ్రతా భవసి ? అహో ధార్ష్ట్యమస్యాః । అద్య మాముపహసతి-

సూచీ-ముఖి దురాచారా రండా పండిత-వాదినీ ।
నాశంకతే ప్రజల్పంతీ తత్ కిమేనాం న హన్మ్యహం ॥ 1.423॥

ఏవం ప్రలప్య తామాహ-ముగ్ధే ! కిం మమ చింతయా తవ ప్రయోజనం ? ఉక్తం చ-
వాచ్యం శ్రద్ధా-సమేతస్య పృచ్ఛతేశ్చ విశేషతః ।
ప్రోక్తం శ్రద్ధా-విహీనస్య అరణ్య-రుదితోపమం ॥ 1.424॥

తత్ కిం బహునా తావత్ । కులాయ-స్థితయా తయా పునరపభిహితః । స తావత్ తాం శమీమారుహ్య తస్యాః కులాయం శతధా ఖండశోఽకరోత్ । అతోఽహం బ్రవీమి-ఉపదేశో న దాతవ్యః ఇతి ।

తన్ మూర్ఖ ! శిక్షాపితోఽపి న శిక్షితస్త్వం । అథవా న తే దోషోఽస్తి, యతః సాధోః శిక్షా గుణాయ సంపద్యతే, నాసాధోః । ఉక్తం చ-

కిం కరోత్యేవ పాండిత్యమస్థానే వినియోజితం ।
అంధకార-ప్రతిచ్ఛన్నే ఘటే దీప ఇవాహితః ॥ 1.425॥

తద్వ్యర్థ-పాండిత్యమాశ్రిత్య మమ వచనమశృణ్వాన్న్ ఆత్మనః శాంతిమపి వేత్సి । తన్ నూనమపజాతస్త్వం । ఉక్తం చ-

జాతః పుత్రోఽనుజాతశ్చ అతిజాతస్తథైవ చ |
అపజాతశ్చ లోకేఽస్మిన్ మంతవ్యాః శాస్త్ర-వేదిభిః || 1.426||

మాతృ-తుల్య-గుణో జాతస్త్వనుజాతః పితుః సమః |
అతిజాతోఽధికస్తస్మాదపజాతోఽధమాధమః || 1.427||

అపాత్మనో వినాశం గణయతి న ఖలః పర-వ్యసన-హృష్టః |
ప్రాయో మస్తక-నాశే సమర-ముఖే నృత్యతి కబంధః || 1.428||

అహో, సాధ్విదముచ్యతే-

ధర్మ-బుద్ధిః కుబుద్ధిశ్చ ద్వావేతౌ విదితౌ మమ |
పుత్రేణ వ్యర్థ-పాండిత్యాత్ పితా ధూమేన ఘాతితః || 1.429||

దమనక ఆహ--కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా 19 ధర్మ-బుద్ధి-పాప-బుద్ధి-కథా

కస్మింశ్చిద్దేశే ధర్మబుద్ధిః పాపబుద్ధిశ్చ ద్వే మిత్రే ప్రతివసతః | అథ కదాచిత్ పాపబుద్ధినా చింతితం యదహం తావన్ మూర్ఖో దారిద్ర్యోపేతశ్చ | తదేనం ధర్మబుద్ధిమాదాయ దేశాంతరం గత్వా అస్యాశ్రయేణార్థోపార్జనాం కృత్వైనమపి వంచయిత్వా సుఖీభవామి |

అథాన్యస్మిన్నహని పాపబుద్ధిర్ధర్మబుద్ధిం ప్రాహ-భో మిత్ర ! వార్ధక-భావే కిం త్వాత్మ-విచేష్టితం స్మరసి | దేశాంతరమదృష్ట్వా కాం శిష్ట-జనస్య వార్త్తాం కథయిష్యసి ? ఉక్తం చ-

దేశాంతరేషు బహు-విధ-భాషా-వేషాది యేన న జ్ఞాతం |
భ్రమతా ధరణీ-పీఠే తస్య ఫలం జన్మనో వ్యర్థం || 1.430||

తథా చ-
విద్యాం విత్తం శిల్పం తావన్ నాప్నోతి మానవః సమ్యక్ |
యావద్వ్రజతి న భూమౌ దేశాద్దేశాంతరం హృష్టః || 1.431||

అథ తస్య తద్వచనమాకర్ణ్య ప్రహృష్ట-మనాస్తేనైవ సహ గురు-జనానుజ్ఞాతః శుభేఽహని దేశాంతరం ప్రస్థితః | తత్ర చ ధర్మబుద్ధి-ప్రభావేణ భ్రమతా పాపబుద్ధినా ప్రభూతతరం విత్తమాసాదితం | తతశ్చ తౌ ద్వావపి ప్రభూతోపార్జిత-ద్రవ్యౌ ప్రహృష్టౌ స్వ-గృహం ప్రతౌత్సుక్యేన ప్రస్థితౌ | ఉక్తం చ-

ప్రాప్త-విద్యార్థ-శిల్పానాం దేశాంతర-నివాసినాం |
క్రోశ-మాత్రోఽపి భూ-భాగః శత-యోజనవద్భవేత్ || 1.432||

అథ స్వ-స్థాన-సమీప-వర్తినా పాపబుద్ధినా ధర్మబుద్ధిరభిహితః-భద్ర ! న సర్వమేతద్ధనం గృహం ప్రతి నేతుం యుజ్యతే | యతః కుటుంబినో బాంధవాశ్చ ప్రార్థయిష్యంతే | తదత్రైవ వన-గహనే క్వాపి భూమౌ నిక్షిప్య కించిన్ మాత్రమాదాయ గృహం ప్రవిశావః | భూయోఽపి ప్రయోజనే సంజాతే తన్-మాత్రం సమేత్యాస్మాత్ స్థానాన్ నేష్యావః | ఉక్తం చ-

న విత్తం దర్శయేత్ ప్రాజ్ఞః కస్యచిత్ స్వల్పమప్యహో |
మునేరపి యతస్తస్య దర్శనాచ్చలతే మనః || 1.433||

తథా చ-
యథామిషం జలే మత్స్యైర్భక్ష్యతే శ్వాపదైర్భువి |
ఆకాశే పక్షిభిశ్చైవ తథా సర్వత్ర విత్తవాన్ || 1.434||

తదాకర్ణ్య ధర్మబుద్ధిరాహ-భద్ర ఏవం క్రియతాం | తథానుష్ఠితే ద్వావపి తౌ స్వ-గృహం గత్వా సుఖేన సంస్థితవంతౌ | అథాన్యస్మిన్నహని పాపబుద్ధిర్నిశీథేఽటవ్యాం గత్వా తత్ సర్వం విత్తం సమాదాయ గర్తం పూరయిత్వా స్వ-భవనం జగామ |

అథాన్యేద్యుర్ధర్మబుద్ధిం సమేత్య ప్రోవాచ-సఖే బహు-కుటుంబా వయం విత్తాభావాత్ సీదామః | తద్గత్వా తత్ర స్థానే కించిన్ మాత్రం ధనమానయావః |

సోఽబ్రవీత్-భద్ర, ఏవం క్రియతాం |

అథ ద్వావపి గత్వా తత్ స్థానం యావత్ ఖనతస్తావద్రిక్తం భాండం దృష్టవంతౌ | అత్రాంతరే పాపబుద్ధిః శిరస్తాడయన్ ప్రోవాచ-భో ధర్మబుద్ధే ! త్వయా హృతమేతద్ధనం, నాన్యేన | యతో భూయోఽపి గర్తాపూరణం కృతం | తత్ ప్రయచ్ఛ మే తస్యార్ధం | అన్యథాహం రాజ-కులే నివేదయిష్యామి |

స ఆహ-భో దురాత్మన్ ! మా మైవం వద | ధర్మబుద్ధిః ఖల్వహం | నైతచ్చౌర-కర్మ కరోమి | ఉక్తం చ-

మాతృవత్ పర-దారాణి పర-ద్రవ్యాణి లోష్టవత్ |
ఆత్మవత్ సర్వ-భూతాని వీక్షంతే ధర్మ-బుద్ధయః || 1.435||

ఏవం ద్వావపి వివదమానౌ ధర్మాధికారిణం గతౌ ? ప్రోచతుశ్చ పరస్పరం దూషయంతౌ | అథ ధర్మాధికరణాధిష్ఠిత-పురుషైర్దివ్యార్థం యావన్ నియోజితౌ తావత్ పాపబుద్ధిరాహ- అహో న సమ్యగ్-దృష్టో న్యాయః | ఉక్తం చ-

వివాదే అన్విష్యతే పత్రం తదభావేఽపి సాక్షిణః |
సాక్షభావాత్ తతో దివ్యం ప్రవదంతి మనీషిణః || 1.436||

తదత్ర విషయే మమ వృక్ష-దేవతాః సాక్షి-భూతాస్తిష్ఠంతి | తా అపావయోరేకతరం చౌరం సాధుం వా కరిష్యంతి | అథ తైః సర్వైరభిహితం-భో యుక్తముక్తం భవతా | ఉక్తం చ-

అంత్యజోఽపి యదా సాక్షీ వివాదే సంప్రజాయతే |
న తత్ర యుజ్యతే (విద్యతే) దివ్యం కిం పునర్వన-దేవతాః || 1.437||

తదస్మాకమపత్ర విషయే మహత్ కౌతూహలం వర్తతే | ప్రత్యూష-సమయే యువాభ్యామపస్మాభిః సహ తత్ర వనోద్దేశే గంతవ్యమితి | ఏతస్మిన్నంతరే పాపబుద్ధిః స్వ-గృహం గత్వా స్వ-జనకమువాచ-తాత, ప్రభూతోఽయం మయార్థో ధర్మబుద్ధేశ్చోరితః | స చ తవ వచనేన పరిణతిం గచ్ఛతి | అన్యథాస్మాకం ప్రాణైః సహ యాస్యతి |

స ఆహ-వత్స, ద్రుతం వద యేన ప్రోచ్య తద్ద్రవ్యం స్థిరతాం నయామి |

పాపబుద్ధిరాహ-తాత, అస్తి తత్-ప్రదేశే మహా-శమీ | తస్యాం మహత్ కోటరమస్తి | తత్ర త్వం సాంప్రతమేవ ప్రవిశ | తతః ప్రభాతే యదాహం సత్య-శ్రావణం కరోమి, తదా త్వయా వాచ్యం యద్ధర్మబుద్ధిశ్చౌర ఇతి |

తథానుష్ఠితే ప్రత్యూషే స్నాత్వా పాపబుద్ధిః ధర్మబుద్ధి-పురః-సరో ధర్మాధికరణకైః సహ తాం శమీమభ్యేత్య తార-స్వరేణ ప్రోవాచ |

ఆదిత్యచంద్రావనిలోఽనలశ్చ ద్యౌర్భూమిరాపో హృదయం యమశ్చ | అహశ్చ రాత్రిశ్చ ఉభే చ సంధ్యే ధర్మో హి జానాతి నరస్య వృత్తం || 1.438||

భగవతి వన-దేవతే ! ఆవయోర్మధ్యే యశ్చౌర తత్ కథయత |

అథ పాపబుద్ధి-పితా శమీ-కోటర-స్థః ప్రోవాచ-భో, ధర్మబుద్ధినా హృతమేతద్ధనం |

తదాకర్ణ్య సర్వే తే రాజ-పురుషా విస్మయోత్ఫుల్ల-లోచనా యావద్ధర్మబుద్ధేర్విత్త-హరణోచితం నిగ్రహం శాస్త్ర-దృష్ట్యావలోకయంతి తావద్ధర్మబుద్ధినా తచ్ఛమీ-కోటరం వహ్ని-భోజ్య-ద్రవ్యైః పరివేష్ట్య వహ్నినా సందీపితం | అథ జ్వలతి తస్మిన్ శమీ-కోటరేఽర్ధ-దగ్ధ-శరీరః స్ఫుటితేక్షణః కరుణం పరిదేవయన్ పాపబుద్ధి-పితా నిశ్చక్రామ | తతశ్చ తైః సర్వైః పృష్టః-భో కిమిదం ?

ఇతుక్తే ఇదం సర్వం కుకృత్యం పాపబుద్ధేః కారణాజ్ జాతమితుక్త్వా మృతః | తతస్తే రాజ-పురుషాః పాపబుద్ధిం శమీ-శాఖాయాం ప్రతిలంబ్య ధర్మబుద్ధిం ప్రశంస్యేదమూచుః- అహో సాధ్విదముచ్యతే-

ఉపాయం చింతయేత్ ప్రాజ్ఞస్తథాపాయమపి చింతయేత్ |
పశ్యతో బక-మూర్ఖస్య నకులైర్భక్షితాః సుతాః || 1.439||

ధర్మ-బుద్ధిః ప్రాహ-కథమేతత్ ?

తే ప్రోచుః-

కథా 20 కృష్ణ-సర్ప-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిద్వనోద్దేశే బహు-బక-సనాథో వట-పాదపః | తస్య కోటరే కృష్ణ-సర్పః ప్రతివసతి స్మ | స చ బక-బాలకానజాత-పక్షానపి సదైవ భక్షయన్ కాలం నయతి | అథైకో బకస్తేన భక్షితానపత్యాని దృష్ట్వా శిశు-వైరాగ్యాత్ సరస్తీరమాసాద్య బాష్ప-పూరైత-నయనోఽధో-ముఖస్తిష్ఠతి | తం చ తాదృక్-చేష్టితమవలోక్య కులీరకః ప్రోవాచ-మామ కిమేవం రుద్యతే భవతాద్య ?

స ఆహ-భద్ర కిం కరోమి ? మమ మంద-భాగ్యస్య బాలకాః కోటర-నివాసినా సర్పేణ భక్షితాః | తద్దుఃఖ-దుఃఖితోఽహం రోదిమి | తత్ కథయ మే యదస్తి కశ్చిదుపాయస్తద్వినాశాయ | తదాకర్ణ్య కులీరకశ్చింతయామాస-అయం

తావదస్మత్-సహజ-వైరీ | తథోపదేశం ప్రయచ్ఛామి సత్యాన్నృతం యథాన్యేఽపి బకాః సర్వే సంక్షయమాయాంతి | ఉక్తం చ-

నవనీత-సమాం వాణీం కృత్వా చిత్తం తు నిర్దయం |
తథా ప్రబోధ్యతే శత్రుః సాన్వయో మ్రియతే యథా || 1.440||

ఆహ చ-మామ, యదేవం తన్ మత్స్య-మాంస-ఖండాని నకులస్య బిల-ద్వారాత్ సర్ప-కోటరం యావత్ ప్రక్షిప యథా నకులస్తన్-మార్గేణ గత్వా తం దుష్ట-సర్పం వినాశయతి |

అథ తథానుష్ఠితే మత్స్య-మాంసానుసారిణా నకులేన తం కృష్ణ-సర్పం నిహత్య తేఽపి తద్వృక్షాశ్రయాః సర్వే బకాశ్చ శనైః శనైర్భక్షితాః | అతో వయం బ్రూమః-ఉపాయం చింతయేదితి |

ఏవం మూఢ ! త్వయాపపాయశ్చింతితో నోపాయః పాప-బుద్ధివత్ | తన్ న భవసి త్వం సజ్జనః | కేవలం పాప-బుద్ధిరసి | జ్ఞాతో మయా స్వామినః ప్రాణ-సందేహానయనాత్ | ప్రకటీకృతం త్వయా స్వయమేవాత్మనో దుష్టత్వం కౌటిల్యం చ | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

యత్నాదపి కః పశ్యేచ్ఛిఖినామాహార-నిఃసరణ-మార్గం |
యది జలద-ధ్వని-ముదితాస్త ఏవ మూఢా న నృత్యేయుః || 1.441||

యది త్వం స్వామినమేనాం దశాం నయసి తదస్మద్విధస్య కా గణనా ? తస్మాన్ మమాసన్నేన భవతా న భావ్యం | ఉక్తం చ-

తులాం లోహ-సహస్రస్య యత్ర ఖాదంతి మూషకాః |
రాజంస్తత్ర హరేచ్ఛ్యేనో బాలకం నాత్ర సంశయః || 1.442||

దమనక ఆహ--కథమేతత్ ? సోఽబ్రవీత్-

కథా 21 జీర్ణధన-నామ-వణిక్-పుత్ర-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే జీర్ణధనో నామ వణిక్-పుత్రః | స చ ద్రవ్య-క్షయాద్దేశాంతర-గమన-మనా వ్యచింతయత్-

యత్ర దేశే అథ వా స్థానే భోగాన్ భుక్త్వా స్వవీర్యతః |
తస్మిన్ విభవహీనో యో వసేత్ స పురుషాధమః || 1.443||

తథా చ-
యేనాహంకారయుక్తేన చిరం విలసితం పురా |
దీనం వదతి తత్రైవ యః పరేషాం స నిందితః || 1.444||

తస్య చ గృహే సహస్ర-లోహ-భార-ఘటితా పూర్వ-పురుషోపార్జితా తులాసీత్ | తాం చ కస్యచిచ్ఛ్రేష్ఠినో గృహే నిక్షేప-భూతాం కృత్వా దేశాంతరం ప్రస్థితః | తతః సుచిరం కాలం దేశాంతరం యథేచ్ఛయా భ్రాంత్వా పునః స్వ-పురమాగత్య తం శ్రేష్ఠినమువాచ-భోః శ్రేష్ఠిన్ ! దీయతాం మే సా నిక్షేప-తులా |

స ఆహ-భో ! నాస్తి సా త్వదీయా తులా | మూషికైర్భక్షితా |

జీర్ణధన ఆహ-భోః శ్రేష్ఠిన్ ! నాస్తి దోషస్తే యది మూషికైర్భక్షితేతి | ఈదృగేవాయం సంసారః | న కించిదత్ర శాశ్వతమస్తి | పరమహం నద్యాం స్నానార్థం గమిష్యామి | తత్ త్వమాత్మీయం శిశుమేనం ధనదేవ-నామానం మయా సహ స్నానోపకరణ-హస్తం ప్రేషయేతి |

సోఽపి చౌర్య-భయాత్ తస్య శంకితః స్వ-పుత్రమువాచ-వత్స, పితృవ్యోఽయం తవ స్నానార్థం నద్యాం యాస్యతి | తద్గమ్యతామనేన సార్ధం స్నానోపకరణమాదాయేతి | అహో సాధ్విదముచ్యతే-

న భక్త్యా కస్యచిత్ కోఽపి ప్రియం ప్రకురుతే నరః |
ముక్త్వా భయం ప్రలోభం వా కార్య-కారణమేవ వా || 1.445||

తథా చ-
అత్యాదరో భవేద్యత్ర కార్య-కారణ-వర్జితః |
తత్ర శంకా ప్రకర్తవ్యా పరిణామేఽసుఖావహా || 1.446||

అథాసౌ వణిక్-శిశుః స్నానోపకరణమాదాయ ప్రహృష్ట-మనాస్తేనాభ్యాగతేన సహ ప్రస్థితః | తథానుష్ఠితే వణిక్ స్నాత్వా తం శిశుం నదీ-గుహాయాం ప్రక్షిప్య తద్ద్వారం బృహచ్ఛిలయాచ్ఛాద్య సత్వరం గృహమాగతః | పృష్టశ్చ తేన వణిజా-భోఽభ్యాగత తత్ కథ్యతాం కుత్ర మే శిశుర్యస్త్వయా సహ నదీం గతః ఇతి |

స ఆహ-నదీ-తటాత్ స శ్యేనేన హృత ఇతి |

శ్రేష్ఠాహ-మిథ్యా-వాదిన్ ! కిం క్వచిచ్ఛ్యేనో బాలం హర్తుం శక్నోతి ? తత్ సమర్పయ మే సుతం, అన్యథా రాజ-కులే నివేదయిష్యామీతి |

స ఆహ-భోః సత్యవాదిన్ ! యథా శ్యేనో బాలం న నయతి తథా మూషికా అపి లోహ-భార-ఘటితాం తులాం న భక్షయంతి | తదర్పయ మే తులాం యది దారకేణ ప్రయోజనం | ఏవం వివదమానౌ ద్వావపి రాజ-కులం గతౌ |

తత్ర శ్రేష్ఠీ తార-స్వరేణ ప్రోవాచ-భోఽబ్రహ్మణ్యమబ్రహ్మణ్యం | మమ శిశురనేన చౌరేణాపహృతః |

అథ ధర్మాధికారిణస్తమూచుః-భోః సమర్ప్యతాం శ్రేష్ఠి-సుతః |

స ఆహ-కిం కరోమి ? పశ్యతో మే నదీ-తటాచ్ఛ్యేనేనాపహృతః శిశుః |

తచ్ఛ్రుత్వా తే ప్రోచుః-భో న సత్యమభిహితం భవతా | కిం శ్యేనః శిశుం హర్తుం సమర్థో భవతి ?

స ఆహ-భో భోః శ్రూయతాం మద్వచః |

తులాం లోహ-సహస్రస్య యత్ర ఖాదంతి మూషికాః |
రాజంస్తత్ర హరేచ్ఛ్యేనో బాలకం నాత్ర సంశయః || 1.447||

తే ప్రోచుః-కథమేతత్ ?

తతః శ్రేష్ఠీ సభ్యానామగ్రే సర్వం వృత్తాంతం నివేదయామాస | తతస్తైర్విహస్య ద్వావపి తౌ పరస్పరం సంబోధ్య తులా-శిశు-ప్రదానేన సంతోషితౌ |

అతోఽహం బ్రవీమి-తులాం లోహ-సహస్రస్య ఇతి | తన్ మూర్ఖ ! సంజీవక-ప్రసాదమసహమానేన త్వయైతత్ కృతం | అహో సాధ్విదముచ్యతే-

ప్రాయేణాత్ర కులాన్వితం కుకులజాః శ్రీ-వల్లభం దుర్భగా
దాతారం కృపణా ఋజూనన్ృజవో విత్తే స్థితం నిర్ధనాః |
వైరూప్యోపహృతాశ్చ కాంత-వపుషం ధర్మాశ్రయం పాపినో
నానా-శాస్త్ర-విచక్షణం చ పురుషం నిందంతి మూర్ఖాః సదా || 1.448||

తథా చ-
మూర్ఖాణాం పండితా ద్వేష్యా నిర్ధనానాం మహాధనాః |
వ్రతినః పాప-శీలానామసతీనాం కుల-స్త్రియః || 1.449||

తన్ మూర్ఖ త్వయా హితమపహితం కృతం | ఉక్తం చ-

పండితోఽపి వరం శత్రుర్న మూర్ఖో హిత-కారకః |
వానరేణ హతో రాజా విప్రాశ్చౌరేణ రక్షితాః || 1.450||

దమనక ఆహ--కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా 22 నృప-సేవక-వానర-కథా

కస్యచిద్రాజ్ఞో నిత్యం వానరోఽతిభక్తి-పరోఽఙ్గ-సేవకోఽన్తః-పురే అపప్రతిషిద్ధ-ప్రసరోఽతివిశ్వాస-స్థానమభూత్ | ఏకదా రాజ్ఞో నిద్రాం గతస్య వానరే వ్యజనం నీత్వా వాయుం విదధతి రాజ్ఞో వక్షః-స్థలోపరి మక్షికోపవిష్టా | వ్యజనేన ముహుర్ముహుర్నిషిధ్యమానాపి పునః పునస్తత్ర ఏవోపవిశతి | తతస్తేన స్వభావ-చపలేన మూర్ఖేణ వానరేణ క్రుద్ధేన సతా తీక్ష్ణం ఖడ్గమాదాయ తస్యా ఉపరి ప్రహారో విహితః | తతో మక్షికోడ్డీయ గతా, పరం తేన శిత-ధారేణాసినా రాజ్ఞో వక్షో ద్విధా జాతం రాజా మృతశ్చ | తస్మాచ్చిరాయురిచ్ఛతా నృపేణ మూర్ఖోఽనుచరో న రక్షణీయః |

అపరమేకస్మిన్ నగరే కోఽపి విప్రో మహా-విద్వాన్ పరం పూర్వ-జన్మ-యోగేన చౌరో వర్తతే | తస్మిన్ పురేఽన్య-దేశాదాగతాంశ్చతురో విప్రాన్ బహూని వస్తూని విక్రీణతో దృష్ట్వా చింతితవాన్-అహో కేనోపాయేనైషాం ధనం లభే | ఇతి విచింత్య తేషాం పురోఽనేకాని శాస్త్రోక్తాని సుభాషితాని చాతిప్రియాణి మధురాణి వచనాని జల్పతా తేషాం మనసి విశ్వాసముత్పాద్య సేవా కర్తుమారబ్ధా | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

అసతీ భవతి సలజ్జా క్షారం నీరం చ శీతలం భవతి |
దంభీ భవతి వివేకీ ప్రియవక్తా భవతి ధూర్తజనః || 1.451||

అథ తస్మిన్ సేవాం కుర్వతి తైర్విప్రైః సర్వ-వస్తూని విక్రీయ బహు-మూల్యాని రత్నాని క్రీతాని | తతస్తాని జంఘా-మధ్యే తత్-సమక్షం ప్రక్షిప్య స్వ-దేశం ప్రతి గంతుముద్యమో విహితః | తతః స ధూర్త-విప్రస్తాన్ విప్రాన్ గంతుముద్యతాన్ ప్రేక్ష్య

చింతా-వ్యాకులిత-మనాః సంజాతః- అహో ధనమేతన్ న కించిన్ మమ చటితం | అథైభిః సహ యామి | పథి క్వాపి విషం దత్త్వైతాన్ నిహత్య సర్వ-రత్నాని గృహ్ణామి | ఇతి విచింత్య తేషామగ్రే సకరుణం విలప్యేదమాహ-భో మిత్రాణి ! యూయం మామేకాకినం ముక్త్వా గంతుముద్యతాః | తన్ మే మనో భవద్భిః సహ స్నేహ-పాశేన బద్ధం భవద్విరహ-నామ్నైవాకులం సంజాతం యథా ధృతిం క్వాపి న ధత్తే | యూయమనుగ్రహం విధాయ సహాయ-భూతం మామపి సహైవ నయత |

తద్వచః శ్రుత్వా తే కరుణార్ద్ర-చిత్తాస్తేన సమమేవ స్వ-దేశం ప్రతి ప్రస్థితాః | అథాధ్వని తేషాం పంచానామపి పల్లీ-పుర-మధ్యే వ్రజతాం ధ్వాంక్షాః కథయితుమారబ్ధాః-రే రే కిరాతాః ! ధావత ధావత | సపాద-లక్ష-ధనినో యాంతి | ఏతాన్ నిహత్య ధనం నయత |

తతః కిరాతైర్ధ్వాంక్ష-వచనమాకర్ణ్య సత్వరం గత్వా తే విప్రా లగుడ-ప్రహారైర్జర్జరీ-కృత్య వస్త్రాణి మోచయిత్వా విలోకితాః, పరం ధనం కించిన్ న లబ్ధం | తదా తైః కిరాతైరభిహితం-భోః పాంథాః ! పురా కదాపి ధ్వాంక్ష-వచనమనృతం నాసీత్ | తతో భవతాం సన్నిధౌ క్వాపి ధనం విద్యతే తదర్పయత | అన్యథా సర్వేషామపి వధం విధాయ చర్మ విదార్య ప్రత్యంగం ప్రేక్ష్య ధనం నేష్యామః |

తదా తేషామీదృశం వచనమాకర్ణ్య చౌర-విప్రేణ మనసి చింతితం-యద్యైషాం విప్రాణాం వధం విధాయాంగం విలోక్య రత్నాని నేష్యంతి, తదాపి మాం వధిష్యంతి తతోఽహం పూర్వమేవాత్మానమరత్నం సమర్ప్యైతాన్ ముంచామి | ఉక్తం చ-

మృత్యోర్బిభేషి కిం బాల న స భీతం విముంచతి |
అద్య వాబ్ద-శతాంతే వా మృత్యుర్వై ప్రాణినాం ధ్రువః || 1.452||

తథా చ-
గవార్థే బ్రాహ్మణార్థే చ ప్రాణ-త్యాగం కరోతి యః |
సూర్యస్య మండలం భిత్త్వా స యాతి పరమాం గతిం || 1.453||

ఇతి నిశ్చిత్యాభిహితం-భోః కిరాతాః ! యదేవం తతో మాం పూర్వం నిహత్య విలోకయత | తతస్తైస్తథానుష్ఠితే తం ధన-రహితమవలోక్యాపరే చత్వారోఽపి ముక్తాః |

అతోఽహం బ్రవీమి-పండితోఽపి వరం శత్రుః ఇతి | అథైవం సంవదతోః సంజీవకః క్షణమేకం పింగలకేన సహ యుద్ధం కృత్వా తస్య ఖర-నఖర-ప్రహారాభిహితో

గతాసుర్వసుంధరా-పీఠే నిపపాత | అథ తం గతాసుమవలోక్య పింగలకస్తద్గుణ-స్మరణార్ద్ర-హృదయః ప్రోవాచ-భోః, అయుక్తం మయా పాపేన కృతం సంజీవకం వ్యాపాదయతా | యతో విశ్వాస-ఘాతాదన్యన్ నాస్తి పాపతరం కర్మ | ఉక్తం చ-

మిత్ర-ద్రోహీ కృతఘ్నశ్చ యశ్చ విశ్వాస-ఘాతకః |
తే నరా నరకం యాంతి యావచ్చంద్ర-దివాకరౌ || 1.454||

భూమి-క్షయే రాజ-వినాశ ఏవ
భృత్యస్య వా బుద్ధిమతో వినాశే |
నో యుక్తముక్తం హనయోః సమత్వం
నష్టాపి భూమిః సులభా న భృత్యాః || 1.455||

తథా మయా సభా-మధ్యే స సదైవ ప్రశంసితః | తత్ కిం కథయిష్యామి తేషామగ్రతః | ఉక్తం చ-

ఉక్తో భవతి యః పూర్వం గుణవాన్ ఇతి సంసది |
న తస్య దోషో వక్తవ్యః ప్రతిజ్ఞా-భంగ-భీరుణా || 1.456||

ఏవం-విధం ప్రలపంతం దమనకః సమేత్య సహర్షమిదమాహ-దేవ, కాతరతమస్తవైష న్యాయో యద్ద్రోహ-కారిణం శష్ప-భుజం హత్వేత్థం శోచసి | తన్ నైతదుపపన్నం భూభుజాం | ఉక్తం చ-

పితా వా యది వా భ్రాతా పుత్రో భార్యాథవా సుహృత్ |
ప్రాణ-ద్రోహం యదా గచ్ఛేద్ధంతవ్యో నాస్తి పాతకం || 1.457||

తథా చ-
రాజా ఘృణీ బ్రాహ్మణః సర్వ-భక్షీ
స్త్రీ చాత్రపా దుష్టమతిః సహాయః |
ప్రేష్యః ప్రతీపోఽధికృతః ప్రసాదీ
త్యాజ్యా అమీ యశ్చ కృతం న వేత్తి || 1.458||

అపి చ-
సత్యానృతా చ పరుషా ప్రియ-వాదినీ చ
హింస్రా దయాలురపి చార్థ-పరా వదాన్యా |
భూరి-వ్యథా ప్రచుర-విత్త-సమాగమా చ
వేశ్యాంగనేవ నృప-నీతిరనేక-రూపా || 1.459||

అపి చ-
అకృతోపద్రవః కశ్చిన్ మహానపి న పూజ్యతే |
పూజయంతి నరా నాగాన్ న తార్క్ష్యం నాగ-ఘాతినం || 1.460||

తథా చ-
అశోచ్యానన్వశోచస్త్వం ప్రజ్ఞా-వాదాంశ్చ భాషసే |
గతాసూనగతాసూంశ్చ నానుశోచంతి పండితాః || 1.461||

ఏవం తేన సంబోధితః పింగలకః సంజీవక-శోకం త్యక్త్వా దమనక-సాచివ్యేన రాజ్యమకరోత్ |

ఇతి శ్రీ-విష్ణు-శర్మ-విరచితే పంచతంత్రే మిత్ర-భేదో నామ ప్రథమం తంత్రం సమాప్తం||

2. మిత్ర-సంప్రాప్తిః

అథ మిత్ర-సంప్రాప్తిః

అథేదమారభ్యతే మిత్ర-సంప్రాప్తిర్నామ ద్వితీయం తంత్రం | యస్యాయమాద్యః శ్లోకః-
అసాధనా అపి ప్రాజ్ఞా బుద్ధిమనోత్ బహు-శ్రుతాః |
సాధయంతాశు కార్యాణి కాకాఖు-మృగ-కూర్మవత్ || 2.1||

తద్యథానుశ్రూయతే-

ప్రస్తావనా-కథా లఘుపతనక-చిత్రగ్రీవ-వృత్తాంతః

అస్తి దాక్షిణాత్యే జనపదే మహిలారోప్యం నామ నగరం | తస్య నాతిదూరస్థో మహోచ్ఛ్రాయవాన్ నానా-విహంగోపభుక్త-ఫలః కీటైరావృత-కోటరశ్ఛాయాశ్వాసిత-పథిక-జన-సమూహో న్యగ్రోధ-పాదపో మహాన్ | అథవా యుక్తం-

ఛాయా-సుప్త-మృగః శకుంత-నివహైర్విష్వగ్-విలుప్త-చ్ఛదః
కీటైరావృత-కోటరః కపి-కులైః స్కంధే కృత-ప్రశ్రయః |
విశ్రబ్ధం మధుపైర్నిపీత-కుసుమః శ్లాఘ్యః స ఏవ ద్రుమః
సర్వాంగైర్బహు-సత్త్వ-సంగ-సుఖదో భూ-భార-భూతోఽపరః || 2.2||

తత్ర చ లఘుపతనకో నామ వాయసః ప్రతివసతి స్మ | స కదాచిత్ ప్రాణ-యాత్రార్థం పురముద్దిశ్య ప్రచలితో యావత్ పశ్యతి, తావజ్ జాల-హస్తోఽతికృష్ణ-తనుః స్ఫుటిత-చరణ ఊర్ధ్వ-కేశో యమ-కింకరాకారో నరః సమ్ముఖో బభూవ | అథ తం దృష్ట్వా శంకిత-మనా వ్యచింతయత్-యదయం దురాత్మాద్య మమాశ్రయ-వట-పాదప-సమ్ముఖోఽభ్యేతి | తన్ న జ్ఞాయతే కిమద్య వట-వాసినాం విహంగమానాం సంక్షయో భవిష్యతి న వా |

ఏవం బహువిధం విచింత్య తత్-క్షణాన్ నివృత్య తమేవ బట-పాదపం గత్వా సర్వాన్ విహంగమాన్ ప్రోవాచ-భోః ! అయం దురాత్మా లుబ్ధకో జాల-తండుల-హస్తః సమభ్యేతి | తత్ సర్వథా తస్య న విశ్వసనీయం | ఏష జాలం ప్రసార్య తండులాన్ ప్రక్షేప్స్యతి | తే తండులా భవద్భిః సర్వైరపి కాలకూట-సదృశా ద్రష్టవ్యాః |

ఏవం వదతస్తస్య స లుబ్ధకస్తత్ర బట-తల ఆగత్య జాలం ప్రసార్య సిందు-వార-సదృశాంస్తండులాన్ ప్రక్షిప్య నాతిదూరం గత్వా నిభృతః స్థితః | అథ యే పక్షిణస్తత్ర స్థితాస్తే లఘు-పతనక-వాక్యార్గలయా నివారితాస్తాంస్తండులాన్ హాలాహాలాంకురాన్ ఇవ వీక్షమాణా నిభృతాస్తస్థుః |

అత్రాంతరే చిత్రగ్రీవో నామ కపోతరాజః సహస్ర-పరివారః ప్రాణ-యాత్రార్థ-పరిభ్రమంస్తాంస్తండులాన్ దూరతోఽపి పశ్యన్ లఘుపతనకేన నివార్యమాణోఽపి జిహ్వా-లౌల్యాద్భక్షణార్థమపతత్ | సపరివారో నిబద్ధశ్చ | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

జిహ్వా-లౌల్య-ప్రసక్తానాం జల-మధ్య-నివాసినాం |
అచింతితో వధోఽజ్ఞానాం మీనానామివ జాయతే || 2.3||

అథవా దైవ-ప్రతిపతికూలతయా భవతేవం | న తస్య దోషోఽస్తి | ఉక్తం చ-

పౌలస్త్యః కథమన్య-దార-హరణే దోషం న విజ్ఞాతవాన్
రామేణాపి కథం న హేమ-హరిణస్యాసంభవో లక్షితః |
అక్షైశ్చాపి యుధిష్ఠిరేణ సహసా ప్రాప్తో హనర్థః కథం
ప్రత్యాసన్న-విపత్తి-మూఢ-మనసాం ప్రాయో మతిః క్షీయతే || 2.4||

తథా చ-
కృతాంత-పాశ-బద్ధానాం దైవోపహత-చేతసాం |
బుద్ధయః కుబ్జ-గామిన్యో భవంతి మహతామపి || 2.5||

అత్రాంతరే లుబ్ధకస్తాన్ బద్ధాన్ విజ్ఞాయ ప్రహృష్ట-మనాః ప్రోద్యత-యష్టిస్తద్వధార్థం ప్రధావితః | చిత్రగ్రీవోఽపాత్మానం సపరివారం బద్ధం మత్వా లుబ్ధకమాయాంతం దృష్ట్వా తాన్ కపోతాన్ ఊచే-అహో, న భేతవ్యం | ఉక్తం చ-

వ్యసనేష్వేవ సర్వేషు యస్య బుద్ధిర్న హీయతే |
స తేషాం పారమభ్యేతి తత్-ప్రభావాదసంశయం || 2.6||

సంపత్తౌ చ విపత్తౌ చ మహతామేక-రూపతా |
ఉదయే సవితా రక్తో రక్తశ్చాస్త-మయే తథా || 2.7||

తత్ సర్వే వయం హేలయోడ్డీయ సపాశ-జాలా అస్యాదర్శనం గత్వా ముక్తిం ప్రాప్నుమః | నో చేద్భయ-విక్లవాః సంతో హేలయా సముత్పాతం న కరిష్యథ | తతో మృత్యుమవాప్స్యథ | ఉక్తం చ-

తంతవోఽపాయతా నిత్యం తంతవో బహులాః సమాః |
బహూన్ బహుత్వాదాయాసాన్ సహంతీతుపమా సతాం || 2.8||

తథానుష్ఠితే లుబ్ధకో జాలమాదాయాకాశే గచ్ఛతాం తేషాం పృష్ఠతో భూమిస్థోఽపి పర్యధావత్ | తత ఊర్ధ్వాననః శ్లోకమేనమపఠత్ |

జాలమాదాయ గచ్ఛంతి సంహతాః పక్షిణోఽపమీ |
యావచ్చ వివదిష్యంతే పతిష్యంతి న సంశయః || 2.9||

లఘుపతనకోఽపి ప్రాణ-యాత్రా-క్రియాం త్యక్త్వా కిమత్ర భవిష్యంతీతి కుతూహలాత్ తత్-పృష్ఠతోఽనుసరతి | అథ దృష్టేరగోచరతాం గతాన్ విజ్ఞాయ లుబ్ధకో నిరాశః శ్లోకమపఠన్ నివృత్తశ్చ-

నహి భవతి యన్ న భావ్యం భవతి చ భావ్యం వినాపి యత్నేన |
కరతల-గతమపి నశ్యతి యస్య హి భవితవ్యతా నాస్తి || 2.10||

తథా చ-
పరాఙ్ముఖే విధౌ చేత్ స్యాత్ కథంచిద్ద్రవిణోదయః |
తత్ సోఽన్యదపి సంగృహ్య యాతి శంఖ-నిధిర్యథా || 2.11||

తదాస్తాం తావద్విహంగామిష-లోభో యావత్ కుటుంబ-వర్తనోపాయ-భూతం జాలమపి మే నష్టం | చిత్రగ్రీవోఽపి లుబ్ధకమదర్శనీభూతం జ్ఞాత్వా తాన్ ఉవాచ-భోః ! నివృత్తః స దురాత్మా లుబ్ధకః | తత్ సర్వైరపి స్వస్థైర్గమ్యతాం మహిలారోప్యస్య ప్రాగ్-ఉత్తర-దిగ్-భాగే | తత్ర మమ సుహృద్ధిరణ్యకో నామ మూషకః సర్వేషాం పాశ-చ్ఛేదం కరిష్యతి | ఉక్తం చ-

సర్వేషామేవ మర్త్యానాం వ్యసనే సముపస్థితే |
వాఙ్-మాత్రేణాపి సాహాయ్యం మిత్రాదన్యో న సందధే || 2.12||

ఏవం తే కపోతాశ్చిత్రగ్రీవేణ సంబోధితా మహిలారోప్యే నగరే హిరణ్యక-బిల-దుర్గం ప్రాపుః | హిరణ్యకోఽపి సహస్ర-ముఖ-బిల-దుర్గం ప్రవిష్టః సన్నకుతోభయః సుఖేనాస్త | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

దంష్ట్రా-విరహితః సర్పో మద-హీనో యథా గజః |
సర్వేషాం జాయతే వశ్యో దుర్గ-హీనస్తథా నృపః || 2.13||

తథా చ-
న గజానాం సహస్రేణ న చ లక్షేణ వాజినాం |
తత్ కర్మ సిధ్యతే రాజ్ఞాం దురేణైకేన యద్రణే || 2.14||

శతమేకోఽపి సంధత్తే ప్రాకారస్థో ధనుర్ధరః |
తస్మాద్దుర్గం ప్రశంసంతి నీతి-శాస్త్ర-విదో జనాః || 2.15||

అథ చిత్రగ్రీవో బిలమాసాద్య తార-స్వరేణ ప్రోవాచ-భో భో మిత్ర హిరణ్యక ! సత్వరమాగచ్ఛ | మహతీ మే వ్యసనావస్థా వర్తతే |

తచ్ఛ్రుత్వా హిరణ్యకోఽపి బిల-దుర్గాంతర్గతః సన్ ప్రోవాచ-భోః ! కో భవాన్ ? కిమర్థమాయాతః ? కిం కారణం ? కీదృక్ తే వ్యసనావస్థానాం ? తత్ కథ్యతామితి |

తచ్ఛ్రుత్వా చిత్రగ్రీవ ఆహ-భోః ! చిత్రగ్రీవో నామ కపోత-రాజోఽహం తే సుహృత్ | తత్ సత్వరమాగచ్ఛ | గురుతరం ప్రయోజనమస్తి | తదాకర్ణ్య పులకిత-తనుః ప్రహృష్టాత్మా స్థిర-మనాస్త్వరమాణో నిష్క్రాంతః | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-
సుహృదః స్నేహ-సంపన్నా లోచనానంద-దాయినః |
గృహే గృహవతాం నిత్యం నాగచ్ఛంతి మహాత్మనాం || 2.16||

ఆదిత్యస్యోదయం తాత తాంబూలం భారతీ కథా |
ఇష్టా భార్యా సుమిత్రం చ అపూర్వాణి దినే దినే || 2.17||

సుహృదో భవనే యస్య సమాగచ్ఛంతి నిత్యశః |
చిత్తే చ తస్య సౌఖ్యస్య న కించిత్ ప్రతిమం సుఖం || 2.18||

అథ చిత్రం గ్రీవం సపరివారం పాశ-బద్ధమాలోక్య హిరణ్యకః సవిషాదమిదమాహ-భోః, కిమేతత్ ?

స ఆహ-భోః, జానన్నపి కిం పృచ్ఛసి ? ఉక్తం చ యతః-

యస్మాచ్చ యేన చ యదా చ యథా చ యచ్చ
యావచ్చ యత్ర చ శుభాశుభమాత్మ-కర్మ |
తస్మాచ్చ తేన చ తదా చ తథా చ తచ్చ
తావచ్చ తత్ర చ కృతాంత-వశాదుపైతి || 2.19||

తత్ ప్రాప్తం మయైతద్బంధనం జిహ్వా-లౌల్యాత్ | సాంప్రాప్తం త్వం సత్వరం పాశ-విమోక్షం కురు | తదాకర్ణ్య హిరణ్యకః ప్రాహ-

అర్ధార్ధాద్యోజన-శతాదామిషం వీక్షతే ఖగః |
సోఽపి పార్శ్వ-స్థితం దైవాద్బంధనం న చ పశ్యతి || 2.20||

తథా చ-
రవి-నిశాకరయోర్గ్రహ-పీడనం
గజ-భుజంగ-విహంగమ-బంధనం |
మతిమతాం చ నిరీక్ష్య దరిద్రతా
విధిరహో బలవాన్ ఇతి మే మతిః || 2.21||

తథా చ-
వ్యోమైకాంత-విచారిణోఽపి విహగాః సంప్రాప్నువంతాపదం
బధ్యంతే నిపుణైరగాధ-సలిలాన్ మీనాః సముద్రాదపి |
దుర్ణీతం కిమిహాస్తి కిం చ సుకృతం కః స్థాన-లాభే గుణః
కాలః సర్వ-జనాన్ ప్రసారిత-కరో గృహ్ణాతి దూరాదపి || 2.22||

ఏవముక్త్వా చిత్రగ్రీవస్య పాశం ఛేత్తుముద్యతం స తమాహ-భద్ర, మా మైవం కురు | ప్రథమం మమ భృత్యానాం పాశ-చ్ఛేదం కురు | తదను మమాపి చ |

తచ్ఛ్రుత్వా కుపితో హిరణ్యకః ప్రాహ-భోః ! న యుక్తముక్తం భవతా | యతః స్వామినోఽనంతరం భృత్యాః |

స ఆహ-భద్ర, మా మైవం వద | మదాశ్రయాః సర్వ ఏతే వరాకాః | అపరం స్వ-కుటుంబం పరిత్యజ్య సమాగతాః | తత్ కథమేతావన్-మాత్రమపి సమ్మానం న కరోమి | ఉక్తం చ-

యః సమ్మానం సదా ధత్తే భృత్యానాం క్షితిపోఽధికం |
విత్తాభావేఽపి తం దృష్ట్వా తే త్యజంతి న కర్హిచిత్ || 2.23||

తథా చ-
విశ్వాసః సంపదాం మూలం తేన యూథపతిర్గజః |
సింహో మృగాధిపత్యేఽపి న మృగైః పరివార్యతే || 2.24||

అపరం మమ కదాచిత్ పాశ-చ్ఛేదే కుర్వతస్తే దంత-భంగో భవతి । అథవా దురాత్మా లుబ్ధకః సంభ్యేతి । తన్ నూనం నరక-పాత ఏవ । ఉక్తం చ-

సదాచారేషు భృత్యేషు సంసీదత్సు చ యః ప్రభుః ।
సుఖీ స్యాన్ నరకం యాతి పరత్రేహ చ సీదతి ॥ 2.25॥

తచ్ఛ్రుత్వా ప్రహృష్టో హిరణ్యకః ప్రాహ-భోః, వేద్మ్యహం రాజ-ధర్మం । పరం మయా తవ పరీక్షా కృతా । తత్ సర్వేషాం పూర్వం పాశ-చ్ఛేదం కరిష్యామి । భవానపనేన బహు-కపోత-పరివారేణ భవిష్యతి । ఉక్తం చ-

కారుణ్యం సంవిభాగశ్చ యథా భృత్యేషు లక్ష్యతే ।
చిత్తేనానేన తే శంక్యా త్రైలోక్యస్యాపి నాథతా ॥ 2.26॥

ఏవముక్త్వా సర్వేషాం పాశ-చ్ఛేదం కృత్వా హిరణ్యకశ్చిత్రగ్రీవమాహ-మిత్ర, గమ్యతామధునా స్వాశ్రయం ప్రతి । భూయోఽపి వ్యసనే ప్రాప్తే సమాగంతవ్యమితి ।

తాన్ సంప్రేష్య పునరపి దుర్గం ప్రవిష్టః । చిత్రగ్రీవోఽపి సపరివారః స్వాశ్రయమగమత్ । అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

మిత్రవాన్ సాధయత్యర్థాన్ దుఃసాధ్యానపి వై యతః ।
తస్మాన్ మిత్రాణి కుర్వీత సమానానేవ చాత్మనః ॥ 2.27॥

లఘుపతనకోఽపి వాయసః సర్వం తం చిత్రగ్రీవ-బంధు-మోక్షమవలోక్య విస్మితమనా వ్యచింతయత్-అహో బుద్ధిరస్య హిరణ్యకస్య శక్తిశ్చ దుర్గ-సామగ్రీ చ । తదీదృగేవ విధి-విహంగానాం బంధన-మోక్షాత్మకః । అహం చ న కస్యచిద్విశ్వసిమి చల-ప్రకృతిశ్చ । తదాపేనం మిత్రం కరోమి । ఉక్తం చ-

అపి సంపూర్ణతా-యుక్తైః కర్తవ్యాః సుహృదో బుధైః ।
నదీశః పరిపూర్ణోఽపి చంద్రోదయమపేక్షతే ॥ 2.28॥

ఏవం సంప్రధార్య పాదపాదవతీర్య బిల-ద్వారమాశ్రిత్య చిత్రగ్రీవవచ్ఛబ్దేన హిరణ్యకం సమాహూతవాన్-ఏహేహి భో హిరణ్యక, ఏహి ।

తచ్ఛబ్దం శ్రుత్వా హిరణ్యకో వ్యచింతయత్-కిమన్యోఽపి కశ్చిత్ కపోతో బంధన-శేషస్తిష్ఠతి యేన మాం వ్యాహరతి । ఆహ చ-భోః ! కో భవాన్ ?

స ఆహ-అహం లఘుపతనకో నామ వాయసః |

తచ్ఛ్రుత్వా విశేషాదంతర్లీనో హిరణ్యక ఆహ-భోః ! ద్రుతం గమ్యతామస్మాత్ స్థానాత్ |

వాయస ఆహ-అహం తవ పార్శ్వే గురు-కార్యేణ సమాగతః | తత్ కిం న క్రియతే మయా సహ దర్శనం ?

హిరణ్యక ఆహ-న మేఽస్తి త్వయా సహ సంగమేన ప్రయోజనమితి |

స ఆహ-భోః ! చిత్రగ్రీవస్య మయా తవ సకాశాత్ పాశ-మోక్షణం దృష్టం | తేన మమ మహతీ ప్రీతిః సంజాతా | తత్ కదాచిన్ మమాపి బంధనే జాతే తవ పార్శ్వాన్ ముక్తిర్భవిష్యతి | తత్ క్రియతాం మయా సహ మైత్రీ |

హిరణ్యక ఆహ-అహో త్వం భోక్తా | అహం తే భోజ్య-భూతః | తత్ కా త్వయా సహ మమ మైత్రీ ? తద్గమ్యతాం | మైత్రీ విరోధ-భావాత్ కథం ? ఉక్తం చ-

యయోరేవ సమం విత్తం యయోరేవ సమం కులం |
తయోర్మైత్రీ వివాహశ్చ న తు పుష్ట-విపుష్టయోః || 2.29||

తథా చ-
యో మిత్రం కురుతే మూఢ ఆత్మనోఽసదృశం కుధీః |
హీనం వాపధికం వాపి హాస్యతాం యాతసౌ జనః || 2.30||

తద్గమ్యతామితి |

వాయస ఆహ-భో హిరణ్యక ! ఏషోఽహం తవ దుర్గ-ద్వార ఉపవిష్టః | యది త్వం మైత్రీ న కరోషి తతోఽహం ప్రాణ-మోక్షణం తవాగ్రే కరిష్యామి | అథవా ప్రాయోపవేశనం మే స్యాత్ ఇతి |

హిరణ్యక ఆహ-భోః ! త్వయా వైరిణా సహ కథం మైత్రీం కరోమి ? ఉక్తం చ-

వైరిణా న హి సందధ్యాత్ సుశ్లిష్టేనాపి సంధినా |
సుతప్తమపి పానీయం శమయతేవ పావకం || 2.31||

వాయస ఆహ-భోః ! త్వయా సహ దర్శనమపి నాస్తి | కుతో వైరం ? తత్ కిమనుచితం వదసి ?

హిరణ్యక ఆహ-ద్వివిధం వైరం భవతి | సహజం కృత్రిమం చ | తత్ సహజ-వైరీ త్వమస్మాకం | ఉక్తం చ-

కృత్రిమం నాశమభ్యేతి వైరం ద్రాక్ కృత్రిమైర్గుణైః |
ప్రాణ-దానం వినా వైరం సహజం యాతి న క్షయం || 2.32||

వాయస ఆహ-భోః ! ద్వివిధస్య వైరస్య లక్షణం శ్రోతుమిచ్ఛామి | తత్ కథ్యతాం |

హిరణ్యక ఆహ-భోః ! కారణేన నిర్వృతం కృత్రిమం | తత్-తదర్హోపకార-కరణాద్గచ్ఛతి | స్వాభావికం పునః కథమపి న గచ్ఛతి | తద్యథా నకుల-సర్పాణాం, శష్పభుజ్-నఖాయుధానాం, జల-వహ్న్యోః, దేవ-దైత్యానాం, సారమేయ-మార్జారాణాం, ఈశ్వర-దరిద్రాణాం, సపత్నీనాం, సింహ-గజానాం, లుబ్ధక-హరిణానాం, శ్రోత్రియ-భ్రష్ట-క్రియాణాం, మూర్ఖ-పండితానాం, పతివ్రతా-కులటానాం, సజ్జన-దుర్జనానాం | న కశ్చిత్ కేనాపి వ్యాపాదితః, తథాపి ప్రాణాన్ సంతాపయంతి |

వాయస ఆహ-భోః ! అకారణమేతత్ | శ్రూయతాం మే వచనం-

కారణాన్ మిత్రతామేతి కారణాద్యాతి శత్రుతాం |
తస్మాన్ మిత్రత్వమేవాత్ర యోజ్యం వైరం న ధీమతా || 2.33||

తస్మాత్ కురు మయా సహ సమాగమం మిత్ర-ధర్మార్థం |

హిరణ్యక ఆహ-భోః, శ్రూయతాం నీతి-సర్వస్వం-

సకృద్దుష్టమపీష్టం యః పునః సంధాతుమిచ్ఛతి |
స మృత్యుముపగృహ్ణాతి గర్భమశ్వతరీ యథా || 2.34||

అథవా గుణవానహం, న మే కశ్చిద్వైర-యాతనాం కరిష్యతి | ఏతదపి న సంభావ్యం | ఉక్తం చ-

సింహో వ్యాకరణస్య కర్తురహరత్ ప్రాణాన్ పిర్యాన్ పాణినేర్
మీమాంసా-కృతమున్మమాథ సహసా హస్తీ మునిం జైమినిం |

ఛందో-జ్ఞాన-నిధిం జఘాన మకరో వేలా-తటే పింగలం
అజ్ఞానావృత-చేతసామతిరుషా కోఽర్థస్తిరశ్చాం గుణైః || 2.35||

వాయస ఆహ-అస్తేతత్ | యథాపి శ్రూయతాం-

ఉపకారాచ్చ లోకానాం నిమిత్తాన్ మృగ-పక్షిణాం |
భయాల్లోభాచ్చ మూర్ఖాణాం మైత్రీ స్యాద్దర్శనాత్ సతాం || 2.36||

మృద్ఘట ఇవ సుఖ-భేద్యో దుఃసంధానశ్చ దుర్జనో భవతి |
సుజనస్తు కనక-ఘట ఇవ దుర్భేదః సుకర-సంధిశ్చ || 2.37||

ఇక్షోరగ్రాత్ క్రమశః పర్వణి పర్వణి యథా రస-విశేషః |
తద్వత్ సజ్జన-మైత్రీ-విపరీతానాం తు విపరీతా || 2.38||

తథా చ-
ఆరంభ-గుర్వీ క్షయిణీ క్రమేణ లఘ్వీ పురా వృద్ధిమతీ చ పశ్చాత్ |
దినస్య పూర్వార్ధ-పరార్ధ-భిన్నా ఛాయేవ మైత్రీ ఖల-సజ్జనానాం || 2.39||

తత్ సాధురహం | అపరం త్వాం శపథాదిభిర్నిర్భయం కరిష్యామి |

స ఆహ-న మేఽస్తి తే శపథైః ప్రత్యయః | ఉక్తం చ-

శపథైః సంధితస్యాపి న విశ్వాసం వ్రజేద్రిపోః |
శ్రూయతే శపథం కృత్వా వృత్రః శక్రేణ సూదితః || 2.40||

న విశ్వాసం వినా శత్రుర్దేవానామపి సిధ్యతి |
విశ్వాసాత్ త్రిదశేంద్రేణ దితేర్గర్భో విదారితః || 2.41||

అన్యచ్చ-
బృహస్పతేరపి ప్రాజ్ఞస్తస్మాన్ నైవాత్ర విశ్వసేత్ |
య ఇచ్ఛేదాత్మనో బుద్ధిమాయుష్యం చ సుఖాని చ || 2.42||

తథా చ-
సుసూక్ష్మేణాపి రంధ్రేణ ప్రవిశ్యాభ్యంతరం రిపుః |
నాశయేచ్చ శనైః పశ్చాత్ ప్లవం సలిల-పూరవత్ || 2.43||

న విశ్వసేదవిశ్వస్తే విశ్వస్తేఽపి న విశ్వసేత్ ।
విశ్వాసాద్భయముత్పన్నం మూలానపి నికృంతతి ॥ 2.44॥

న బధ్యతే హ్యవిశ్వస్తో దుర్బలోఽపి బలోత్కటైః ।
విశ్వస్తాశ్చాశు బధ్యంతే బలవంతోఽపి దుర్బలైః ॥ 2.45॥

సుకృత్యం విష్ణు-గుప్తస్య మిత్రాప్తిర్భార్గవస్య చ ।
బృహస్పతేరవిశ్వాసో నీతిర్సంధిస్త్రిధా స్థితః ॥ 2.46॥

తథా చ-
మహతాప్యర్థ-సారేణ యో విశ్వసితి శత్రుషు ।
భార్యాసు సువిరక్తాసు తదంతం తస్య జీవితం ॥ 2.47॥

తచ్ఛ్రుత్వా లఘుపతనకోఽపి నిరుత్తరశ్చింతయామాస-అహో, బుద్ధి-ప్రాగల్భ్యమస్య నీతి-విషయే । అథవా స ఏవాస్యోపరి మైత్రీ-పక్షపాతః । స ఆహ-భో హిరణ్యక !

సతాం సాప్తపదం మైత్రమిత్యాహుర్విబుధా జనాః ।
తస్మాత్ త్వం మిత్రతాం ప్రాప్తో వచనం మమ తచ్ఛృణు ॥ 2.48॥

దుర్గస్థేనాపి త్వయా మయా సహ నిత్యమేవాలాపో గుణ-దోష-సుభాషిత-గోష్ఠీ-కథాః సర్వదా కర్తవ్యాః, యదేవం న విశ్వసిషి ।

తచ్ఛ్రుత్వా హిరణ్యకోఽపి వ్యచింతయత్-విదగ్ధ-వచనోఽయం దృశ్యతే లఘుపతనకః సత్య-వాక్యశ్చ తద్యుక్తమనేన మైత్రీ-కరణం । పరం కదాచిన్ మమ దుర్గే చరణ-పాతోఽపి న కార్యః । ఉక్తం చ-

భీత-భీతైః పురా శత్రుర్మందం మందం విసర్పతి ।
భూమౌ ప్రహేలయా పశ్చాజ్ జార-హస్తోఽఙ్గనాస్వివ ॥ 2.49॥

తచ్ఛ్రుత్వా వాయస ఆహ-భద్ర, ఏవం భవతు । తతః-ప్రభృతి తౌ ద్వావపి సుభాషిత-గోష్ఠీ-సుఖమనుభవంతౌ తిష్ఠతః । పరస్పరం కృతోపకారౌ కాలం నయతః । లఘుపతనకోఽపి మాంస-శకలాని మేధ్యాని బలిశేషాణ్యన్యాని వాత్సల్యాహృతాని పక్వాన్న-విశేషాణి హిరణ్యకార్థమానయతి । హిరణ్యకోఽపి తండులానన్యాంశ్చ భక్ష్య-విశేషాల్లఘుపతనకార్థం రాత్రావాహృత్య తత్-కాలాయాతస్యార్పయతి । అథవా యుజ్యతే ద్వయోరపేతత్ । ఉక్తం చ-

దదాతి ప్రతిగృహ్ణాతి గుహ్యమాఖ్యాతి పృచ్ఛతి |
భుంక్తే భోజాయతే చైవ షడ్-విధం ప్రీతి-లక్షణం || 2.50||

నోపకారం వినా ప్రీతిః కథంచిత్ కస్యచిద్భవేత్ |
ఉపయాచిత-దానేన యతో దేవా అభీష్టదాః || 2.51||

తావత్ ప్రీతిర్భవేల్లోకే యావద్దానం ప్రదీయతే |
వత్సః క్షీర-క్షయం దృష్ట్వా పరిత్యజతి మాతరం || 2.52||

పశ్య దానస్య మాహాత్మ్యం సద్యః ప్రత్యయ-కారకం |
యత్-ప్రభావాదపి ద్వేషో మిత్రతాం యాతి తత్-క్షణాత్ || 2.53||

పుత్రాదపి ప్రియతరం ఖలు తేన దానం
మన్యే పశోరపి వివేక-వివర్జితస్య |
దత్తే ఖలే తు నిఖిలం ఖలు యేన దుగ్ధం
నిత్యం దదాతి మహిషీ ససుతాపి పశ్య || 2.54||

కిం బహునా-
ప్రీతిం నిరంతరాం కృత్వా దుర్భేద్యాం నఖ-మాంసవత్ |
మూషకో వాయసశ్చైవ గతౌ కృత్రిమ-మిత్రతాం || 2.55||

ఏవం స మూషకస్తదుపకార-రంజితస్తథా విశ్వస్తో యథా తస్య పక్ష-మధ్యే ప్రవిష్టస్తేన సహ సర్వదైవ గోష్ఠీం కరోతి | అథాన్యస్మిన్నహని వాయసోఽశ్రు-పూర్ణ-నయనః సమభ్యేత్య సగద్గదం తమువాచ-భద్ర హిరణ్యక, విరక్తిః సంజాతా మే సాంప్రతం దేశస్యాస్యోపరి తదన్యత్ర యాస్యామి |

హిరణ్యక ఆహ-భద్ర కిం విరక్తేః కారణం |

స ఆహ-భద్ర, శ్రూయతాం | అత్ర దేశే మహత్యానావృష్ట్యా దుర్భిక్షం సంజాతం | దుర్భిక్షత్వాజ్ జనో బుభుక్షా-పీడితః కోఽపి బలి-మాత్రమపి న ప్రయచ్ఛతి | అపరం గృహే గృహే బుభుక్షిత-జనైర్విహంగానాం బంధనాయ పాశాః ప్రగుణీకృతాః సంతి | అహమపాయుః-శేషతయా పాశేన బద్ధ ఉద్ధరితోఽస్మి | ఏతద్విరక్తేః కారణమే తేనాహం విదేశం చలిత ఇతి బాష్ప-మోక్షం కరోమి |

హిరణ్యక ఆహ-అథ భవాన్ క్వ ప్రస్థితః ?

స ఆహ-అస్తి దక్షిణా-పథే వన-గహన-మధ్యే మహాసరః | తత్ర త్వత్తోఽధికః పరమ-సుహృత్ కూర్మో మంథరకో నామ | స చ మే మత్స్య-మాంస-ఖండాని దాస్యతి | తద్భక్షణాత్ తేన సహ సుభాషిత-గోష్ఠీ-సుఖమనుభవన్ సుఖేన కాలం నేష్యామి | నాహమత్ర విహంగానాం పాశ-బంధనేన క్షయం ద్రష్టుమిచ్ఛామి | ఉక్తం చ-
అనావృష్టి-హతే దేశే సస్యే చ ప్రలయం గతే |
ధన్యాస్తాత న పశ్యంతి దేశ-భంగం కుల-క్షయం || 2.56||

కోఽతిభారః సమర్థానాం కిం దూరం వ్యవసాయినాం |
కో విదేశః సవిద్యానాం కః పరః ప్రియ-వాదినాం || 2.57||

విద్వత్త్వం చ నృపత్వం చ నైవ తుల్యం కదాచన |
స్వ-దేశే పూజ్యతే రాజా విద్వాన్ సర్వత్ర పూజ్యతే || 2.58||

హిరణ్యక ఆహ-యదేవం తదహమపి త్వయా సహ గమిష్యామి | మమాపి మహద్దుఃఖం వర్తతే |

వాయస ఆహ-భోః ! తవ కిం దుఃఖం ? తత్ కథయ |

హిరణ్యక ఆహ-భోః ! బహు వక్తవ్యమస్తత్ర విషయే | తత్రైవ గత్వా సర్వం సవిస్తరం కథయిష్యామి |

వాయస ఆహ-అహం తావదాకాశ-గతిః | తత్ కథం భవతో మయా సహ గమనం ?

స ఆహ-యది మే ప్రాణాన్ రక్షసి తదా స్వ-పృష్ఠమారోప్య మాం తత్ర ప్రాపయిష్యసి | నాన్యథా మమ గతిరస్తి |

తచ్ఛ్రుత్వా సానందం వాయస ఆహ-యదేవం తద్ధన్యోఽహం యద్భవతాపి సహ తత్ర కాలం నయామి | అహం సంపాతాదికానష్టావుడ్డీన-గతి-విశేషాన్ వేద్మి | తత్ సమారోహ మమ పృష్ఠం, యేన సుఖేన త్వాం తత్-సరః ప్రాపయామి |

హిరణ్యక ఆహ-ఉడ్డీనానాం నామాని శ్రోతుమిచ్ఛామి |

స ఆహ-
సంపాతం విప్ర-పాతం చ మహా-పాతం నిపాతనం |
వక్రం తిర్యక్ తథా చోర్ధ్వమష్టమం లఘు-సంజ్ఞకం || 2.59||

తచ్ఛ్రుత్వా హిరణ్యకస్తత్-క్షణాదేవ తదుపరి సమారూఢః । సోఽపి శనైః శనైస్తమాదాయ సంపాతోడ్డీన-ప్రస్థితః క్రమేణ తత్-సరః ప్రాప్తః । తతో లఘుపతనకం మూషకాధిష్ఠితం విలోక్య దూరతోఽపి దేశ-కాల-విద-సామాన్య-కాకోఽయమితి జ్ఞాత్వా సత్వరం మంథరకో జలే ప్రవిష్టః । లఘుపతనకోఽపి తీరస్థ-తరు-కోటరే హిరణ్యకం ముక్త్వా శాఖాగ్రమారుహ్యా తార-స్వరేణ ప్రోవాచ-భో మంథరక ! ఆగచ్ఛాగచ్ఛ । తవ మిత్రమహం లఘుపతనకో నామ వాయసశ్చిరాత్ సోత్కంఠః సమాయాతః । తదాగత్యాలింగయ మాం । ఉక్తం చ-

కిం చందనైః సకర్పూరైస్తుహినైః కిం చ శీతలైః ।
సర్వే తే మిత్ర-గాత్రస్య కలాం నార్హంతి షోడశీం ॥ 2.60॥

తథా చ-
కేనామృతమిదం సృష్టం మిత్రమితక్షర-ద్వయం ।
ఆపదాం చ పరిత్రాణం శోక-సంతాప-భేషజం ॥ 2.61॥

తచ్ఛ్రుత్వా నిపుణతరం పరిజ్ఞాయ సత్వరం సలిలాన్ నిష్క్రమ్య పులకిత-తనురానందాశ్రు-పూరిత-నయనో మంథరకః ప్రోవాచ-ఏహేహి మిత్ర, ఆలింగయ మాం । చిర-కాలాన్ మయా త్వం న సమ్యక్ పరిజ్ఞాతః । తేనాహం సలిలాంతః-ప్రవిష్టః । ఉక్తం చ-

యస్య న జ్ఞాయతే వీర్యం న కులం న విచేష్టితం ।
న తేన సంగతిం కుర్యాదితువాచ బృహస్పతిః ॥ 2.62॥

ఏవముక్తే లఘుపతనకో వృక్షాదవతీర్య తమాలింగితవాన్ । అథవా సాధ్విదముక్తం-
అమృతస్య ప్రవాహైః కిం కాయ-క్షాలన-సంభవైః ।
చిరాన్ మిత్ర-పరిష్వంగో యోఽసౌ మూల్య-వివర్జితః ॥ 2.63॥

ఏవం ద్వావపి తౌ విహితాలింగితౌ పరస్పరం పులకిత-శరీరీ వృక్షాదధః సముపవిష్టౌ ప్రోచతురాత్మ-చరిత్ర-వృత్తాంతం । హిరణ్యకోఽపి మంథరకస్య ప్రణామం కృత్వా వాయసాభ్యాశే సముపవిష్టః । అథ తం సమాలోక్య మంథరకో లఘుపతనకమాహ-భోః హిరణ్యకో నామ మూషకోఽయం । మమ సుహృద్ద్వితీయమివ జీవితం । తత్ కిం బహునా-

పర్జన్యస్య యథా ధారా యథా చ దివి తారకాః ।
సికతా-రేణవో యద్వత్ సంఖ్యయా పరివర్జితా ॥ 2.64॥

గుణాః సంఖ్యా-పరిత్యక్తాస్తద్వదస్య మహాత్మనః ।
పరం నిర్వేదమాపన్నః సంప్రాప్తోఽయం తవాంతికం ॥ 2.65॥

మంథరక ఆహ-కిమస్య వైరాగ్య-కారణం ?

వాయస ఆహ-పృష్టో మయా, పరమనేనాభిహితం, యద్బహు వక్తవ్యమితి । తత్ తత్రైవ గతః కథయిష్యామి । మమాపి న నివేదితం । తద్భద్ర హిరణ్యక ! ఇదానీం నివేద్యతాముభయోరపావయోస్తదాత్మనో వైరాగ్య-కారణం ।

సోఽబ్రవీత్-

కథా 1 హిరణ్యక-తామ్రచూడ-కథా

అస్తి దక్షిణాత్యే జనపదే మహిలారోప్యం నామ నగరం । తస్య నాతిదూరే మఠాయతనం భగవతః శ్రీ-మహాదేవస్య । తత్ర చ తామ్రచూడో నామ పరివ్రాజకః ప్రతివసతి స్మ । స చ నగరే భిక్షాటనం కృత్వా ప్రాణ-యాత్రాం సమాచరతి । భిక్షా-శేషం చ తత్రైవ భిక్షా-పాత్రే నిధాయ తద్భిక్షా-పాత్రం నాగదంతేఽవలంబ్య పశ్చాద్రాత్రౌ స్వపితి । ప్రత్యూషే చ తదన్నం కర్మకరాణాం దత్త్వా సమ్యక్ తత్రైవ దేవతాయతనే సమ్మార్జనోపలేపన-మండనాదికం సమాజ్ఞాపయతి । అన్యస్మిన్నహని మమ బాంధవైర్నివేదితం-స్వామిన్, మఠాయతనే సిద్ధమన్నం మూషక-భయాత్ తత్రైవ భిక్షా-పాత్రే నిహితం నాగదంతేఽవలంబితం తిష్ఠతి సదైవ । తద్వయం భక్షయితుం న శక్నుమః । స్వామినః పునరాగమ్య కిమపి నాస్తి । తత్ కిం వృథాటనేనాన్యత్ర । అద్య తత్ర గత్వా యథేచ్ఛం భుంజామహే తవ ప్రసాదాత్ ।

తదాకర్ణ్యాహం సకల-యూథ-పరివృతస్తత్-క్షణాదేవ తత్ర గతః । ఉత్పత్య చ తస్మిన్ భిక్షా-పాత్రే సమారూఢః । తత్ర భక్ష్య-విశేషాణి సేవకేభ్యో దత్త్వా పశ్చాత్ స్వయమేవ భక్షయామి । సర్వేషాం తృప్తౌ జాతాయాం భూయః స్వ-గృహం గచ్ఛామి । ఏవం నిత్యమేవ తదన్నం భక్షయామి । పరివ్రాజకోఽపి యథా-శక్తి రక్షతి । పరం యదైవ నిద్రాంతరితో భవతి, తదాహం తత్రారుహ్యాత్మ-కృత్యం కరోమి । అథ కదాచిత్ తేన మమ రక్షణార్థం మహాన్ యత్నః కృతః । జర్జర-వంశః సమానీతః । తేన సుప్తోఽపి మమ భయాద్భిక్షా-పాత్రం తాడయతి । అహమపభిక్షితేఽపన్నే ప్రహార-భయాదపసర్పామి । ఏవం తేన సహ సకలాం రాత్రిం విగ్రహ-పరస్య కాలో వ్రజతి ।

అథాన్యస్మిన్నహని తస్య మఠే బృహత్స్ఫిజ్-నామా పరివ్రాజకస్తస్య సుహృత్ తీర్థ-యాత్రా-ప్రసంగేన పాంథః ప్రాఘుణికః సమాయాతః । తం దృష్ట్వా ప్రత్యుత్థాన-

విధినా సంభావ్య ప్రతిపత్తి-పూర్వకమభ్యాగత-క్రియయా నియోజితః | తతశ్చ రాత్రావేకత్ర కుశ-సంస్తరే ద్వావపి ప్రసుప్తౌ ధర్మ-కథాం కథయితుమారబ్ధౌ |

అథ బృహస్స్ఫిక్-కథా-గోష్ఠీషు స తామ్రచూడో మూషక-త్రాసార్థం వ్యాక్షిప్త-మనా జర్జర-వంశేన భిక్షా-పాత్రం తాడయంస్తస్య శూన్యం ప్రతివచనం ప్రయచ్ఛతి | తన్-మయో న కించిదుదాహరతి | అథాసావభ్యాగతః పరం కోపముపాగతస్తమువాచ-భోస్తామ్రచూడ ! పరిజ్ఞాతః న త్వం సమ్యక్ సుహృత్ | తేన మయా సహ సాహ్లాదం న జల్పసి | తద్రాత్రావపి త్వదీయం మఠం త్యక్త్వాన్యత్ర మఠే యాస్యామి | ఉక్తం చ-

ఏహ్యాగచ్ఛ సమావిశాసనమిదం కస్మాచ్చిరాద్దృశ్యసే కా వార్తేతి సుదుర్బలోఽసి కుశలం ప్రీతోఽస్మి తే దర్శనాత్ |
ఏవం యే సముపాగతాన్ ప్రణయినః ప్రత్యాలపంతాదరాత్ తేషాం యుక్తమశంకితేన మనసా హర్మ్యాణి గంతుం సదా || 2.66||

గృహీ యత్రాగతం దృష్ట్వా దిశో వీక్షేత వాపధః |
తత్ర యే సదనే యాంతి తే శృంగ-రహితా వృషాః || 2.67||

సాభ్యుత్థాన-క్రియా యత్ర నాలాపా మధురాక్షరాః |
గుణ-దోష-కథా నైవ తత్ర హర్మ్యం న గమ్యతే || 2.68||

తదేక-మఠ-ప్రాప్త్యాపి త్వం గర్వితః | త్యక్తః సుహృత్-స్నేహః | నైతద్వేత్సి యత్ త్వయా మఠాశ్రయ-వ్యాజేన నరకోపార్జనం కృతం | ఉక్తం చ-

నరకాయ మతిస్తే చేత్ పౌరోహిత్యం సమాచార |
వర్షం యావత్ కిమన్యేన మఠ-చింతాం దిన-త్రయం || 2.69||

తన్-ముఖం, శోచితవ్యస్త్వం గర్వం గతః | తదహం త్వదీయం మఠం పరిత్యజ్య యాస్యామి |

అథ తచ్ఛ్రుత్వా భయ-త్రస్త-మనాస్తామ్రచూడస్తమువాచ-భో భగవన్ ! మైవం వద | న త్వత్-సమోఽన్యో మమ సుహృత్ కశ్చిదస్తి | పరం తచ్ఛ్రూయతాం గోష్ఠీ-శైథిల్య-కారణం | ఏష దురాత్మా మూషకః ప్రోన్నత-స్థానే ధృతమపి భిక్షా-పాత్రముత్ప్లుత్యారోహతి, భిక్షా-శేషంచ తత్రస్థం భక్షయతి | తదభావాదేవ మఠే మార్జన-క్రియాపి న భవతి | తన్ మూషక

ముహుర్ముహుస్తాడయామి | నాన్యత్ కారణమితి | అపరమేతత్ కుతూహలం పశ్యాస్య దుర్తాత్మనో యన్ మార్జార-మర్కటాదయోఽపి తిరస్కృతా అస్యోత్పతనేన |

బృహత్స్ఫిగాహ-అథ జ్ఞాయతే తస్య బిలం కస్మింశ్చిత్ ప్రదేశే |

తామ్రచూడ ఆహ-భగవన్ న వేద్మి సమ్యక్ |

స ఆహ-నూనం నిధానస్యోపరి తస్య బిలం | నిధానోష్మణా ప్రకూర్దతే | ఉక్తం చ-

ఊష్మాపి విత్తజో వృద్ధిం తేజో నయతి దేహినాం |
కిం పునస్తస్య సంభోగస్త్యాగ-ధర్మ-సమన్వితః || 2.70||

తథా చ-
నాకస్మాచ్ఛాండిలీ మాతర్విక్రీణాతి తిలైస్తిలాన్ |
లుంచితాన్ ఇతరైర్యేన హేతురత్ర భవిష్యతి || 2.71||

తామ్రచూడ ఆహ-కథమేతత్ ?

స ఆహ-

కథా 2 తిలచూర్ణ-విక్రయ-కథా

యదాహం కస్మింశ్చిత్ స్థానే ప్రావృట్-కాలే వ్రత-గ్రహణ-నిమిత్తం కంచిద్బ్రాహ్మణం వాసార్థం ప్రార్థితవాన్ | తతశ్చ తద్వచనాత్ తేనాపి శుశ్రూషితః సుఖేన దేవార్చన-పరస్తిష్ఠామి | అథాన్యస్మిన్నహని ప్రత్యూషే ప్రబుద్ధోఽహం బ్రాహ్మణ-బ్రాహ్మణీ-సంవాదే దత్తావధానః శృణోమి | తత్ర బ్రాహ్మణ ఆహ-బ్రాహ్మణి, ప్రభాతే దక్షిణాయన-సంక్రాంతిరనంత-దాన-ఫలదా భవిష్యతి | తదహం ప్రతిగ్రహార్థం గ్రామాంతరం యాస్యామి | త్వయా బ్రాహ్మణస్యైకస్య భగవతః సూర్యస్యోద్దేశేన కించిద్భోజనం దాతవ్యమితి |

అథ తచ్ఛ్రుత్వా బ్రాహ్మణీ పరుషతర-వచనైస్తం భర్త్సయమానా ప్రాహ-కుతస్తే దారిద్ర్యోపహతస్య భోజన-ప్రాప్తిః | తత్ కిం లజ్జస ఏవం బ్రువాణః | అపి చ న మయా తవ హస్త-లగ్నయా క్వచిదపి లబ్ధం సుఖం | న మిష్ఠాన్నస్యాస్వాదనం | న చ హస్త-పాద-కంఠాది-భూషణం |

తచ్ఛ్రుత్వా భయ-త్రస్తోఽపి విప్రో మందం మందం ప్రాహ-బ్రాహ్మణి ! నైతద్యుజ్యతే వక్తుం | ఉక్తం చ-

గ్రాసాదపి తదర్ధం చ కస్మాన్ నో దీయతేఽర్థిషు |
ఇచ్ఛానురూపో విభవః కదా కస్య భవిష్యతి || 2.72||

ఈశ్వరా భూరి-దానేన యల్లభంతే ఫలం కిల |
దరిద్రస్తచ్చ కాకిణ్యా ప్రాప్నుయాదితి న శ్రుతిః || 2.73||

దాతా లఘురపి సేవ్యో భవతి న కృపణో మహానపి సమృద్ధ్యా |
కూపోఽన్తః-స్వాదు-జలః ప్రీత్యై లోకస్య న సముద్రః || 2.74||

తథా చ-
అకృత-త్యాగ-మహిమ్నాం మిథ్యా కిం రాజ-రాజ-శబ్దేన |
గోప్తారం న నిధీనాం మహయంతి మహేశ్వరం విబుధాః || 2.75||

అపి చ-
సదా దాన-పరిక్షీణః శస్త ఏవ కరీశ్వరః |
అదానః పీన-గాత్రోఽపి నింద్య ఏవ హి గర్దభః || 2.76||

సుశీలోఽపి సువృత్తోఽపి యాతదానాదధో ఘటః |
పునః కుబ్జాపి కాణాపి దానాదుపరి కర్కటీ || 2.77||

యచ్ఛన్ జలమపి జలదో వల్లభతామేతి సకల-లోకస్య |
నిత్యం ప్రసారిత-కరో మిత్రోఽపి న వీక్షితుం శక్యః || 2.78||

ఏవం జ్ఞాత్వా దరిద్ర్యాభిభూతైరపి స్వల్పాత్ స్వల్పతరం కాలే పాత్రే చ దేయం | ఉక్తం చ-
సత్-పాత్రం మహతీ శ్రద్ధా దేశే కాలే యథోచితే |
యద్దీయతే వివేక-జ్ఞైస్తదనంతాయ కల్పతే || 2.79||

తథా చ-
అతితృష్ణా న కర్తవ్యా తృష్ణాం నైవ పరిత్యజేత్ |
అతితృష్ణాభిభూతస్య శిఖా భవతి మస్తకే || 2.80||

బ్రాహ్మణాహ-కథమేతత్ ?

స ఆహ-

కథా 3 శవర-శూకర-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిద్వనోద్దేశే కశ్చిత్ పులిందః | స చ పాపర్ద్ధిం కర్తుం వనం ప్రతి ప్రస్థితః | అథ తేన ప్రసర్పతా మహానంజన-పర్వత-శిఖరాకారః క్రోడః సమాసాదితః | తం దృష్ట్వా కర్ణాంతాకృష్ట-నిశిత-సాయకేన సమాహతః | తేనాపి కోపావిష్టేన చేతసా బాలేందు-ద్యుతినా దంష్ట్రాగ్రేణ పాటితోదరః పులిందో గతాసుర్భూతలేఽపతత్ |

అథ లుబ్ధకం వ్యాపాద్య శూకరోఽపి శర-ప్రహార-వేదనయా పంచత్వం గతః | ఏతస్మిన్నంతరే కశ్చిదాసన్న-మృత్యుః శృగాల ఇతస్తతో నిరాహారతయా పీడితః పరిభ్రమంస్తం ప్రదేశమాజగామ | యావద్వరాహ-పులిందౌ ద్వావపి పశ్యతి తావత్ ప్రహృష్టో వ్యచింతయత్-భోః ! సానుకూలో మే విధిః | తేనైతదపచింతితం భోజనముపస్థితం | అథవా సాధ్విదముక్తం-

అకృతేఽప్యుద్యమే పుంసామన్య-జన్మ-కృతం ఫలం |
శుభాశుభం సమభ్యేతి విధినా సన్నియోజితం || 2.81||

తథా చ-
యస్మిన్ దేశే చ కాలే చ వయసా యాదృశేన చ |
కృతం శుభాశుభం కర్మ తత్ తథా తేన భుజ్యతే || 2.82||

తదహం తథా భక్షయామి యథా బహూనహాని మే ప్రాణ-యాత్రా భవతి | తత్ తావదేనం స్నాయు-పాశం ధనుష్కోటి-గతం భక్షయామి | ఉక్తం చ-

శనైః శనైశ్చ భోక్తవ్యం స్వయం విత్తముపార్జితం |
రసాయనమివ ప్రాజ్ఞైర్హేలయా న కదాచన || 2.83||

ఇతేవం మనసా నిశ్చిత్య చాప-ఘటిత-కోటిం ముఖ-మధ్యే ప్రక్షిప్య స్నాయుం భక్షితుం ప్రవృత్తః | తతశ్చ త్రుటితే పాశే తాలు-దేశం విదార్య చాప-కోటిర్మస్తక-మధ్యేన నిష్క్రాంతా | సోఽపి తద్వేదనయా తత్-క్షణాంతన్ మృతః | అతోఽహం బ్రవీమి-అతితృష్ణా న కర్తవ్యా ఇతి |

స పునరపాహ-బ్రాహ్మణి, న శ్రుతం భవత్యా |

ఆయుః కర్మ చ విత్తం చ విద్యా నిధనమేవ చ |
పంచైతాని హి సృజ్యంతే గర్భస్థస్యైవ దేహినః || 2.84||

అథైవం సా తేన ప్రబోధితా బ్రాహ్మణాహ-యదేవం తదస్తి మే గృహే స్తోకస్తిల-రాశిః | తతస్తిలాన్ లుంచిత్వా తిల-చూర్ణేన బ్రాహ్మణం భోజయిష్యామి ఇతి |

తతస్తద్వచనం శ్రుత్వా బ్రాహ్మణో గ్రామం గతః | సాపి తిలానుష్ణోదకేన సమ్మర్ద్య కుటిత్వా సూర్యాతపే దత్తవతీ | అత్రాంతరే తస్యా గృహ-కర్మ-వ్యగ్రాయాస్తిలానాం మధ్యే కశ్చిత్ సారమేయో మూత్రోత్సర్గం చకార | తం దృష్ట్వా సా చింతితవతీ-అహో నైపుణ్యం పశ్య పరాఙ్ముఖీభూతస్య విధేః | యదేతే తిలా అభోజ్యాః కృతాః | తదహమేతాన్ సమాదాయ కస్యచిత్ గృహం గత్వా లుంచితైరలుంచితాన్ ఆనయామి | సర్వోఽపి జనోఽనేన విధినా ప్రదాస్యతి ఇతి |

అథ యస్మిన్ గృహేఽహం భిక్షార్థం ప్రవిష్టస్తత్ర గృహే సాపి తిలాన్ ఆదాయ ప్రవిష్టా విక్రయం కర్తుం | ఆహ చ-గృహ్ణాతు కశ్చిదలుంచితైర్లుంచితాంస్తిలాన్ |

అథ తద్గృహ-గృహిణీ-గృహం ప్రవిష్టా యావదలుంచితైర్లుంచితాన్ గృహ్ణాతి తావదస్యాః పుత్రేణ కామందకీ-శాస్త్రం దృష్ట్వా వ్యాహృతం-మాతః ! అగ్రాహ్యాః ఖల్విమే తిలాః | నాస్యా అలుంచితైర్లుంచితా గ్రాహ్యాః | కారణం కించిద్భవిష్యతి | తేనైషాలుంచితైర్లుంచితాన్ ప్రయచ్ఛతి |

తచ్ఛ్రుత్వా అయా పరిత్యక్తాస్తే తిలాః | అతోఽహం బ్రవీమి-నాకస్మాచ్ఛాండిలీ-మాతః ఇతి |

ఏతదుక్త్వా స భూయోఽపి ప్రాహ-అథ జ్ఞాయతే తస్య క్రమణ-మార్గః |

తామ్రచూడ ఆహ-భగవన్, జ్ఞాయతే | యత ఏకాకీ న సమాగచ్ఛతి, కింత్వసంఖ్య-యూథ-పరివృతః పశ్యతో మే పరిభ్రమన్న్ ఇతస్తతః సర్వ-జనేన సహాగచ్ఛతి యాతి చ |

అభ్యాగత ఆహ-అస్తి కించిత్ ఖనిత్రకం |

స ఆహ-బాఢమస్తి | ఏషా సర్వ-లోహ-మయీ స్వ-హస్తికా |

అభ్యాగత ఆహ-తర్హి ప్రత్యూషే త్వయా మయా సహ స్థాతవ్యం | యేన ద్వావపి జన-చరణ-మలినాయాం భూమౌ తత్-పదానుసారేణ గచ్ఛావః | మయాపి

తద్వచనమాకర్ణ్య చింతితమహో వినష్టోఽస్మి, యతోఽస్య సాభిప్రాయ-వచాంసి శ్రూయంతే | నూనం, యథా నిధానం జ్ఞాతం తథా దుర్గమపస్మాకం జ్ఞాస్యతి | ఏతదభిప్రాయాదేవ జ్ఞాయతే | ఉక్తం చ-

సకృదపి దృష్ట్వా పురుషం విబుధా జానంతి సారతాం తస్య |
హస్త-తులయాపి నిపుణాః పల-ప్రమాణా విజానంతి || 2.85||

వాంఛైవ సూచయతి పూర్వతరం భవిష్యం
పుంసాం యదన్య-తనుజం త్వశుభం శుభం వా |
విజ్ఞాయతే శిశురజాత-కలాప-చిహ్నః
ప్రత్యుద్గతైరపసరన్ సరలః కలాపీ || 2.86||

తతోఽహం భయ-త్రస్త-మనాః సపరివారో దుర్గ-మార్గం పరిత్యజ్యాన్య-మార్గేణ గంతుం ప్రవృత్తః | సపరిజనో యావదగ్రతో గచ్ఛామి తావత్ సమ్ముఖో బృహత్కాయో మార్జారః సమాయాతి | స చ మూషక-వృందమవలోక్య తన్-మధ్యే సహసోత్పపాత | అథ తే మూషకా మాం కుమార్గ-గామినమవలోక్య గర్హయంతో హత-శేషా రుధిర-ప్లావిత-వసుంధరాస్తమేవ దుర్గం ప్రవిష్టాః | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

ఛిత్త్వా పాశమపాస్య కూట-రచనాం భంక్త్వా బలాద్వాగురాం
పర్యంతాగ్ని-శిఖా-కలాప-జటిలాన్ నిర్గత్య దూరం వనాత్ |
వ్యాధానాం శర-గోచరాదపి జవేనోత్పత్య ధావన్ మృగః
కూపాంతః-పతితః కరోతు విధురే కిం వా విధౌ పౌరుషం || 2.87||

అథాహమేకోఽన్యత్ర గతః | శేషా మూఢతయా తత్రైవ దుర్గే ప్రవిష్టాః | అత్రాంతరే స దుష్ట-పరివ్రాజకో రుధిర-బిందు-చర్చితాం భూమిమవలోక్య తేనైవ దుర్గ-మార్గేణాగత్యోపస్థితః |

యదుత్సాహీ సదా మర్త్యః పరాభవతి యజ్ జనాన్ |
యదుద్ధతం వదేద్వాక్యం తత్ సర్వం విత్తజం బలం || 2.88||

అథాహం తచ్ఛ్రుత్వా కోపావిష్టో భిక్షా-పాత్రముద్దిశ్య విశేషాదుత్కూర్దితోఽప్రాప్త ఏవ భూమౌ నిపతితః | తచ్ఛ్రుత్వాసౌ మే శత్రుర్విహస్య తామ్రచూడమువాచ-భోః ! పశ్య పశ్య కౌతూహలం | ఆహ చ-

అర్థేన బలవాన్ సర్వోఽపర్థ-యుక్తః స పండితః |
పశ్యైనం మూషకం వ్యర్థం సజాతేః సమతాం మతం || 2.89||

తత్ స్వపిహి త్వం గత-శంకః | యదస్యోత్పతన-కారణం తదావయోర్హస్త-గతం జాతం | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

దంష్ట్రా-విరహితః సర్పో మద-హీనో యథా గజః |
తథార్థేన విహీనోఽత్ర పురుషో నామ-ధారకః || 2.90||

తచ్ఛ్రుత్వాహం మనసా విచింతితవాన్-యతోఽఙ్గులి-మాత్రమపి కూర్దన-శక్తిర్నాస్తి, తద్ధిగర్థ-హీనస్య పురుషస్య జీవితం | ఉక్తం చ-

అర్థేన చ విహీనస్య పురుషస్యాల్ప-మేధసః |
వ్యుచ్ఛిద్యంతే క్రియాః సర్వా గ్రీష్మే కుసరితో యథా || 2.91||

యథా కాక-యవాః ప్రోక్తా యథారణ్య-భవాస్తిలాః |
నామ-మాత్రా న సిద్ధౌ హి ధన-హీనాస్తథా నరాః || 2.92||

సంతోఽపి న హి రాజంతే దరిద్రస్యేతరే గుణాః |
ఆదిత్య ఇవ భూతానాం శ్రీర్గుణానాం ప్రకాశినీ || 2.93||

న తథా బాధ్యతే లోకే ప్రకృత్యా నిర్ధనో జనః |
యథా ద్రవ్యాణి సంప్రాప్య తైర్విహీనోఽసుఖే స్థితః || 2.94||

శుష్కస్య కీట-ఖాతస్య వహ్ని-దగ్ధస్య సర్వతః |
తరోరపూషరస్థస్య వరం జన్మ న చార్థినః || 2.95||

శంకనీయా హి సర్వత్ర నిష్ప్రతాపా దరిద్రతా |
ఉపకర్తుమపి హి ప్రాప్తం నిఃస్వం సంత్యజ్య గచ్ఛతి || 2.96||

ఉన్నమ్యోన్నమ్య తత్రైవ దరిద్రాణాం మనోరథాః |
పతంతి హృదయే వ్యర్థా విధవాస్త్రీస్తనా ఇవ || 2.97||

వ్యక్తేఽపి వాసరే నిత్యం దౌర్గత్య-తమసావృతః |
అగ్రతోఽపి స్థితో యత్నాన్ న కేనాపీహ దృశ్యతే || 2.98||

ఏవం విలప్యాహం భగ్నోత్సాహస్తన్-నిధానం గండోపధానీకృతం దృష్ట్వా స్వం దుర్గం ప్రభాతే గతః । తతశ్చ మద్భృత్యాః ప్రభాతే గచ్ఛంతో మిథో జల్పంతి-అహో, అసమర్థోఽయముదర-పూరణేఽస్మాకం । కేవలమస్య పృష్ఠ-లగ్నానాం విడాలాది-విపత్తయః తత్ కిమనేనారాధితేన ? ఉక్తం చ-
యత్-సకాశాన్ న లాభాః స్యాత్ కేవలాః స్యుర్విపత్తయః ।
స స్వామీ దూరతస్త్యాజ్యో విశేషాదనుజీవిభిః ॥ 2.99॥

ఏవం తేషాం వచాంసి శ్రుత్వా స్వ-దుర్గం ప్రవిష్టోఽహం । యావన్ న కశ్చిన్ మమ సమ్ముఖేఽభ్యేతి తావన్ మయా చింతితం-ధిగియం దరిద్రతా । అథవా సాధ్విదముచ్యతే-
మృతో దరిద్రః పురుషో మృతం మైథునమప్రజం ।
మృతమశ్రోత్రియం శ్రాద్ధం మృతో యజ్ఞస్త్వదక్షిణం ॥ 2.100॥

వ్యథయంతి పరం చేతో మనోరథ-శతైర్జనాః ।
నానుష్ఠానైర్ధనైర్హీనాః కులజాః విధవా ఇవ ॥ 2.101॥

దౌర్గత్యం దేహినాం దుఃఖమపమాన-కరం పరం ।
యేన స్వైరపి మన్యంతే జీవంతోఽపి మృతా ఇవ ॥ 2.102॥

దైన్యస్య పాత్రతామేతి పరాభృతేః పరం పదం ।
విపదామాశ్రయః శశ్వద్దౌర్గత్య-కలుషీ-కృతః ॥ 2.103॥

లజ్జంతే బాంధవాస్తేన సంబంధం గోపయంతి చ ।
మిత్రాణమిత్రతాం యాంతి యస్య న స్యుః కపర్దకాః ॥ 2.104॥

మూర్తం లాఘవమేవైతదపాయానామిదం గృహం ।
పర్యాయో మరణస్యాయం నిర్ధనత్వం శరీరిణాం ॥ 2.105॥

అజా-ధూలిరివ త్రస్తైర్మార్జనీ-రేణువజ్ జనైః ।
దీప-ఖట్వోత్థ-చ్ఛాయేవ త్యజ్యతే నిర్ధనో జనః ॥ 2.106॥

శౌచావశిష్టయాపస్తి కించిత్ కార్యం క్వచిన్ మృదా ।
నిర్ధనేన జనేనైవ న తు కించిత్ ప్రయోజనం ॥ 2.107॥

అధనో దాతు-కామోఽపి సంప్రాప్తో ధనినాం గృహం ।
మన్యతే యాచకోఽయం ధిగ్దారిద్ర్యం ఖలు దేహినాం ॥ 2.108॥

స్వ-విత్త-హరణం దృష్ట్వా యో హి రక్షతసూన్ నరః |
పితరోఽపి న గృహ్ణంతి తద్దత్తం సలిఆంజలిం || 2.109||

తథా చ-
గవార్థే బ్రాహ్మణార్థే చ స్త్రీ-విత్త-హరణే తథా |
ప్రాణాంస్త్యజతి యో యుద్ధే తస్య లోకాః సనాతనాః || 2.110||

ఏవం నిశ్చిత్య రాత్రౌ తత్ర గత్వా నిద్రావశముపాగతస్య పేటాయాం మయా ఛిద్రం కృతం యావత్, తావత్ ప్రబుద్ధో దుష్ట-తాపసః | తతశ్చ జర్జర-వంశ-ప్రహారేణ శిరసి తాడితః కథంచిదాయుః-శేషతయా నిర్గతోఽహం, న మృతశ్చ | ఉక్తం చ-

ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మనుష్యో
దేవోఽపి తం లంఘయితుం న శక్తః |
తస్మాన్ న శోచామి న విస్మయో మే
యదస్మదీయం న హి తత్ పరేషాం || 2.111||

కాక-కూర్మౌ పృచ్ఛతః-కథమేతత్ ?

హిరణ్యక ఆహ-

కథా 4 సాగరదత్త-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిన్ నగరే సాగరదత్తో నామ వణిక్ | తత్-సూనునా రూపక-శతేన విక్రీయమాణం పుస్తకం గృహీతం | తస్మింశ్చ లిఖితమస్తి-

ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మనుష్యో
దేవోఽపి తం లంఘయితుం న శక్తః |
తస్మాన్ న శోచామి న విస్మయో మే
యదస్మదీయం న హి తత్ పరేషాం || 2.111||

తద్దృష్ట్వా సాగరదత్తేన తనుజః పృష్టః-పుత్ర, కియతా మూల్యేనైతత్ పుస్తకం గృహీతం ?

సోఽబ్రవీత్-రూపక-శతేన |

తచ్ఛ్రుత్వా సాగరదత్తోఽబ్రవీత్-ధిఙ్మూర్ఖ ! త్వం లిఖితైక-శ్లోకం రూపక-శతేన యద్గృహ్ణాసి, ఏతయా బుద్ధ్యా కథం ద్రవ్యోపార్జనం కరిష్యసి | తదద్య-ప్రభృతి త్వయా మే గృహే న ప్రవేష్టవ్యం |

ఏవం నిర్భర్త్స్య గృహాన్ నిఃసారితః | స చ తేన నిర్వేదేన విప్రకృష్టం దేశాంతరం గత్వా కిమపి నగరమాసాద్యావస్థితః | అథ కతిపయ-దివసైస్తన్-నగర-నివాసినా కేనచిదసౌ పృష్టః-కుతో భవాన్ ఆగతః ? కిం నామ-ధేయో వా ? ఇతి |

అసావబ్రవీత్-ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మనుష్య ఇతి | అథాన్యేనాపి పృష్టేనానేన తథైవోత్తరం దత్తం | ఏవం చ తస్య నగరస్య మధ్యే ప్రాప్తవ్యమర్థ ఇతి తస్య ప్రసిద్ధ-నామ జాతం |

అథ రాజ-కన్యా చంద్రవతీ నామాభినవ-రూప-యౌవన-సంపన్నా సఖీ-ద్వితీయైకస్మిన్ మహోత్సవ-దివసే నగరం నిరీక్షమాణాస్తి | తత్రైవ చ కశ్చిద్రాజ-పుత్రోఽతీవ-రూప-సంపన్నో మనోరమశ్చ కథమపి తస్యా దృష్టి-గోచరే గతః | తద్దర్శన-సమ-కాలమేవ కుసుమ-బాణాహతయా తయా నిజ-సఖ్యభిహితా-సఖి ! యథా కిలానేన సహ సమాగమో భవతి తథాద్య త్వయా యతితవ్యం |

ఏవం చ శ్రుత్వా సా సఖీ తత్-సకాశం గత్వా శీఘ్రమబ్రవీత్-యదహం చంద్రవత్యా తవాంతికం ప్రేషితా | భణితం చ త్వాం ప్రతి తయా యన్ మమ త్వద్దర్శనాన్ మనోభవేన పశ్చిమావస్థా కృతా | తద్యది శీఘ్రమేవ మదంతికే న సమేష్యసి తదా మే మరణం శరణం |

ఇతి శ్రుత్వా తేనాభిహితం-యదవశ్యం మయా తత్రాగంతవ్యం, తత్ కథయ కేనోపాయేన ప్రవేష్టవ్యం ?

అథ సఖ్యాభిహితం-రాత్రౌ సౌధావలంబితయా దృఢ-వరత్రయా త్వయా తత్రారోఢవ్యం |

సోఽబ్రవీత్-యదేవం నిశ్చయో భవత్యాస్తదహమేవం కరిష్యామి |

ఇతి నిశ్చిత్య సఖీ చంద్రవతీ-సకాశం గతా | అథాగతాయాం రజన్యాం స రాజ-పుత్రః స్వ-చేతసా వ్యచింతయత్-అహో మహదకృత్యమేతత్ | ఉక్తం చ-

గురోః సుతాం మిత్ర-భార్యాం స్వామి-సేవక-గేహినీం |
యో గచ్ఛతి పుమాంల్లోకే తమాహుర్బ్రహ్మ-ఘాతినం || 2.112||

అపరం చ-
అయశః ప్రాప్యతే యేన యేన చాధో-గతిర్భవేత్ |
స్వార్థాచ్చ భ్రశ్యతే యేన తత్ కర్మ న సమాచరేత్ || 2.113||

ఇతి సమ్యగ్విచార్య తత్-సకాశం న జగామ | అథ ప్రాప్తవ్యమర్థః పర్యటన్ ధవల-గృహ-పార్శ్వే రాత్రావవలంబిత-వరత్రాం దృష్ట్వా కౌతుకావిష్ట-హృదయస్తామాలంబ్యాధిరూఢః | తయా చ రాజ-పుత్ర్యా స ఏవాయమితాశ్వస్త-చిత్తయా స్నాన-ఖాదన-పానాచ్ఛాదనాదినా సమ్మాన్య తేన సహ శయన-తలమాశ్రితయా తదంగ-సంస్పర్శ-సంజాత-హర్ష-రోమాంచిత-గాత్రయోక్తం-యుష్మద్దర్శన-మాత్రానురక్తయా మయాత్మా ప్రదత్తోఽయం | త్వద్వర్జమన్యో భర్తా మనసపి మే న భవిష్యతి ఇతి | తత్ కస్మానమ్యా సహ న బ్రవీషి ?

సోఽబ్రవీత్- ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మనుష్యః |

ఇతుక్తే తయాన్యోఽయమితి మత్వా ధవల-గృహాదుత్తార్య ముక్తః | స తు ఖండ-పాశకః ప్రాప్తః | తావదసౌ ఖండ-దేవ-కులే గత్వా సుప్తః | అథ తత్ర కయాచిత్ స్వైరిణ్యా దత్త-సంకేతకో యావద్దండ-పాశకః ప్రాప్తః, తావదసౌ పూర్వ-సుప్తస్తేన దృష్టో రహస్య-సంరక్షణార్థమభిహితశ్చ-కో భవాన్ ?

సోఽబ్రవీత్-ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మనుష్యః |

ఇతి శ్రుత్వా దండ-పాశకేనాభిహితం-యచ్ఛూన్యం దేవ-గృహమిదం | తదత్ర మదీయ-స్థానే గత్వా స్వపిహి |

తథా ప్రతిపద్య స మతిర్విపర్యాసాదన్య-శయనే సుప్తః | అథ తస్య రక్షకస్య కన్యా వినయవతీ నామ రూప-యౌవన-సంపన్నా కస్యాపి పురుషస్యానురక్తా సంకేతం దత్త్వా తత్ర శయనే సుప్తాసీత్ | అథ సా తమాయాతం దృష్ట్వా స ఏవాయమస్మద్వల్లభ ఇతి రాత్రౌ ఘనతరాంధకార-వ్యామోహితోత్థాయ భోజనాచ్ఛాదనాది-క్రియాం కారయిత్వా గాంధర్వ-వివాహేనాత్మానం వివాహయిత్వా తేన సమం శయనే స్థితా వికసిత-వదన-కమలా తమాహ-కిమద్యాపి మయా సహ విశ్రబ్ధం భవాన్ న బ్రవీతి |

సోఽబ్రవీత్-ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మనుష్యః |

ఇతి శ్రుత్వా తయా చింతితం-యత్ కార్యమసమీక్షితం క్రియతే తస్యేదృక్-ఫల-విపాకో భవతి ఇతి | ఏవం విమృశ్య సవిషాదయా తయా నిఃసారితోఽసౌ | స చ

యావద్వీథీ-మార్గేణ గచ్ఛతి తావదన్య-విషయ-వాసీ వర-కీర్తిర్నామ వరో మహతా వాద్య-శబ్దేనాగచ్ఛతి । ప్రాప్తవ్యమర్థోఽపి తైః సమం గంతుమారబ్ధః ।

అథ యావత్ ప్రత్యాసన్నే లగ్న-సమయే రాజ-మార్గాసన్న-శ్రేష్ఠి-గృహ-ద్వారే రచిత-మండప-వేదికాయాం కృత-కౌతుక-మంగల-వేశా వణిక్-సుతాస్తి, తావన్ మద-మత్తో హస్త్యారోహకం హత్వా ప్రణశ్యజ్-జన-కోలాహలేన లోకమాకులయంస్తమేవోద్దేశం ప్రాప్తః । తం చ దృష్ట్వా సర్వే వరానుయాయినో వరేణ సహ ప్రణశ్య దిశో జగ్ముః ।

అథాస్మిన్నవసరే భయ-తరల-లోచనామేకాకినీం కన్యామవలోక్య-మా భైషీః । అహం పరిత్రాతేతి సుధీరం స్థిరీకృత్య దక్షిణ-పాణౌ సంగృహ్య మహా-సాహసికతయా ప్రాప్తవ్యమర్థః పురుష-వాక్యైర్హస్తినం నిర్భర్త్సితవాన్ । తతః కథమపి దైవ-యోగాదపాయే హస్తిని ససుహృద్బాంధవేనాతిక్రాంత-లగ్న-సమయే వర-కీర్తిర్నాగత్య తావత్ తాం కన్యామన్య-హస్త-గతాం దృష్ట్వాభిహితం-భోః శ్వశుర, విరుద్ధమిదం త్వయానుష్ఠితం యన్ మహ్యం ప్రదాయ కన్యాన్యస్మై ప్రదత్తా ఇతి ।

సోఽబ్రవీత్-భోః ! అహమపి హస్తి-భయ-పలాయితోభవద్భిః సహాయాతో న జానే కిమిదం వృతమితభిధాయ దుహితరం ప్రష్టుమారబ్ధః-వత్సే, న త్వయా సుందరం కృతం । తత్ కథ్యతాం కోఽయం వృత్తాంతః ।

సోఽబ్రవీత్-యదహమనేన ప్రాణ-సంశయాద్రక్షితా, తదేనం ముక్త్వా మమ జీవంత్యా నాన్యః పాణిం గ్రహీష్యతి ఇతి ।

అనేన వార్తా-వ్యతికరేణ రజనీ వ్యుష్టా । అథ ప్రాతస్తత్ర సంజాతే మహా-జన-సమవాయే వార్తా-వ్యతికరం శ్రుత్వా రాజ-దుహితా తముద్దేశమాగతా । కర్ణ-పరంపరయా శ్రుత్వా దండపాశక-సుతాపి తత్రైవాగతా । అథ తం మహాజన-అమవాయం శ్రుత్వా రాజాపి తత్ర ఏవాజగామ ।

ప్రాప్తవ్యమర్థం ప్రాహ-భోః విశ్రబ్ధం కథయ । కీదృశోఽసౌ వృత్తాంతః ? అథ సోఽబ్రవీత్-ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మనుష్యః ఇతి ।

రాజ-కన్యా స్మృత్వా ప్రాహ-దేవోఽపి తం లంఘయితుం న శక్త ఇతి ।

తతో దండపాశక-సుతాబ్రవీత్-తస్మాన్ న శోచామి న విస్మయో మే ఇతి ।

తమఖిలలోక-వృత్తాంతమాకర్ణ్య వణిక్-సుతాబ్రవీత్-యదస్మదీయం న హి తత్ పరేషామితి ।

తతోఽభయ-దానం దత్త్వా రాజా పృథక్ పృథగ్వృత్తాంతాన్ జ్ఞాత్వావగత-తత్త్వస్తస్మై ప్రాప్తవ్యమర్థాయ స్వ-దుహితరం సబహు-మానం గ్రామ-సహస్రేణ సమం సర్వాలంకార-పరివార-యుతాం దత్త్వా త్వం మే పుత్రోఽసీతి నగర-విదితం తం యౌవరాజ్యేఽభిషిక్తవాన్ | దండ-పాసకేనాపి స్వ-దుహితా స్వ-శక్త్యా వస్త్ర-దానాదినా సంభావ్య ప్రాప్తవ్యమర్థాయ ప్రదత్తా |

అథ ప్రాప్తవ్యమర్థేనాపి స్వీయ-పితృ-మాతరౌ సమస్త-కుటుంబావృతౌ తస్మిన్ నగరే సమ్మాన-పురఃసరం సమానీతౌ | అథ సోఽపి స్వ-గోత్రేణ సహ వివిధ-భోగానుపభుంజానః సుఖేనావస్థితః | అతోఽహం బ్రవీమి-ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మనుష్యః ఇతి |

తదేతత్ సకలం సుఖ-దుఃఖమనుభూయ పరం విషాదముపాగతోఽనేన మిత్రేణ త్వత్-సకాశమానీతః | తదేతన్ మే వైరాగ్య-కారణం | మంథరక ఆహ-భద్ర, భవతి సుహృదయమసందిగ్ధం యః క్షుత్-క్షామోఽపి శత్రు-భూతం త్వాం భక్ష్య-స్థానే స్థితమేవం పృష్ఠమారోప్యానయతి న మార్గేఽపి భక్షయతి | ఉక్తం చ యతః-

వికారం యాతి నో చిత్తం విత్తే యస్య కదాచన |
మిత్రం స్యాత్ సర్వ-కాలే చ కారయేన్ మిత్రముత్తమం || 2.114||

విద్వద్భిః సుహృదామత్ర చిహ్నైరేతైరసంశయం |
పరీక్షా-కరణం ప్రోక్తం హోమాగ్నేరివ పండితైః || 2.115||

తథా చ-
ఆపత్-కాలే తు సంప్రాప్తే యన్ మిత్రం మిత్రమేవ తత్ |
వృద్ధి-కాలే తు సంప్రాప్తే దుర్జనోఽపి సుహృద్భవేత్ || 2.116||

తన్ మమాపద్యాస్య విషయే విశ్వాసః సముత్పన్నో యతో నీతి-విరుద్ధేయం మైత్రీ మాంసాశిభిర్వాయసైః సహ జలచరాణాం | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

మిత్రం కోఽపి న కస్యాపి నితాంతం న చ వైర-కృత్ |
దృశ్యతే మిత్ర-విధ్వస్తాత్ కార్యాద్వైరీ పరీక్షితః || 2.117||

తత్ స్వాగతం భవతః | స్వ-గృహ-వదాస్యతామత్ర సరస్తీరే | యచ్చ విత్త్-నాశో విదేశ-వాసశ్చ తే సంజాతస్తత్ర విషయే సంతాపో న కర్తవ్యః | ఉక్తం చ-

అభ్రచ్ఛాయా ఖల-ప్రీతిః సముద్రాంతే చ మేదినీ |
అల్పేనైవ వినశ్యంతి యౌవనాని ధనాని చ || 2.118||

అత ఏవ వివేకినో జితాత్మానో ధన-స్పృహాం న కుర్వంతి | ఉక్తం చ-

సుసంచితైర్జీవనవత్ సురక్షితైర్
నిజేఽపి దేహే న వియోజితైః క్వచిత్ |
పుంసో యమాంతం వ్రజతోఽపి నిష్ఠురైర్
ఏతైర్ధనైః పంచపదీ న దీయతే || 2.119||

అన్యచ్చ-
యథామిషం జలే మత్స్యైర్భక్ష్యతే శ్వాపదైర్భువి |
ఆకాశే పక్షిభిశ్చైవ తథా సర్వత్ర విత్తవాన్ || 2.120||

నిర్దోషమపి విత్తాఢ్య దోషైర్యోజయతే నృపః |
నిధనః ప్రాప్త-దోషోఽపి సర్వత్ర నిరుపద్రవః || 2.121||

అర్థానామర్జనం కార్యం వర్ధనం రక్షణం తథా |
భక్ష్యమాణో నిరాదాయః సుమేరురపి హీయతే || 2.122||

అర్థార్థీ యాని కష్టాని మూఢోఽయం సహతే జనః |
శతాంశేనాపి మోక్షార్థీ తాని చేన్ మోక్షమాప్నుయాత్ || 2.123||

కో ధీరస్య మనస్వినః స్వ-విషయః కో వా విదేశః స్మృతో
యం దేశం శ్రయతే తమేవ కురుతే బాహు-ప్రతాపార్జితం |
యద్దంష్ట్రానఖలాంగుల-ప్రహరణైః సింహో వనం గాహతే
తస్మిన్ ఏవ హత-ద్విపేంద్ర-రుధిరైస్తృష్ణాం ఛినత్త్యాత్మనః || 2.124||

అర్థ-హీనః పరే దేశే గతోఽపి యః ప్రజ్ఞావాన్ భవతి స కథంచిదపి న సీదతి | ఉక్తం చ-
కోఽతిభారః సమర్థానాం కిం దూరం వ్యవసాయినాం |
కో విదేశః సువిద్యానాం కః పరః ప్రియ-వాదినాం || 2.125||

తత్ ప్రజ్ఞా-నిధిర్భవాన్ న ప్రాకృత-పురుష-తుల్యః | అథవా-

ఉత్సాహ-సంపన్నమదీర్ఘ-సూత్రం క్రియా-విధిజ్ఞం వ్యసనేష్వసక్తం |
శూరం కృతజ్ఞం దృఢ-సౌహృదం చ- లక్ష్మీః స్వయం వాంఛతి వాస-హేతోః || 2.126||

అపరం ప్రాప్తోఽపర్థః కర్మ-ప్రాప్త్యా నశ్యతి | తదేతావంతి దినాని త్వదీయమాసీత్ | ముహూర్తమపనాత్మీయం భోక్తుం న లభ్యతే | స్వయమాగతమపి విధినాపహ్రియతే |

అర్థస్యోపార్జనం కృత్వా నైవాభాగ్యః సమశ్నుతే |
అరణ్యం మహదాసాద్య మూఢః సోమిలకో యథా || 2.127||

హిరణ్యక ఆహ--కథమేతత్ ?

స ఆహ-

కథా 5 సోమిలక-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే సోమిలకో నామ కౌలికో వసతి స్మ | సోఽనేక-విధ-పట్ట-రచనారంజితాని పార్థివోచితాని సదైవ వస్త్రాణుత్పాదయతి | పరం తస్య చానేక-విధ-పట్ట-రచన-నిపుణస్యాపి న భోజనాచ్ఛాదనాభ్యధికం కథమపర్థ-మాత్రం సంపద్యతే | అథాన్యే తత్ర సామాన్య-కౌలికాః స్థూల-వస్త్ర-సంపాదన-విజ్ఞానినో మహర్ధి-సంపన్నాః | తానవలోక్య స స్వ-భార్యామాహ-ప్రియే ! పశ్యైతాన్ స్థూల-పట్ట-కారకాన్ ధన-కనక-సమృద్ధాన్ | తదధారణకం మమైతత్ స్థానం | తదన్యత్రోపార్జనాయ గచ్ఛామి | సా ప్రాహ-భోః ప్రియతమ ! మిథ్యా ప్రలపితమేతద్యదన్యత్ర-గతానాం ధనం భవతి, స్వ-స్థానే న భవతి | ఉక్తం చ-
ఉత్పతంతి యదాకాశే నిపతంతి మహీతలే |
పక్షిణాం తదపి ప్రాప్త్యా నాదత్తముపతిష్ఠతి || 2.128||

తథా చ-
న హి భవతి యన్ న భావ్యం
భవతి చ భావ్యం వినాపి యత్నేన |
కర-తల-గతమపి నశ్యతి
యస్య తు భవితవ్యతా నాస్తి || 2.129||

యథా ధేను-సహస్రేషు వత్సో విందతి మాతరం |
తథా పూర్వ-కృతం కర్మ కర్తారమనుగచ్ఛతి || 2.130||

శేతే సహ శయానేన గచ్ఛంతమనుగచ్ఛతి |
నరాణాం ప్రాక్తనం కర్మ తిష్ఠతి తు సహాత్మనా || 2.131||

యథా ఛాయా-తపౌ నిత్యం సుసంబద్ధౌ పరస్పరం |
ఏవం కర్మ చ కర్తా చ సంశ్లిష్టావితరేతరం || 2.132||

కౌలిక ఆహ-ప్రియే ! న సమ్యగభిహితం భవత్యా | వ్యవసాయం వినా న కర్మ ఫలతి | ఉక్తం చ-
యథైకేన న హస్తేన తాలికా సంప్రపద్యతే |
తథోద్యమ-పరిత్యక్తం న ఫలం కర్మణః స్మృతం || 2.133||

పశ్య కర్మ-వశాత్ ప్రాప్తం భోజ్యకాలేఽపి భోజనం |
హస్తోద్యమం వినా వక్త్రే ప్రవిశేన్ న కథంచన || 2.134||

తథా చ-
ఉద్యోగినం పురుష-సింహముపైతి లక్ష్మీర్
దైవేన దేయమితి కాపురుషా వదంతి |
దైవం నిహత్య కురు పౌరుషమాత్మ-శక్త్యా యత్నే కృతే యది న సిధ్యతి కోఽత్ర దోషః || 2.135||

తథా చ- ఉద్యమేన హి సిధ్యంతి కార్యాణి న మనోరథైః | న హి సుప్తస్య సింహస్య విశంతి వదనే మృగాః || 2.136|| ఉద్యమేన వినా రాజన్ న సిధ్యంతి మనోరథాః | కాతరా ఇతి జల్పంతి యద్భావ్యం తద్భవిష్యతి || 2.137||

స్వ-శక్త్యా కుర్వతః కర్మ న చేత్ సిద్ధిం ప్రయచ్ఛతి |
నోపాలభ్యః పుమాంస్తత్ర దైవాంతరిత-పౌరుషః || 2.138||

తన్ మయావశ్యం దేశాంతరం గంతవ్యం |

ఇతి నిశ్చిత్య వర్ధమాన-పురం గత్వా తత్ర వర్ష-త్రయం స్థిత్వా సువర్ణ-శత-త్రయోపార్జనం కృత్వా భూయః స్వ-గృహం ప్రస్థితః | అథార్ధ-పథే గచ్ఛతస్తస్య కదాచిదటవ్యాం పర్యటతో భగవాన్ రవిరస్తముపాగతః | తత్ర చ వ్యాల-భయాత్

స్థూలతర-వట-స్కంధ ఆరూహ్య ప్రసుప్తో యావత్ తిష్ఠతి తావన్ నిశీథే ద్వౌ పురుషౌ రౌద్రాకారౌ పరస్పరం జల్పంతావశృణోత్ |

తత్రైక ఆహ-భోః కర్తః త్వం కిం సమ్యగ్జ్న వేత్సి యదస్య సోమిలకస్య భోజనాచ్ఛాదనాదృతేఽధికా సమృద్ధిర్నాస్తి | తత్ కిం త్వయాస్య సువర్ణ-శత-త్రయం దత్తం |

స ఆహ-భోః కర్మన్ మయావశ్యం దాతవ్యం వ్యవసాయినాం తత్ర చ తస్య పరిణతిస్త్వదాయత్తేతి | అథ యావదసౌ కౌలికః ప్రబుద్ధః సువర్ణ-గ్రంథిమవలోకయతి తావద్రిక్తం పశ్యతి |

తతః సాక్షేపం చింతయామాస | అహో కిమేతత్ ? మహతా కష్టేనోపార్జితం విత్తం హేలయా క్వాపి గతం | యద్వ్యర్థ-శ్రమోఽకించనః కథం స్వ-పత్న్యా మిత్రాణాం చ ముఖం దర్శయిష్యామి | ఇతి నిశ్చిత్య తదేవ పత్తనం గతః | తత్ర చ వర్ష-మాత్రేణాపి సువర్ణ-శత-పంచకముపార్జ్య భూయోఽపి స్వ-స్థానం ప్రతి ప్రస్థితః | యావదర్ధ-పథే భూయోఽటవీ-గతస్య భగవాన్ భానురస్తంజగామాథ సువర్ణ-నాశ-భయాత్ సుశ్రాంతోఽపి న విశ్రామ్యతి కేవలం కృత-గృహోత్కంఠః సత్వరం వ్రజతి | అత్రాంతరే ద్వౌ పురుషౌ తాదృషౌ దృష్టి-దేశే సమాగచ్ఛంతౌ జల్పంతౌ చ శృణోతి | తత్రైకః ప్రాహ-భోః కర్తః ! కిం త్వయైతస్య సువర్ణ-శత-పంచకం దత్తం ? తత్ కిం న వేత్సి యద్భోజనాచ్ఛాదనాభ్యధికమస్య కించిన్ నాస్తి |

స ఆహ-భోః కర్మన్ ! మయావశ్యం దేయం వ్యవసాయినాం | తస్య పరిణామస్త్వదాయత్తః | తత్ కిం మాముపాలంభయసి ?

తచ్ఛ్రుత్వా సోమిలకో యావద్గ్రంథిమవలోకయతి తావత్ సువర్ణం నాస్తి | తతః పరం దుఃఖమాపన్నో వ్యచింతయత్-అహో కిం మమ ధన-రహితస్య జీవితేన ? తదత్ర వట-వృక్ష ఆత్మానముద్బధ్య ప్రాణాంస్త్యజామి |

ఏవం నిశ్చిత్య దర్భ-మయీం రజ్జుం విధాయ స్వ-కంఠే పాశం నియోజ్య శాఖాయామాత్మానం నిబధ్య యావత్ ప్రక్షిపతి తావదేకః పుమాన్ ఆకాశ-స్థ ఏవేదమాహ-భో భోః సోమిలక ! మైవం సాహసం కురు | అహం తే విత్తాపహారకో న తే భోజనాచ్ఛాదనాభ్యధికం వరాటికామపి సహామి | తద్గచ్ఛ స్వ-గృహం ప్రతి | అన్యచ్చ భవదీయ-సాహసేనాహం తుష్టః | తథా మే న స్యాద్వ్యర్థం దర్శనం | తత్ ప్రార్థ్యతామభీష్టో వరః కశ్చిత్ |

సోమిలక ఆహ-యదేవం తద్దేహి మే ప్రభూతం ధనం |

స ఆహ-భోః ! కిం కరిష్యసి భోగ-రహితేన ధనేన యతస్తవ భోజనాచ్చాదనాభ్యధికా ప్రాప్తిరపి నాస్తి ? ఉక్తం చ-
కిం తయా క్రియతే లక్ష్మ్యా యా వధూరివ కేవలా |
యా న వేశ్యేవ సామాన్యా పథికైరుపభుజ్యతే || 2.139||

సోమిలక ఆహ-యదపి భోగో నాస్తి తథాపి భవతు మే ధనం | ఉక్తం చ-

కృపణోఽపకులీనోఽపి సదా సంశ్రిత-మానుషైః |
సేవ్యతే స నరో లోకే యస్య స్యాద్విత్త-సంచయః || 2.140||

తథా చ-
శిథిలౌ చ సుబద్ధౌ చ పతతః పతతో న వా |
నిరీక్షితౌ మయా భద్రే దశ వర్షాణి పంచ చ || 2.141||

పురుష ఆహ-కిమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా 6 తీక్ష్ణ-విషాణ-శృగాల-కథా

కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే తీక్ష్ణవిషాణో నామ మహా-వృషభో వసతి | స చ మదాతిరేకాత్ పరిత్యక్త-నిజ-యూథః శృంగాభ్యాం నదీ-తటాని విదారయన్ స్వేచ్ఛయా మరకత-సదృశాని శష్పాణి భక్షయన్నరణ్య-చరో బభూవ | అథ తత్రైవ వనే ప్రలోభకో నామ శృగాలః ప్రతివసతి స్మ | స కదాచిత్ స్వ-భార్యయా సహ నదీ-తీరే సుఖోపవిష్టస్తిష్ఠతి | అత్రాంతరే స తీక్ష్ణవిషాణో జలార్థం తదేవ పులినమవతీర్ణః | తతశ్చ తస్య లంబమానౌ వృషణావాలోక్య శృగాల్యా శృగాలోఽభిహితః-స్వామిన్ ! పశ్యాస్య వృషభస్య మాంస-పిండౌ లంబమానౌ యథా స్థితౌ | తతః క్షణేన ప్రహరేణ వా పతిష్యతః | ఏవం జ్ఞాత్వా భవతా పృష్ఠ-యాయినా భావ్యం |

శృగాల ఆహ-ప్రియే ! న జ్ఞాయతే కదాచిదేతయోః పతనం భవిష్యతి వా న వా | తత్ కిం వృథా శ్రమాయ మాం నియోజయసి ? అత్ర-స్థస్తావజ్ జలార్థమాగతాన్ మూషకాన్ భక్షయిష్యామి సమం త్వయా | మార్గోఽయం యతస్తేషాం | అథ యదా త్వాం ముక్త్వాస్య తీక్ష్ణవిషాణస్య వృషభస్య పృష్ఠే గమిష్యామి తదాగత్యాన్యః కశ్చిదేతత్ స్థానం సమాశ్రయిష్యతి | నైతద్యుజ్యతే కర్తుం | ఉక్తం చ-

యో ధ్రువాణి పరిత్యజ్యాధ్రువాణి నిషేవతే |
ధ్రువాణి తస్య నశ్యంతి అధ్రువం నష్టమేవ చ || 2.142||

శృగాలాహ-భోః కాపురుషస్త్వం యత్ కించిత్ ప్రాప్తం తేనాపి సంతోషం కరోషి | ఉక్తం చ-

సుపూరా స్యాత్ కునదికా సుపూరో మూషికాంజలిః |
సుసంతుష్టః కాపురుషః స్వల్పకేనాపి తుష్యతి || 2.143||

తస్మాత్ పురుషేణ సదైవోత్సాహవతా భావ్యం | ఉక్తం చ-
యత్రోత్సాహ-సమారంభో యత్రాలస్య-వినిగ్రహః |
నయ-విక్రమ-సంయోగస్తత్ర శ్రీరచలా ధ్రువం || 2.144||

తద్దైవమితి సంచింత్య త్యజేన్ నోద్యోగమాత్మనః |
అనుయోగం వినా తైలం తిలానాం నోపజాయతే || 2.145||

అన్యచ్చ-
యః స్తోకేనాపి సంతోషం కురుతే మందధీర్జనః |
తస్య భాగ్య-విహీనస్య దత్తా శ్రీరపి మార్జ్యతే || 2.146||

యచ్చ త్వం వదసి | ఏతౌ పతిష్యతో న వేతి | తదపయుక్తం | ఉక్తం చ-

కృత-నిశ్చయినో వంద్యాస్తుంగిమా నోపభుజ్యతే |
చాతకః కో వరాకోఽయం యస్యేంద్రో వారివాహకః || 2.147||

అపరం మూషక-మాంసస్య నిర్విణ్ణాహం | ఏతౌ చ మాంస-పిండౌ పతన-ప్రాయౌ దృశ్యేతే | తత్ సర్వథా నాన్యథా కర్తవ్యమితి | అథాసౌ తదాకర్ణ్య మూషక-ప్రాప్తి-స్థానం పరిత్యజ్య తీక్ష్ణవిషాణస్య పృష్ఠమన్వగచ్ఛత్ | అథ వా సాధ్విదముచ్యతే-

తావత్ స్యాత్ సర్వ-కృత్యేషు పురుషోఽత్ర స్వయం ప్రభుః |
స్త్రీ-వాక్యాంకుశ-విక్షుణ్ణో యావన్ నో ధ్రియతే బలాత్ || 2.148||

అకృత్యం మన్యతే కృత్యం అగమ్యం మన్యతే సుగం |
అభక్ష్యం మన్యతే భక్ష్యం స్త్రీ-వాక్య-ప్రేరితో నరః || 2.149||

ఏవం స తస్య పృష్ఠతః సభార్యః పరిభ్రమంశ్చిర-కాలమనయత్ । న చ తయోః పతనమభూత్ । తతశ్చ నిర్వేదాత్ పంచదశే వర్షే శృగాలః స్వభార్యామాహ-శిథిలౌ చ సుబద్ధౌ చ (141) ఇత్యాది ।

తయోస్తత్-పశ్చాదపి పాతో న భవిష్యతి । తత్ తదేవ స్వ-స్థానం గచ్ఛావః । అతోఽహం బ్రవీమి-శిథిలౌ చ సుబద్ధౌ చ (141) ఇతి ।

పురుష ఆహ-యదేవం తద్గచ్ఛ భూయోఽపి వర్ధమాన-పురం । తత్ర ద్వౌ వణిక్-పుత్రౌ వసతః । ఏకో గుప్త-ధనః । ద్వితీయ ఉపభుక్త-ధనః । తతస్తయోః స్వరూపం బుద్ధ్వైకస్య వరః ప్రార్థనీయః । యది తే ధనేన ప్రయోజనమభక్షితేన తతస్త్వామపి గుప్త-ధనం కరోమి । అథవా దత్త-భోగ్యేన ధనేన తే ప్రయోజనం తదుపభుక్త-ధనం కరోమీతి । ఏవముక్త్వాదర్శనం గతః ।

సోమిలకోఽపి విస్మిత-మనా భూయోఽపి వర్ధమాన-పురం గతః । అథ సంధ్యా-సమయే శ్రాంతః కథమపి తత్-పురం ప్రాప్తో గుప్తధన-గృహం పృచ్ఛన్ కృచ్ఛ్రాల్లబ్ధ్వాస్తమిత-సూర్యే ప్రవిష్టః । అథాసౌ భార్యా-పుత్ర-సమేతేన గుప్తధనేన నిర్భర్త్స్యమానో హఠాద్గృహం ప్రవిశ్యోపవిష్టః । తతశ్చ భోజన-వేలాయాం తస్యాపి భక్తి-వర్జితం కించిదశనం దత్తం । తతశ్చ భుక్త్వా తత్రైవ యావత్ సుప్తో నిశీథే పశ్యతి తావత్ తావపి ద్వౌ పురుషౌ పరస్పరం మంత్రయతః । తత్రైక ఆహ-భోః కర్తః ! కిం త్వయాస్య గుప్తధనస్యాన్యోఽధికో వ్యయో నిర్మితో యత్ సోమిలకస్యానేన భోజనం దత్తం । తదయుక్తం త్వయా కృతం ।

స ఆహ-భోః కర్మన్ ! న మమాత్ర దోషః । మయా పురుషస్య లాభ-ప్రాప్తిర్దాతవ్యా । తత్-పరిణతిః పునస్త్వదాయత్తేతి । అథాసౌ యావదుత్తిష్ఠతి తావద్గుప్తధనో విసూచికయా ఖిద్యమానో రుజాభిభూతః క్షణం తిష్ఠతి । తతో ద్వితీయేఽహ్ని తద్దోషేణ కృతోపవాసః సంజాతః ।

సోమిలకోఽపి ప్రభాతే తద్గృహాన్ నిష్క్రమ్య ఉపభుక్తధన-గృహం గతః । తేనాపి చాభ్యుత్థాదినా సత్-కృతో విహిత-భోజనాచ్ఛాదన-సమ్మానస్తస్యైవ గృహే భవ్య-శయ్యామారుహ్య సుష్వాప । తతశ్చ నిశీథే యావత్ పశ్యతి తావత్ తావేవ ద్వౌ పురుషౌ మిథో మంత్రయతః । అత్ర తయోరేక ఆహ-భోః కర్తః ! అనేన సోమిలకస్యోపకారం కుర్వతా ప్రభూతో వ్యయః కృతః । తత్ కథయ కథమస్యోద్ధారక-విధిర్భవిష్యతి । అనేన సర్వమేతద్వ్యవహారక-గృహాత్ సమానీతం ।

స ఆహ-భోః కర్మన్ ! మమ కృత్యమేతత్ | పరిణతిస్త్వదాయత్తేతి | అథ ప్రభాత-సమయే రాజ-పురుషో రాజ-ప్రసాదజం విత్తమాదాయ సమాయాత ఉపభుక్త-ధనాయ సమర్పయామాస |

తద్దృష్ట్వా సోమిలకశ్చింతయామాస | సంచయ-రహితోఽపి వరమేష ఉపభుక్తధనో నాసౌ కదర్యో గుప్తధనః | ఉక్తం చ-

అగ్నిహోత్ర-ఫలా వేదాః శీల-వృత్త-ఫలం శ్రుతం |
రతి-పుత్ర-ఫలా దారా దత్త-భుక్త-ఫలం ధనం || 2.150||

తద్విధాతా మాం దత్త-భుక్త-ధనం కరోతు | న కార్యం మే గుప్తధనేన | తతః సోమిలకో దత్తభుక్తధనః సంజాతః | అతోఽహం బ్రవీమి-అర్థస్యోపార్జనం కృత్వా ఇతి |

గృహ-మధ్య-నిఖాతేన ధనేన ధనినో యది |
భవామః కిం న తేనైవ ధనేన ధనినో వయం || 2.151||

తద్భద్ర ! హిరణ్యకైవం జ్ఞాత్వా ధన-విషయే సంతాపో న కార్యః | అథ విద్యమానమపి ధనం భోజ్య-బంధ్యతయా తదవిద్యమానం మంతవ్యం | ఉక్తం చ-

ఉపార్జితానామర్థానాం త్యాగ ఏవ హి రక్షణం |
తడాగోదర-సంస్థానాం పరీవాహ ఇవాంభసాం || 2.152||

తథా చ-
ఉపార్జితానామర్థానాం త్యాగ ఏవ హి రక్షణం |
తడాగోదర-సంస్థానాం పరివాహ ఇవాంభసాం || 2.153||

అన్యచ్చ- దానం భోగో నాశస్తిస్రో గతయో భవంతి విత్తస్య | యో న దదాతి న భుంక్తే తస్య తృతీయా గతిర్భవతి || 2.154||

ఏవం జ్ఞాత్వా వివేకినా న స్థిత్యర్థం విత్తోపార్జనం కర్తవ్యం యతో దుఃఖాయ తత్ | ఉక్తం చ-
ధనాదికేషు విద్యంతే యేఽత్ర మూర్ఖాః సుఖాశయాః |
తప్త-గ్రీష్మేణ సేవంతే శైత్యార్థం తే హుతాశనం || 2.155||

సర్పాః పిబంతి పవనం న చ దుర్బలాస్తే
శుష్కైస్తృణైర్వన-గజా బలినో భవంతి |
కందైః ఫలైర్ముని-వరా గమయంతి కాలం
సంతోష ఏవ పురుషస్య పరం నిధానం || 2.156||

సంతోషామృత-తృప్తానాం యత్ సుఖం శాంత-చేతసాం |
కుతస్తద్ధన-లుబ్ధానామితశ్చేతశ్చ ధావతాం || 2.157||

పీయూషమివ సంతోషం పిబతాం నిర్వృతిః పరా |
దుఃఖం నిరంతరం పుంసామసంతోషవతాం పునః || 2.158||

నిరోధాచ్చేతసోఽక్షాణి నిరుద్ధానఖిలానపి |
ఆచ్ఛాదితే రవౌ మేఘైః సంఛన్నాః స్యుర్గభస్తయః || 2.159||

వాంఛా-విచ్ఛేదనం ప్రాహుః స్వాస్థ్యం శాంతా మహ-ర్షయః | వాంఛా నివర్తతే నార్థైః పిపాసేవాగ్ని-సేవనైః || 2.160|| అనింద్యమపి నిందంతి స్తువంతస్తుత్యముచ్చకైః | స్వాపతేయ-కృతే మర్త్యాః కిం కిం నామ న కుర్వతే || 2.161||

ధర్మార్థం యస్య విత్తేహా తస్యాపి న శుభావహా |
ప్రక్షాలనాద్ధి పంకస్య దూరాదస్పర్శనం వరం || 2.162||

దానేన తుల్యో నిధిరస్తి నాన్యో
లోభాచ్చ నాన్యోఽస్తి పరః పృథివ్యాం |
విభూషణం శీల-సమం న చాన్యత్
సంతోష-తుల్యం ధనమస్తి నాన్యత్ || 2.163||

దారిద్ర్యస్య పరా మూర్తిర్యన్ మాన-ద్రవిణాల్పతా |
జరద్గవ-ధనః శర్వస్తథాపి పరమేశ్వరః || 2.164||

ఏవం జ్ఞాత్వా భద్ర త్వయా సంతోషః కార్య ఇతి | మంథరకవచనమాకర్ణ్య వాయస ఆహ-భద్ర మంథరకో యదేవం వదతి తత్ త్వయా చిత్తే కర్తవ్యం | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

సులభాః పురుషా రాజన్ సతతం ప్రియ-వాదినః |
అప్రియస్య చ పథ్యస్య వక్తా శ్రోతా చ దుర్లభః || 2.166||

అప్రియాణపి పథ్యాని యే వదంతి నృణామిహ |
త ఏవ సుహృదః ప్రోక్తా అన్యే స్యుర్నామ-ధారకాః || 2.167||

అథైవం జల్పతాం తేషాం చిత్రాంగో నామ హరిణో లుబ్ధక-త్రాసితస్తస్మిన్న్ ఏవ సరసి ప్రవిష్టః | అథాయాంతం ససంభ్రమమవలోక్య లఘుపతనకో వృక్షమారూఢః | హిరణ్యకః శరస్తంబం ప్రవిష్టః | మంథరకః సలిలాశయమాస్థితః | అథ లఘుపతనకో మృగం సమ్యక్ పరిజ్ఞాయ మంథరకమువాచ-ఏహేహి సఖే మంథరక ! మృగోఽయం తృషార్తోఽత్ర సమాయాతః సరసి ప్రవిష్టః | తస్య శబ్దోఽయం న మానుష-సంభవ ఇతి |

తచ్ఛ్రుత్వా మంథరకో దేశ-కాలోచితమాహ-భో లఘుపతనక ! యథాయం మృగో దృశ్యతే ప్రభూతముచ్ఛ్వాసముద్వహన్న్ ఉద్భ్రాంత-దృష్ట్యా పృష్ఠతోఽవలోకయతి తన్ న తృషార్త ఏష నూనం లుబ్ధక-త్రాసితః | తజ్ జ్ఞాయతామస్య పృష్ఠే లుబ్ధకా ఆగచ్ఛంతి న వేతి | ఉక్తం చ-

భయ-త్రస్తో నరః శ్వాసం ప్రభూతం కురుతే ముహుః |
దిశోఽవలోకయతేవ న స్వాస్థ్యం వ్రజతి క్వచిత్ || 2.168||

తచ్ఛ్రుత్వా చిత్రాంగ ఆహ-భో మంథరక ! జ్ఞాతం త్వయా సమ్యఙ్మే త్రాస-కారణం | అహం లుబ్ధక-శర-ప్రహారాదుద్ధారితః కృచ్ఛ్రేణాత్ర సమాయాతః | మమ యూథం తైర్లుబ్ధకైర్వ్యాపాదితం భవిష్యతి | తచ్ఛరణాగతస్య మే దర్శయ కించిదగమ్యం స్థానం లుబ్ధకానాం |

తదాకర్ణ్య మంథరక ఆహ-భోశ్చిత్రాంగ ! శ్రూయతాం నీతి-శాస్త్రం |

ద్వావుపాయావిహ ప్రోక్తౌ విముక్తౌ శత్రు-దర్శనే |
హస్తయోశ్చాలనాదేకో ద్వితీయః పాద-వేగ-జః || 2.169||

తద్గమ్యతాం శీఘ్రం ఘనం వనం యావదద్యాపి నాగచ్ఛంతి తే దురాత్మానో లుబ్ధకాః |

అత్రాంతరే లఘుపతనకః సత్వరమభ్యుపేత్యోవాచ-భో మంథరక ! గతాస్తే లుబ్ధకాః స్వ-గృహోన్ముఖాః ప్రచుర-మాంస-పిండ-ధారిణః | తచ్చిత్రాంగ ! త్వం విశ్రబ్ధో జలాద్బహిర్భవ | తతస్తే చత్వారోఽపి మిత్ర-భావమాశ్రితాస్తస్మిన్ సరసి మధ్యాహ్న-సమయే వృక్ష-చ్ఛాయాధస్తాత్ సుభాషిత-గోష్ఠీ-సుఖమనుభవంతః సుఖేన కాలం నయంతి | అథవా యుక్తమేతదుచ్యతే-

సుభాషిత-రసాస్వాద-బద్ధ-రోమాంచ-కంచుకం |
వినాపి సంగమం స్త్రీణాం కవీనాం సుఖమేధతే || 2.170||

సుభాషిత-మయ-ద్రవ్య-సంగ్రహం న కరోతి యః |
స తు ప్రస్తావ-యజ్ఞేషు కాం ప్రదాస్యతి దక్షిణాం || 2.171||

తథా చ-
సకృదుక్తం న గృహ్ణాతి స్వయం వా న కరోతి యః |
యస్య సంపుటికా నాస్తి కుతస్తస్య సుభాషితం || 2.172||

అథైకస్మిన్నహని గోష్ఠీ-సమయే మృగో నాయాతః | అథ తే వ్యాకులీభూతాః పరస్పరం జల్పితుమారబ్ధాః | అహో కిమద్య సుహృన్ న సమాయాతః | కిం సింహాదిభిః క్వచిద్వ్యాపాదిత ఉత లుబ్ధకైరథ వానలే ప్రపతితో గర్తా-విషమే వా నవ-తృణ-లౌల్యాదితి | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-
స్వ-గృహోద్యాన-గతేఽపి స్నిగ్ధైః పాపం విశంక్యతే మోహాత్ |
కిము దృష్ట-బహ్వపాయ-ప్రతిభయ-కాంతార-మధ్య-స్థే || 2.173||

అథ మంథరకో వాయసమాహ-భో లఘుపతనకాహం హిరణ్యకశ్చ తావద్ద్వావపశక్తౌ తస్యాన్వేషణం కర్తుం మందగతిత్వాత్ | తద్గత్వా త్వమరణ్యం శోధయ యది కుత్రచిత్ తం జీవంతం పశ్యసీతి |

తదాకర్ణ్య లఘుపతనకో నాతిదూరే యావద్గచ్ఛతి తావత్ పల్వల-తీరే చిత్రాంగః కూట-పాశ-నియంత్రితస్తిష్ఠతి | తం దృష్ట్వా శోక-వ్యాకులిత-మనాస్తమవోచత్ | భద్ర కిమిదం ? చిత్రాంగోఽపి వాయసమవలోక్య విశేషేణ దుఃఖిత-మనా బభూవ | అథవా యుక్తమేతత్-

అపి మందత్వమాపన్నో నష్టో వాపీష్ట-దర్శనాత్ |
ప్రాయేణ ప్రాణినాం భూయో దుఃఖావేగోఽధికో భవేత్ || 2.174||

తతశ్చ వాష్పావసానే చిత్రాంగో లఘుపతనకమాహ-భో మిత్ర సంజాతోఽయం తావన్ మమ మృత్యుః | తద్యుక్తం సంపన్నం యద్భవతా సహ మే దర్శనం సంజాతం | ఉక్తం చ-

ప్రాణాత్యయే సముత్పన్నే యది స్యాన్ మిత్ర-దర్శనం |
తద్ద్వాభ్యాం సుఖ-దం పశ్చాజ్ జీవతోఽపి మృతస్య చ || 2.175||

తత్ క్షంతవ్యం యన్ మయా ప్రణయాత్ సుభాషిత-గోష్ఠీష్వభిహితం | తథా హిరణ్యక-మంథరకౌ మమ వాక్యాద్వాచ్యౌ |

అజ్ఞానాజ్ జ్ఞానతో వాపి దురుక్తం యదుదాహృతం |
మయా తత్ క్షమ్యతామద్య ద్వాభ్యామపి ప్రసాదతః || 2.176||

తచ్ఛ్రుత్వా లఘుపతనక ఆహ-భద్ర న భేతవ్యమస్మద్విధైర్మిత్రైర్విద్యమానైః | యావదహం ద్రుతతరం హిరణ్యకం గృహీత్వాగచ్ఛామి | అపరం యే సత్-పురుషా భవంతి తే వ్యసనే న వ్యాకులత్వముపయాంతి | ఉక్తం చ-

సంపది యస్య న హర్షో విపది విషాదో రణే న భీరుత్వం | తం భువన-త్రయ-తిలకం జనయతి జననీ సుతం విరలం || 2.177||

ఏవముక్త్వా లఘుపతనకశ్చిత్రాంగమాశ్వాస్య యత్ర హిరణ్యక-మంథరకౌ తిష్ఠతస్తత్ర గత్వా సర్వం చిత్రాంగ-పాశ-పతనం కథితవాన్ | హిరణ్యకం చ చిత్రాంగ-పాశ-మోక్షణం ప్రతి కృత-నిశ్చయం పృష్ఠమారోప్య భూయోఽపి సత్వరం చిత్రాంగ-సమీపే గతః | సోఽపి మూషకమవలోక్య కించిజ్ జీవితాశయా సంశ్లిష్ట ఆహ-

ఆపన్-నాశాయ విబుధైః కర్తవ్యాః సుహృదోఽమలాః |
న తరతాపదం కశ్చిద్యోఽత్ర మిత్ర-వివర్జితః || 2.178||

హిరణ్యక ఆహ-భద్ర త్వం తావన్ నీతి-శాస్త్ర-జ్ఞో దక్ష ఇతి | తత్ కథమత్ర కూట-పాశే పతితః ?

స ఆహ-భో న కాలోఽయం వివాదస్య | తన్ న యావత్ స పాపాత్మా లుబ్ధకః సమభ్యేతి తావద్ద్రుతతరం కర్తయేమం మత్-పాద-పాశం |

తదాకర్ణ్య విహస్యాహ హిరణ్యకః-కిం మయపి సమాయాతే లుబ్ధకాద్బిభేషి తతః శాస్త్రం ప్రతి మహతీ మే విరక్తిః సంపన్నా యద్భవద్విధా అపి నీతి-శాస్త్ర-విద ఏతామవస్థాం ప్రాప్నువంతి | తేన త్వాం పృచ్ఛామి |

స ఆహ-భద్ర కర్మణా బుద్ధిరపి హన్యతే | ఉక్తం చ-

కృతాంత-పాశ-బద్ధానాం దైవోపహత-చేతసాం |
బుద్ధయః కుబ్జ-గామిన్యో భవంతి మహతామపి || 2.179||

విధాత్రా రచితా యా సా లలాటేఽక్షర-మాలికా |
న తాం మార్జయితుం శక్తాః స్వ-శక్త్యాపతిపండితాః || 2.180||

ఏవం తయోః ప్రవదతోః సుహృద్వ్యసన-సంతప్త-హృదయో మంథరకః శనైః శనైస్తం ప్రదేశమాజగామ | తం దృష్ట్వా లఘుపతనకో హిరణ్యకమాహ-అహో న శోభనమాపతితం | హిరణ్యక ఆహ-కిం స లుబ్ధకః సమాయాతి ?

స ఆహ-ఆస్తాం తావల్లుబ్ధక-వార్తా | ఏష మంథరకః సమాగచ్ఛతి | తదనీతిరనుష్ఠితానేన యతో వయమపస్య కారణాన్ నూనం వ్యాపాదనం యాస్యామో యది స పాపాత్మా లుబ్ధకః సమాగమిష్యతి | తదహం తావత్ ఖముత్పతిష్యామి | త్వం పునర్బిలం ప్రవిష్యాత్మానం రక్షయిష్యసి | చిత్రాంగోఽపి వేగేన దిగ్-అంతరం యాస్యతి | ఏష పునర్జలచరః స్థలే కథం భవిష్యతీతి వ్యాకులోఽస్మి | అత్రాంతరే ప్రాప్తోఽయం మంథరకః |

హిరణ్యక ఆహ-భద్ర, న యుక్తమనుష్ఠితం భవతా యదత్ర సమాయాతః | తద్భూయోఽపి ద్రుతతరం గమ్యతాం యావదసౌ లుబ్ధకో న సమాయాతి |

మంథరక ఆహ-భద్ర, కిం కరోమి ? న శక్నోమి తత్ర-స్థో మిత్ర-వ్యసనాగ్ని-దాఘం సోఢుం | తేనాహమత్రాగతః | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

దయిత-జన-విప్రయోగో విత్త-వియోగశ్చ సహ్యాః స్యుః |
యది సుమహౌషధ-కల్పో వయస్య-జన-సంగమో న స్యాత్ || 2.181||

వరం ప్రాణ-పరిత్యాగో న వియోగో భవాదృశైః |
ప్రాణా జన్మాంతరే భూయో న భవంతి భవద్విధాః || 2.182||

ఏవం తస్య ప్రవదత ఆకర్ణ-పూరిత-శరాసనో లుబ్ధకోఽపుపాగతః | తం దృష్ట్వా మూషకేణ తస్య స్నాయు-పాశస్తత్-క్షణాత్ ఖండితః | అత్రాంతరే చిత్రాంగః సత్వరం పృష్ఠమవలోకయన్ ప్రధావితః | లఘుపతనకో వృక్షమారూఢః | హిరణ్యకశ్చ సమీప-వర్తి బిలం ప్రవిష్టః | అథాసౌ లుబ్ధకో మృగ-గమనాద్విషణ్ణ-వదనో వ్యర్థ-శ్రమస్తం మంథరకం మందం మందం స్థల-మధ్యే గచ్ఛంతం దృష్టవాన్ | అచింతయచ్చ-యదపి కురంగో ధాత్రాపహృతస్తథాపయం కూర్మ ఆహారార్థం సంపాదితః | తదద్యాస్యామిషేణ మే కుటుంబస్యాహార-నిర్వృత్తిర్భవిష్యతి |

ఏవం విచింత్య తం దర్భైః సంఛాద్య ధనుషు సమారోప్య స్కంధే కృత్వా గృహం ప్రతి ప్రస్థితః | అత్రాంతరే తం నీయమానమవలోక్య హిరణ్యకో దుఃఖాకులః

పర్యదేవయత్-కష్టం భోః కష్టమాపతితం |

ఏకస్య దుఃఖస్య న యావదంతం
గచ్ఛామహం పారమివార్ణవస్య |
తావద్ద్వితీయం సముపస్థితం మే ఛిద్రేష్వనర్థా బహులీ-భవంతి || 2.183||

తావదస్ఖలితం యావత్ సుఖం యాతి సమే పథి |
స్ఖలితే చ సముత్పన్నే విషమే చ పదే పదే || 2.184||

యన్ నమ్రం సరలం చాపి యచ్చాపత్సు న సీదతి |
ధనుర్మిత్రం కలత్రం చ దుర్లభం శుద్ధ-వంశజం || 2.185||

న మాతరి న దారేషు న సోదర్యే న చాత్మజే |
విశ్రంభస్తాదృశః పుంసాం యాదృఙ్మిత్రే నిరంతరే || 2.186||

యది తావత్ కృతాంతేన మే ధన-నాశో విహితస్తన్-మార్గ-శ్రాంతస్య మే విశ్రామ-భూతం మిత్రం కస్మాదపహృతం | అపరమపి మిత్రం పరం మంథరక-సమం న స్యాత్ | ఉక్తం చ-

అసంపత్తౌ పరో లాభో గుహ్యస్య కథనం తథా |
ఆపద్విమోక్షణం చైవ మిత్రస్యైతత్ ఫల-త్రయం || 2.187||

తదస్య పశ్చాన్ నాన్యః సుహృన్ మే | తత్ కిం మమోపరనవరతం వ్యసన-శరైర్వర్షతి హంత విధిః | యత ఆదౌ తావద్విత్త-నాశస్తతః పరివార-భ్రంశస్తతో దేశ-త్యాగస్తతో మిత్ర-వియోగ ఇతి | అథవా స్వరూపమేతత్ సర్వేషామేవ జంతూనాం జీవిత-ధర్మస్య | ఉక్తం చ-

కాయః సన్నిహితాపాయః సంపదః పదమాపదాం |
సమాగమాః సాపగమాః సర్వముత్పాది భంగురం || 2.188||

తథా చ-
క్షతే ప్రహారా నిపతంతభీక్ష్ణం
ధన-క్షయే వర్ధతి జాఠరాగ్నిః |
ఆపత్సు వైరాణి సముద్భవంతి
చ్ఛిద్రేష్వనర్థా బహులీ-భవంతి || 2.189||

అహో సాధూక్తం కేనాపి ।

ప్రాప్తే భయే పరిత్రాణం ప్రీతి-విశ్రంభ-భాజనం ।
కేన రత్నమిదం సృష్టం మిత్రమితక్షర-ద్వయం ॥ 2.190॥

అత్రాంతరే ఆక్రంద-పరౌ చిత్రాంగ-లఘుపతనకౌ తత్రైవ సమాయాతౌ । అథ హిరణ్యక ఆహ-అహో కిం వృథా-ప్రలపితేన । తద్యావదేష మంథరకో దృష్టి-గోచరాన్ న నీయతే తావదస్య మోక్షోపాయశ్చింత్యతామితి । ఉక్తం చ-

వ్యసనం ప్రాప్య యో మోహాత్ కేవలం పరిదేవయేత్ ।
క్రందనం వర్ధయతేవ తస్యాంతం నాధిగచ్ఛతి ॥ 2.191॥

కేవలం వ్యసనస్యోక్తం భేషజం నయ-పండితైః ।
తస్యోచ్ఛేద-సమారంభో విషాద-పరివర్జనం ॥ 2.192॥

అన్యచ్చ-
అతీత-లాభస్య సురక్షణార్థం
భవిష్య-లాభస్య చ సంగమార్థం ।
ఆపత్-ప్రపన్నస్య చ మోక్షణార్థం
యన్ మంత్ర్యతేఽసౌ పరమో హి మంత్రః ॥ 2.193॥

తచ్ఛ్రుత్వా వాయస ఆహ-భో యదేవం తత్ క్రియతాం మద్వచః । ఏష చిత్రాంగోఽస్య మార్గే గత్వా కించిత్ పల్వలమాసాద్య తస్య తీరే నిశ్చేతనో భూత్వా పతతు । అహమపస్య శిరసి సమారుహ్య మందైశ్చంచు-ప్రహారైః శిర ఉల్లేఖిష్యామి యేనాసౌ లుబ్ధకోఽముం మృతం మత్వా మమ చంచు-ప్రహార-ప్రత్యయేన మంథరకం భూమౌ క్షిప్త్వా మృగార్థే ధావతి । అత్రాంతరే త్వయా దర్భ-మయ-బంధన-వేష్టనాని ఖండనీయాని యేనాసౌ మంథరకో ద్రుతతరం పల్వలం ప్రవిశతి ।

చిత్రాంగః ప్రాహ-భో భద్రోఽయం దృష్టో మంత్రస్త్వయా । నూనం మంథరకో ముక్తో మంతవ్యః । ఉక్తం చ-

సిద్ధిం వా యది వాసిద్ధిం చిత్తోత్సాహో నివేదయేత్ ।
ప్రథమం సర్వ-జంతూనాం ప్రాజ్ఞో వేత్తి న చేతరః ॥ 2.194॥

తత్ తదేవం క్రియతాం । తథానుష్ఠితే స లుబ్ధకస్తథైవ మార్గాసన్న-పల్వల-తీరస్థం చిత్రాంగం వాయస-సనాథమద్రాక్షీత్ । తం దృష్ట్వా హర్షిత-మనా వ్యచింతయత్ ।

నూనం పాశ-వేదనయా వరాకోఽయం మృగో గత్వాయుః-శేష-జీవితః పాశం త్రోటయిత్వా కథమపేతద్వనాంతరం ప్రవిష్టో యావన్ మృతః । తద్వశ్యోఽయం మే కచ్ఛపః సుయంత్రితత్వాత్ । తదేనమపి తావద్గృహ్ణామీతవర్ధాయ కచ్ఛపం భూ-తలే ప్రక్షిప్య మృగముపాద్రవత్ ।

అత్రాంతరే హిరణ్యకేన వజ్రోపమ-దంష్ట్రా-ప్రహారేణ తద్దర్భ-వేష్టనం తత్-క్షణాత్ ఖండశః కృతం । మంథరకోఽపి తృణ-మధ్యాన్ నిష్క్రమ్య పల్వలం ప్రవిష్టః । చిత్రాంగోఽపప్రాప్తస్యాపి తస్యోత్థాయ వాయసేన సహ ద్రుతం ప్రనష్టః । అత్రాంతరే విలక్షో విషాద-పరో నివృత్తో లుబ్ధకో యావత్ పశ్యతి తావత్ కచ్ఛపోఽపి గతః । తతశ్చ తత్రోపవిశ్యేమం శ్లోకమపఠత్-

ప్రాప్తో బంధనమపయం గురు-మృగస్తావత్ త్వయా మే హృతః
సంప్రాప్తః కమఠః స చాపి నియతం నష్టస్తవాదేశతః ।
క్షుత్-క్షామోఽత్ర వనే భ్రమామి శిశుకైస్త్యక్తః సమం భార్యయా
యచ్చాన్యన్ న కృతం కృతాంత కురుతే తచ్చాపి సహ్యం మయా ॥ 2.195॥

ఏవం బహు-విధం విలప్య స్వ-గృహం గతః । అథ తస్మిన్ దూరీ-భూతే సర్వేఽపి తే కాక-కూర్మ-మృగాఖవః పరమానంద-భాజో మిలిత్వా పరస్పరమాలింగ్య పునర్జాతాన్ ఇవాత్మనో మన్యమానస్తదేవ సరః ప్రాప్య మహా-సుఖేన సుభాషిత-గోష్ఠీ-వినోదం కుర్వంతః కాలం నయంతి స్మ । ఏవం జ్ఞాత్వా వివేకినా మిత్ర-సంగ్రహః కార్యః । తథా మిత్రేణ సహావ్యాజేన వర్తితవ్యం । ఉక్తం చ-

యో మిత్రాణి కరోత్యత్ర న కౌటిల్యేన వర్తతే ।
తైః సమం న పరాభూతిం సంప్రాప్నోతి కథంచన ॥ 2.196॥

ఇతి శ్రీ-విష్ణు-శర్మ-విరచితే పంచతంత్రే మిత్ర-సంప్రాప్తిర్నామ ద్వితీయం తంత్రం సమాప్తం॥

3. కాకోలూకీయం

అథ తృతీయం తంత్ర మథ కాకోలూకీయం ।

ప్రస్తావనా కథా మేఘవర్ణారిమర్దన-వృత్తాంతః

అథేదమారభ్యతే కాకోలూకీయం నామ తృతీయం తంత్రం । యస్యాయమాద్యః శ్లోకః-

న విశ్వసేత్ పూర్వ-విరోధితస్య
శత్రోశ్చ మిత్రత్వముపాగతస్య ।
దగ్ధాం గుహాం పశ్య ఉలూక-పూర్ణాం
కాక-ప్రణీతేన హుతాశనేన ॥ 3.1॥

తద్యథానుశ్రుయతే-అస్తి దక్షిణాత్యే జనపదే మహిలారోప్యం నామ నగరం । తస్య సమీపస్థోఽనేక-శాఖాసనాథోఽతిఘనతర-పత్ర-చ్ఛన్నో న్యగ్రోధ-పాదపోఽస్తి । తత్ర చ మేఘ-వర్ణో నామ వాయస-రాజోఽనేక-కాక-పరివారః ప్రతివసతి స్మ । స తత్ర విహిత-దుర్గ-రచనః సపరిజనః కాలం నయతి । తథాన్యోఽరి-మర్దనో నామోలూక-రాజోఽసంఖ్యోలూక-పరివారో గిరి-గుహా-దుర్గాశ్రయః ప్రతివసతి స్మ । స చ రాత్రావభ్యేత్య సదైవ తస్య న్యగ్రోధస్య సమంతాత్ పరిభ్రమతి । అథోలూకరాజః పూర్వ-విరోధ-వశాద్యం కంచిద్వాయస-సమాసాదయతి । తం వ్యాపాద్య గచ్ఛతి । ఏవం నిత్యాభిగమనాచ్ఛనైః శనైస్తన్ న్యగ్రోధ-పాదపద్దుర్గం తేన సమంతాన్ నిర్వాయసం కృతం । అథవా భవతేవం । ఉక్తం చ-

య ఉపేక్షేత శత్రుం స్వం ప్రసరంతం యదృచ్ఛయా ।
రోగం చాలస్య-సంయుక్తః స శనైస్తేన హన్యతే ॥ 3.2॥

తథా చ-
జాత-మాత్రం న యః శత్రుం వ్యాధిం చ ప్రశమం నయేత్ ।
మహాబలోఽపి తేనైవ వృద్ధిం ప్రాప్య స హన్యతే ॥ 3.3॥

అథాన్యేద్యుః స వాయస-రాజః సర్వాన్ సచివాన్ ఆహూయ ప్రోవాచ-భోః ! ఉత్కటస్తావదస్మాకం శత్రురుద్యమ-సంపన్నశ్చ కాలవిచ్చ నిత్యమేవ నిశాగమే సమేత్యాస్మత్-పక్ష-కదనం కరోతి । తత్ కథమస్య ప్రతివిఘాతవ్యం ? వయం

తావద్రాత్రౌ న పశ్యామః | న చ దివా దుర్గం విజానీమో యేన గత్వా ప్రహరామః |
తదత్ర కిం యుజ్యతే సంధి-విగ్రహ-యానాసన-సంశ్రయ-ద్వైధీ-భావానాం మధ్యాత్ |
అథ తే ప్రోచుః-యుక్తమభిహితం దేవేన యదేష ప్రశ్నః కృతః | ఉక్తం చ-

అపృష్టేనాపి వక్తవ్యం సచివేనాత్ర కించన |
పృష్టేన తు విశేషేణ వాచ్యం పథ్యం మహీపతేః || 3.4||

యో న పృష్టో హితం బ్రూతే పరిణామే సుఖావహం |
మంత్రో న ప్రియ-వక్తా చ కేవలం స రిపుః స్మృతం || 3.5||

తస్మాదేకాంతమాసాద్య కార్యో మంత్రో మహీపతే |
యేన తస్య వయం కుర్మో నియమం కారణం తథా || 3.6||

ఉక్తం చ-
బలీయసి ప్రణమతాం కాలే ప్రహరతామపి |
సంపదో నావగచ్ఛంతి ప్రతీపమివ నిమ్నగాః || 3.7||

సత్యాఢ్యో ధార్మికశ్చార్యో భ్రాతృ-సంఘాతవాన్ బలీ |
అనేక-విజయీ చైవ సంధేయః స రిపుర్భవేత్ || 3.8||

సంధిః కార్యోఽపనార్యేణ విజ్ఞాయ ప్రాణ-సంశయం |
ప్రాణైః సంరక్షితైః సర్వం యతో భవతి రక్షితం || 3.9||

అనేక-యుద్ధ-విజయీ సంధానం యస్య గచ్ఛతి |
తత్-ప్రభావేణ తస్యాశు వశం గచ్ఛంతరాతయః || 3.10||

సంధిమిచ్ఛేత్ సమేనాపి సందిగ్ధో విజయీ యుధి |
న హి సాంశయికం కుర్యాదితువాచ బృహస్పతిః || 3.11||

సందిగ్ధో విజయో యుద్ధే జనానామిహ యుద్ధ్యతాం |
ఉపాయ-త్రితయాదూర్ధ్వం తస్మాద్యుద్ధం సమాచరేత్ || 3.12||

అసందధానో మానాంధః సమేనాపి హతో భృశం |
ఆమకుంభమివాభిత్త్వా నావతిష్ఠేత శక్తిమాన్ || 3.13||

సమం శక్తిమతా యుద్ధమశక్తస్య హి మృత్యవే |
వృషత్కుంభం యథా భిత్త్వా తావత్ తిష్ఠతి శక్తిమాన్ || 3.14||

అన్యచ్చ-
భూమిర్మిత్రం హిరణ్యం వా విగ్రహస్య ఫల-త్రయం |
నాస్త్యేకమపి యదేషాం విగ్రహం న సమాచరేత్ || 3.15||

ఖనన్న్ ఆఖు-బిలం సింహః పాషాణ-శకలాకులం |
ప్రాప్నోతి నఖ-భంగం హి ఫలం వా మూషకో భవేత్ || 3.16||

తస్మాన్ న స్యాత్ ఫలం యత్ర పుష్టం యుద్ధం తు కేవలం |
న హి తత్ స్వయముత్పాద్యం కర్తవ్యం న కథంచన || 3.17||

బలీయసా సమాక్రాంతో వైతసీం వృత్తిమాశ్రయేత్ |
వాంఛన్నభ్రంశినీం లక్ష్మీం న భౌజంగీ కదాచన || 3.18||

కుర్వన్ హి వైతసీం వృత్తిం ప్రాప్నోతి మహతీం శ్రియం |
భుజంగ-వృత్తిమాపన్నో వధమర్హతి కేవలం || 3.19||

కౌర్మం సంకోచమాస్థాయ ప్రహారానపి మర్షయేత్ |
కాలే కాలే చ మతిమాన్ ఉత్తిష్ఠేత్ కృష్ణ-సర్పవత్ || 3.20||

ఆగతం విగ్రహం విద్వాన్ ఉపాయైః ప్రశమం నయేత్ |
విజయస్య హ్యనిత్యత్వాద్రభసేన న సంపతేత్ || 3.21||

బలినా సహ యోద్ధవ్యమితి నాస్తి నిదర్శనం |
ప్రతివాతం న హి ఘనః కదాచిదుపసర్పతి || 3.22||

శత్రుణా న హి సందధ్యాత్ సుశ్లిష్టేనాపి సంధినా |
సుతప్తమపి పానీయం శమయత్యేవ పావకం || 3.23||

ఉక్తం చ-
సత్య-ధర్మ-విహీనేన న సందధ్యాత్ కథంచన |
సుగంధితోఽపసాధుత్వాదచిరాద్యాతి విక్రియాం || 3.24||

తస్మాత్ తేన యోద్ధవ్యమితి మే మతిః | ఉక్తం చ యతః-

క్రూరో లుబ్ధోఽలసోఽసత్యః ప్రమాదీ భీరురస్థిరః |
మూఢో యోధావమంతా చ సుఖోచ్ఛేద్యో భవేద్రిపుః || 3.25||

అపరం తేన పరాభూతా వయం | తద్యది సంధాన-కీర్తనం కరిష్యామస్తద్భూయోఽత్యంతం కోపం కరిష్యతి | ఉక్తం చ-

చతుర్థోపాయ-సాధ్యే తు రిపౌ సాంత్వమపక్రియా |
స్వేద్యమామ-జ్వరం ప్రాజ్ఞః కోఽమ్భసా పరిషించతి || 3.26||

సామవాదాః సకోపస్య శత్రోః ప్రత్యుత దీపికాః |
ప్రతప్తస్యేవ సహసా సర్పిషస్తోయ-బిందవః || 3.27||

ప్రమాణాభ్యధికస్యాపి మహత్-సత్త్వమధిష్ఠితః |
పదం మూర్ధ్ని సమాధత్తే కేసరీ మత్త-దంతినః || 3.28||

ఉత్సాహ-శక్తి-సంపన్నో హన్యాచ్ఛత్రుం లఘుర్గురుం |
యథా కంఠీరవో నాగం భారద్వాజః ప్రచక్షతే || 3.29||

మాయయా శత్రవో వధ్యా అవధ్యాః స్యుర్బలేన యే |
యథా స్త్రీ-రూపమాస్థాయ హతో భీమేన కీచకః || 3.30||

తథా చ-
మృత్యోరివోగ్ర-దండస్య రాజ్ఞో యాంతి వశం ద్విషః |
సర్వంసహం తు మన్యంతే తృణాయ రిపవశ్చ తం || 3.31||

న జాతు శమనం యస్య తేజస్తేజస్వి-తేజసాం |
వృథా జాతేన కిం తేన మాతుర్యౌవన-హారిణా || 3.32||

యా లక్ష్మీర్నానులిప్తాంగీ వైర్శోణిత-కుంకుమైః |
కాంతాపి మనసః ప్రీతిం న సా ధత్తే మనస్వినాం || 3.33||

రిపు-రక్తేన సంసిక్తా తత్-స్త్రీ-నేత్రాంబుభిస్తథా |
న భూమిర్యస్య భూపస్య కా శ్లాఘా తస్య జీవితే || 3.34||

బలోత్కటేన దుష్టేన మర్యాదా-రహితేన చ |
న సంధి-విగ్రహౌ నైవ వినా యానం ప్రశస్యతే || 3.35||

ద్విధాకారం భవేద్యానం భవేత్ ప్రాణార్థ-రక్షణం |
ఏకమన్యజ్ జిగీషోశ్చ యాత్రాలక్షణముచ్యతే || 3.36||

కార్తి కే వాథ చైత్రే వా విజిగీషోః ప్రశస్యతే |
యానముత్కృష్ట-వీర్యస్య శత్రు-దేశే న చాన్యదా || 3.37||

అవస్కంద-ప్రదానస్య సర్వే కాలాః ప్రకీర్తితాః |
వ్యసనే వర్తమానస్య శత్రోశ్ఛిద్రాన్వితస్య చ || 3.38||

స్వస్థానం సుదృఢం కృత్వా శూరైశ్చాతైర్మహాబలైః |
పర-దేశం తతో గచ్ఛేత్ ప్రణిధి-వ్యాప్తమగ్రతః || 3.39||

అజ్ఞాతవీ-వధాసార-తోయ-శస్యో వ్రజేత్ తు యః |
పర-రాష్ట్రం న భూయః స స్వ-రాష్ట్రమధిగచ్ఛతి || 3.40||

తత్ తే యుక్తం కర్తుమపసరణం | అన్యచ్చ-

తన్ న యుక్తం ప్రభో కర్తుం ద్వితీయం యానమేవ చ |
న విగ్రహో న సంధానం బలినా తేన పాపినా || 3.41||

అపరం కారణాపేక్షయాపసరణం క్రియతే బుధైః | ఉక్తం చ-

యదపసరతి మేషః కారణం తత్ ప్రహర్తుం
మృగ-పతిరపి కోపాత్ సంకుచతుత్పతిష్ణుః |
హృదయ-నిహిత-భావా గూఢ-మంత్ర-ప్రచారాః
కిమపి విగణయంతో బుద్ధిమంతః సహంతే || 3.42||

అన్యచ్చ-
బలవంతం రిపుం దృష్ట్వా దేశ-త్యాగం కరోతి యః |
యుధిష్ఠిర ఇవాప్నోతి పునర్జీవన్ స మేదినీం || 3.43||

యుధ్యతేఽహంకృతిం కృత్వా దుర్బలో యో బలీయసా |
స తస్య వాంఛితం కుర్యాదాత్మనశ్చ కుల-క్షయం || 3.44||

తద్బలవతాభియుక్తస్యాపసరణ-సమయోఽయం న సంధేర్విగ్రహస్య చ |
ఏవమనుజీవి-మంత్రోఽపసరణస్య |

అథ తస్య వచనమాకర్ణ్య ప్రజీవనమాహ-భద్ర ! త్వమపాత్మనోఽభిప్రాయం వద |

సోఽబ్రవీత్-దేవ ! మమ సంధి-విగ్రహ-యానాని త్రీణపి న ప్రతిభాంతి | విశేషతశ్చాసనం ప్రతిభాతి | ఉక్తం చ-

నక్రః స్వ-స్థానమాసాద్య గజేంద్రమపి కర్షతి |
స ఏవ ప్రచ్యుతః స్థానాచ్ఛునాపి పరిభూయతే || 3.45||

తథా-
అభియుక్తో బలవతా తిష్ఠన్ దుర్గే ప్రయత్నవాన్ |
తత్రస్థః సుహృదాహ్వానం కుర్వీతాత్మ-విముక్తయే || 3.46||

యో రిపోరాగమం శ్రుత్వా భయ-సంత్రస్త-మానసః |
స్వ-స్థానం హి త్యజేత్ తత్ర న తు భూయో విశేచ్చ సః || 3.47||

దంష్ట్రా-విరహితః సర్పో మద-హీనో యథా గజః |
స్థాన-హీనస్తథా రాజా గమ్యః స్యాత్ సర్వ-జంతుషు || 3.48||

నిజ-స్థాన-స్థితోఽపేకః శతం యోద్ధుం సహేన్ నరః |
శక్తానామపి శత్రూణాం తస్మాత్ స్థానం న సంత్యజేత్ || 3.49||

తస్మాద్దుర్గం దృఢం కృత్వా సుభటాసార-సంయుతం |
ప్రాకార-పరిఖా-యుక్తం శస్త్రాదిభిరలంకృతం || 3.50||

తిష్ఠేన్ మధ్య-గతో నిత్యం యుద్ధాయ కృత-నిశ్చయః | జీవన్ సంప్రాప్స్యతి రాజ్యం మృతో వా స్వర్గమేష్యతి || 3.51|| (యుగ్మకం)

అన్యచ్చ-
బలినాపి న బాధ్యంతే లఘవోఽపేక-సంశ్రయాః |
విపక్షేణాపి మరుతా యథైక-స్థాన-వీరుధాః || 3.52||

మహానపేకజో వృక్షః బలవాన్ సుప్రతిష్ఠితః |
ప్రసహ్యా ఇవ వాతేన శక్యో ధర్షయితుం యతః || 3.53||

అథ యే సంహతా వృక్షా సర్వతః సుప్రతిష్ఠితాః |
తే న రౌద్రానిలేనాపి హన్యంతే హేక-సంశ్రయాత్ || 3.54||

ఏవం మనుష్యమపేకం శౌర్యేణాపి సమన్వితం |
శక్యం ద్విషంతో మన్యంతే హింసంతి చ తతః పరం || 3.55||

ఏవం ప్రజీవ-మంత్రః | ఇదమాసన-సంజ్ఞకం |

ఏతత్ సమాకర్ణ్య చిరంజీవినం ప్రాహ-భద్ర ! త్వమపి స్వాభిప్రాయం వద |

సోఽబ్రవీత్-దేవ ! షాడ్గుణ్య-మధ్యే మమ సంశ్రయః సమ్యక్ ప్రతిభాతి | తత్ తస్యానుష్ఠానం కార్యం | ఉక్తం చ-

అసహాయః సమర్థోఽపి తేజస్వీ కిం కరిష్యతి |
నిర్వాతే జ్వలితో వహ్నిః స్వయమేవ ప్రశామ్యతి || 3.56||

సంగతిః శ్రేయసీ పుంసాం స్వ-పక్షే చ విశేషతః |
తుషైరపి పరిభ్రష్టా న ప్రరోహంతి తండులాః || 3.57||

తదత్రైవ స్థితేన త్వయా కశ్చిత్ సమర్థః సమాశ్రయణీయః, యో విపత్-ప్రతికారం కరోతి | యది పునస్త్వం స్వ-స్థానం త్యక్త్వాన్యత్ర యాస్యసి | తత్ కోఽపి తే వాఙ్-మాత్రేణాపి సహాయత్వం న కరిష్యతి | ఉక్తం చ, యతః-

వనాని దహతో వహ్నేః సఖీ భవతి మారుతః |
స ఏవ దీప-నాశాయ కృశే కస్యాస్తి సౌహృదం || 3.58||

అథవా నైతదేకాంతం యద్బలినమేకం సమాశ్రయేత్ | లఘూనామపి సంశ్రయో రక్షాయై ఏవ భవతి | ఉక్తం చ, యతః-

సంఘాతవాన్ యథా వేణుర్నివిడైర్వేణుభిర్వృతః |
న శక్యేత సముచ్ఛేత్తుం దుర్బలోఽపి యథా నృపః || 3.59||

యది పునరుత్తమ-సంశ్రయో భవతి తత్ కిముచ్యతే ? ఉక్తం చ-

మహాజనస్య సంపర్కః కస్య నోన్నతి-కారకః |
పద్మ-పత్ర-స్థితం తోయం ధత్తే ముక్తా-ఫల-శ్రియం || 3.60||

తదేవం సంశ్రయం వినా న కశ్చిత్ ప్రతీకారో భవతి ఇతి మేఽభిప్రాయః | ఏవం చిరంజీవి-మంత్రః |

అథైవమభిహితే స మేఘవర్ణో రాజా చిరంతనం పితృ-సచివం దీర్ఘాయుషం సకల-నీతి-శాస్త్ర-పారంగతం స్థిరజీవి-నామానం ప్రణమ్య ప్రోవాచ-తాత ! యదేతే మయా పృష్టాః సచివాస్తావదత్ర-స్థితస్యాపి తవ తత్-పరీక్షార్థం, యేన త్వం సకలం శ్రుత్వా యదుచితం తన్ మే సమాదిశసి । తద్యదుక్తం భవతి తస్సమాదేశ్యం ।

స ఆహ-వత్స ! సర్వైరపేతైర్నీతి-శాస్త్రాశ్రయముక్తం సచివైః । తదుపయుజ్యతే స్వ-కాలోచితం సర్వమేవ । పరమేష ద్వైధీభావస్య కాలః । ఉక్తం చ-

అవిశ్వాసం సదా తిష్ఠేత్ సంధినా విగ్రహేణ చ ।
ద్వైధీ-భావం సమాశ్రిత్య పాపే శత్రౌ బలీయసి ॥ 3.61॥

తచ్ఛత్రుం విశ్వాస్యావిశ్వస్తైర్లోభం దర్శయద్భిః సుఖేనోచ్ఛిద్యతే రిపుః । ఉక్తం చ-
ఉచ్ఛేద్యమపి విద్వాంసో వర్ధయంతరిమేకదా ।
గుడేన వర్ధితః శ్లేష్మా యతో నిఃశేషతాం వ్రజేత్ ॥ 3.62॥

తథా చ-
స్త్రీణాం శత్రోః కుమిత్రస్య పణ్య-స్త్రీణాం విశేషతః ।
యో భవేదేక-భావోఽత్ర న స జీవతి మానవః ॥ 3.63॥

కృత్యం దేవ-ద్విజాతీనామాత్మనశ్చ గురోస్తథా ।
ఏక-భావేన కర్తవ్యం శేషం ద్వైధ-సమాశ్రితం ॥ 3.64॥

ఏకో భావః సదా శస్తో యతీనాం భావితాత్మనాం ।
శ్రీ-లుబ్ధానాం న లోకానాం విశేషేణ మహీ-భుజాం ॥ 3.65॥

తద్ద్వైధీభావం సంశ్రితస్య తవ స్వ-స్థానే వాసో భవిష్యతి, లోభాశ్రయాచ్చ శత్రుముచ్చాటయిష్యసి అపరం-యది కించిచ్ఛిద్రం తస్య పశ్యసి, తద్గత్వా వ్యాపాదయిష్యసి ।

మేఘవర్ణ ఆహ-తాత మయా సోఽవిదిత సంశ్రయః । తత్ కథం తస్య ఛిద్రం జ్ఞాస్యామి ?

స్థిరజీవాహ-వత్స ! న కేవలం స్థానం, ఛిద్రాణపి తస్య ప్రకటీకరిష్యామి ప్రణధిభిః । ఉక్తం చ-

గావో గంధేన పశ్యంతి వేదైః పశ్యంతి వై ద్విజాః |
చారైః పశ్యంతి రాజానశ్చక్షుర్భ్యామితరే జనాః || 3.66||

ఉక్తం చాత్ర విషయే-
యస్తీర్థాని నిజే పక్షే పర-పక్షే విశేషతః |
గుప్తైశ్చారైర్నృపో వేత్తి న స దుర్గతిమాప్నుయాత్ || 3.67||

మేఘవర్ణ ఆహ-తాత, కాని తీర్థానుచ్యంతే ? కతి సంఖ్యాని చ ? కీదృశా గుప్తచరాః ? తత్ సర్వం నివేద్యతామితి |

స ఆహ-అత్ర విషయే భగవతా నారదేన యుధిష్ఠిరః ప్రోక్తః | యచ్ఛత్రు-పక్షేఽష్టాదశ-తీర్థాని, స్వ-పక్షే పంచదశ | త్రిభిస్త్రిభిర్గుప్తచరైస్తాని జ్ఞేయాని | తైర్జ్ఞాతైః స్వ-పక్షః పర-పక్షశ్చ వశ్యో భవతి | ఉక్తం చ నారదేన యుధిష్ఠిరం ప్రతి-
కచ్చిదష్టదశానేషు స్వ-పక్షే దశ పంచ చ |
త్రిభిస్త్రిభిరవిజ్ఞాతైర్వేత్సి తీర్థాని చారకైః || 3.68||

తీర్థ-శబ్దేనాయుక్త-కర్మాభిధీయతే | తద్యది తేషాం కుత్సితం భవతి తత్ స్వామినోఽభిఘాతాయ, యది ప్రధానం భవతి తద్వృద్ధయే స్యాదితి | తద్యథా-మంత్రీ, పురోహితః, సేనాపతిః, యువరాజః, దౌవారికః, అంతర్వాసికః, ప్రశాసకః, సమాహర్తృ-సన్నిధాతృ-ప్రదేష్టృ-జ్ఞాపకాః, సాధనాధ్యక్షః, గజాధ్యక్షః, కోశాధ్యక్షః, దుర్గపాల-కరపాల-సీమాపాల-ప్రోత్కట-భృత్యాః | ఏషాం భేదేన ద్రాగ్రిపుః సాధ్యతే | స్వ-పక్షే చ దేవీ, జననీ, కంచుకీ, మాలికః, శయ్యా-పాలకః, స్పశాధ్యక్షః, సాంవత్సరికః, భిషగ్, తాంబూల-వాహకః, ఆచార్యః, అంగ-రక్షకః, స్థాన-చింతకః, ఛత్రధరః, విలాసినీ | ఏషాం వైర-ద్వారేణ స్వ-పక్షే విఘాతః | తథా చ-
వైద్య-సాంవత్సరాచార్యాః స్వ-పక్షేఽధికృతాశ్చరాః |
తథాహి-తుండికోన్మత్తాః సర్వం జానంతి శత్రుషు || 3.69||

తథా చ-
కృత్వా కృత్య-విదస్తీర్థేష్వంతః ప్రణిధయః పదం |
విదాంకుర్వంతు మహతస్తలం విద్విషదంభసః || 3.70||

ఏవం మంత్రి-వాక్యమాకర్ణ్యాత్రాంతరే మేఘవర్ణ ఆహ-తాత ! అథ కిం నిమిత్తమేవంవిధం ప్రాణాంతికం సదైవ వాయసోలూకానాం వైరం ?

స ఆహ-వత్స ! కదాచిద్ధంస-శుక-కోకిల-చాతక-ఉలూక-మయూర-కపోత-పారావత-విష్కిర-ప్రభృతయః సర్వేఽపి పక్షిణః సమేత్య సోద్వేగం మంత్రయితుమారబ్ధాః । అహో అస్మాకం తావద్వైనతేయో రాజా, స చ వాసుదేవ-భక్తో న కామపి చింతామస్మాకం కరోతి । తత్ కిం తేన వృథాస్వామినా ? యో లుబ్ధక-పాశైర్నిత్యం నిబధ్యమానానాం న రక్షాం విధత్తే । ఉక్తం చ-

యో న రక్షతి విత్రస్తాన్ పీడ్యమానాన్ పరైః సదా ।
జంతూన్ పార్థివ-రూపేణ స కృతాంతో న సంశయః ॥ 3.71॥

యది న స్యాన్ నరపతిః సమ్యఙ్ నేతాః తతః ప్రజాః ।
అకర్ణధారా జలధౌ విప్లవేతేహ నౌరివ ॥ 3.72॥

షడ్ ఇమాన్ పురుషో జహ్యాద్భిన్నాం నావమివార్ణవే ।
అప్రవక్తారమాచార్యమనధీయానం ఋత్విజం ॥ 3.73॥

అరక్షితారం రాజానం భార్యాం చాపిర్య-వాదినీం । గ్రామ-కామం చ గోపాలం వన-కామం చ నాపితం ॥ 3.74॥ (యుగ్మం)

తత్, సంచిత్యాన్యః కశ్చిద్రాజా విహంగమానాం క్రియతామితి । అథ తైర్భద్రాకారములూకమవలోక్య సర్వైరభిహితం-యదేష ఉలూకో రాజాస్మాకం భవిష్యతి, తదానీయంతాం నృపాభిషేక-సంబంధినః సంభారాః ఇతి ।

అథ సాధితే వివిధ-తీర్థోదకే, ప్రగుణీకృతేఽష్టోత్తర-శత-మూలికా-సంఘాతే ప్రదత్తే సింహాసనే, వర్తితే సప్తద్వీప-సముద్ర-భూధర-విచిత్రే ధరిత్రీ-మండలే, ప్రస్తారితే వ్యాఘ్ర-చర్మణి ఆపూరితేషు హేమ-కుంభేషు దీపేషు వాద్యేషు చ సజ్జీకృతేషు దర్పణాదిషు మాంగల్య-వస్తుషు, పఠత్సు వంది-ముఖ్యేషు, వేదోచ్చారణ-పరేషు సముదిత-ముఖేషు బ్రాహ్మణేషు, గీత-పరే యువతి-జనే, ఆనీతాయామగ్ర-మహిష్యాం కృకాలికాయాం, ఉలూకోఽభిషేకార్థం యావత్ సింహాసనే ఉపవిశతి తావత్ కుతోఽపి వాయసః సమాయాతః సోఽచింతయత్-అహో ! కిమేష సకల-పక్షి-సమాగమో మహోత్సవశ్చ ? అథ తే పక్షిణస్తం దృష్ట్వా మిథః ప్రోచుః । పక్షిణాం మధ్యే వాయసశ్చతురః శ్రూయతే । ఉక్తం చ-

నరాణాం నాపితో ధూర్తః పక్షిణాం చైవ వాయసః ।
దంష్ట్రిణాం చ శృగాలస్తు శ్వేభిక్షుస్తపస్వినాం ॥ 3.75॥

తదస్యాపి వచనం గ్రాహ్యం । ఉక్తం చ-

బహుధా బహుభిః సార్ధం చింతితాః సునిరూపితాః |
కథంచిన్ న విలీయంతే విద్వద్భిశ్చింతితా నయాః || 3.76||

అథ వాయసః సమేత్య తాన్ ఆహ-అహో ! కిం మహాజన-సమాగమోఽయం పరమ-మహోత్సవశ్చ |

తే ప్రోచుః-భోః ! నాస్తి కశ్చిద్విహంగమానాం రాజా, తదస్యోలూకస్య విహంగ-రాజ్యాభిషేకో నిరూపితస్తిష్ఠతి సమస్త-పక్షిభిః | తత్త్వమపి స్వ-మతం దేహి | ప్రస్తావే సమాగతోఽసి |

అథాసౌ కాకో విహస్యాహ-అహో ! న యుక్తమేతత్ | యన్ మయూర-హంస-కోకిల-చక్రవాక-శుక-కారండవ-హారీత-సారసాదిషు పక్షి-ప్రధానేషు విద్యమానేషు దివాంధస్యాస్య కరాల-వక్త్రస్యాభిషేకః క్రియతే | తత్రైతన్ మమ మతం | యతః-

వక్ర-నాసం సుజిహ్మాక్షం క్రూరమప్రియ-దర్శనం |
అక్రుద్ధస్యేదృశం వక్త్రం భవేత్ క్రుద్ధస్య కీదృశం || 3.77||

స్వభావ-రౌద్రమత్యుగ్రం క్రూరమప్రియ-వాదినం |
ఉలూకం నృపతిం కృత్వా కా నః సిద్ధిర్భవిష్యతి || 3.78||

అపరం వైనతేయే స్వామిని స్థితే కిమేష దివాంధః క్రియతే రాజా ? తద్యద్యపి గుణవాన్ భవతి, తథాపేకస్మిన్ స్వామిని స్థితే నాన్యో భూపః ప్రశస్యతే |

ఏక ఏవ హితార్థాయ తేజస్వీ పార్థివో భువః |
యుగాంత ఇవ భాస్వంతో బహవోఽత్ర విపత్తయే || 3.79||

తత్ తస్య నామ్నాపి యూయం పరేషామగమ్యా భవిష్యథ | ఉక్తం చ-

గురూణాం నామ-మాత్రేఽపి గృహీతే స్వామి-సంభవే |
దుష్టానాం పురతః క్షేమం తత్-క్షణాదేవ జాయతే || 3.80||

తథా చ-
వ్యపదేశేన మహతాం సిద్ధిః సంజాయతే పరా |
శశినో వ్యపదేశేన వసంతి శశకాః సుఖం || 3.81||

పక్షిణ ఊచుః-కథమేతత్ ?

స ఆహ-

కథా 1 చతుర్దంత-నామ-మహా-గజ-కథా

కస్మింశ్చిద్వనే చతుర్దంతో నామ మహా-గజో యూథాధిపః ప్రతివసతి స్మ । తత్ర కదాచిన్ మహతనావృష్టిః సంజాతా ప్రభూత-వర్షాణి యావత్ । తయా తడాగ-హ్రద-పల్వల-సరాంసి శోషముపగతాని । అథ తైః సమస్త-గజైః స గజరాజః ప్రోక్తః-దేవ ! పిపాసాకులా గజ-కలభా మృత-ప్రాయా అపరే మృతాశ్చ । తదన్విష్యతాం కశ్చిజ్ జలాశయో యత్ర జల-పానేన స్వస్థతాం వ్రజంతి ।

తతశ్చిరం ధ్యాత్వా తేనాభిహితమస్తి మహా-హ్రదో వివిక్తే ప్రదేశే స్థల-మధ్య-గతః పాతాల-గంగా-జలేన సదైవ పూర్ణః । తత్ తత్ర గమ్యతాం ఇతి ।

తథానుష్ఠితే పంచరాత్రముపసర్పద్భిః సమాసాదితస్తైః స హ్రదః । తత్ర స్వేచ్ఛయా జలమవగాహ్యాస్తమనవేలాయాం నిష్క్రాంతాః । తస్య చ హ్రదస్య సమంతాచ్ఛశక-బిలాని అసంఖ్యాని సుకోమల-భూమౌ తిష్ఠంతి । తానపి సమస్తైరపి తైర్గజైరితస్తతో భ్రమద్భిః పరిభగ్నాని । బహవః శశకాః భగ్న-పాద-శిరో-గ్రీవా విహితాః । కేచిన్ మృతాః కేచిజ్ జీవ-శేషా జాతాః ।

అథ గతే తస్మిన్ గజ-యూథే శశకాః సోద్వేగా గజపాద-క్షుణ్ణ-సమావాసాః కేచిద్భగ్న-పాదాః । అన్యే జర్జరిత-కలేవరా రుధిర-ప్లుతాః । అన్యే హత-శిశవో బాష్ప-పిహిత-లోచనాః సమేత్య మిథో మంత్రం చక్రుః-అహో వినష్టా వయం । నిత్యమేవైతద్గజ-యూథమాగమిష్యతి యతో నాన్యత్ర జలమస్తి । తత్ సర్వేషాం నాశో భవిష్యతి । ఉక్తం చ-

స్పృశన్నపి గజో హంతి జిఘ్రన్నపి భుజంగమః ।
హసన్నపి నృపో హంతి మానయన్నపి దుర్జనః ॥ 3.82॥

తచ్చింత్యతాం కశ్చిదుపాయః । తత్రైకః ప్రోవాచ-గమ్యతాం దేశ-త్యాగేన । కిమన్యత్ ? ఉక్తం చ మనునా వ్యాసేన చ-

త్యజేదేకం కులస్యార్థే గ్రామస్యార్థే కులం త్యజేత్ ।
గ్రామం జనపదస్యార్థే ఆత్మార్థే పృథివీం త్యజేత్ ॥ 3.83॥

క్షేమ్యాం శస్య-ప్రదాం నిత్యం పశు-వృద్ధి-కరీమపి ।
పరిత్యజేన్ నృపో భూమిమాత్మార్థమవిచారయన్ ॥ 3.84॥

ఆపదర్థే ధనం రక్షేద్దారాన్ రక్షేద్ధనైరపి |
ఆత్మానం సతతం రక్షేద్దారైరపి ధనైరపి || 3.85||

తతశ్చాన్యే ప్రోచుః-భోః ! పితృ-పైతామహం స్థానం న శక్యతే సహసా త్యక్తుం | తత్ క్రియతాం తేషాం కృతే కాచిద్విభీషికా | యత్ కథమపి దైవాన్ న సమాయాంతి | ఉక్తం చ-

నిర్విషేణాపి సర్పేణ కర్తవ్యా మహతీ ఫటా |
విషం భవతు మా వాస్తు ఫటాటోపో భయంకరః || 3.86||

అథాన్యే ప్రోచుః-యదేవం తతస్తేషాం మహద్విభీషికా-స్థానమస్తి యేన నాగమిష్యంతి | సా చ చతుర-దూతాయత్తా విభీషికా | యతో విజయదత్తో నామాస్మత్-స్వామీ శశకశ్చంద్ర-మండలే నివసతి | తత్ ప్రేష్యతాం కశ్చిన్ మిథ్యా-దూతో యూథాధిప-సకాశం యచ్చంద్రస్త్వామత్ర హ్రద ఆగచ్ఛంతం నిషేధయతి, యతోఽస్మత్-పరిగ్రహోఽస్య సమంతాద్వసతి | ఏవమభిహితే శ్రద్ధేయ-వచనాత్ కదాపి నివర్తతే | అథాన్యే ప్రోచుః-యదేవం తదస్తి లంబకర్ణో నామ శశకః | స చ వచన-రచనా-చతురో దూత-కర్మజ్ఞః | స తత్ర ప్రేష్యతామితి | ఉక్తం చ-

సాకారో నిఃస్పృహో వాగ్మీ నానా-శాస్త్ర-విచక్షణః |
పర-చిత్తావగంతా చ రాజ్ఞో దూతః స ఇష్యతే || 3.87||

అన్యచ్చ-
యో మూర్ఖం లౌల్య-సంపన్నం రాజ-ద్వారికమాచరేత్ |
మిథ్యా-వాదం విశేషేణ తస్య కార్యం న సిధ్యతి || 3.88||

తదన్విష్యతాం యదస్మాద్వ్యసనాదాత్మనాం సునిర్ముక్తిః |

అథాన్యే ప్రోచుః-అహో యుక్తమేతత్ | నాన్యః కశ్చిదుపాయోఽస్మాకం జీవితస్య | తథైవ క్రియతాం |

అథ లంబకర్ణో గజ-యూథాధిప-సమీపే నిరూపితో గతశ్చ | తథానుష్ఠితే లంబకర్ణోఽపి గజ-మార్గమాసాద్యాగమ్యం స్థలమారుహ్య తం గజమువాచ-భోః భోః దుష్ట-గజ ! కిమేవం లీలయా నిఃశంకయాత్ర చంద్ర-హ్రద ఆగచ్ఛసి ? తన్ నాగంతవ్యం నివర్త్యతామితి |

తదాకర్ణ్య విస్మిత-మనా గజ ఆహ-భోః ! కస్త్వం ?

స ఆహ-అహం లంబకర్ణో నామ శశకశ్చంద్ర-మండలే వసామి | సాంప్రతం భగవతా చంద్రమసా తవ పార్శ్వే ప్రహితో దూతః | జానాతేవ భవాన్ | యథార్థ-వాదినో దూతస్య న దోషః కరణీయః | దూత-ముఖా హి రాజానః సర్వ ఏవ | ఉక్తం చ-

ఉద్యతేష్వపి శస్త్రేషు బంధు-వర్గ-వధేష్వపి |
పురుషాణపి జల్పంతో వధ్యా దూతా న భూభుజా || 3.89||

తచ్ఛ్రుత్వా స ఆహ-భోః శశక ! తత్ కథయ భగవతశ్చంద్రమసః సందేశం | యేన సత్వరం క్రియతే |

స ఆహ-భవతాతీత-దివసే యూథేన సహాగచ్ఛతా ప్రభూతాః శశకా నిపాతితాః | తత్ కిం న వేత్తి భవాన్ | యన్ మమ పరిగ్రహోఽయం | తద్యది జీవితేన తే ప్రయోజనం తదా కేనాపి ప్రయోజనేనాపత్ర హ్రదే నాగంతవ్యమితి సందేశః |

గజ ఆహ-అథ క్వ వర్తతే భగవాన్ స్వామీ చంద్రః |

స ఆహ-అత్ర హ్రదే సాంప్రతం శశకానాం భవద్యూథ-మథితానాం హత-శేషాణాం సమాశ్వాసనాయ సమాయాతస్తిష్ఠతి | అహం పునస్త్వాంతికం ప్రేషితః |

గజ ఆహ-యదేవం తద్దర్శయ మే తం స్వామినం యేన ప్రణమ్యాన్యత్ర గచ్ఛామి |

శశక ఆహ-ఆగచ్ఛ మయా సహైకకీ యేన దర్శయామి |

తథానుష్ఠితే శశకో నిశా-సమయే తం హ్రద-తీరే నీత్వా జల-మధ్యే స్థితం చంద్ర-బింబమదర్శయత్ | ఆహ చ-భోః ఏష నః స్వామీ జల-మధ్యే సమాధిస్థస్తిష్ఠతి తన్-నిభృతం ప్రణమ్య వ్రజేతి | నో చేత్, సమాధి-భంగ-భయాద్భూయోఽపి ప్రభూతం కోపం కరిష్యతి |

అథ గజోఽపి త్రస్త-మనాస్తం ప్రణమ్య పునర్గమనాయ ప్రస్థితః | శశకశ్చ తద్దినాదారభ్య సపరివారాః సుఖేన స్వేషు స్థానేషు తిష్ఠంతి స్మ |

అతోఽహం బ్రవీమి వ్యపదేశేన మహతామితి | అపి చ-

క్షుద్రమలసం కాపురుషం వ్యసనినమకృతజ్ఞం జీవిత-కామః |
పృష్ఠ-ప్రలపన-శీలం స్వామిత్వే నాభియోజయేత్ || 3.90||

తథా చ-
క్షుద్రమర్థపతిం ప్రాప్య న్యాయాన్వేషణ-తత్-పరౌ |
ఉభావపి క్షయం ప్రాప్తౌ పురా శశక-పింజలౌ || 3.91||

తే ప్రోచుః-కథమేతత్ ?

స ఆహ-

కథా 2 శశ-కపింజల-కథా

కస్మింశ్చిద్వృక్షే పురాహమవసం | తత్రాధస్తాత్ కోటరే కపింజలో నామ చటకః ప్రతివసతి స్మ | అథ సదైవాస్తమనవేలాయామాగతయోర్ద్వయోరనేక-సుభాషిత-గోష్ఠ్యా దేవర్షి-బ్రహ్మర్షి-రాజర్షి-పురాణ-చరిత-కీర్తనేన చ పర్యటన-దృష్టానేక-కౌతూహల-ప్రకథనేన చ పరమ-సుఖమనుభవతోః కాలో వ్రజతి | అథ కదాచిత్ కపింజలః ప్రాణ-యాత్రార్థమన్యైశ్చటకైః సహాన్యం పక్వ-శాలి-ప్రాఙ్యం దేశం గతః | తతో యావన్ నిశా-సమయేఽపి నాయాతస్తావదహం సోద్వేగ-మనాస్తద్విప్రయోగ-దుఃఖితశ్చింతితవాన్-అహో కిమద్య కపింజలో నాయాతః | కిం కేనాపి పాశేన బద్ధః ? ఆహో స్విత్ కేనాపి వ్యాపాదితః ? సర్వథా యది కుశలో భవతి, యన్ మాం వినా న తిష్ఠతి |

ఏవం మే చింతయతో బహూనన్యాని వ్యతిక్రాంతాని | తతశ్చ తత్ర కోటరే కదాచిచ్ఛీఘ్రగో నామ శశకోఽస్తమనవేలాయామాగత్య ప్రవిష్టః | మయాపి కపింజల-నిరాశత్వేన న నివారితః | అథాన్యస్మిన్నహని కపింజలః శాలి-భక్షణాదతీవ పీవర-తనుః స్వాశ్రయం స్మృత్వా భూయోఽపత్రైవ సమాయాతః | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

న తాదృగ్జాయతే సౌఖ్యమపి స్వర్గే శరీరిణాం |
దారిద్ర్యేఽపి హి యాదృక్ స్యాత్ స్వ-దేశే స్వ-పురే గృహే || 3.92||

అథాసౌ కోటరాంతర్గతం శశకం దృష్ట్వా సాక్షేపమాహ-భోః శశక ! న త్వయా సుందరం కృతం, యన్ మమావసథ-స్థానే ప్రవిష్టోఽసి | తచ్ఛీఘ్రం నిష్క్రమ్యతాం |

శశక ఆహ-న తవేదం గృహం, కింతు మమైవ | తత్ కిం మిథ్యా పరుషాణి జల్పసి ?
ఉక్తం చ-

వాపీ-కూప-తడాగానాం దేవాలయ-కుజన్మనాం |
ఉత్సర్గాత్ పరతః స్వామ్యమపి కర్తుం న శక్యతే || 3.93||

తథా చ-
ప్రత్యక్షం యస్య యద్భుక్తం క్షేత్రాద్యం దశ వత్సరాన్ |
తత్ర భుక్తిః ప్రమాణం స్యాద్న సాక్షీ నాక్షరాణి వా || 3.94||

మానుషాణామయం న్యాయో మునిభిః పరికీర్తితః |
తిరశ్చాం చ విహంగానాం యావదేవ సమాశ్రయః || 3.95||

తన్ మమైతద్గృహం, న తవేతి |

కపింజల ఆహ-భోః ! యది స్మృతిం ప్రమాణీకరోషి, తదాగచ్ఛ మయా సహ యేన స్మృతి-పాఠకం పృష్ట్వా స యస్య దదాతి స గృహ్ణాతు |

తథానుష్ఠితే మయాపి చింతితం-కిమత్ర భవిష్యతి ? మయా ద్రష్టవ్యోఽయం న్యాయః | తతః కౌతుకాదహమపి తావనుప్రస్థితః | అత్రాంతరే తీక్ష్ణదంష్ట్రో నామారణ్య-మార్జారస్తయోర్వివాదం శ్రుత్వా మార్గాసన్నం నదీ-తటమాసాద్య కృత-కుశోపగ్రహో నిమీలిత-నయన ఊర్ధ్వ-బాహురర్ధ-పాద-స్పృష్ట-భూమిః శ్రీ-సూర్యాభిముఖ ఇమాం ధర్మోపదేశనామకరోత్-అహో ! అసారోఽయం సంసారః | క్షణ-భంగురాః ప్రాణాః | స్వప్న-సదృశః ప్రియ-సమాగమః | ఇంద్ర-జాలవత్ కుటుంబ-పరిగ్రహోఽయం | తద్ధర్మం ముక్త్వా నాన్యా గతిరస్తి | ఉక్తం చ-

అనిత్యాని శరీరాణి విభవో నైవ శాశ్వతః |
నిత్యం సన్నిహితో మృత్యుః కర్తవ్యో ధర్మ-సంగ్రహః || 3.96||

యస్య ధర్మ-విహీనాని దినానాయాంతి యాంతి చ |
స లోహకార-భస్త్రేవ శ్వసన్నపి న జీవతి || 3.97||

నాచ్ఛాదయతి కౌపీనం న దంశ-మశకాపహం |
శునః-పుచ్ఛమివ వ్యర్థం పాండిత్యం ధర్మ-వర్జితం || 3.98||

అన్యచ్చ-
పులాకా ఇవ ధాన్యేషు పూతికా ఇవ్పక్షిషు |
మశకా ఇవ మర్త్యేషు యేషాం ధర్మో న కారణం || 3.99||

శ్రేయః పుష్ప-ఫలం వృక్షాద్దధ్నః శ్రేయో ఘృతం స్మృతం |
శ్రేయస్తైలం చ పుణ్యాకాచ్ఛ్రేయాన్ ధర్మస్తు మానుషాత్ || 3.100||

సృష్టా మూత్ర-పురీషార్థమాహారాయ చ కేవలం |
ధర్మ-హీనాః పరార్థాయ పురుషాః పశవో యథా || 3.101||

స్థైర్యం సర్వేషు కృత్యేషు శంసంతి నయ-పండితాః |
బహ్వంతరాయ-యుక్తస్య ధర్మస్య త్వరితా గతిః || 3.102||

సంక్షేపాత్ కథ్యతే ధర్మో జనాః కిం విస్తరేణ వః |
పరోపకారః పుణ్యాయ పాపాయ పర-పీడనం || 3.103||

శ్రూయతాం ధర్మ-సర్వస్వం శ్రుత్వా చైవావధార్యతాం |
ఆత్మనః ప్రతికూలాని పరేషాం న సమాచరేత్ || 3.104||

అథ తస్య తాం ధర్మోపదేశనాం శ్రుత్వా శశక ఆహ-భోః భోః కపింజల ! ఏష నదీ-తీరే తపస్వీ ధర్మ-వాదీ తిష్ఠతి | తదేనం పృచ్ఛావః |

కపింజల ఆహ-నను స్వభావతోఽయమస్మాకం శత్రు-భూతః | తద్దూరే స్థిత్వా పృచ్ఛావః | కదాచిదస్య వ్రత-వైకల్యం సంపద్యేత | తతో దూరస్థో తావూచతుః-భోస్తపస్విన్ ! ధర్మోపదేశక ! ఆవయోర్వివాదో వర్తతే | తద్ధర్మ-శాస్త్ర-ద్వారేణాస్మాకం నిర్ణయం కురు | యో హీనవాదీ స తే భక్ష్య ఇతి |

స ఆహ-భద్రౌ ! మా మైవం వదతం | నివృత్తోఽహం నరక-మార్గాద్ధింసా-కర్మణః | అహింసైవ ధర్మ-మార్గః | ఉక్తం చ-

అహింసా-పూర్వకో ధర్మో యస్మాత్ సర్వ-హితే రతః |
యూకా-మత్-కుణ-దంశాదీంస్తస్మాత్ తానపి రక్షయేత్ || 3.105||

హింసకానపి భూతాని యో హింసతి స నిర్ఘృణః |
స యాతి నరకం ఘోరం కిం పునర్యః శుభాని చ || 3.106||

ఏతేఽపి యే యాజ్ఞికా యజ్ఞ-కర్మణి పశూన్ వ్యాపాదయంతి, తే మూర్ఖాః | పరమార్థం శ్రుతేర్న జానంతి | తత్ర కిలైతదుక్తమజయైష్టవ్యం | అజా వ్రీహయస్తావత్ సప్త-వార్షికాః కథ్యంతే న పునః పశు-విశేషః | ఉక్తం చ-

వృక్షాంశ్ఛిత్త్వా పశూన్ హత్వా కృత్వా రుధిర-కర్దమం |
యదేవం గమ్యతే స్వర్గం నరకం కేన గమ్యతే || 3.107||

తన్ నాహం భక్షయామి | పరం జయ-పరాజయ-నిర్ణయం కరిష్యామి | కింత్వహం వృద్ధో దూరాన్ న యథావచ్ఛృణోమి | ఏవం జ్ఞాత్వా మమ సమీప-వర్తినో భూత్వా మమాగ్రే న్యాయం వదతం, యేన విజ్ఞాయ, వివాద-పరమార్థం వచో వదతో మే పర-లోక-బాధా న భవతి | ఉక్తం చ-

మానాద్వా యది వా లోభాత్ క్రోధాద్వా యది వా భయాత్ |
యో న్యాయమన్యథా బ్రూతే స యాతి నరకం నరః || 3.108||

పంచ పశ్వనృతే హంతి దశ హంతి గవానృతే |
శతం కన్యానృతే హంతి సహస్రం పురుషానృతే || 3.109||

ఉపవిష్టః సభా-మధ్యే యో న వక్తి స్ఫుటం వచః |
తస్మాద్దూరేణ స త్యాజ్యో న యో వా కీర్తయేదృతం || 3.110||

తస్మాద్విశ్రబ్ధౌ మమ కర్ణోపాంతికే స్ఫుటం నివేదయతం | కిం బహునా, తేన క్షుద్రేణ తథా తౌ పూర్ణం విశ్వాసితౌ యథా తస్యోత్సంగ-వర్తినౌ జాతౌ | తతశ్చ తేనాపి సమ-కాలమేవైకః పాదాంతేనాక్రాంతోఽన్యో దంష్ట్రాక్రకచేన చ తతో గత-ప్రాణౌ భక్షితావితి | అతోఽహం బ్రవీమి-క్షుద్రమర్థ-పతిం ప్రాప్య (91) ఇతి |

భవంతోఽపేనం దివాంధం క్షుద్రమర్థ-పతిమాసాద్య రాత్ర్యంధాః సంతః శశక-పింజల-మార్గేణ యాస్యంతి | ఏవం జ్ఞాత్వా యదుచితం తద్విధేయం | అథ తస్య తద్వచనమాకర్ణ్య సాధ్వనేనాభిహితమితుక్తా, భూయోఽపి పార్థివార్థం సమేత్య మంత్రయిష్యామహే ఇతి బ్రువాణాః సర్వే పక్షిణో యథాభిమతం జగ్ముః | కేవలమవశిష్టో భద్రాసనోపవిష్టోఽభిషేకాభిముఖో దివాంధః కృకాలికయా సహాస్తే | ఆహ చ-కః కోఽత్ర భోః ! కిమద్యాపి న క్రియతే మమాభిషేకః ?

ఇతి శ్రుత్వా కృకాలికయాభిహితం-భద్ర ! కుతోఽయం విఘ్నస్తే కాకేన ? గతాశ్చ సర్వేఽపి విహగా యథేప్సితాసు దిక్షు కేవలమేకోఽయం వాయసోఽవశిష్టస్తిష్ఠతి కేనాపి కారణేన | తత్ త్వరితముత్తిష్ఠ, యేన త్వాం స్వాశ్రయం ప్రాపయామి |

తచ్ఛ్రుత్వా సవిషాదములూకో వాయసమాహ-భో భో దుష్టాత్మన్ ! కిం మయా తేఽపకృతం యద్రాజ్యాభిషేకో మే విఘ్నితః ? తదద్య-ప్రభృతి సాన్వయమావయోర్వైరం సంజాతం | ఉక్తం చ-

రోహతే సాయకైర్విద్ధం ఛిన్నం రోహతి చాసినా |
వచో దురుక్తం బీభత్సం న ప్రరోహతి వాక్-క్షతం || 3.111||

ఇతేవమభిధాయ కృకాలికయా సహ స్వాశ్రమం గతః | అథ భయ-వ్యాకులో వాయసో వ్యచింతయత్-అహో ! అకారణం వైరమాసాదితం మయా | కిమిదం వ్యాహృతం ? ఉక్తం చ-
అదేశ-కాలజ్ఞమనాయతి-క్షమం
యదప్రియం లాఘవ-కారి చాత్మనః |
యోఽత్రాబ్రవీత్ కారణ-వర్జితం వచో
న తద్వచః స్యాద్విషమేవ తద్భవేత్ || 3.112||

బలోపపన్నోఽపి హి బుద్ధిమాన్ నరః
పరే నయేన్ న స్వయమేవ వైరితాం |
భిషఙ్మమాస్తీతి విచింత్య భక్షయేద్
అకారణాత్ కో హి విచక్షణో విషం || 3.113||

పరివాదః పరిషది న కథంచిత్ పండితేన వక్తవ్యః |
సత్యమపి తన్ న వాచ్యం యదుక్తమసుఖావహం భవతి || 3.114||

సుహృద్భిరాప్తైరసకృద్విచారితం
స్వయం హి బుద్ధ్వా ప్రవిచారితాశ్రయం |
కరోతి కార్యం ఖలు యః స బుద్ధిమాన్
స ఏవ లక్ష్మ్యా యశసాం చ భాజనం || 3.115||

ఏవం విచింత్య కాకోఽపి ప్రయాతః | తదా-ప్రభృతస్మాభిః సహ కౌశికానామన్వయా-గతం వైరమస్తి |

మేఘవర్ణ ఆహ-తాత ! ఏవం గతేఽస్మాభిః కిం క్రియతే ?

స ఆహ-వత్స ! ఏవం గతేఽపి షాడ్గుణ్యాదపరః స్థూలోఽభిప్రాయోఽస్తి | తమంగీకృత్య స్వయమేవాహం తద్విజయాయ యాస్యామి | రిపూన్ వంచయిత్వా వధిష్యామి | ఉక్తం చ-

బహు-బుద్ధి-సమాయుక్తాః సువిజ్ఞానా బలోత్కటాన్ |
శక్తా వంచయితుం ధూర్తా బ్రాహ్మణం ఛాగలదివ || 3.116||

మేఘవర్ణ ఆహ-కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా 3 మిత్ర-శర్మ-బ్రాహ్మణ-కథా

కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే మిత్రశర్మా నామ బ్రాహ్మణః కృతాగ్నిహోత్ర-పరిగ్రహః ప్రతివసతి స్మ | తేన కదాచిన్ మాఘ-మాసే సౌమ్యానిలే ప్రవాతి, మేఘాచ్ఛాదితే గగనే మందం మందం ప్రవర్షతి పర్జన్యే, పశు-ప్రార్థనార్థం కించిద్గ్రామాంతరం గత్వా, కశ్చిద్యజమానో యాచితః-భో యజమాన ! ఆగామిన్యామమావాస్యాయామహం యక్ష్యామి యజ్ఞం | తద్దేహి మే పశుమేకం |

అథ తేన యస్య శాస్త్రోక్తః పీవర-తనుః పశుః ప్రదత్తః | సోఽపి తం సమర్థమితశ్చేతశ్చ గచ్ఛంతం విజ్ఞాయ స్కంధే కృత్వా సత్వరం స్వ-పురాభిముఖః ప్రతస్థే |

అథ తస్య గచ్ఛతో మార్గే త్రయో ధూర్తాః క్షుత్-క్షామ-కంఠాః సమ్ముఖా బభూవుః | తైశ్చ తాదృశం పీవర-తనుం స్కంధ ఆరూఢమాలోక్య, మిథోఽభిహితం-అహో ! అస్య పశోర్భక్షణాదద్యతనీయో హిమ-పాతో వ్యర్థతాం నీయతే | తదేనం వంచయిత్వా పశుమాదాయ శీత-త్రాణం కుర్మః |

అథ తేషామేకతమో వేశ-పరివర్తనం విధాయ సమ్ముఖో భూత్వాపమార్గేణ తమాహితాగ్నిమూచే-భో భోః ! బాలాగ్నిహోత్రిన్ ! కిమేవం జన-విరుద్ధం హాస్య-కార్యమనుష్ఠీయతే ? యదేష సారమేయోఽపవిత్రః స్కంధాధిరూఢో నీయతే | ఉక్తం చ యతః |

శ్వాన-కుక్కుట-చాండాలాః సమ-స్పర్శాః ప్రకీర్తితాః |
రాసభోష్ట్రౌ విశేషేణ తస్మాత్ తాన్ నైవ సంస్పృశేత్ || 3.117||

తతశ్చ తేన కోపాభిభూతేనాభిహితమహో ! కిమంధో భవాన్ ? యత్ పశుం సారమేయత్వేన ప్రతిపాదయసి ?

సోఽబ్రవీత్-బ్రహ్మన్ ! కోపస్త్వయా న కార్యః | యథేచ్ఛం గమ్యతాం |

అథ యావత్ కించిదధ్వనోఽన్తరం గచ్ఛతి, తావద్ద్వితీయో ధూర్తః సమ్ముఖమభ్యుపేత్య తమువాచ-భోః బ్రహ్మన్ ! కష్టం కష్టం ! యద్యపి వల్లభోఽయం

తే మృత-వత్సస్తథాపి స్కంధమారోపయితుమయుక్తం | ఉక్తం చ యతః-

తిర్యంచం మానుషం వాపి యో మృతం సంస్పృశేత్ కుధీః |
పంచ-గవ్యేన శుద్ధిః స్యాత్ తస్య చాంద్రాయణేన వా || 3.118||

అథాసౌ సకోపమిదమాహ-భోః ! కిమంధో భవాన్ ? యత్ పశుం మృత-వత్సం వదతి |

సోఽబ్రవీత్-భగవన్ ! మా కోపం కురు | అజ్ఞానాన్ మయాభిహితం | తత్ త్వమాత్మ-రుచిం సమాచర ఇతి |

అథ యావత్ స్తోకం వనాంతరం గచ్ఛతి తావత్ తృతీయోఽన్య-వేశ-ధారీ ధూర్తః సమ్ముఖః సముపేత్య తమువాచ-భోః ! అయుక్తమేతత్, యద్రాసభం స్కంధాధిరూఢం నయసి | తత్ త్యజ్యతామేషః | ఉక్తం చ-

యః స్పృశేద్రాసభం మర్త్యో జ్ఞానాదజ్ఞానతోఽపి వా |
స-చైలం స్నానముద్దిష్టం తస్య పాప-ప్రశాంతయే || 3.119||

తత్ త్యజైనం యావదన్యః కశ్చిన్ న పశ్యతి |

అథాసౌ తం పశుం రాసభం మన్యమానో భయాద్భూమౌ ప్రక్షిప్య స్వ-గృహముద్దిశ్య పలాయితుం ప్రారబ్ధః | తతస్తేఽపి త్రయో మిలిత్వా పశుమాదాయ యథేచ్ఛం భక్షితుమారబ్ధాః |

అతోఽహం బ్రవీమి-బహు-బుద్ధి-సమాయుక్తాః (116) ఇతి | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

అభినవ-సేవక-వినయైః ప్రాఘుణకోక్తైర్విలాసినీరుదితైః |
ధూర్త-జన-వచన-నికరైరిహ కశ్చిదవంచితో నాస్తి || 3.120||

కిం చ-దుర్బలైరపి బహుభిః సహ విరోధో న యుక్తః | ఉక్తం చ-

బహవో న విరోద్ధవ్యా దుర్జయా హి మహాజనాః |
స్ఫురంతమపి నాగేంద్రం భక్షయంతి పిపీలికాః || 3.121||

మేఘవర్ణ ఆహ-కథమేతత్ ?

స్థిరజీవీ కథయతి-

కథా 4 అతిదర్ప-నామ-సర్ప-కథా

(పిపీలికాభుజంగమకథా)

అస్తి కస్మింశ్చిద్వల్మీకే మహా-కాయః కృష్ణ-సర్పోఽతిదర్పో నామ । స కదాచిద్విలానుసారి-మార్గముత్సృజ్యాన్యేన లఘు-ద్వారేణ నిష్క్రమితుమారబ్ధః । నిష్క్రామతశ్చ తస్య మహా-కాయత్వాద్దైవ-వశతయా లఘు-వివరత్వాచ్చ శరీరే వ్రణః సముత్పన్నః । అథ వ్రణ-శోణిత-గంధానుసారిణీభిః పిపీలికాభిః సర్వతో వ్యాప్తో వ్యాకులీకృతశ్చ । కతి వ్యాపాదయతి కతి వా తాడయతి ? అథ ప్రభూతత్వాద్విస్తారిత-బహు-వ్రణః క్షత-సర్వాంగోఽతిదర్పః పంచత్వముపాగతః ।

అతోఽహం బ్రవీమి-బహవో న విరోద్ధవ్యా (121) ఇతి । తదత్రాస్తి మే కించిద్వక్తవ్యమేవ । తదవధార్య యథోక్తమనుష్ఠీయతాం ।

మేఘవర్ణ ఆహ-తత్ సమాదేశయ । తవాదేశో నాన్యథా కర్తవ్యః ।

స్థిరజీవీ ప్రాహ-వత్స ! సమాకర్ణయ తర్హి । సామాదీనతిక్రమ్య యో మయా పంచమ ఉపాయో నిరూపితః । తన్ మాం విపక్ష-భూతం కృత్వాని నిష్ఠుర-వచనైర్నిర్భర్త్స్య । యథా విపక్ష-ప్రణిధీనాం ప్రత్యయో భవతి, తథా సమాహృత-రుధిరైరాలిప్యాస్యైవ న్యగ్రోధస్యాధస్తాత్ ప్రక్షిప్య మాం గమ్యతాం పర్వతం ఋష్యమూకం ప్రతి । తత్ర సపరివారస్తిష్ఠ, యావదహం సమస్తాన్ సపత్నాన్ సుప్రణీతేన విధినా విశ్వాస్యాభిముఖాన్ కృత్వా కృతార్థో జ్ఞాత-దుర్గ-మధ్యో దివసే తానంధతాం ప్రాప్తాంస్త్వాం నీత్వా వ్యాపాదయామి । జ్ఞాతం మయా సమ్యక్ నాన్యథాస్మాకం సిద్ధిరస్తి । యతో దుర్గమేతదపసార-రహితం కేవలం వధాయ భవిష్యతి । ఉక్తం చ-

అపసార-సమాయుక్తం న యజ్జ్ఞైర్దుర్గముచ్యతే ।
అపసార-పరిత్యక్తం దుర్గ-వ్యాజేన బంధనం ॥ 3.122॥

న చ త్వయా మదర్థం కృపా కార్యా । ఉక్తం చ-

అపి ప్రాణ-సమాన్ ఇష్టాన్ పాలితాన్ లాలితానపి ।
భృత్యాన్ యుద్ధే సముత్పన్నే పశ్యేచ్ఛుష్కమివేంధనం ॥ 3.123॥

తథా చ-
ప్రాణవద్రక్షయేద్భృత్యాన్ స్వకాయమివ పోషయేత్ |
సదైక-దివసస్యార్థే యత్ర స్యాద్రిపు-సంగమః || 3.124||

తత్ త్వయాహం నాత్ర విషయే ప్రతిషేధనీయః | ఇతుక్త్వా తేన సహ శుష్క-కలహం కర్తుమారబ్ధః | అథాన్యే తస్య భృత్యాః స్థిరజీవినముచ్ఛృంఖల-వచనైర్జల్పంతమవలోక్య తస్య వధాయోద్యతా మేఘవర్ణేనాభిహితాః-అహో ! నివర్తధ్వం యూయం | అహమేవాస్య శత్రు-పక్షపాతినో దురాత్మనః స్వయం నిగ్రహం కరిష్యాంఇ | ఇతభిధాయ తస్యోపరి సమారుహ్యా, లఘుభిశ్చంచు-ప్రహారైస్తం నిహత్యాహృత-రుధిరేణ ప్లావయిత్వా తదుపదిష్టం ఋష్యమూక-పర్వతం సపరివారో గతః |

ఏతస్మిన్నంతరే కృకాలికయా ద్విషత్-ప్రణిధీ-భూతయా తత్ సర్వం తదమాత్య-వ్యసనం క్వచిత్ ప్రచలితః సపరివార ఇతి |

అథోలూకాధిపస్తదాకర్ణ్యాస్తమనవేలాయాం సామాత్యః సపరిజనో వాయస-వధార్థం ప్రచలితః | ప్రాహ చ-త్వర్యతాం త్వర్యతాం భీతః శత్రుః పలాయన-పరః పుణ్యైర్లభ్యతే | ఉక్తం చ-

శత్రోః ప్రచలనే ఛిద్రమేకమన్యం చ సంశ్రయం |
కుర్వాణో జాయతే వశ్యో వ్యగ్రత్వే రాజ-సేవినాం || 3.125||

ఏవం బ్రువాణః సమంతాన్ న్యగ్రోధ-పాదపమధః పరివేష్ట్య వ్యవస్థితః | యావన్ న కశ్చిద్వాయసో దృశ్యతే, తావచ్ఛాఖాగ్రమధిరూఢో హృష్ట-మనా వందిభిరభిష్టూయమానోఽరిమర్దనస్తాన్ పరిజనాన్ ప్రోవాచ-అహో ! జ్ఞాయతాం తేషాం మార్గః | కతమేన మార్గేణ ప్రనష్టాః కాకాః ? తద్యావన్ న దుర్గం సమాశ్రయంతి, తావదేవ పృష్ఠతో గత్వా వ్యాపాద్యా భవంతి | ఉక్తం చ-

వృత్తిమపాశ్రితః శత్రురవధ్యః స్యాజ్ జిగీషుణా |
కిం పునః సంశ్రితో దుర్గం సామగ్ర్యా పరయా యుతం || 3.126||

అథైతస్మిన్ ప్రస్తావే స్థిరజీవీ చింతయామాస-యదేతేఽస్మచ్ఛత్రవోఽనులబ్ధాస్మద్వృత్తాంతా యథాగతమేవ యాంతి తతో మయా న కించిత్ కృతం భవతి | ఉక్తం చ-

అనారంభో హి కార్యాణాం ప్రథమం బుద్ధి-లక్షణం |
ఆరబ్ధస్యాంత-గమనం ద్వితీయం బుద్ధి-లక్షణం || 3.127||

తద్వరమనారంభో న చారంభ-విఘాతః | తదహమేతాన్ శబ్దం సంశ్రావ్య ఆత్మానం దర్శయామి ఇతి విచార్య మందం మందం శబ్దమకరోత్ | తచ్ఛ్రుత్వా తే సకలా అపులూకాస్తద్వధాయ ప్రజగ్ముః | అథ తేనోక్తం-అహో ! అహం స్థిరజీవీ నామ మేఘవర్ణస్య మంత్రీ | మేఘవర్ణేనైవేదృశీమవస్థాం నీతః | తన్ నివేదయతాత్మ-స్వామినే | తేన సహ బహు వక్తవ్యమస్తి |

అథ తైర్నివేదితః స ఉలూక-రాజో విస్మయావిష్టస్తత్-క్షణాత్ తస్య సకాశం గత్వా ప్రోవాచ-భోః భోః ! కిమేతాం దశాం గతస్త్వం, తత్ కథ్యతాం |

స్థిరజీవీ ప్రాహ-దేవ ! శ్రూయతాం తదవస్థా-కారణం | అతీత-దినే స దురాత్మా మేఘవర్ణో యుష్మద్వ్యాపాదిత-ప్రభూత-వాయసానాం పీడయా యుష్మాకముపరి కోప-శోక-గ్రస్తో యుద్ధార్థం ప్రచలిత ఆసీత్ | తతో మయాభిహితం-స్వామిన్ ! న యుక్తం భవతస్తదుపరి గంతుం | బలవంత ఏతే, బల-హీనాశ్చ వయం | ఉక్తం చ-

బలీయసా హీన-బలో విరోధం
న భూతి-కామో మనసాపి వాంఛేత్ |
న వధ్యతే వేతస-వృత్తిరత్ర
వ్యక్తం ప్రణాశోఽస్తి పతంగ-వృత్తేః || 3.128||

తత్ తస్యోఆయన-ప్రదానేన సంధిరేవ యుక్తః | ఉక్తం చ-

బలవంతం రిపుం దృష్ట్వా సర్వస్వమపి బుద్ధిమాన్ |
దత్త్వా హి రక్షయేత్ ప్రాణాన్ రక్షితైస్తైర్ధనం పునః || 3.129||

తచ్ఛ్రుత్వా దుర్జన-కోపితేన త్వత్-పక్ష-పాతినం మామాశంకమానేనేమాం దశాం నీతః | తత్ తవ పాదౌ సాంప్రతం మే శరణం | కిం బహునా విజ్ఞప్తేన ? యావదహం ప్రచలితుం శక్నోమి తావత్ త్వాం తస్యావాసం నీత్వా సర్వ-వాయస-క్షయం విధాస్యామి ఇతి |

అథారిమర్దనస్తదాకర్ణ్య పితృ-పితామహ-క్రమాగత-మంత్రిభిః సార్ధం మంత్రయాంచక్రే | తస్య చ పంచ మంత్రిణః | తద్యథా-రక్తాక్షః, క్రూరాక్షః, దీప్తాక్షః, వక్రనాసః, ప్రాకారకర్ణశ్చేతి | తత్రాదౌ రక్తాక్షమపృచ్ఛత్-భద్ర ! ఏష తావత్ తస్య రిపోర్మంత్రీ మమ హస్త-గతః | తత్ కిం క్రియతాం ? ఇతి |

రక్తాక్ష ఆహ-దేవ ! కిమత్ర చింత్యతే ? అవిచారితమయం హంతవ్యః, యతః-

హీనః శత్రుర్నిహంతవ్యో యావన్ న బలవాన్ భవేత్ |
ప్రాప్త-స్వ-పౌరుష-బలః పశ్చాద్భవతి దుర్జయః || 3.130||

కిం చ స్వయముపాగతా శ్రీస్త్యజ్యమానా శపతీతి లోకే ప్రవాదః | ఉక్తం చ-

కాలో హి సకృదభ్యేతి యన్ నరం కాల-కాంక్షిణం |
దుర్లభః స పునస్తేన కాల-కర్మాచికీర్షతా || 3.131||

శ్రూయతే చ యథా-

కశ్చిత్ క్షుద్ర-సమాచారః ప్రాణినాం కాల-సన్నిభః |
విచచార మహారణ్యే ఘోరః శుని-లుబ్ధకః || 3.132||

అరిమర్దనః ప్రాహ-కథమేతత్ ?

రక్తాక్షః కథయతి-

కథా 5 బ్రాహ్మణ-సర్ప-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే హరిదత్తో నామ బ్రాహ్మణః | తస్య చ కృషిం కుర్వతః సదైవ నిష్ఫలః కాలోఽతివర్తతే | అథైకస్మిన్ దివసే స బ్రాహ్మణ ఉష్ణ-కాలావసానే ఘర్మార్తః స్వ-క్షేత్ర-మధ్యే వృక్ష-చ్ఛాయాయాం ప్రసుప్తోఽనతిదూరే వల్మీకోపరి ప్రసారితం బృహత్-ఫటా-యుక్తం భీషణం భుజంగం దృష్ట్వా చింతయామాస-నూనమేషా క్షేత్ర-దేవతా మయా కదాచిదపి న పూజితా | తేనేదం మే కృషి-కర్మ విఫలీభవతి | తదస్యా అహం పూజామద్య కరిష్యామి | ఇతవధార్య కుతోఽపి క్షీరం యాచిత్వా శరావే నిక్షిప్య వల్మీకాంతికముపగత్యోవాచ-భోః క్షేత్ర-పాల ! మయైతావంతం కాలం న జ్ఞాతం యత్ త్వమత్ర వససి | తేన పూజా న కృతా | తత్ సాంప్రతం క్షమస్వేతి |

ఏవముక్త్వా దుగ్ధం చ నివేద్య గృహాభిముఖం ప్రాయాత్ | అథ ప్రాతర్యావదాగత్య పశ్యతి, తావద్దీనారమేకం శరావే దృష్టవాన్ | ఏవం చ ప్రతిదినమేకాకీ సమాగత్య తస్మై క్షీరం దదాతి, ఏకైకం చ దీనారం గృహ్ణాతి | అథైకస్మిన్ దివసే క్షీర-నయనాయ పుత్రం నిరూప్య బ్రాహ్మణో గ్రామాంతరం జగామ | పుత్రోఽపి క్షీరం తత్ర నీత్వా సంస్థాప్య చ పునర్గృహం సమాయాతః | దినాంతరే తత్ర గత్వా దీనారకం దృష్ట్వా గృహీత్వా చ చింతితవాన్-నూనం సౌవర్ణ-దీనార-పూర్ణో వల్మీకః | తదేనం హత్వా

సర్వమేక-వారం గ్రహీష్యామి ఇతేవం సంప్రధార్యాన్యేద్యుః క్షీరం దదతా బ్రాహ్మణ-పుత్రేణ సర్పో లగుడేన తాడితః | తతః కథమపి దైవ-వశాదముక్త-జీవిత్ ఏవ రోషాత్ తమేవ తీవ్ర-విషద-శనైస్తథాదశత్, యథా సద్యః పంచత్వముపాగతః | స్వజనైశ్చ నాతిదూరే క్షేత్రస్య కాష్ఠ-సంచయైః సంస్కృతః |

అథ ద్వితీయ-దినే తస్య పితా సమాయాతః | స్వజనేభ్యః సుత-వినాశ-కారణం శ్రుత్వా తథైవ సమర్థితవాన్ | అబ్రవీచ్చ-

భూతాన్ యో నానుగృహ్ణాతి హ్యాత్మనః శరణాగతాన్ |
భూతార్థాస్తస్య నశ్యంతి హంసాః పద్మ-వనే యథా || 3.133||

పురుషైరుక్తం-కథమేతత్ ?

బ్రాహ్మణః కథయతి-

కథా 6 హైమ-హంస-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే చిత్రరథో నామ రాజా | తస్య యోధైః సురక్ష్యమాణం పద్మసరో నామ సరస్తిష్ఠతి తత్ర చ ప్రభూతా జాంబూనద-మయా హంసాస్తిష్ఠంతి | షణ్మాసే షణ్మాసే పిచ్ఛమేకైకం పరిత్యజంతి | అథ తత్ర సరసి సౌవర్ణో బృహత్-పక్షీ సమాయాతః | తైశ్చోక్తః-అస్మాకం మధ్యే త్వయా న వస్తవ్యం | యేన కారణేనాస్మాభిః షణ్మాసాంతే పిచ్ఛైకైక-దానం కృత్వా గృహీతమేతత్ సరః | ఏవం చ కిం బహునా, పరస్పరం ద్వైధముత్పన్నం | స చ రాజ్ఞః శరణం గతోఽబ్రవీత్-దేవ ! ఏతే పక్షిణ ఏవం వదంతి, యదస్మాకం రాజా కిం కరిష్యతి ? న కస్యాపావాసం దద్మః |

మయా చోక్తం-న శోభనం యుష్మాభిరభిహితం | అహం గత్వా రాజ్ఞే నివేదయిష్యామి | ఏవం స్థితే దేవః ప్రమాణం |

తతో రాజా భృత్యానబ్రవీత్-భో భోః గచ్ఛత | సర్వాన్ పక్షిణో గతాసూన్ కృత్వా శీఘ్రమానయత | రాజాదేశానంతరమేవ ప్రచేలుస్తే |

అథ లగుడ-హస్తాన్ రాజ-పురుషాన్ దృష్ట్వా తత్రైకేన పక్షిణా వృద్ధేనోక్తం-భోః స్వజనాః ! న శోభనమాపతితం | తతః సర్వైరేక-మతీ-భూయోత్పతితవ్యం | తైశ్చ తథానుష్ఠితం |

అతోఽహం బ్రవీమి-భూతాన్ యో నానుగృహ్ణాతి (133) ఇతి |

ఇతుక్త్వా పునరపి బ్రాహ్మణః ప్రత్యూషే క్షీరం గృహీత్వా తత్ర గత్వా తార-స్వరేణ సర్పమస్తౌత్ | తదా సర్పశ్చిరం వల్మీక-ద్వారాంతర్లీన ఏవ బ్రాహ్మణం ప్రత్యువాచ-త్వం లోభాదత్రాగతః పుత్ర-శోకమపి విహాయ | అతః పరం తవ మమ చ ప్రీతిర్నోచితా | తవ పుత్రేణ యౌవనోన్మాదేనాహం తాడితో మయా స దృష్టః | కథం మయా లగుడ-ప్రహారో విస్మర్తవ్యః | త్వయా చ పుత్ర-శోక-దుఃఖం కథం విస్మర్తవ్యమితి పునరుక్త్వా వివరాంతర్గతః | బ్రాహ్మణశ్చ మణిం గృహీత్వా పుత్ర-బుద్ధిం నిందన్ స్వ-గృహమాగతః | అతోఽహం బ్రవీమి-చితికాం దీపితాం పశ్య ఇతి | తదస్మిన్ హతేఽయత్నాదేవ రాజ్యమకంటకం భవతో భవతి |

తస్యైతద్వచనం శ్రుత్వా క్రూరాక్షం పప్రచ్ఛ-భద్ర ! త్వం తు కిం మన్యసే ?

సోఽబ్రవీత్-దేవ ! నిర్దయమేతద్యదనేనాభిహితం | యత్ కారణం శరణాగతో న వధ్యతే సుష్ఠు | ఖల్విదమాఖ్యానం-

శ్రూయతే హి కపోతేన శత్రుః శరణమాగతః |
పూజితశ్చ యథా-న్యాయం స్వైశ్చ మాంసైర్నిమంత్రితః || 3.134||

అరిమర్దనోఽబ్రవీత్-కథమేతత్ ?

క్రూరాక్షః కథయతి-

కథా 7 కపోత-లుబ్ధక-కథా

కశ్చిత్క్షుద్ర-సమాచారః ప్రాణినాం కాల-సన్నిభః |
విచచార మహారణ్యే ఘోరః శకుని-లుబ్ధకః || 3.135||

నైవ కశ్చిత్ సుహృత్ తస్య న సంబంధీ న బాంధవః |
స తైః సర్వైః పరిత్యక్తస్తేన రౌద్రేణ కర్మణా || 3.136||

అథవా-
యే నృశంసా దురాత్మనః ప్రాణినాం ప్రాణ-నాశకాః |
ఉద్వేజనీయా భూతానాం వ్యాలా ఇవ భవంతి తే || 3.137||

స పంజరకమాదాయ పాశం చ లగుడం తథా |
నిత్యమేవ వనం యాతి సర్వ-ప్రాణి-విహింసకః || 3.138||

అన్యేద్యుర్భ్రమతస్తస్య వనే కాపి కపోతికా |
జాతా హస్త-గతా తాం స ప్రాక్షిపత్ పంజ్చరాంతరే || 3.139||

అథ కృష్ణా దిశః సర్వా వనస్థస్యాభవన్ ఘనైః వాత-వృష్టిశ్చ మహతో క్షయ-కాల ఇవాభవత్ || 3.140||

తతః స త్రస్త-హృదయః కంపమానో ముహుర్ముహుః |
అన్వేషయన్ పరిత్రాణమాససాద వనస్పతిం || 3.141||

ముహూర్తం పశ్యతే యావద్వియద్విమల-తారకం |
ప్రాప్య వృక్షం వదతేవం యోఽత్ర తిష్ఠతి కశ్చన || 3.142||

తస్యాహం శరణం ప్రాప్తః స పరిత్రాతు మామితి |
శీతేన భిద్యమానం చ క్షుధయా గత-చేతనం || 3.143||

అథ తస్య తరోః స్కంధే కపోతః సుచిరోషితః |
భార్యా-విరహితస్తిష్ఠన్ విలలాప సుదుఃఖితః || 3.144||

వాత-వర్షో మహాన్ ఆసీన్ న చాగచ్ఛతి మే ప్రియా |
తయా విరహితం హేతచ్ఛూన్యమద్య గృహం మమ || 3.145||

పతివ్రతా పతి-ప్రాణా పత్యుః ప్రియ-హితే రతా |
యస్య స్యాదీదృశీ భార్యా ధన్యః స పురుషో భువి || 3.146||

న గృహం గృహమిత్యాహుర్గృహిణీ గృహముచ్యతే |
గృహం తు గృహిణీ-హీనమరణ్య-సదృశం మతం || 3.147||

పంజర-స్థా తతః శ్రుత్వా భర్తుర్దుఃఖాన్వితం వచః |
కపోతికా సుసంతుష్టా వాక్యం చేదమథాహ సా || 3.148||

న సా స్త్రీత్యభిమంతవ్యా యస్యాం భర్తా న తుష్యతి |
తుష్టే భర్తరి నారీణాం తుష్టాః స్యుః సర్వ-దేవతాః || 3.149||

దావాగ్నినా విదగ్ధేవ సపుష్ప-స్తవకా లతా |
భస్మీభవతు సా నారీ యస్యాం భర్తా న తుష్యతి || 3.150||

మితం దదాతి హి పితా మితం భ్రాతా మితం సుతః |
అమితస్య హి దాతారం భర్తారం కా న పూజయేత్ || 3.151||

పునశ్చాబ్రవీత్-
శృణుష్వావహితః కాంత యత్ తే వక్ష్యామహం హితం |
ప్రాణైరపి త్వయా నిత్యం సంరక్ష్యః శరణాగతః || 3.152||

ఏష శాకునికః శేతే తవావాసం సమాశ్రితః |
శీతార్తశ్చ క్షుధార్తశ్చ పూజామస్మై సమాచర || 3.153||

శ్రూయతే చ-
యః సాయమతిథిం ప్రాప్తం యథా-శక్తి న పూజయేత్ |
తస్యాసౌ దుష్కృతం దత్త్వా సుకృతం చాపకర్షతి || 3.154||

మా చాస్మై త్వం కృథా ద్వైషం బద్ధానేనేతి మత్-ప్రియా |
స్వ-కృతైరేవ బద్ధాహం ప్రాక్తనైః కర్మ-బంధనైః || 3.155||

దారిద్ర్య-రోగ-దుఃఖాని బంధన-వ్యసనాని చ |
ఆత్మాపరాధ-వృక్షస్య ఫలానేతాని దేహినాం || 3.156||

తస్మాత్ త్వం ద్వేషముత్సృజ్య మద్బంధన-సముద్భవం |
ధర్మే మనః సమాధాయ పూజయైనం యథా-విధి || 3.157||

తస్యాస్తద్వచనం శ్రుత్వా ధర్మ-యుక్తి-సమన్వితం |
ఉపగమ్య తతోఽధృష్టః కపోతః ప్రాహ లుబ్ధకం || 3.158||

భద్ర సుస్వాగతం తేఽస్తు బ్రూహి కిం కరవాణి తే |
సంతాపశ్చ న కర్తవ్యః స్వ-గృహే వర్తతే భవాన్ || 3.159||

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా ప్రత్యువాచ విహంగమం |
కపోత ఖలు శీతం మే హిమ-త్రాణం విధీయతాం || 3.160||

స గత్వాంగారకం నీత్వా పాతయామాస పావకం |
తతః శుష్కేషు పర్ణేషు తమాశు సమదీపయత్ || 3.161||

సుసందీప్తం తతః కృత్వా తమాహ శరణాగతం |
ప్రతాపయస్వ విశ్రబ్ధం స్వ-గాత్రాణత్ర నిర్భయః || 3.162||

ఉద్గతేన చ జీవామో వయం సర్వే వనౌకసః |
న చాస్తి విభవః కశ్చిన్ నాశయే యేన తే క్షుధం || 3.163||

సహస్రం భరతే కశ్చిచ్ఛతమన్యో దశాపరః |
మమ త్వకృత-పుణ్యస్య క్షుద్రస్యాత్మాపి దుర్భరః || 3.164||

ఏకస్యాపతిథేరన్నం యః ప్రదాతుం న శక్తిమాన్ |
తస్యానేక-పరిక్లేశే గృహే కిం వసతః ఫలం || 3.165||

తత్ తథా సాధయామేతచ్ఛరీరం దుఃఖ-జీవితం |
యథా భూయో న వక్ష్యామి నాస్తీతర్థి-సమాగమే || 3.166||

స నినింది కిలాత్మానం న తు తం లుబ్ధకం పునః |
ఉవాచ తర్పయిష్యే త్వాం ముహూర్తం ప్రతిపాలయ || 3.167||

ఏవముక్త్వా స ధర్మాత్మా ప్రహృష్టేనాంతరాత్మనా |
తమగ్నిం సంపరిక్రమ్య ప్రవివేశ స్వ-వేశ్మవత్ || 3.168||

తతస్తం లుబ్ధకో దృష్ట్వా కృపయా పీడితో భృశం |
కపోతమగ్నౌ పతితం వాక్యమేతదభాషత || 3.169||

యః కరోతి నరః పాపం న తస్యాత్మా ధ్రువం ప్రియః |
ఆత్మనా హి కృతం పాపమాత్మనైవ హి భుజ్యతే || 3.170||

సోఽహం పాప-మతిశ్చైవ పాప-కర్మ-రతః సదా |
పతిష్యామి మహా-ఘోరే నరకే నాత్ర సంశయః || 3.171||

నూనం మమ నృశంసస్య ప్రత్యాదర్శః సుదర్శితః |
ప్రయచ్ఛతా స్వ-మాంసాని కపోతేన మహాత్మనా || 3.172||

అద్య-ప్రభృతి దేహం స్వం సర్వ-భోగ-వివర్జితం |
తోయం స్వల్పం యథా గ్రీష్మః శోషయిష్యామహం పునః || 3.173||

శీత-వాతాతప-సహః కృశాంగో మలినస్తథా | ఉపవాసైర్బహువిధైశ్చరిష్యే
ధర్మముత్తమం || 3.174|| తతో యష్టిం శలాకాం చ జాలకం పంజరం తథా |
బభంజ లుబ్ధకో దీనాం కాపోతీం చ ముమోచ తాం || 3.175||

లుబ్ధకేన తతో ముక్తా దృష్ట్వాగ్నౌ పతితం పతిం |
కపోతీ విలలాపార్తా శోక-సంతప్త-మానసా || 3.176||

న కార్యమద్య మే నాథ జీవితేన త్వయా వినా |
దీనాయాః పతి-హీనాయాః కిం నార్యా జీవితే ఫలం || 3.177||

మానో దర్పస్త్వహంకారః కులం పూజా చ బంధుషు |
దాస-భృత్య-జనేష్వాజ్ఞా వైధవ్యేన ప్రణశ్యతి || 3.178||

ఏవం విలప్య బహుశః కృపణం భృశ-దుఃఖితా |
పతివ్రతా సుసందీప్తం తమేవాగ్నిం వివేశ సా || 3.179||

తతో దివ్యాంబర-ధరా దివ్యాభరణ-భూషితా |
భర్తారం సా విమానస్థం దదర్శ స్వం కపోతికా || 3.180||

సోఽపి దివ్య-తనుర్భూత్వా యథార్థమిదమబ్రవీత్ |
అహో మామనుగచ్ఛంత్యా కృతం సాధు శుభే త్వయా || 3.181||

తిస్రః కోట్యోఽర్ధ-కోటీ చ యాని రోమాణి మానుషే |
తావత్ కాలం వసేత్ స్వర్గే భర్తారం యానుగచ్ఛతి || 3.182||

కపోత-దేహః సూర్యాస్తే ప్రత్యహం సుఖమన్వభూత్ |
కపోత-దేహవత్సాసీత్ ప్రాక్ పుణ్య-ప్రభవం హితం || 3.183||

హర్షావిష్టస్తతో వ్యాధో వివేశ చ వనం ధనం |
ప్రాణి-హింసాం పరిత్యజ్య బహు-నిర్వేదవాన్ భృశం || 3.184||

తత్ర దావానలం దృష్ట్వా వివేశ విరతాశయః |
నిర్దగ్ధ-కల్మషో భూత్వా స్వర్గ-సౌఖ్యమవాప్తవాన్ || 3.185||

అతోఽహం బ్రవీమి-శ్రూయతే హి కపోతేన (134) ఇతాది |

తచ్ఛ్రుత్వారిమర్దనో దీప్తాక్షం పృష్టవాన్-ఏవమవస్థితే కిం భవాన్ మన్యతే ?

సోఽబ్రవీత్-దేవ ! న హంతవ్య ఏవాయం | యతః-

యా మమోద్విజతే నిత్యం సా మమాద్యావగూహతే |
ప్రియ-కారక భద్రం తే యన్ మమాస్తి హరస్వ తత్ || 3.186||

చోరేణ చాపుక్తం-

హర్తవ్యం తే న పశ్యామి హర్తవ్యం చేద్భవిష్యతి |
పునరపాగమిష్యామి యదీయం నావగూహతే || 3.187||

అరిమర్దనః పృష్టవాన్-కా చ నావగూహతే ? కశ్చాయం చౌరః ? ఇతి విస్తరతః శ్రోతుమిచ్ఛామి |

దీప్తాక్షః కథయతి-

కథా 8 కామాతుర-వణిక్-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే కామాతురో నామ వృద్ధ-వణిక్ | తేన చ కామోపహృత-చేతసా, మృత-భార్యేణ కాచిన్ నిర్ధన-వణిక్-సుతా, ప్రభూతం ధనం దత్త్వోద్వాహితా | అథ సా దుఃఖాభిభూతా తం వృద్ధ-వణిజం ద్రష్టుమపి న శశాక | యుక్తం చైతత్-

శ్వేతం పదం శిరసి యత్ తు శిరోరుహాణాం
స్థానం పరం పరిభవస్య తదేవ పుంసాం |
ఆరోపితాస్థి-శకలం పరిహృత్య యాంతి
చాండాల-కూపమివ దూరతరం తరుణ్యః || 3.188||

తథా చ-
గాత్రం సంకుచితం గతిర్విగలితా దంతాశ్చ నాశంగతా
దృష్టిర్భ్రామ్యతి రూపమప్యుపహతం వక్త్రం చ లాలాయతే |
వాక్యం నైవ కరోతి బాంధవ-జనః పత్నీ న శుశ్రూషతే
ధిక్ కష్టం జరయాభిభూత-పూరుషం పుత్రోఽపవజ్ఞాయతే || 3.189||

అథ కదాచిత్ సా తేన సహైకశయనే పరాఙ్ముఖీ యావత్ తిష్ఠతి తావద్గృహే చౌరః ప్రవిష్టః | సాపి తం చౌరం దృష్ట్వా భయ-వ్యాకులితా వృద్ధమపి తం పతిం గాఢం సమాలిలింగ | సోఽపి విస్మయాత్ పులకాంచిత-సర్వ-గాత్రశ్చింతయామాస-అహో కిమేషా మామద్యావగూహతే ? యావన్ నిపుణతయా పశ్యతి తావత్ గృహ-కోణైక-దేశే చౌరం దృష్ట్వా వ్యచింతయత్-నూనమేషాస్య భయాన్ మామాలింగతి ఇతి జ్ఞాత్వా తం చౌరమాహ-యా మమోద్విజతే (186) ఇతాది |

తచ్ఛ్రుత్వా చౌరోఽప్యాహ-హర్తవ్యం తే న పశ్యామి (187) ఇతాది | తస్మాచ్చౌరస్యాప్యుపకారః శ్రేయశ్చింత్యతే కిం పునః శరణాగతస్య | అపి చాయం తైర్విప్రకృతోఽస్మాకమేవ పుష్టయే భవిష్యతి తదీయ-రంధ్ర-దర్శనాయ చేతి అనేన కారణేనాయమవధ్య ఇతి |

ఏతదాకర్ణ్యారిమర్దనోఽన్యం సచివం వక్రనాసం పప్రచ్ఛ-భద్ర ! సాంప్రతమేవం స్థితే కిం కరణీయమితి ?

సోఽబ్రవీత్-దేవ ! అవధ్యోఽయం | యతః-

శత్రవోఽపి హితార్థైవ వివదంతః పరస్పరం |
చౌరేణ జీవితం దత్తం రాక్షసేన తు గో-యుగం || 3.190||

అరిమర్దనః ప్రాహ-కథమేతత్ ?

వక్రనాసః కథయతి-

కథా 9 ద్రోణాఖ్య-బ్రాహ్మణ-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే దరిద్రో ద్రోణ-నామా బ్రాహ్మణః, ప్రతిగ్రహ-ధనః సతతం విశిష్ట-వస్త్రానులేపన-గంధ-మాల్యాలంకార-తాంబూలాది-భోగ-పరివర్జితః, ప్రరూఢ-కేశ-శ్మశ్రు-నఖ-రోమోపచితః, శీతోష్ణ-వాత-వర్షాదిభిః పరిశోషిత-శరీరః, తస్య చ కేనాపి యజమానేనానుకంపయా శిశు-గో-యుగం దత్తం | బ్రాహ్మణేన చ బాల-భావాదారభ్య యాచిత-ఘృత-తైల-యవసాదిభిః సంవర్ధ్య సుపుష్టం కృతం | తచ్చ దృష్ట్వా సహసైవ కశ్చిచ్చౌరశ్చింతితవాన్-అహమస్య బ్రాహ్మణస్య గో-యుగమిదమపహరిష్యామి | ఇతి నిశ్చిత్య నిశాయాం బంధన-పాశం గృహీత్వా, యావత్ ప్రస్థితస్తావదర్ధ-మార్గే ప్రవిరల-తీక్ష్ణ-దంత-పంక్తిరున్నత-నాసా-వంశః, ప్రకట-రక్తాంత-నయనః ఉపచిత-స్నాయు-సంతతనత-గాత్రః శుష్క-కపోలః సుహుత-

హుతవహ-పింగల-శ్మశ్రు-కేశ-శరీరః కశ్చిద్దృష్టః । దృష్ట్వా చ తం తీవ్ర-భయ-త్రస్తో చౌరోఽబ్రవీత్-కో భవాన్ ? ఇతి ।

సోఽబ్రవీత్-అహం క్రూర-కర్మా చౌరో దరిద్ర-బ్రాహ్మణస్య గో-యుగం హర్తుం ప్రస్థితోఽస్మి ।

అథ జాత-ప్రత్యయో రాక్షసోఽబ్రవీత్-భద్ర ! షష్ఠాహ్న-కాలికోఽహం । అతస్తమేవ బ్రాహ్మణమద్య భక్షయిష్యామి ।

అథ తౌ తత్ర గత్వైకాంతే కాలమన్వేషయంతౌ స్థితౌ । ప్రసుప్తే చ బ్రాహ్మణే తద్భక్షణార్థం ప్రస్థితం రాక్షసం దృష్ట్వా చౌరోఽబ్రవీత్-భద్ర ! నైషన్యాయో యతో గో-యుగే మయాపహృతే పశ్చాత్ త్వమేనం బ్రాహ్మణం భక్షయ ।

సోఽబ్రవీత్-కదాచిదయం బ్రాహ్మణో గో-శబ్దేన బుధ్యేత తదానర్థకోఽయం మమారంభః స్యాత్ ।

చౌరోఽపబ్రవీత్-తవాపి యది భక్షణాయోపస్థితస్య ఏకోఽపంతరాయః స్యాత్ । తదాహమపి న శక్నోమి గో-యుగమపహర్తుం । అతః ప్రథమం మయాపహృతే గో-యుగే పశ్చాత్ త్వయా బ్రాహ్మణో భక్షితవ్యః । ఇత్థం చాహమహమికయా తయోర్వివదతోః సముత్పన్నే ద్వైధే ప్రతిరవ-వశాద్బ్రాహ్మణో జజాగార ।

అథ తం చౌరోఽబ్రవీత్-బ్రాహ్మణ ! త్వామేవాయం రాక్షసో భక్షయితుమిచ్ఛతి ఇతి ।

రాక్షసోఽపాహ-బ్రాహ్మణ ! చౌరోఽయం గో-యుగం తేఽపహర్తుమిచ్ఛతి ।

ఏవం శ్రుత్వోత్థాయ బ్రాహ్మణః సావధానో భూత్వేష్ట-దేవతా-మంత్ర-ధ్యానేనాత్మానం రాక్షసాదుద్గూర్ణ-లగుడేన చౌరాద్గో-యుగం రరక్ష ।

అతోఽహం బ్రవీమి-శత్రవోఽపి హితాయైవ (190) ఇతి ।

అథ తస్య వచనమవధార్యారిమర్దనః పునరపి ప్రాకారకర్ణమపృచ్ఛత్-కథయ, కిమత్ర మన్యతే భవాన్ ?

సోఽబ్రవీత్-దేవ ! అవధ్య ఏవాయం, యతో రక్షితేనానేన కదాచిత్ పరస్పర-ప్రీత్యా కాలః సుఖేన గచ్ఛతి । ఉక్తం చ-

పరస్పరస్య మర్మాణి యే న రక్షంతి జంతవః |
త ఏవ నిధనం యాంతి వల్మీకోదర-సర్పవత్ || 3.191 ||

అరిమర్దనోఽబ్రవీత్-కథమేతత్ ?

ప్రాకారకర్ణః కథయతి-

కథా 10 వల్మీకోదర-గత-సర్ప-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిన్ నగరే దేవశక్తిర్నామ రాజా | తస్య చ పుత్రో జఠర-వల్మీకాశ్రయేణోరగేణ ప్రతిదినం ప్రత్యంగం క్షీయతే | అనేకోపచారైః సద్వైద్యైః సచ్ఛాస్త్రోపదిష్టౌషధ-యుక్త్యాపి చికిత్స్యమానో న స్వాస్థ్యమేతి | అథాసౌ రాజపుత్రో నిర్వేదాద్దేశాంతరం గతః |

కస్మింశ్చిన్ నగరే భిక్షాటనం కృత్వా మహతి దేవాలయే కాలం యాపయతి | అథ తత్ర నగరే బలిర్నామ రాజాస్తే | తస్య చ ద్వే దుహితరౌ యౌవన-స్థే తిష్ఠతః | తే చ ప్రతిదివసమాదిత్యోదయే పితుః పాదాంతికమాగత్య నమస్కారం చక్రతుః | తత్ర చైకాబ్రవీత్-విజయస్వ మహారాజ ! యస్య ప్రసాదాత్ సర్వం సుఖం లభ్యతే |

ద్వితీయా తు-విహితం భుంక్ష్వ మహారాజ ! ఇతి బ్రవీతి |

తచ్ఛ్రుత్వా ప్రకుపితో రాజాబ్రవీత్-భో మంత్రిణః ! ఏనాం దుష్ట-భాషిణీం కుమారికాం కస్యచిద్వైదేశికస్య ప్రయచ్ఛత తేన నిజ-విహితమియమేవ భుంక్తే |

అథ తథేతి ప్రతిపద్యాల్ప-పరివారా సా కుమారికా మంత్రిభిస్తస్య దేవ-కులాశ్రిత-రాజ-పుత్రస్య ప్రతిపాదితా | సాపి ప్రహృష్ట-మనసా తం పతిం దేవవత్ ప్రతిపద్యాదాయ చాన్య-విషయం గతా |

తతః కస్మింశ్చిద్దూరతర-నగర-ప్రదేశే తడాగ-తటే రాజ-పుత్రమావాస-రక్షాయై నిరూప్య స్వయం చ ఘృత-తైల-లవణ-తండులాది-క్రయ-నిమిత్తం సపరివారా గతా | కృత్వా చ క్రయ-విక్రయం యావదాగచ్ఛతి తావత్ స రాజ-పుత్రో వల్మీకోపరి కృత-మూర్ధా ప్రసుప్తః | తస్య చ ముఖాద్భుజగః ఫణాం నిష్కాస్య వాయుమశ్నాతి | తత్రైవ చ వల్మీకేఽపరః సర్పో నిష్క్రమ్య తథైవాసీత్ |

అథ తయోః పరస్పర-దర్శనేన క్రోధ-సంరక్త-లోచనయోర్మధ్యాద్వల్మీకస్థేన సర్పేణోక్తం-భో భో దురాత్మన్ ! కథం సుందర-సర్వాంగం రాజ-పుత్రమిత్థం కదర్థయసి ?

ముఖస్థోఽరిరబ్రవీత్-భో భోః ! త్వయాపి దురాత్మనాస్య వల్మీకస్య మధ్యే కథమిదం దూషితం హాటక-పూర్ణం కలశ-యుగలమితేవం పరస్పరస్య మర్మాణ్యుద్ఘాటితవంతౌ |

పునర్వల్మీకస్థోఽహిరబ్రవీత్-భో దురాత్మన్ ! భేషజమిదం తే కిం కోఽపి న జానాతి యజ్ జీర్ణోత్కాలిత-కాంజికా-రాజికా-పానేన భవాన్ వినాశముపయాతి |

అథోదరస్థోఽహిరబ్రవీత్-తవాపేతద్భేషజం కిం కశ్చిదపి న వేత్తి యదుష్ణ-తైలేన మహోష్ణోదకేన వా తవ వినాశః స్యాదితి | ఏవం చ సా రాజ-కన్యా విటపాంతరితా తయోః పరస్పరాలాపాన్ మర్మ-మయాన్ ఆకర్ణ్య తథైవానుష్ఠితవతీ |

విధాయ వ్యంగం నీరోగం భర్తారం నిధిం చ పరమమాసాద్య స్వదేశాభిముఖం ప్రాయాత్ | పితృ-మాతృ-స్వజనైః ప్రతిపూజితా విహితోపభోగం ప్రాప్య సుఖేనావస్థితా | అతోఽహం బ్రవీమి-పరస్పరస్య మర్మాణి ఇతి |

తచ్చ శ్రుత్వా స్వయమరిర్దనోఽపేవం సమర్థితవాన్ | తథా చానుష్ఠితం | దృష్ట్వాంతర్లీనం విహస్య రక్తాక్షః పునరబ్రవీత్-కష్టం | వినాశితోఽయం భవద్భిరన్యాయేన స్వామీ | ఉక్తం చ-

అపూజ్యా యత్ర పూజ్యంతే పూజ్యానాం తు విమాననా |
త్రీణి తత్ర ప్రవర్తంతే దుర్భిక్షం మరణం భయం || 3.192||

తథా చ-
ప్రత్యక్షేఽపి కృతే పాపే మూర్ఖః సామ్నా ప్రశామ్యతి |
రథ-కారః స్వకాం భార్యాం సజారాం శిరసావహత్ || 3.193||

మంత్రిణః ప్రాహుః-కథమేతత్ ?

రక్తాక్షః కథయతి-

కథా 11 వీరవర-రథకార-తత్-పత్నీ-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే వీరవరో నామ రథకారః | తస్య భార్యా కామదమనీ | సా పుంశ్చలీ జనాపవాద-సంయుక్తా | సోఽపి తస్యాః పరీక్షణార్థం వ్యచింతయత్-అథ మయాస్యాః పరీక్షణం కర్తవ్యం | ఉక్తం చ-

యది స్యాత్ పావకః శీతః ప్రోష్ణీ వా శశ-లాంఛనః |
స్త్రీణాం తదా సతీత్వం స్యాద్యది స్యాద్దుర్జనో హితః || 3.194||

జానామి చైనాం లోక-వచనాదసతీం | ఉక్తం చ-

యచ్చ వేదేషు శాస్త్రేషు న దృష్టం న చ సంశ్రుతం |
తత్ సర్వం వేత్తి లోకోఽయం యత్ స్యాద్బ్రహ్మాండ-మధ్యగం || 3.195||

ఏవం సంప్రధార్య భార్యామవోచత్-ప్రియే ! ప్రభాతేఽహం గ్రామాంతరం యాస్యామి | తత్ర కతిచిద్దినాని లగిష్యంతి | తత్ త్వయా కిమపి పాథేయం మమ యోగ్యం విధేయం |

సాపి తద్వచనం శ్రుత్వా హర్షిత-చిత్తా | ఔత్సుక్యాత్ సర్వ-కార్యాణి సంత్యజ్య సిద్ధమన్నం ఘృత-శర్కరా-ప్రాయమకరోత్ | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

దుర్దివసే ఘన-తిమిరే వర్షతి జలదే మహాటవీ-ప్రభృతౌ |
పత్యుర్విదేశ-గమనే పరమ-సుఖం జఘన-చపలాయాః || 3.196||

అథాసౌ ప్రత్యూషే ఉత్థాయ స్వ-గృహాన్ నిర్గతః సాపి తం ప్రస్థితం విజ్ఞాయ ప్రహసిత-వదనాంగ-సంస్కారం కుర్వాణా కథంచిత్ తం దివసమత్యవాహయత్ | అథ పూర్వ-పరిచిత-విట-గృహే గత్వా తం ప్రత్యుక్తవతీ-స దురాత్మా మే పతిర్గ్రామాంతరం గతః | తత్ త్వయాస్మద్గృహే ప్రసుప్తే జనే సమాగంతవ్యం |

తథానుష్ఠితే స రథకారోఽరణ్యే దినమతివాహ్య ప్రదోషే స్వ-గృహేఽపద్వారేణ ప్రవిశ్య శయ్యాధస్తలే నిభృతో భూత్వా స్థితః | ఏతస్మిన్నంతరే స దేవదత్తః సమాగత్య తత్ర శయనే ఉపవిష్టః | దృష్ట్వా రోషావిష్ట-చిత్తో రథకారో వ్యచింతయత్-కిమేనముత్థాయ హన్మి ? అథవా హేలయైవ ప్రసుప్తౌ ద్వావపేతౌ వ్యాపాదయామి ? పరం పశ్యామి తావదస్యాశ్చేష్టితం | శృణోమి చానేన సహాలాపం |

అత్రాంతరే సా గృహ-ద్వారం నిభృతం పిధాయ శయన-తలమారూఢా | తస్యాస్తత్రారోహయంత్యా రథకార-శరీరే పాదో విలగ్నః | తతః సా వ్యచింతయత్-నూనమేతేన దురాత్మనా రథకారేణ మత్-పరీక్షణార్థం భావ్యం | తతః స్త్రీ-చరిత్ర-విజ్ఞానం కిమపి కరోమి |

ఏవం తస్యాశ్చింతయన్త్యా స దేవదత్తః స్పర్శోత్సుకో బభూవ | అథ తయా కృతాంజలి-పుటయాభిహితం-భోః మహానుభావ ! న మే శరీరం త్వయా

స్పర్శనీయం యతోఽహం పతివ్రతా మహాసతీ చ | నో చేచ్ఛాపం దత్త్వా త్వాం బహ్మస్మసాత్కరిష్యామి |

స ఆహ-యదేవం తర్హి త్వయా కిమహమాహూతః ?

సాబ్రవీత్-భోః శృణుష్వైకాగ్ర-మనాః | అహమద్య ప్రత్యూషే దేవతా-దర్శనార్థం చండ్కాయతనం గతా తత్రాకస్మాత్ ఖే వాణీ సంజాతా-పుత్రి కిం కరోమి ? భక్తాసి మే త్వం, పరం షణ్మాసాభ్యంతరే విధి-నియోగాద్విధవా భవిష్యసి |

తతో మయాభిహితం-భగవతి ! యథా త్వమాపదం వేత్సి, తథా తత్-ప్రతీకారమపి జానాసి | తదస్తి కశ్చిదుపాయో యేన మే పతిః శత-సంవత్సర-జీవీ భవతి ?

తతస్తయాభిహితం-వత్సే, సన్నపి నాస్తి, యతస్తవాయత్తః స ప్రతీకారః |

తచ్ఛ్రుత్వా మయాభిహితం-దేవి ! యది తన్ మమ ప్రాణైర్భవతి తదాదేశయ యేన కరోమి |

అథ దేవ్యాభిహితం-యదద్య పర-పురుషేణ సహైకస్మిన్ శయనే సమారుహ్యాలింగనం కరోషి తత్ తవ భర్తృ-సక్తోఽపమృత్యుస్తస్య సంచరతి | భర్తాపి తేన పునర్వర్ష-శతం జీవతి | తేన త్వం మయాభ్యర్థితః | తద్యత్ కించిత్ కర్తు-మనాస్తత్ కురుష్వ | న హి దేవతా-వచనమన్యథా భవిష్యతీతి నిశ్చయః | తతోఽన్తర్హాస-వికాస-ముఖః స తదుచితమాచచార |

సోఽపి రథకారో మూర్ఖస్తస్యాస్తద్వచనమాకర్ణ్య పులకాంచిత-తనుః శయ్యాధస్తలాన్ నిష్క్రమ్య తామువాచ-సాధు పతివ్రతే ! సాధు కుల-నందిని ! అహం దుర్జన-వచన-శంకిత-హృదయస్త్వత్-పరీక్షా-నిమిత్తం గ్రామాంతర-వ్యాజం కృత్వా ఖట్వాధస్తలే నిభృతం లీనః | తదేహి, ఆలింగ మాం | త్వం స్వ-భర్తృ-భక్తానాం ముఖ్యా నారీణాం, యదేవం బ్రహ్మ-వ్రతం పర-సంగేఽపి పాలితవతీ | యదాయుర్బృద్ధి-కృతేఽపమృత్యు-వినాశార్థం చత్వమేవం కృతవతీ | తామేవముక్త్వా సస్నేహమాలింగితవాన్ |

స్వ-స్కంధే తామారోప్య తామపి దేవదత్తమువాచ-భో మహానుభావ ! మత్-పుణ్యైస్త్వమిహాగతః | త్వత్-ప్రసాదాన్ మయా ప్రాప్తం వర్ష-శత-ప్రమాణమాయుః | తత్ త్వమపి మామాలింగ్య మత్-స్కంధే సమారోహ ఇతి జల్పన్ననిచ్ఛంతమపి దేవదత్తమాలింగ్య బలాత్ స్వకీయ-స్కంధే ఆరోపితవాన్ |

తతశ్చ నృత్యం కృత్వా-హే బ్రహ్మ-వ్రత-ధరాణాం ధురీణ ! త్వయాపి మయుపకృతమితాదుక్త్వా స్కంధాదుత్తార్య యత్ర యత్ర స్వజన-గృహ-ద్వారాదిషు బభ్రామ తత్ర తత్ర తయోరుభయోరపి తద్గుణ-వర్ణనమకరోత్ |

అతోఽహం బ్రవీమి-ప్రత్యక్షేఽపి కృతే పాపే (193) ఇతి |

తత్ సర్వథా మూలోత్ఖాతా వయం వినష్టాః స్మః | సుష్ఠు ఖల్విదముచ్యతే-

మిత్ర-రూపా హి రిపవః సంభావ్యంతే విచక్షణైః |
యే హితం వాక్యముత్సృజ్య విపరీతోపసేవినః || 3.197||

తథా చ-
సంతోఽపర్థా వినశ్యంతి దేశ-కాల-విరోధినః |
అప్రాజ్ఞాన్ మంత్రిణః ప్రాప్య తమః సూర్యోదయే యథా || 3.198||

తతస్తద్వచోఽనాదృత్య సర్వే తే స్థిరజీవినముత్క్షిప్య స్వ-దుర్గమానేతుమారబ్ధాః | అథానీయమానః స్థిరజీవాహ-దేవ ! అద్యాకించిత్కరేణైతదవస్థేన కిం మయోపసంగృహీతేన ? యత్ కారణమిచ్ఛామి దీప్తం వహ్నిమనుప్రవేష్టుం | తదర్హసి మామగ్ని-ప్రదానేన సముద్ధర్తుం |

అథ రక్తాక్షస్యాంతర్గత-భావం జ్ఞాత్వాహ-కిమర్థమగ్ని-పతనమిచ్ఛసి ?

సోఽబ్రవీత్-అహం తావద్యుష్మదర్థమిమామాపదం మేఘవర్ణేన ప్రాపితః | తదిచ్ఛామి తేషాం వైర-యాతనార్థములూకత్వమితి |

తచ్ఛ శ్రుత్వా రాజనీతి-కుశలో రక్తాక్షః ప్రాహ-భద్ర ! కుటిలస్త్వం కృతక-వచన-చతురశ్చ | తావదులూక-యోని-గతోఽపి స్వకీయామేవ వాయస-యోనిం బహు మన్యసే | శ్రూయతే చైతదాఖ్యానకం |

సూర్యం భర్తారముత్సృజ్య పర్జన్యం మారుతం గిరిం |
స్వ-జాతిం మూషికా ప్రాప్తా స్వజాతిర్దురతిక్రమా || 3.199||

మంత్రిణః ప్రోచుః--కథమేతత్ ?

రక్తాక్షః కథయతి-

కథా 12 శాలంకాయన-రక్షిత-మూషికా-కథా

(మూషకకన్యావివాహకథా)

అస్తి కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే శాలంకాయనో నామ తపోధనో జాహ్నవ్యాం స్నానార్థం గతః | తస్య చ సూర్యోపస్థానం కుర్వతస్తత్ర ప్రదేశే మూషికా కాచిత్ ఖరతర-నఖాగ్ర-పుటేన శ్యేనేన గృహీతా | దృష్ట్వా స మునిః కరుణార్ద్రా-హృదయో ముంచ ముంచేతి కుర్వాణస్తస్యోపరి పాషాణ-ఖండం ప్రాక్షిపత్ | సోఽపి పాషాణ-ఖండ-ప్రహార-వ్యాకులేంద్రియో భ్రష్ట-మూషికో భూమౌ నిపపాత మూషికాపి భయ-త్రస్తా కర్తవ్యమజానంతీ రక్ష రక్షేతి జల్పంతీ ముని-చరణాంతికముపావిశత్ | శ్యేనేనాపి చేతనం లబ్ధ్వా మునిరుక్తో, యద్భో మునే ! న యుక్తమనుష్ఠితం భవతా యదహం పాషాణేన తాడితః | కిం త్వమధర్మాన్ న బిభేషి ? తత్ సమర్పయ మామేనాం మూషికాం | నో చేత్ ప్రభూతం పాతకమవాప్స్యసి |

ఇతి బ్రువాణం శ్యేనం ప్రోవాచ సః-భో విహంగాధమ ! రక్షణీయాః ప్రాణినాం ప్రాణాః | దండనీయా దుష్టాః | సమ్మాననీయాః సాధవః | పూజనీయా గురవః | స్తుత్యా దేవాః | తత్ కిమసంబద్ధం ప్రజల్పసి ?

శ్యేన ఆహ-మునే ! న త్వం సూక్ష్మ-ధర్మం వేత్సి | ఇహ హి సర్వేషాం ప్రాణినాం విధినా సృష్టిం కుర్వతాహారోఽపి వినిర్మితః | తతో యథా భవతామన్నం తథాస్మాకం మూషికాదయో విహితాః | తత్ స్వాహార-కాంక్షిణం మాం కిం దూషయసి ? ఉక్తం చ-

యదస్య విహితం భోజ్యం న తత్ తస్య ప్రదుష్యతి |
అభక్ష్యే బహు-దోషః స్యాత్ తస్మాత్ కార్యో న వ్యత్యయః || 3.200||

భక్ష్యం యథా ద్విజాతీనాం మద్యపానాం యథా హవిః |
అభక్ష్యం భక్ష్యతామేతి తథాన్యేషామపి ద్విజ || 3.201||

భక్ష్యం భక్ష్యతాం శ్రేయ అభక్ష్యం తు మహదఘం |
తత్ కథం మాం వృథాచార త్వం దండయితుమర్హసి || 3.202||

అపరం మునీనాం న చైష ధర్మో యతస్తైర్దృష్టం శ్రుతమశ్రుతమలౌల్యత్వమశత్రుత్వం ప్రశస్యతే | ఉక్తం చ-

సమః శత్రౌ చ మిత్రే చ సమ-లోష్టాశ్మ-కాంచనః |
సుహృన్-మిత్రే హ్యుదాసీనో మధ్యస్థో ద్వేష్య-బంధుషు |

సాధుష్వపి చ పాపేషు సమ-బుద్ధిర్విశిష్యతే || 3.203||

సాధూనాం నిరవద్యానాం సదాచార-విచారిణాం | యోగీ యుంజీత సతతం సతతమాత్మానం రహసి స్థితః || 3.204.

తత్ త్వమనేన కర్మణా భ్రష్ట-తపాః సంజాతః | ఉక్తం చ-

ముంచ ముంచ పతతేకో మా ముంచేతి ద్వితీయకః |
ఉభయోః పతనం దృష్ట్వా మౌనం సర్వార్థ-సాధనం || 3.205||

శాలంకాయన ఆహ--కథమేతత్ ?

శ్యేన ఆహ-

కథా 13 ?

కస్మింశ్చిద్నదీ-తట ఏకత-ద్విత-త్రితాభిధానాస్త్రయోఽపి భ్రాతరో మునయస్తపః కుర్వంతి | తేషాం చ తపః-ప్రభావాదాకాశస్థా ధౌత-పోతికా నిరాలంబా జలార్ద్రా భూ-స్పర్శన-భయేన స్నాన-సమయే తిష్ఠంతి | అథాన్యే-ద్యుర్మమైవ కాచిన్ మండూకికా కేనాపి గృధ్రేణ బలేన నీతా | అథ తాం గృహీతా విలోక్య తేషాం జ్యేష్ఠేన కరుణార్ద్ర-హృదయేన భవతేవ వ్యాహృతం-ముంచ ముంచేతి | అత్రాంతరే తస్య ధౌత-పోతికాకాశాద్భూమౌ పతితా | తాం పతితాం దృష్ట్వా ద్వితీయేన తద్భయార్తేన మా ముంచేతభిహితం యావత్ తస్యాపి పపాత | తతస్తృతీయో ద్వయోరపి ధౌత-పోతికాం భూమౌ పతితాం దృష్ట్వా తూష్ణీం బభూవ |

అతోఽహం బ్రవీమి-ముంచ ముంచ పతతేక ఇతాది |

తచ్ఛ్రుత్వా మునిర్విహస్యాహ-భో మూర్ఖ విహంగమ ! కృత-యుగే ధర్మః స ఆసీత్, యతః కృత-యుగే పాపాలాపతోఽపి పాపం జాయతే తేన ధౌత-పోతికే పతితే అశిష్టాలాపేన న సదపవచన-దోషతః | ఏష పునః కలి-యుగః | అత్ర సర్వోఽపి పాపాత్మా | తత్ కర్మ కృతం వినా పాపం న లగతి | ఉక్తం చ-

సంచరంతీహ పాపాని యుగేష్వన్యేషు దేహినాం |
కలౌ తు పాప-సంయుక్తే యః కరోతి స లిప్యతే || 3.206||

ఉక్తం చ-
ఆసనాచ్ఛయనాద్యానాత్ సంగతేశ్చాపి భోజనాత్ |
కృతే సంచరతే పాపం తైల-బిందురివాంభసి || 3.207||

తత్ కిం వృథా ప్రలపితేన ? గచ్ఛ త్వం | నో చేచ్ఛాపయిష్యామి | అథ గతే శ్యేనే మూషికయా స మునిరభిహితః-భగవన్ ! నయ మాం స్వాశ్రయం | నో చేదన్యో దుష్ట-పక్షీ మాం వ్యాపాదయిష్యతి | తదహం తత్రైవాశ్రమే త్వద్దత్తాన్నాహార-ముష్ట్యా కాలం నేష్యామి |

సోఽపి దాక్షిణ్యవాన్ సకరుణో వ్యచింతయత్-కథం మయా మూషికా హస్తే ధృత్వా నేయా జన-హాస్య-కారిణీ | తదేనాం కుమారికాం కృత్వా నయామి | ఏవం సా కన్యకా కృతా | తథానుష్ఠితే కన్యా-సహితం మునిమవలోక్య పత్నీ పప్రచ్ఛ-భగవన్ ! కుత ఇయం కన్యా ?

స ఆహ-ఏషా మూషికా శ్యేన-భయాచ్ఛరణార్థినీ కన్యా-రూపేణ తవ గృహమానీతా | తత్ త్వయా యత్నేన రక్షణీయా | భూయోఽపేనాం మూషికాం కరిష్యామి |

సా ప్రాహ-భగవన్ ! మైవం కార్షీః | అస్యాస్త్వం ధర్మ-పితా | ఉక్తం చ-

జనితా చోపనేతా చ యస్తు విద్యాం ప్రయచ్ఛతి |
అన్న-దాతా భయ-త్రాతా పంచైతే పితరః స్మృతాః || 3.208||

తత్ త్వయాస్యాః ప్రాణ-ప్రదత్తా | అపరం మమాపపత్యం నాస్తి | తస్మాదేషా మమ సుతా భవిష్యతి |

తథానుష్ఠితే సా కన్యా శుక్ల-పక్ష-చంద్ర-కలికేవ నిత్యం వృద్ధిం ప్రాప్నోతి | సాపి తస్య మునేః శుశ్రూషాం కుర్వతీ సపత్నీకస్య యౌవనమాశ్వయాత్ | అథ తాం యౌవనోన్ముఖీమవలోక్య శాలంకాయనః స్వ-పత్నీమువాచ-ప్రియే ! యౌవనోన్ముఖీ వర్తత ఇయం కన్యా | అనర్హా స సాంప్రతం మద్గృహ-వాసస్య | ఉక్తం చ-

అనూఢా మందిరే యస్య రజః ప్రాప్నోతి కన్యకా |
పతంతి పితరస్తస్య స్వర్గ-స్థా అపి తైర్గుణైః || 3.209||

వరం వరయతే కన్యా మాతా విత్తం పితా శ్రుతం |
బాంధవాః కులమిచ్ఛంతి మిష్టాన్నమితరే జనాః || 3.210||

తథా చ-
యావన్ న లజ్జతే కన్యా యావత్ క్రీడతి పాంసునా ।
యావత్ తిష్ఠతి గో-మార్గే తావత్ కన్యాం వివాహయేత్ ॥ 3.211॥

మాతా చైవ పితా చైవ జ్యేష్ఠ-భ్రాతా తథైవ చ ।
త్రయస్తే నరకం యాంతి దృష్ట్వా కన్యాం రజస్వలాం ॥ 3.212॥

కులం చ శీలం చ సనాథతాం చ
విద్యాం చ విత్తం చ వపుర్వయశ్చ ।
ఏతాన్ గుణాన్ సప్తాన్ సప్త పరీక్ష్య దేయా
కన్యా బుధైః శేషమచింతనీయం ॥ 3.213॥

తద్యద్యస్యా రోచతే తద్భగవంతం ఆదిత్యమాకార్య తస్మై ప్రయచ్ఛామి । ఉక్తం చ-
అనిష్టః కన్యకాయా యో వరో రూపాన్వితోఽపి యః ।
యది స్యాత్ తస్య నో దేయా కన్యా శ్రేయోఽభివాంఛతా ॥ 3.214॥

సా ప్రాహ-కో దోషోఽత్ర విషయే ? ఏవం క్రియతాం ।

అథ మునినా రవిరాహూతః । వేద-మంత్రామంత్రణ-ప్రభావాత్ తత్-క్షణాదేవాభ్యుపగమ్యాదిత్యః ప్రోవాచ-భగవన్ ! వద ద్రుతం కిమర్థమాహూతః ?

స ఆహ-ఏషా మదీయా కన్యకా తిష్ఠతి । యదేషా త్వాం వృణోతి తర్హ్యుద్వహస్వ తామితి । ఏవముక్త్వా భగవాంస్తస్యా దర్శితః । ప్రోవాచ-పుత్రి ! కిం తవ రోచత ఏష భగవాంస్త్రైలోక్య-దీపః ?

సా ప్రాహ-తాత ! అతిదహనాత్మకోఽయం । నాహమేనమభిలషామి । అస్మాదపి య ఉత్కృష్టతరః స ఆహూయతాం ।

అథ తస్యాస్తద్వచనమాకర్ణ్య భాస్వరోఽపి తాం మూషికాం విదిత్వా నిఃస్పృహస్తమువాచ-భగవన్ ! అస్తి మమాపధికో మేఘో యేనాచ్ఛాదితస్య మే నామాఇ న జ్ఞాయతే ?

అథ మునినా మేఘమపాహూయ కన్యాభిహితా-ఏష తే రోచతే ?

సా ప్రాహ-కృష్ణ-వర్ణోఽయం జడాత్మా చ । తదస్మాదన్యస్య కస్యచిత్ ప్రధానస్య మాం ప్రయచ్ఛ ।

అథ మునినా మేఘోఽపి పృష్టః-భోః ! త్వత్తోఽపధికః కోఽపస్తి ?

స ఆహ-మత్తోఽపధికోఽస్తి వాయుః | వాయునా హతోఽహం సహస్రధా యామి |

తచ్ఛ్రుత్వా మునినా వాయురాహూతః, ఆహ చ-పుత్రికే కిమేష వాయుస్తే వివాహాయ ఉత్తమః ప్రతిభాతి ?

సా ఆహ-ప్రబలోఽపయం చంచలః | తదభ్యధికః కశ్చిదాహూయతాం |

మునిరాహ-భో వాయో ! త్వత్తోఽపధికోఽస్తి కశ్చిత్ ?

స ఆహ-మత్తోఽపధికోఽస్తి పర్వతో యేన సంస్తభ్య బలవానపహం ధ్రియే |

అథ మునిః పర్వతమాహూయ కన్యాయా అదర్శయత్-పుత్రికే ! త్వామస్మై ప్రయచ్ఛామి ?

సా ఆహ-తాత ! కఠినాత్మకోఽయం స్తబ్ధశ్చ | తదన్యస్మై దేహి మాం |

అథ స మునినా పృష్టః, యద్భోః పర్వత-రాజ ! త్వత్తోఽపధికోఽస్తి కశ్చిత్ ?

స ఆహ-సంతి మత్తోఽపధికా మూషికాః, యే మద్దేహం బలాత్ సర్వతో భేదయంతి |

తదాకర్ణ్య మునిర్మూషకమాహూయ తస్యా అదర్శయత్-పుత్రికే ! ఏష తే ప్రతిభాతి మూషక-రాజో యేన యథోచితమనుష్ఠీయతే | సాపి తం దృష్ట్వా స్వ-జాతీయ ఏష ఇతి మన్యమానా పులకోద్భూషిత-శరీరా ప్రోవాచ-తాత ! మాం మూషికాం కృత్వాస్మై ప్రయచ్ఛ యేన స్వజాతి-విహితం గృహ-ధర్మమనుతిష్ఠామి |

తచ్ఛ్రుత్వా తేన స్త్రీ-ధర్మ-విచక్షణేన తాం మూషికాం కృత్వా మూషకాయ ప్రదత్తా |

అతోఽహం బ్రవీమి-సూర్యం భర్తారముత్సృజ్య ఇత్యాది |

అథ రక్తాక్ష-వచనమనాదృత్య తైః స్వ-వంశ-వినాశాయ స స్వ-దుర్గముపనీతః | నీయమానశ్చాంతర్లీనమవహస్య స్థిరజీవచింతయత్-

హన్యతామితి యేనోక్తం స్వామినో హిత-వాదినా |
స ఏవైకోఽత్ర సర్వేషాం నీతి-శాస్త్రార్థ-తత్త్వ-విత్ || 3.215||

తద్యది తస్య వచనమచరిష్యన్న్ ఏతే, తతో న స్వల్పోఽపనర్థోఽభవిష్యదేతేషాం |

అథ దుర్గ-ద్వారం ప్రాప్యారిమర్దనోఽబ్రవీత్-భో భో హితైషిణోఽస్య స్థిరజీవినో యథా-సమీహితం స్థానం ప్రయచ్ఛత |

తచ్ఛ్రుత్వా స్థిరజీవీ వ్యచింతయత్-మయా తావదేతేషాం వధోపాయశ్చింతనీయః | స మయా మధ్యస్థేన న సాధ్యతే | యతో మదీయమింగితాదికం విచారయంతస్తేఽపి సావధానా భవిష్యంతి | తద్దుర్గ-ద్వారమధిశ్రితోఽభిప్రేతం సాధయామి | ఇతి నిశ్చిత్యోలూక-పతిమాహ-దేవ ! యుక్తమిదం యత్ స్వామినా ప్రోక్తం | పరమహమపి నీతిజ్ఞస్తేఽహితశ్చ | యద్యపనురక్తః శుచిస్తథాపి దుర్గ-మధ్యే ఆవాసో నార్హః | తదహం అత్రైవ దుర్గ-ద్వార-స్థః ప్రత్యహం భవత్-పాద-పద్మ-రజః పవిత్రీ-కృత-తనుః సేవాం కరిష్యామి |

తథేతి ప్రతిపన్నే ప్రతిదినములూక-పతి-సేవకాస్తే ప్రకామమాహారం కృత్వోలూక-రాజాదేశాత్ ప్రకృష్ట-మాంసాహారం స్థిరజీవినే ప్రయచ్ఛంతి | అథ కతిపయైరేవాహోభిర్మయూర ఇవ స బలవాన్ సంవృత్తః | అథ రక్తాక్షః స్థిరజీవినం పోష్యమాణం దృష్ట్వా సవిస్మయో మంత్రి-జనం రాజానం చ ప్రతాహ-అహో మూర్ఖోఽయం మంత్రి-జనో భవాంశ్చేతేవమహమవగచ్ఛామి | ఉక్తం చ-

పూర్వం తావదహం మూర్ఖో ద్వితీయః పశు-బంధకః |
తతో రాజా చ మంత్రీ చ సర్వం వై మూర్ఖ-మండలం || 3.216||

తే ప్రాహుః-కథమేతత్ ?

రక్తాక్షః కథయతి-

కథా 14 స్వర్ణ-ష్ఠీవీ-సింధుక-పక్షీ-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిత్ పర్వతైక-దేశే మహాన్ వృక్షః | తత్ర చ సింధుక-నామా కోఽపి పక్షీ ప్రతివసతి స్మ | తస్య పురీషే సువర్ణముత్పద్యతే | అథ కదాచిత్ తముద్దిశ్య వ్యాధః కోఽపి సమాయయౌ | స చ పక్షీ తదగ్రత ఏవ పురీషముత్ససర్జ | అథ పాత-సమ-కాలమేవ తత్-సువర్ణీభూతం దృష్ట్వా వ్యాధో విస్మయమగమత్-అహో మమ శిశు-కాలాదారభ్య శకుని-బంధ-వ్యసనినోఽశీతి-వర్షాణి సమభూవన్,న చ కదాచిత్ పక్షి-పురీషే సువర్ణం దృష్టమితి విచింత్య తత్ర వృక్షే పాశం బబంధ | అథాసావపి పక్షీ మూర్ఖస్తత్రైవ విశ్వస్త-చిత్తో యథా-పూర్వముపవిష్టస్తత్-కాలమేవ పాశేన బద్ధః |

వ్యాధస్తు తం పాశాదున్ముచ్య పంజరకే సంస్థాప్య నిజావాసం నీతవాన్ । అథ చింతయామాస-కిమనేన సాపాయేన పక్షిణాహం కరిష్యామి ? యది కదాచిత్ కోఽపముమీదృశం జ్ఞాత్వా రాజ్ఞే నివేదయిష్యతి తన్ నూనం ప్రాణ-సంశయో మే భవేత్ । అతః స్వయమేవ పక్షిణం రాజ్ఞే నివేదయామి । ఇతి విచార్య తథైవానుష్ఠితవాన్ ।

అథ రాజాపి తం పక్షిణం దృష్ట్వా వికసిత-నయన-వదన-కమలః పరాం తుష్టిముపగతః । ప్రాహ చైవం-హంహో రక్షా-పురుషాః ! ఏనం పక్షిణం యత్నేన రక్షత । అశన-పానాదికం చాస్య యథేచ్ఛం ప్రయచ్ఛత ।
అథ మంత్రిణాభిహితం-కిమనేనాశ్రద్ధేయ-వ్యాధ-వచన-మాత్ర-పరిగృహీతేనాండజేన ? కిం కదాచిత్ పక్షీ-పురీషే సువర్ణం సంభవతి ? తన్ ముచ్యతాం పంజర-బంధనాదయం పక్షీ । ఇతి మంత్రి-వచనాద్రాజ్ఞా మోచితోఽసౌ పక్షున్నత-ద్వార-తోరణే సముపవిశ్య సువర్ణ-మయీం విష్ఠాం విధాయ-పూర్వం తావదహం మూర్ఖః ఇతి శ్లోకం పఠిత్వా యథా-సుఖమాకాశ-మార్గేణ ప్రాయాత్ ।

అతోఽహం బ్రవీమి-పూర్వం తావదహం మూర్ఖః ఇతి ।

అథ తే పునరపి ప్రతికూల-దైవతయా హితమపి రక్తాక్ష-వచనమనాదృత్య భూయస్తం ప్రభూత-మాంసాది-వివిధాహారేణ పోషయామాసుః । అథ రక్తాక్షః స్వ-వర్గమాహూయ రహః ప్రోవాచ-అహో ! ఏతావదేవాస్మద్భూపతేః కుశలం దుర్గం చ । తదుపదిష్టం మయా యత్ కుల-క్రమాగతః సచివోఽభిధత్తే । తద్వయమన్యత్ పర్వత-దుర్గం సంప్రతి సమాశ్రయామః । ఉక్తం చ యతః-

అనాగతం యః కురుతే స శోభతే
స శోచతే యో న కరోతనాగతం ।
వనే వసన్న్ ఏవ జరాముపాగతో
బిలస్య వాచా న కదాపి హి శ్రుతా ॥ 3.217॥

తే ప్రోచుః-కథమేతత్ ?

రక్తాక్షః కథయతి-

కథా 15 ఖరనఖర-సింహ-కథా

(సింహజంభుకగుహాకథా)

కస్మింశ్చిద్వనోద్దేశే ఖరనఖరో నామ సింహః ప్రతివసతి స్మ | స కదాచిదితశ్చేతశ్చ పరిభ్రమన్ క్షుత్క్షామ-కంఠో న కించిదపి సత్త్వమాససాద | తతశ్చాస్తమనసమయే మహతీం గిరి-గుహామాసాద్య ప్రవిష్టశ్చింతయామాస-నూనమేతస్యాం గుహాయాం రాత్రౌ కేనాపి సత్త్వేనాగంతవ్యం | తన్ నిభృతో భూత్వా తిష్ఠామి |

ఏతస్మినంతరే తత్-స్వామీ దధిపుచ్ఛో నామ శృగాలః సమాయాతః | స చ యావత్ పశ్యతి తావత్ సింహ-పద-పద్ధతిర్గుహాయాం ప్రవిష్టః, న చ నిష్క్రాంతా ఇతి దృష్టవాన్ | తతశ్చాచింతయత్-అహో వినష్టోఽస్మి, నూనమస్యాంతర్గతేన సింహేన భావ్యం | తత్ కిం కరోమి ? కథం జ్ఞాస్యామి ? ఏవం విచింత్య ద్వారస్థః ఫూత్కర్తుమారబ్ధః-అహో బిల ! అహో బిల ! ఇతుక్త్వా తూష్ణీంభూయ భూయోఽపి తథైవ ప్రత్యభాషత-భోః ! కిం న స్మరసి యన్ మయా త్వయా సహ సమయః కృతోఽస్తి ? యన్ మయా బాహ్యాత్ సమాగతేన త్వం వక్తవ్యః, త్వయా చాహమాకరణీయః ఇతి | తద్యది మాం నాహ్వాయసి తతోఽహం ద్వితీయం బిలం యాస్యామి |

అథ తచ్ఛ్రుత్వా సింహశ్చింతితవాన్-నూనమేషా గుహాస్య సమాగతస్య సదా సమాహ్వానం కరోతి | పరమద్య మద్భయాన్ న కించిద్బ్రూతే | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

భయ-సంత్రస్త-మనసాం హస్త-పాదాదికాః క్రియాః |
ప్రవర్తంతే న వాణీ చ వేపథుశ్చాధికో భవేత్ || 3.218||

తదహమస్యాహ్వానం కరోమి యేన తదనుసారేణ ప్రవిష్టోఽయం మే భోజ్యతాం యాస్యతి | ఏవం సంప్రధార్య సింహస్తస్యాహ్వానమకరోత్ | అథ సింహ-శబ్దేన సా గుహా ప్రతిరవ-సంపూర్ణా అన్యానపి దూర-స్థానరణ్య-జీవాంస్త్రాసయామాస | శృగాలోఽపి పలాయమాన ఇమం శ్లోకమపఠత్-అనాగతం యః కురుతే స శోభతే ఇతాది |

తదేవం మత్వా యుష్మాభిర్మయా సహ గంతవ్యమితి | ఏవమభిధాయాత్మానుయాయి-పరివారానుగతో దూర-దేశాంతరం రక్తాక్షో జగామ |

అథ రక్తాక్షే గతే స్థిరజీవతిహృష్ట-మనా వ్యచింతయత్-అహో ! కల్యాణమస్మాకముపస్థితం, యద్రక్తాంశో గతః స దీర్ఘదర్శీ ఏతే చ మూఢ-మనసః | తతో మమ సుఖ-ఘాత్యాః సంజాతాః | ఉక్తం చ యతః-

న దీర్ఘ-దర్శినో యస్య మంత్రిణః స్యుర్మహీపతేః |
క్రమాయాతా ధ్రువం తస్య న చిరాత్ స్యాత్ పరిక్షయః || 3.219||

అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

మంత్రి-రూపా హి రిపవః సంభావ్యాస్తే విచక్షణైః |
యే సంతం నయముత్సృజ్య సేవంతే ప్రతిలోమతః || 3.220||

ఏవం విచింత్య స్వ-కులాయ ఏకైకాం వన-కాష్ఠికాం గుహా-ప్రదీపనార్థం దినే దినే ప్రక్షిపతి | న చ తే మూర్ఖా ఉలూకా విజానంతి, యదేష కులాయమస్మద్దాహాయ వృద్ధిం నయతి | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

అమిత్రం కురుతే మిత్రం మిత్రం ద్వేష్టి హినస్తి చ |
శుభం వేత్తిశుభం పాపం భద్రం దైవ-హతో నరః || 3.221||

అథ కులాయ-వ్యాజేన దుర్గ-ద్వారే కృతే కాష్ఠ-నిచయే, సంజాతే సూర్యోదయే, అంధతాం ప్రాప్తేషూలూకేషు సత్సు స్థిరజీవీ శీఘ్రం ఋష్యమూకం గత్వా మేఘవర్ణమాహ-స్వామిన్ ! దాహ-సాధ్యా కృతా రిపు-గుహాః | తత్ సపరివారః సమేత్యైకైకా వన-కాష్ఠికాం జ్వలంతీ గృహీత్వా గుహా-ద్వారేఽస్మత్-కులాయే ప్రక్షిప యేన సర్వే శత్రవః కుంభీపాక-నరక-ప్రాయేణ దుఃఖేన మ్రియంతే |

తచ్ఛ్రుత్వా ప్రహృష్టో మేఘవర్ణ ఆహ-తాత ! కథయాత్మ-వృత్తాంతం | చిరాదద్య దృష్టోఽసి |

స ఆహ-వత్స ! నాయం కథనస్య కాలః | యతః కదాచిత్ తస్య రిపోః కశ్చిత్ ప్రణిధిర్మమేహాగమనం నివేదయిష్యతి | యజ్ జ్ఞానాదంధోఽన్యత్రాపసరణం కరిష్యతి | తత్ త్వర్యతాం | ఉక్తం చ-

శీఘ్ర-కృత్యేషు కార్యేషు విలంబయతి యో నరః |
తత్ కృత్యం దేవతాస్తస్య కోపాద్విఘ్నంతసంశయం || 3.222||

తథా చ-
యస్య యస్య హి కార్యస్య ఫలితస్య విశేషతః |
క్షిప్రమక్రియమాణస్య కాలః పిబతి తత్-ఫలం || 3.223||

తద్గుహాయామాయాతస్య తే హత-శత్రోః సర్వం సవిస్తరం నిర్వ్యాకులతయా కథయిష్యామి అథాసౌ తద్వచనమాకర్ణ్య సపరిజన ఏకైకాం జ్వలంతీం వన-కాష్ఠికాం చంచ్వగ్రేణ గృహీత్వా తద్గుహా-ద్వారం ప్రాప్య స్థిరజీవి-కులాయే ప్రాక్షిపత్ | తతః సర్వే తే దివాంధా రక్తాక్ష-వాక్యాని స్మరంతో ద్వారస్యావృతత్వాదనిఃసరంతో గుహా-మధ్యే కుంభీపాక-న్యాయమాపన్నా మృతాశ్చ | ఏవం శత్రూన్ నిఃశేషతాం నీత్వా భూయోఽపి మేఘవర్ణస్తదేవ న్యగ్రోధ-పాదప-దుర్గం జగామ | తతః సింహాసన-స్థో భూత్వా సభా-మధ్యే ప్రముదిత-మనాః స్థిరజీవినమపృచ్ఛత్-తాత ! కథం త్వయా శత్రు-మధ్యే గతేన ఏతావత్-పర్యంతం కాలో నీతః ? తదత్ర కౌతుకమస్మాకం వర్తతే, తత్ కథ్యతాం | యతః-

వర-మగ్నౌ ప్రదీప్తే తు ప్రపాతః పుణ్య-కర్మణాం |
న చారిజన-సంసర్గో ముహూర్తమపి సేవితః || 3.224||

తదాకర్ణ్య స్థిరజీవాహ-భద్ర ! ఆగామి-ఫల-వాంఛయా కష్టమపి సేవకో న జానాతి | ఉక్తం చ యతః-

కార్యస్యాపేక్షయా భుక్తం విషమపమృతాయతే |
సర్వేషాం ప్రాణినాం యత్ర నాత్ర కార్యా విచారణా || 3.225||

ఉపనత-భయే యో యో మార్గో హితార్థ-కరో భవేత్- స స నిపుణయా బుద్ధ్యా సేవ్యో మహాన్ కృపణోఽపి వా |
కరికర-నిభౌ జ్యాఘాతా కౌ మహాస్త్ర-విశారదౌ వలయ-రచితౌ స్త్రీవద్బాహూ కృతౌ న కిరీటినా || 3.226||

శక్తేనాపి సతా జనేన విదుషా కాలాంతరాపేక్షిణా
వస్తవ్యం ఖలు వాక్య-వజ్ర-విషమే క్షుద్రేఽపి పాపే జనే |
దర్వీ-వ్యగ్ర-కరేణ ధూమ-మలినేనాయాస-యుక్తే చ
భీమేనాతిబలేన మత్స్య-భవనే కిం నోషితం సూదవత్ || 3.227||

యద్వా తద్వా విషమ-పతితః సాధు వా గర్హితం వా
కాలాపేక్షీ హృదయ-నిహితం బుద్ధిమాన్ కర్మ కుర్యాత్ |
కిం గాండీవ-స్ఫురదురు-గుణాస్ఫాలన-క్రూర-పాణిర్
నాసీల్లీలా-నటన-విలసన్ మేఖలీ సవ్యసాచీ || 3.228||

సిద్ధిం ప్రార్థయతా జనేన విదుషా తేజో నిగృహ్య స్వకం
సత్త్వోత్సాహవతాపి దైవ-విధిషు స్థైర్యం ప్రకార్య క్రమాత్ |
దేవేంద్ర-ద్రవిణేశ్వరాంతక-సమైరపన్వితో భ్రాతృభిః
కిం క్లిష్టః సుచిరం విరాట-భవనే శ్రీమాన్ న ధర్మాత్మజః || 3.229||

రూపాభిజన-సంపన్నో మాద్రీ-పుత్రౌ బలాన్వితౌ |
గోకర్మ-రక్షా-వ్యాపారే విరాట-ప్రేష్యతాం గతౌ || 3.230||

రూపేణాప్రతిమేన యౌవన-గుణైః శ్రేష్ఠే కులే జన్మనా
కాంత్యా శ్రీరివ యాత్ర సాపి విదశాం కాల-క్రమాదాగతా |
సైరంధ్రీతి సగర్వితం యువతిభిః సాక్షేపమాఖ్యాతయా
ద్రౌపద్యా నను మత్స్య-రాజ-భవనే ధృష్టం న కిం చందనం || 3.231||

మేఘవర్ణ ఆహ-తాత ! అసి-ధారా-వ్రతమిదం మన్యే యదరిణా సహ సంవాసః |

సోఽబ్రవీత్-దేవ ! ఏవమేతత్ | పరం న తాదృజ్-మూర్ఖ-సమాగమః క్వాపి మయా దృష్టః | న చ మహాప్రజ్ఞమనేక-శాస్త్రేష్వప్రతిమ-బుద్ధిం రక్తాక్షం వినా ధీమాన్ | యత్-కారణం తేన మదీయం యథావస్థితం చిత్తం జ్ఞాతం | యే పునరన్యే మంత్రిణస్తే మహా-మూర్ఖా మంత్రి-మాత్ర-వ్యపదేశోపజీవినోఽతత్త్వ-కుశలా, యైరిదమపి న జ్ఞాతం | యతః-

అరితోఽభ్యాగతో భృత్యో దుష్టస్తత్-సంగ-తత్-పరః |
అపసర్ప-సధర్మత్వాన్ నిత్యోద్వేగీ చ దూషితః || 3.232||

ఆసనే శయనే యానే పాన-భోజన-వస్తుషు |
దృష్ట్వాంతరం ప్రమత్తేషు ప్రహరంతరయోఽరిషు || 3.233||

తస్మాత్ సర్వ-ప్రయత్నేన త్రివర్గ-నిలయం బుధః |
ఆత్మానమాదృతో రక్షేత్ ప్రమాదాద్ధి వినశ్యతి || 3.234||

సాధు చేదముచ్యతే-

సంతాపయంతి కమపథ్య-భుజం న రోగా
దుర్మంత్రిణం కముపయాంతి న నీతి-దోషాః |
కం శ్రీర్న దర్పయతి కం న నిహంతి మృత్యుః
కం స్త్రీకృతా న విషయా పరిపీడయంతి || 3.235||

లుబ్ధస్య నశ్యతి యశః పిశునస్య మైత్రీ
నష్ట-క్రియస్య కుల అర్థ-పరస్య ధర్మః ।
విద్యా-ఫలం వ్యసనినః కృపణస్య సౌఖ్యం
రాజ్యం ప్రమత్త-సచివస్య నరాధిపస్య ॥ 3.236॥

తద్రాజన్ ! అసి-ధారా-వ్రతం మయాచరితమరితమరి-సంసర్గాదితి యద్భవతోక్తం, తన్ మయా సాక్షాదేవానుభూతం । ఉక్తం చ-

అపమానం పురస్కృత్య మానం కృత్వా తు పృష్ఠతః ।
స్వార్థమభ్యుద్ధరేత్ ప్రాజ్ఞః కార్య-ధ్వంసో హి మూర్ఖతా ॥ 3.237॥

స్కంధేనాపి వహేచ్ఛత్రుం కాలమాసాద్య బుద్ధిమాన్ ।
మహతా కృష్ణ-సర్పేణ మండూకా బహవో హతాః ॥ 3.238॥

మేఘవర్ణ ఆహ-కథమేతత్ ?

స్థిరజీవీ కథయతి-

కథా 16 మందవిష-సర్ప-కథా

(మండూకమందవిషసర్పకథా)

అస్తి వరుణాద్రి-సమీప ఏకస్మిన్ ప్రదేశే పరిణత-వయా మంద-విషో నామ కృష్ణ-సర్పః । స ఏవం చిత్తే సంచింతితవాన్-కథం నామ మయా సుఖోపాయ-వృత్త్యా వర్తితవ్యమితి । తతో బహు-మండూకం హ్రదముపగమ్య ధృతి-పరీతమివాత్మానం దర్శితవాన్ ।

అథ తథా స్థితే సౌదక-ప్రాంత-గతేనైకేన మండూకేన పృష్టః-మామ ! కిమద్య యథా-పూర్వమాహారార్థం న విహరసి ।

సోఽబ్రవీత్-భద్ర ! కుతో మే మంద-భాగ్యస్యాహారాభిలాషః ? యత్ కారణమద్య రాత్రౌ ప్రదోష ఏవ మయాహారార్థం విహరమాణేన దృష్ట ఏకో మండూకః । తద్గ్రహణార్థం మయా క్రమః సజ్జితః । సోఽపి మాం దృష్ట్వా మృత్యు-భయేన స్వాధ్యాయ-ప్రసక్తానాం బ్రాహ్మణానామంతరమపక్రాంతో న విభావితో మయా క్వాపి గతః । తత్-సాదృశ్య-మోహిత-చిత్తేన మయా కస్యచిద్బ్రాహ్మణస్య సూనోర్హ్రద-తట-జలాంతః-స్థోఽఙ్గుష్ఠో దష్టః । తతోఽసౌ సపది పంచత్వముపాగతః ।

అథ తస్య పిత్రా దుఃఖితేనాహం శప్తో యథా-దురాత్మన్ ! త్వయా నిరపరాధో మత్-సుతో దష్టః | తదనేన దోషేణ త్వం మండూకానాం వాహనం భవిష్యసి, తత్-ప్రసాద-లబ్ధ-జీవికయా వర్తిష్యే ఇతి | తతోఽహం యుష్మాకం వాహనార్థమాగతోఽస్మి |

తేన చ సర్వ-మండూకానామిదమావేదితం | తతస్తైః ప్రహృష్ట-మనోభిః సర్వైరేవ గత్వా జల-పాద-నామ్నో దర్దుర-రాజస్య విజ్ఞప్తం | అథాసావపి మంత్రి-పరివృతోఽత్యద్భుతమిదమితి మన్యమానో ససంభ్రమం హ్రదాదుత్తీర్య మంద-విషస్య ఫణినః ఫణా-ప్రదేశమధిరూఢః | శేషా అపి యథా-జ్యేష్ఠం తత్-పృష్ఠోపరి సమారురుహుః | కిం బహునా, ఉపరిత-స్థానమప్రాప్తవంతస్తస్యానుపదం ధావంతి | మందవిషోఽపి తేషాం తుష్ట్యర్థమనేక-ప్రకారాన్ గతి-విశేషానదర్శయత్ | అథ జలపాదో లబ్ధ-సుఖస్తమాహ-

న తథా కరిణా యానం తురగేణ రథేన వా |
నర-యానేన వా యానం యథా మందవిషేణ మే || 3.239||

అథాన్యేద్యుర్మంద-విషశ్ఛద్మనా మందం మందం విసర్పతి | తచ్చ దృష్ట్వా జలపాదోఽబ్రవీత్-భద్ర ! మందవిష ! యథా-పూర్వం కిమద్య సాధు నోహ్యతే ?

మందవిషోఽబ్రవీత్-దేవ అద్యాహార-వైకల్యాన్ న మే వోఢుం శక్తిరస్తి |

అథాసావబ్రవీత్-భద్ర ! భక్షయ క్షుద్ర-మండూకాన్ |

తచ్ఛ్రుత్వా ప్రహర్షిత-సర్వ-గాత్రో మందవిషః ససంభ్రమమబ్రవీత్-మమాయమేవ విప్ర-శాపోఽస్తి | తత్ తవానేనానుజ్ఞా-వచనేన ప్రీతోఽస్మి |

తతోఽసౌ నైరంతర్యేణ మండూకాన్ భక్షయన్ కతిపయైరేవాహోభిర్బలవాన్ సంవృత్తః | ప్రహృష్టశ్చాంతర్లీనమవహస్యేదమబ్రవీత్-

మండూకా వివిధా హ్యేతే ఛల-పూర్వోపసాధితాః |
కియంతం కాలమక్షీణా భవేయుః ఖాదితా మమ || 3.240||

జల-పాదోఽపి మందవిషేణ కృత-కవచ-నవ్యామోహిత-చిత్తః కిమపి నావబుధ్యతే | అత్రాంతరేఽన్యో మహాకాయః కృష్ణ-సర్పస్తముద్దేశం సమాయాతః | తం చ మండూకైర్వాహ్యమానం దృష్ట్వా విస్మయ-గతం | ఆహ చ-వయస్య ! యదస్మాకమశనం తైః కథం వాహ్యసే | విరుద్ధమేతత్ |

మందవిషోఽబ్రవీత్-

సర్వమేతద్విజానామి యథా వాహ్యోఽస్మి దర్దురైః |
కించిత్ కాలం ప్రతీక్షేఽహం ఘృతాంధో బ్రాహ్మణో యథా || 3.241 ||

సోఽబ్రవీత్-కథమేతత్ ?

మందవిషః కథయతి-

కథా 17 ఘృతాంధ-బ్రాహ్మణ-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే యజ్ఞదత్తో నామ బ్రాహ్మణః | తస్య భార్యా పుంశ్చలన్యాసక్త-మనా అజస్రం విటాయస-ఖండ-ఘృతాన్ ఘృత-పూరాన్ కృత్వా భర్తుశ్చౌరికయా ప్రయచ్ఛతి | అథ కదాచిద్భర్త్రా దృష్ట్వాబ్రవీత్-భద్రే ! కిమేతత్ పరిపచ్యతే ? కుత్ర వాజస్రం నయసీదం ? తత్ కథయ సత్యం |

సా చోత్పన్న-ప్రతిభా కృతక-వచనైర్భర్తారమబ్రవీత్-అస్త్యత్ర నాతిదూరే భగవత్యా దేవ్యా ఆయతనం | తత్రాహముపోషితా సతీ బలిం భక్ష్య-విశేషాంశ్చాపూర్వాన్ నయామి |

అథ తత్ పశ్యతా గృహీత్వా తత్ సకలం దేవ్యాయతనాభిముఖీ ప్రతస్థే | యత్ కారణం దేవ్యా నివేదితేనానేన మదీయో భర్త్తైవం మంస్యతే యత్ మమ బ్రాహ్మణీ భగవత్యాః కృతే నద్యామవతీర్య యావత్ స్నానం కరోతి తావత్ తద్భర్తాపి మార్గాంతరేణాగత్య దేవ్యాః పృష్ఠతోఽదృశ్యోఽవతస్థే |

అథ సా బ్రాహ్మణీ స్నాత్వా దేవ్యాయతనమాగత్య స్నానానులేపన-మాల్య-ధూప-బలి-క్రియాదికం కృత్వా దేవీం ప్రణమ్య వ్యజిజ్ఞపత్-భగవతి ! కేన ప్రకారేణ మమ భర్తాంధో భవిష్యతి ?

తచ్ఛ్రుత్వా స్వర-భేదేన దేవీ-పృష్ఠ-స్థితో బ్రాహ్మణో జగాద-యది త్వమజస్రం ఘృత-పూరాది-భక్ష్యం తస్మై భర్త్రే ప్రయచ్ఛసి, తతః శీఘ్రమంధో భవిష్యతి |

సా తు బంధకీ కృతక-వచన-వంచిత-మానసా తస్మై బ్రాహ్మణాయ తదేవ నిత్యం ప్రదదౌ | అథాన్యేద్యుర్బ్రాహ్మణేనాభిహితం-భద్రే, నాహం సుతరాం పశ్యామి |

తచ్ఛ్రుత్వా చింతితమనయా-దేవ్యాః ప్రసాదోఽయం ప్రాప్త ఇతి | అథ తస్యా హృదయ-వల్లభో విటస్తత్-సకాశమంధీభూతోఽయం బ్రాహ్మణః కిం మమ కరిష్యతీతి నిఃశంకం ప్రతిదినమభ్యేతి | అథాన్యేద్యుస్తం ప్రవిశంతమభ్యాశ-గతం దృష్ట్వా కేశైర్గృహీత్వా లగుడ-పార్ష్ణి-ప్రభృతి-ప్రహారైస్తావదతాడయత్ యావదసౌ పంచత్వమాప | తామపి పుష్ట-పత్నీం విచ్ఛిన్న-నాసికాం కృత్వా విససర్జ |

అతోఽహం బ్రవీమి-స్కంధేనాపి వహేచ్ఛత్రుం (238) ఇత్యాది |

అథ రాజన్ ! యథా మందవిషేణ బుద్ధి-బలేన మండూకా నిహతాస్తథా మయాపి సర్వే వైరిణః | సాధు చేదముచ్యతే-

వనే ప్రజ్వలితో వహ్నిర్దహన్ మూలాని రక్షతి |
సమూలోన్మూలనం కుర్యాద్వాయుర్యో మృదు-శీతలః || 3.242||

మేఘవర్ణ ఆహ-తాత ! సత్యమేవైతత్ | యే మహాత్మానో భవంతి తే మహా-సత్త్వా ఆపద్గతా అపి ప్రారబ్ధం న త్యజంతి | ఉక్తం చ యతః-

మహత్త్వమేతన్ మహతాం నయాలంకార-ధారిణాం |
న ముంచంతి యదారబ్ధం కృచ్ఛ్రేఽపి వ్యసనోదయే || 3.243||

తథా చ-
ప్రారభ్యతే న ఖలు విఘ్న-భయేన నీచైః
ప్రారభ్య విఘ్న-విహతా విరమంతి మధ్యాః |
విఘ్నైః సహస్ర-గుణితైరపి హన్యమానాః
ప్రారబ్ధముత్తమ-గుణా న పరిత్యజంతి || 3.244||

తత్ కృతం నిష్కంటకం మమ రాజ్యం శత్రూన్ నిఃశేషతాం నయతా త్వయా | అథవా యుక్తమేతన్ నయ-వేదినాం | ఉక్తం చ యతః-

ఋణ-శేషం చాగ్ని-శేషం చ శత్రు-శేషం తథైవ చ |
వ్యాధి-శేషం చ నిఃశేషం కృత్వా ప్రాజ్ఞో న సీదతి || 3.245||

సోఽబ్రవీత్-దేవ ! భాగ్యవాన్ త్వమేవాసి, యస్యారబ్ధం సర్వమేవ సంసిద్ధ్యతి | తన్ న కేవలం శౌర్యం కృత్యం సాధయతి, కింతు ప్రజ్ఞయా యత్ క్రియతే తదేవ విజయాయ భవతి | ఉక్తం చ-

శస్త్రైర్హతా న హి హతా రిపవో భవంతి
ప్రజ్ఞా-హతాస్తు రిపవః సుహతా భవంతి ।
శస్త్రం నిహంతి పురుషస్య శరీరమేకం
ప్రజ్ఞా కులం చ విభవశ్చ యశశ్చ హంతి ॥ 3.246॥

తదేవం ప్రజ్ఞా-పురుషకారాభ్యాం యుక్తస్యాయత్నేన కార్య-సిద్ధయః సంభవంతి । ఉక్తం చ-

ప్రసరతి మతిః కార్యారంభే దృఢీభవతి స్మృతిః
స్వయముపనయన్నర్థాన్ మంత్రో న గచ్ఛతి విప్లవం ।
స్ఫురతి సఫలస్తర్కశ్చిత్తం సమున్నతిమశ్నుతే
భవతి చ రతిః శ్లాఘ్యే కృత్యే నరస్య భవిష్యతః ॥ 3.247॥

తథా చ నయ-త్యాగ-శౌర్య-సంపన్నే పురుషే రాజ్యమితి । ఉక్తం చ-

త్యాగిని శూరే విదుషి చ సంసర్గ-రుచిర్జనో గుణీ భవతి ।
గుణవతి ధనం ధనాచ్ఛ్రీః శ్రీమతాజ్ఞా తతో రాజ్యం ॥ 3.248॥

మేఘవర్ణ ఆహ-నూనం సద్యః-ఫలాని నీతి-శాస్త్రాణి యత్ త్వయానుకృత్యేనానుప్రవిశ్యారి-మర్దనః సపరిజనో నిఃశేషితః ।

స్థిరజీవాహ-

తీక్ష్ణోపాయ-ప్రాప్తి-గమ్యోఽపి యోఽర్థస్
తస్యాపాదౌ సంశ్రయః సాధు యుక్తః ।
ఉత్తుంగాగ్రః సార-భూతో వనానాం
మాన్యాభ్యర్చ్య చ్ఛిద్యతే పాదపేంద్రః ॥ 3.249॥

అథవా స్వామిన్ ! కిం తేనాభిహితేన ? యదనంతర-జాలే క్రియా-రహితమసుఖ-సాధ్యం వా భవతి । సాధు చేదముచ్యతే-

అనిశ్చితైరధ్యవసాయ-భీరుభిర్
యథేష్ట-సంలాప-రతి-ప్రయోజనైః ।
ఫలే విసంవాదముపాగతా గిరః
ప్రయాంతి లోకే పరిహాస-వస్తుతాం ॥ 3.250॥

న చ లఘుష్వపి కర్తవ్యేషు ధీమద్భిరనాదరః కర్తవ్యః | యతః-
శక్ష్యామి కర్తుమిదమల్పమయత్న-సాధ్యం
అనాదరః క ఇతి కృత్యముపేక్షమాణాః |
కేచిత్ ప్రమత్త-మనసః పరితాప-దుఃఖం
ఆపత్-ప్రసంగ-సులభం పురుషా ప్రయాంతి || 3.251||

తదద్య జితారేర్మద్విభోర్యథా-పూర్వం నిద్రా-లాభో భవిష్యతి | ఉచ్యతే చైతత్-

నిఃసర్పే బద్ధ-సర్పే వా భవనే సుష్యతే సుఖం |
సదా దృష్ట-భుజంగే తు నిద్రా దుఃఖేన లభ్యతే || 3.252||

తథా చ-
విస్తీర్ణ-వ్యవసాయ-సాధ్య-మహతాం స్నిగ్ధోపయుక్తాశిషాం
కార్యాణాం నయ-సాహసోన్నతి-మతామిచ్ఛాపదారోహిణాం |
మానోత్సేక-పరాక్రమ-వ్యసనినః పారం న యావద్గతాః
సామర్షే హృదయేఽవకాశ-విషయా తావత్ కథం నిర్వృతిః || 3.253||

తదవసిత-కార్యారంభస్య విశ్రామ్యతీవ మే హృదయం | తదిదమధునా నిహత-కంటకం రాజ్యం ప్రజా-పాలన-తత్పరో భూత్వా పుత్ర-పౌత్రాది-క్రమేణాచల-చ్ఛత్రాసన-శ్రీః చిరం భుంక్ష్వ | అపి చ-

ప్రజా న రంజయేద్యస్తు రాజా రక్షాదిభిర్గుణైః |
అజాగల-స్తనస్యేవ తస్య రాజ్యం నిరర్థకం || 3.254||

గుణేషు రాగో వ్యసనేష్వనాదరో
రతిః సుభృత్యేషు చ యస్య భూపతేః |
చిరం స భుంక్తే చల-చామరాంశుకాం
సితాతపత్రాభరణాం నృప-శ్రియం || 3.255||

న చ త్వయా ప్రాప్త-రాజ్యోఽహమితి మత్వా శ్రీ-మదేనాత్మా వ్యసయితవ్యః | యత్ కారణం-చలా హి రాజ్ఞో విభూతయః వంశారోహణవద్రాజ్య-లక్ష్మీ-దురారోహా, క్షణ-వినిపాత-రతా, ప్రయత్న-శతైరపి ధార్యమాణా దుర్ధరా, ప్రశస్తారాధితాపంతే విప్రలంభినీ, వానర-జాతిరివ విద్రుతానేక-చిత్తా, పద్మ-పత్రమివాఘటిత-సంశ్లేషా, పవన-గతిరివాతిచపలా, అనార్య-సంగతిరివాస్థిరా, ఆశీవిష ఇవ దురుపచారా,

సంధ్యాభ్ర-లేఖేవ ముహూర్త-రాగా, జల-బుద్బుదావలీవ స్వభావ-భంగురా, శరీర-ప్రకృతిరివ కృతఘ్నా, స్వప్న-లబ్ధ-ద్రవ్య-రాశిరివ క్షణ-దృష్ట-నష్టా । అపి చ-

యదైవ రాజ్యే క్రియతేఽభిషేకస్
తదైవ బుద్ధిర్వ్యసనేషు యోజ్యా ।
ఘటా హి రాజ్ఞామభిషేక-కాలే
సహాంభసైవాపదముద్గిరంతి ॥ 3.256॥

న చ కశ్చిదనధిగమనీయో నామాస్తాపదాం । ఉక్తం చ-

రామస్య వ్రజనం వనే నివసనం పాండోః సుతానాం వనే
వృష్ణీనాం నిధనం నలస్య నృపతే రాజ్యాత్ పరిభ్రంశనం ।
నాట్యాచార్యకమర్జునస్య పతనం సంచింత్య లంకేశ్వరే
సర్వే కాల-వశాజ్ జనోఽత్ర సహతే కః కం పరిత్రాయతే ॥ 3.257॥

క్వ స దశరథః స్వర్గే భూత్వా మహేంద్ర-సుహృద్గతః
క్వ స జలనిధేర్వేలాం బద్ధ్వా నృపః సగరస్తథా ।
క్వ స కరతలాజ్ జాతో వైన్యః క్వ సూర్య-తనుర్మనుః
నను బలవతా కాలేనైతే ప్రబోధ్య నిమీలితాః ॥ 3.258॥

మాంధాతా క్వ గతస్త్రిలోక-విజయీ రాజా క్వ సత్యవ్రతః
దేవానాం నృపతిర్గతః క్వ నహుషః సచ్ఛాస్త్రవాన్ కేశవః ।
మన్యంతే సరథాః సకుంజర-వరాః శక్రాసనాధ్యాసినః
కాలేనైవ మహాత్మనా త్వనుకృతాః కాలేన నిర్వాసితాః ॥ 3.259॥

అపి చ-
స చ నృపతిస్తే సచివాస్తాః ప్రమదాస్తాని కానన-వనాని ।
స చ తే చ తాశ్చ తాని చ కృతాంత-దృష్టాని నష్టాని ॥ 3.260॥

ఏవం మత్త-కరి-కర్ణ-చంచలాం రాజ్య-లక్ష్మీమవాప్య న్యాయైక-నిష్ఠో భూత్వోపభుంక్ష్వ ।

ఇతి శ్రీ-విష్ణు-శర్మ-విరచితే పంచతంత్రే కాకోలూకీయం నామ తృతీయం తంత్రం సమాప్తం॥

4. లబ్ధ-ప్రణాశం

చతుర్థ-తంత్రం అథ లబ్ధ-ప్రణాశం
అథేదమారభతే లబ్ధ-ప్రణాశం నామ చతుర్థం తంత్రం । యస్యాయమాదిమః శ్లోకః-

సముత్పన్నేషు కార్యేషు బుద్ధిర్యస్య న హీయతే ।
స ఏవ దుర్గం తరతి జలస్థో వానరో యథా ॥ 4.1॥

తద్యథానుశ్రూయతే- ప్రస్తావనా-కథా వానర-మకర-వృత్తాంతః

అస్తి కస్మింశ్చిత్ సముద్రోపకంఠే మహాన్ జంబూ-పాదపః సదా-ఫలః । తత్ర చ రక్తముఖో నామ వానరః ప్రతివసతి స్మ । తత్ర చ తస్య తరోరధః కదాచిత్ కరాలముఖో నామ మకరః సముద్ర-సలిలాన్ నిష్క్రమ్య సుకోమల-బాలుకా-సనాథే తీరోపాంతే న్యవిశత । తతశ్చ రక్తముఖేన స ప్రోక్తః-భోః ! భవాన్ సమభ్యాగతోఽతిథిః । తద్భక్షయతు మయా దత్తానమృత-తుల్యాని జంబూ-ఫలాని । ఉక్తం చ-

ప్రియో వా యది వా ద్వేష్యో మూర్ఖో వా యది పండితః ।
వైశ్వదేవాంతమాపన్నః సోఽతిథిః స్వర్గ-సంక్రమః ॥ 4.2॥

న పృచ్ఛేచ్చరణం గోత్రం న చ విద్యాం కులం న చ ।
అతిథిం వైశ్వదేవాంతే శ్రాద్ధే చ మనురబ్రవీత్ ॥ 4.3॥

దూర-మార్గ-శ్రమ-శ్రాంతం వైశ్వదేవాంతమాగతం ।
అతిథిం పూజయేద్యస్తు స యాతి పరమాం గతిం ॥ 4.4॥

అపూజితోఽతిథిర్యస్య గృహాద్యాతి వినిఃశ్వసన్ ।
గచ్ఛంతి పితరస్తస్య విముఖాః సహ దైవతైః ॥ 4.5॥

ఏవముక్త్వా తస్మై జంబూ-ఫలాని దదౌ । సోఽపి తాని భక్షయిత్వా తేన సహ చిరం గోష్ఠీ-సుఖమనుభూయ భూయోఽపి స్వ-భవనమగాత్ । ఏవం నిత్యమేవ తౌ వానర-మకరౌ జంబూ-చ్ఛాయా-స్థితౌ వివిధ-శాస్త్ర-గోష్ఠ్యా కాలం నయంతౌ సుఖేన తిష్ఠతః । సోఽపి మకరో భక్షిత-శేషాణి జంబూ-ఫలాని గృహం గత్వా స్వ-పత్న్యై

ప్రయచ్ఛతి । అథాన్యతమే దివసే తయా స పృష్టః-నాథ ! క్వైవంవిధానమృత-ఫలాని ప్రాప్నోషి ?

స ఆహ-భద్రే ! మమాస్తి పరమ-సుహృద్రక్తముఖో నామ వానరః । స ప్రీతి-పూర్వకమిమాని ఫలాని ప్రయచ్ఛతి ।

అథ తయాభిహితం-యః సర్వదైవామృత-ప్రాయాణీదృశాని ఫలాని భక్షయతి, తస్య హృదయమమృత-మయం భవిష్యతి । తద్యది భార్యయా తే ప్రయోజనం, తతస్తస్య హృదయం మహ్యం ప్రయచ్ఛ । యేన తద్భక్షయిత్వా జరా-మరణ-రహితా త్వయా సహ భోగాన్ భునజ్మి ।

స ఆహ-భద్రే ! మా మైవం వద । యతః స ప్రతిపన్నోఽస్మాకం భ్రాతా । అపరం ఫల-దాతా । తతో వ్యాపాదయితుం న శక్యతే । తత్ త్యజైనం మిథాగ్రహణం । ఉక్తం చ-

ఏకం ప్రసూయతే మాతా ద్వితీయం వాక్ ప్రసూయతే ।
వాగ్-జాతమధికం ప్రోచుః సోదర్యాదపి బాంధవాత్ ॥ 4.6॥

అథ మకరాహ-త్వయా కదాచిదపి మమ వచనం నాన్యథా కృతం । తన్ నూనం సా వానరీ భవిష్యతి, యతస్తస్యా అనురాగతః సకలమపి దినం తత్ర గమయసి । తత్ త్వం జ్ఞాతో మయా సమ్యక్ । యతః-

సాహ్లాదం వచనం ప్రయచ్ఛతి న మే నో వాంఛితం కించన
ప్రాయః ప్రోచ్ఛ్వసిషి ద్రుతం హుతవహ-జ్వాలా సమం రాత్రిషు ।
కంఠాశ్లేష-పరిగ్రహే శిథిలతా యన్ నాదరాచ్చుంబసే
తత్ తే ధూర్త హృది స్థితా ప్రియతమా కాచిన్ మమేవాపరా ॥ 4.7॥

సోఽపి పత్న్యాః పాదోపసంగ్రహం కృత్వాంకోపరి నిధాయ తస్యాః కోప-కోటిమాపన్నాయాః సుదీనమువాచ-

మయి తే పాద-పతితే కింకరత్వముపాగతే ।
త్వం ప్రాణ-వల్లభే కస్మాత్ కోపనే కోపమేష్యసి ॥ 4.8॥

సాపి తద్వచనమాకర్ణ్యాశ్రు-ప్లుత-ముఖీ తమువాచ-

సార్ధం మనోరథ-శతైస్తవ ధూర్త కాంతా
సైవ స్థితా మనసి కృత్రిమ-భావ-రమ్యా ।

అస్మాకమస్తి న కథంచిదిహావకాశం
తస్మాత్ కృతం చరణ-పాత-విడంబనాభిః || 4.9||

అపరం సా యది తవ వల్లభా న భవతి, తత్ కిం మయా భణితోఽపి తాం న వ్యాపాదయసి | అథ యది స వానరస్తత్ కస్తేన సహ తవ స్నేహః ? తత్ కిం బహునా ? యది తస్య హృదయం న భక్షయామి, తన్ మయా ప్రాయోపవేశనం కృతం విద్ధి |

ఏవం తస్యాస్తన్ నిశ్చయం జ్ఞాత్వా చింతా-వ్యాకులిత-హృదయః స ప్రోవాచ-అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

వజ్ర-లేపస్య మూర్ఖస్య నారీణాం కర్కటస్య చ |
ఏకో గ్రహస్తు మీనానాం నీలీ-మద్య-పయోస్తథా || 4.10||

తత్ కిం కరోమి ? కథం స మే వధ్యో భవతి | ఇతి విచింత్య వానర-పార్శ్వమగమత్ | వానరోఽపి చిరాదాయాంతం తం సోద్వేగమవలోక్య ప్రోవాచ-భో మిత్ర ! కిమద్య చిర-వేలాయాం సమాయాతోఽసి ? కస్మాత్ సాహ్లాదం నాలపసి ? న సుభాషితాని పఠసి |

స ఆహ-మిత్ర ! అహం తవ భ్రాతృ-జాయయా నిష్ఠురతరైర్వాక్యైరభిహితః-భోః కృతఘ్న ! మా మే త్వం స్వముఖం దర్శయ, యతస్త్వం ప్రతిదినం మిత్రముపజీవసి | న చ తస్య పునః ప్రత్యుపకారం గృహ-దర్శన-మాత్రేణాపి కరోషి | తత్ తే ప్రాయశ్చిత్తమపి నాస్తి | ఉక్తం చ-

బ్రహ్మఘ్నే చ సురాపే చ చౌరే భగ్న-వ్రతే శఠే |
నిష్కృతిర్విహితా సద్భిః కృతఘ్నే నాస్తి నిష్కృతిః || 4.11||

తత్ త్వం మమ దేవరం గృహీత్వాద్య ప్రత్యుపకారార్థం గృహమానయ | నో చేత్ త్వయా సహ మే పర-లోకే దర్శనమితి | తదహం తయైవం ప్రోక్తస్తవ సకాశమాగతః | తదద్య తయా సహ త్వదర్థే కలహాయతో మమేయతీ వేలా విలగ్నా | తదాగచ్ఛ మే గృహం | తవ భ్రాతృ-పత్నీ రచిత-చతుష్కా ప్రగుణిత-వస్త్ర-మణి-మాణిక్యాద్యుచితాభరణా ద్వార-దేశ-బద్ధ-వందన-మాలా సోత్కంఠా తిష్ఠతి | మర్కట ఆహ-భో మిత్ర ! యుక్తమభిహితం మద్భ్రాతృ-పత్న్యా | ఉక్తం చ-

వర్జయేత్ కౌలికాకారం మిత్రం ప్రాజ్ఞతరో నరః |
ఆత్మనః సమ్ముఖం నిత్యం య ఆకర్షతి లోలుపః || 4.12||

తథా చ-
దదాతి ప్రతిగృహ్ణాతి గుహ్యమాఖ్యాతి పృచ్ఛతి |
భుంక్తే భోజయతే చైవ షడ్-విధం ప్రీతి-లక్షణం || 4.13||

పరం వయం వనచరాః యుష్మదీయం చ జలాంతే గృహం | తత్ కథం శక్యతే తత్ర గంతుం | తస్మాత్ తామపి మే భ్రాతృ-పత్నీమత్రానయ యేన ప్రణమ్య తస్యా ఆశీర్వాదం గృహ్ణామి |

స ఆహ-భో మిత్ర ! అస్తి సముద్రాంతరే సురమ్యే పులిన-ప్రదేశేఽస్మద్గృహమ్ తన్ మమ పృష్ఠమారూఢః సుఖేనాకృత-భయో గచ్ఛ |

సోఽపి తచ్ఛ్రుత్వా సానందమాహ-భద్ర ! యదేవం తత్ కిం విలంబ్యతే | త్వర్యతాం | ఏషోఽహం తవ పృష్ఠామారూఢః |

తథానుష్ఠితేఽగాధే జలధౌ గచ్ఛంతం మరకమాలోక్య భయ-త్రస్త-మనా వానరః ప్రోవాచ-భ్రాతః ! శనైః శనైర్గమ్యతాం | జల-కల్లోలైః ప్లావ్యతే మే శరీరం |

తదాకర్ణ్య మకరశ్చింతయామాస-అసావగాధం జలం ప్రాప్తో మే వశః సంజాతః | మత్-పృష్ఠ-గతస్తిల-మాత్రమపి చలితుం న శక్నోతి | తస్మాత్ కథయామస్య నిజాభిప్రాయం, యేనాభీష్ట-దేవతా-స్మరణం కరోతి | ఆహ చ-మిత్ర, త్వం మయా వధాయ సమానీతో భార్యా-వాక్యేన విశ్వాస్య | తత్ స్మర్యతామభీష్ట-దేవతా |

స ఆహ-భ్రాతః ! కిం మయా తస్యాస్తవాపి చాపకృతం యేన మే వధోపాయశ్చింతితః ?

మకర ఆహ-భోః ! తస్యాస్తావత్ తవ హృదయస్యామృతమయ-ఫల-రసాస్వాదన-మృష్టస్య భక్షణే దోహదః సంజాతః | తేనైతదనుష్ఠితం |

ప్రత్యుత్పన్న-మతిర్వానర ఆహ-భద్ర ! యదేవం తత్ కిం త్వయా మమ తత్రైవ న వ్యాహృతం ? యేన స్వ-హృదయం జంబూ-కోటరే సదైవ మయా సుగుప్తం కృతం | తద్భ్రాతృ-పత్న్యా అర్పయామి | త్వయాహం శూన్య-హృదయోఽత్ర కస్మాదానీతః ?

తదాకర్ణ్య మకరః సానందమాహ-భద్ర ! యదేవం తదర్పయ మే హృదయం | యేన సా దుష్ట-పత్నీ తద్భక్షయిత్వానశనాదుత్థిష్ఠతి | అహం త్వాం తమేవ జంబూ-పాదపం ప్రాపయామి | ఏవముక్త్వా నివర్త్య జంబూ-తలమగాత్ | వానరోఽపి కథమపి జల్పిత-వివిధ-దేవతోపచార-పూజస్తీరమాసాదితవాన్ | తతశ్చ దీర్ఘతర-

చంక్రమణేన తమేవ జంబూ-పాదపమారూఢశ్చింతయామాస-అహో ! లబ్ధాస్తావత్ ప్రాణాః । అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

న విశ్వసేదవిశ్వస్తే విశ్వస్తేఽపి న విశ్వసేత్ ।
విశ్వాసాద్భయముత్పన్నం మూలానపి నికృంతతి ॥ 4.14॥

తన్ మమైతదద్య పునర్జన్మ-దినమివ సంజాతం ।

ఇతి చింతయమానం మకర ఆహ-భో మిత్ర ! అర్పయ తద్ధృదయం యథా తే భ్రాతృ-పత్నీ భక్షయిత్వానశనాదుత్తిష్ఠతి ।

అథ విహస్య నిర్భర్త్సయన్ వానరస్తమాహ-ధిగ్ధిఙ్మూర్ఖ విశ్వాస-ఘాతక ! కిం కస్యచిద్ధృదయ-ద్వయం భవతి ? తదాశు గమ్యతాం జంబూ-వృక్షస్యాధస్తాన్ న భూయోఽపి త్వయాత్రాగంతవ్యం । ఉక్తం చ యతః-

సకృద్దుష్టం చ యో మిత్రం పునః సంధాతుమిచ్ఛతి ।
స మృత్యుముపగృహ్ణాతి గర్భమశ్వతరీ యథా ॥ 4.15॥

తచ్ఛ్రుత్వా మకరః సంవిలక్షం చింతితవాన్-అహో ! మయాతిమూఢేన కిమస్య స్వ-చిత్తాభిప్రాయో నివేదితః । తద్యదసౌ పునరపి కథంచిద్విశ్వాసం గచ్ఛతి, తద్భూయోఽపి విశ్వాసయామి । ఆహ చ-మిత్ర ! హాస్యేన మయా తేఽభిప్రాయో లబ్ధః । తస్యా న కించిత్ తవ హృదయేన ప్రయోజనం । తదాగచ్ఛ ప్రాఘుణిక-న్యాయేనాస్మద్గృహం ।

వానర ఆహ-భో దుష్ట ! గమ్యతాం । అధునా నాహమాగమిష్యామి । ఉక్తం చ-

బుభుక్షితః కిం న కరోతి పాపం
క్షీణా జనా నిష్కరుణా భవంతి ।
ఆఖ్యాహి భద్రే ప్రియ-దర్శనస్య
న గంగదత్తః పునరేతి కూపం ॥ 4.16॥

మకర ఆహ-కథమేతత్ ?

స ఆహ-

కథా 1 గంగదత్త-ప్రియదర్శన-కథా

కస్మింశ్చిత్ కూపే గంగదత్తో నామ మండూక-రాజః ప్రతివసతి స్మ | స కదాచిద్దాయాదైరుద్వేజితోఽరఘట్ట-ఘటీమారుహ్య నిష్క్రాంతః | అథ తేన చింతితం-యత్ కథం తేసాం దాయాదానాం మయా ప్రత్యపకారః కర్తవ్యః | ఉక్తం చ-

ఆపది యేనాపకృతం యేన చ హసితం దశాసు విషమాసు |
అపకృత్య తయోరుభయోః పునరపి జాతం నరం మన్యే || 4.17||

ఏవం చింతయన్ బిలే ప్రవిశంతం కృష్ణసర్పమపశ్యత్ | తం దృష్ట్వా భూయోఽపచింతయత్-యదేనం తత్ర కూపే నీత్వా సకల-దాయాదానాముచ్ఛేదం కరోమి | ఉక్తం చ-
శత్రుభిర్యోజయేచ్ఛత్రుం బలినా బలవత్తరం |
స్వ-కార్యాయ యతో న స్యాత్ కాచిత్ పీడాత్ర తత్-క్షయే || 4.18||

తథా చ-
శత్రుమున్మూలయేత్ ప్రాజ్ఞస్తీక్ష్ణం తీక్ష్ణేన శత్రుణా |
వ్యథా-కరం సుఖార్థాయ కంటకేనైవ కంటకం || 4.19||

ఏవం స విభావ్య బిల-ద్వారం గత్వా తమాహూతవాన్-ఏహేహి ప్రియ-దర్శన ! ఏహి !

తచ్ఛ్రుత్వా సర్పశ్చింతయామాస-య ఏవం మామాహ్వయతి | స్వజాతీయో న భవతి | యతో నైషా సర్ప-వాణీ | అన్యేన కేనాపి సహ మమ మర్త్య-లోకే సంధానం నాస్తి | తదత్రైవ దుర్గే స్థితస్తావద్వేద్మి కోఽయం భవిష్యతి | ఉక్తం చ-

యస్య న జాయతే శీలం న కులం న చ సంశ్రయః |
న తేన సంగతిం కుర్యాదితువాచ బృహస్పతిః || 4.20||

కదాచిత్కోఽపి మంత్రవాదౌషధ-చతురో వా మామాహూయ బంధనే క్షిపతి | అథవా కశ్చిత్ పురుషో వైరమాశ్రిత్య కస్యచిద్భక్షణార్థే మామాహ్వయతి | ఆహ చ-భోః ! కో భవాన్ ?

స ఆహ-అహం గంగదత్తో నామ మండూకాధిపతిస్త్వత్-సకాశే మైత్ర్యర్థమభ్యాగతః |

తచ్ఛ్రుత్వా సర్ప ఆహ-భో ! అశ్రద్ధేయమేతత్ యత్-తృణానాం వహ్నినా సహ సంగమః | ఉక్తం చ-

యో యస్య జాయతే వధ్యః స స్వప్నేఽపి కథంచన |
న తత్-సమీపమభ్యేతి తత్ కిమేవం ప్రజల్పసి || 4.21||

గంగదత్త ఆహ-భోః ! సత్యమేతత్ | స్వభావ-వైరీ త్వమస్మాకం | పరం పర-పరిభవాత్ ప్రాప్తోఽహం తే సకాశం | ఉక్తం చ-

సర్వ-నాశే చ సంజాతే ప్రాణానామపి సంశయే |
అపి శత్రుం ప్రణమ్యాపి రక్షేత్ ప్రాణాంధనాని చ || 4.22||

సర్ప ఆహ-కథయ కస్మాత్ తే పరిభవః |

స ఆహ-దాయాదేభ్యః |

సోఽపాహ-క్వ తే ఆశ్రయో వాప్యాం కూపే తడాగే హ్రదే వా | తత్ కథయ స్వాశ్రయం |

తేనోక్తం-పాషాణ-చయ-నిబద్ధే కూపే |

సర్ప ఆహ-అహో అపదా వయం | తత్రాస్తి తత్ర మే ప్రవేశః | ప్రవిష్టస్య చ స్థానం నాస్తి | యత్ర స్థితస్తవ దాయాదాన్ వ్యాపాదయామి | తద్గమ్యతాం | ఉక్తం చ-

యచ్ఛక్యం గ్రసితుం యస్య గ్రస్తం పరిణమేచ్చ యత్ |
హితం చ పరిణామే యత్ తదాద్యం భూతిమిచ్ఛతా || 4.23||

గంగదత్త ఆహ-భోః ! సమాగచ్ఛ త్వం | అహం సుఖోపాయేన తత్ర తవ ప్రవేశం కారయిష్యామి | తథా తస్య మధ్యే జలోపాంతే రమ్యతరం కోటరమస్తి | తత్ర స్థితస్త్వం లీలయా దాయాదాన్ వ్యాపాదయిష్యసి |

తచ్ఛ్రుత్వా సర్పో వ్యచింతయత్-అహం తావత్ పరిణత-వయాః | కదాచిత్ కథంచిన్ మూషకమేకం ప్రాప్నోమి | తత్ సుఖావహో జీవనోపాయోఽయమనేన కులాంగారేణ దర్శితః | తద్గత్వా తాన్ మండూకాన్ భక్షయామి ఇతి | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

యో హి ప్రాణ-పరిక్షీణః సహాయ-పరివర్జితః |
స హి సర్వ-సుఖోపాయాం వృత్తిమారచయేద్బుధః || 4.24||

ఏవం విచింత్య తమాహ-భో గంగదత్త ! యదేవం తదగ్రే భవ | యేన తత్ర గచ్ఛావః | గంగదత్త ఆహ-భోః ప్రియదర్శన ! అహం త్వాం సుఖోపాయేన తత్ర నేష్యామి, స్థానం చ దర్శయిష్యామి త ఏవ భక్షణీయాః ఇతి |

సర్ప ఆహ-సాంప్రతం త్వం మే మిత్రం జాతం | తన్ న భేతవ్యం | తవ వచనేన భక్షణ్యాస్తే దాయాదాః |

ఏవముక్త్వా బిలాన్ నిష్క్రమ్య తమాలింగ్య చ తేనైవ సహ ప్రస్థితః | అథ కూపమాసాద్యార-ఘట్ట-ఘటికా-మార్గేణ సర్పస్తేనాత్మనా స్వాలయం నీతః |

గంగదత్త ఆహ-భద్ర ! కుతః త్వయా మిత్ర-కృత్యం | తత్ సాంప్రతమనేనైవ ఘటికా-యంత్ర-మార్గేణ గమ్యతామితి |

సర్ప ఆహ-భో గంగదత్త ! న సమ్యగభిహితం త్వయా | కథమహం తత్ర గచ్ఛామి ? మదీయ-బిల-దుర్గమన్యేన రుద్ధం భవిష్యతి | తస్మాదత్ర-స్థస్య మే మండూకమేకైకం స్వ-వర్గీయం ప్రయచ్ఛ | నో చేత్ సర్వానపి భక్షయిష్యామి ఇతి |

తచ్ఛ్రుత్వా గంగదత్తో వ్యాకుల-మనా వ్యాచింతయత్-అహో కిమేతన్ మయా కృతం సర్పమానయతా | తద్యది నిషేధయిష్యామి తత్ సర్వానపి భక్షయిష్యతి | అథవా యుక్తముచ్యతే-

యోఽమిత్రం కురుతే మిత్రం వీర్యాభ్యధికమాత్మనః |
స కరోతి న సందేహః స్వయం హి విష-భక్షణం || 4.25||

తత్ ప్రయచ్ఛామస్యైకైకం ప్రతిదినం సుహృదం | ఉక్తం చ-

సర్వస్వ-హరణే యుక్తం శత్రుం బుద్ధి-యుతా నరాః |
తోషయంతల్ప-దానేన బాడవం సాగరో యథా || 4.26||

తథా చ-
యో దుర్బలోఽణూనపి యాచ్యమానో
బలీయసా యచ్ఛతి నైవ సామ్నా |
ప్రయచ్ఛతే నైవ చ దర్శ్యమానం
ఖారీం స చూర్ణస్య పునర్దదాతి || 4.27||

తథా చ-
సర్వ-నాశే సముత్పన్నే అర్ధం త్యజతి పండితః |
అర్ధేన కురుతే కార్యం సర్వ-నాశో హి దుస్తరః || 4.28||

న స్వల్పస్య కృతే భూరి నాశయేన్ మతిమాన్ నరః |
ఏతదేవ హి పాండిత్యం యత్ స్వల్పాద్భూరి-రక్షణం || 4.29||

ఏవం నిశ్చింత్య నిత్యమేకైకమాదిశతి | సోఽపి తం భక్షయిత్వా తస్య పరోక్షేఽన్యానపి భక్షయతి | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

యథా హి మలినైర్వస్త్రైర్యత్ర తత్రోపవిశ్యతే |
ఏవం చలిత-విత్తస్తు విత్త-శేషం న రక్షతి || 4.30||

అథాన్య-దినే తేనాపరాన్ మండూకాన్ భక్షయిత్వా గంగదత్త-సుతో యమునాదత్తో భక్షితః | తం భక్షితం మత్వా గంగదత్తస్తార-స్వరేణ ధిగ్ధిక్ ప్రలాప-పరః కథంచిదపి న విరరామ | తతః స్వ-పత్న్యాభిహితః-

కిం క్రందసి దురాక్రంద స్వ-పక్ష-క్షయ-కారక |
స్వ-పక్షస్య క్షయే జాతే కో నస్త్రాతా భవిష్యతి || 4.31||

తదద్యాపి విచింత్యతామాత్మనో నిష్క్రమణమస్య వధోపాయశ్చ | అథ గచ్ఛతా కాలేన సకలమపి కవలితం మండూక-కులం | కేవలమేకో గంగదత్తస్తిష్ఠతి | తతః ప్రియదర్శనేన భణితం-భోః గంగదత్త ! బుభుక్షితోఽహం | నిఃశేషితాః సర్వే మండూకాః | తద్దీయతాం మే కించిద్భోజనం యతోఽహం త్వయాత్రానీతః |

స ఆహ-భో మిత్ర ! న త్వయాత్ర విషయే మయావస్థితేన కాపి చింతా కార్యా | తద్యది మాం ప్రేషయతి తతోఽన్య-కూప-స్థానపి మండూకాన్ విశ్వాస్యాత్రానయామి |

స ఆహ-మమ తావత్ త్వమభక్ష్యో భ్రాతృ-స్థానే | తద్యదేవం కరోషి తత్ సాంప్రతం పితృ-స్థానే భవసి | తదేవం క్రియతామితి |

సోఽపి తదాకర్ణ్యార-ఘట్ట-ఘటికామాశ్రిత్య వివిధ-దేవతోపకల్పిత-పూజోపయాచితస్తత్-కూపాద్వినిష్క్రాంతః | ప్రియదర్శనోఽపి తదాకాంక్షయా తత్రస్థః ప్రతీక్షమాణస్తిష్ఠతి | అథ చిరాదనాగతే గంగదత్తే ప్రియదర్శనోఽన్య-కోటర-నివాసినీం గోధామువాచ-భద్రే ! క్రియతాం స్తోకం సాహాయ్యం | యతశ్చిర-పరిచితస్తే గంగదత్తః

| తద్గత్వా తత్-సకాశం కుత్రచిజ్ జలాశయేఽన్విష్య మమ సందేశం కథయ | యేనాగమ్యతామేకాకినాపి భవతా ద్రుతతరం యదన్యే మండూకా నాగచ్ఛంతి | అహం త్వయా వినా నాత్ర వస్తుం శక్నోమి | తథా యదహం తవ విరుద్ధమాచరామి తత్ సుకృతమంతరే మయా విధృతం |

గోధాపి తద్వచనాద్గంగదత్తం ద్రుతతరమన్విష్యాహ-భద్ర గంగదత్త ! స తవ సుహృత్-ప్రియదర్శనస్తవ మార్గం సమీక్షమాణస్తిష్ఠతి | తచ్ఛీఘ్రమాగమ్యతామితి |

అపరం చ తేన తవ విరూప-కరణే సుకృతమంతరే ధృతం | తన్-నిఃశజేన మనసా సమాగమ్యతాం | తదాకర్ణ్య గంగదత్త ఆహ-

బుభుక్షితః కిం న కరోతి పాపం
క్షీణా నరా నిష్కరుణా భవంతి |
ఆఖ్యాహి భద్రే ప్రియ-దర్శనస్య
న గంగదత్తః పునరేతి కూపం || 4.32||

ఏవముక్త్వా స తాం విసర్జయామాస |

తద్భో దుష్ట-జలచర ! అహమపి గంగదత్త ఇవ త్వద్గృహే న కథంచిదపి యాస్యామి |

తచ్ఛ్రుత్వా మకర ఆహ-భో మిత్ర ! అథవాత్రాహమనశనాత్ ప్రాణ-త్యాగం తవోపరి కరిష్యామి |

వానర ఆహ-మూఢ ! కిమహం లంబకర్ణో మూర్ఖః ? దృష్ట్వాపాయోఽపి స్వయమేవ తత్ర గత్వాత్మానం వ్యాపాదయామి |

ఆగతశ్చ గతశ్చైవ గత్వా యః పునరాగతః |
అకర్ణ-హృదయో మూర్ఖస్తత్రైవ నిధనం గతః || 4.33||

మకర ఆహ-భద్ర ! స కో లంభ-కర్ణః | కథం దృష్టాపాయోఽపి మృతః ? తన్ మే నివేద్యతాం | వానర ఆహ-

కథా 2 కరాల-కేసర-కథా

కస్మింశ్చిద్వనోద్దేశే కరాల-కేసరో నామ సింహః ప్రతివసతి స్మ | తస్య చ ధూసరకో నామ శృగాలః సదైవానుయాయీ పరిచారకోఽస్తి | అథ కదాచిత్ తస్య హస్తినా సహ యుధ్యమానస్య శరీరే గురుతరాః ప్రహారాః సంజాతాః | యైః పదమేకమపి చలితుం న శక్నోతి | తస్యాచలనాచ్చ ధూసరకః క్షుత్క్షామ-కంఠో దౌర్బల్యం గతః | అన్యస్మిన్నహని తమవోచత్-స్వామిన్ ! బుభుక్షయ పీడితోఽహం | పదాత్ పదమపి చలితుం న శక్నోమి | తత్ కథం తే శుశ్రూషాం కరోమి ?

సింహ ఆహ-భోః ! గచ్ఛ అన్వేషయ కించిత్ సత్త్వం | యేనేమామవస్థాం గతోఽపి వ్యాపాదయామి |

తదాకర్ణ్య శృగాలోఽన్వేషయన్ కంచిత్ సమీప-వర్తినం గ్రామమాసాదితవాన్ | తత్ర లంబకర్ణో నామ గర్దభస్తడాగోపాంతే ప్రవిరల-దూర్వాంకురాన్ కృచ్ఛ్రాదాస్వాదయన్ దృష్టః | తతశ్చ సమీప-వర్తినా భూత్వా తేనాభిహితః-మామ ! నమస్కారోఽయం మదీయః సంభావ్యతాం | చిరాద్దృష్టోఽసి | తత్ కథయ కిమేవం దుర్బలతాం గతః |

స ఆహ-భో భగినీ-పుత్ర ! కిం కథయామి | రజకోఽతినిర్దయాతిభారేణ మాం పీడయతి | ఘాస-ముష్టిమపి న ప్రయచ్ఛతి | కేవలం దూర్వాంకురాన్ ధూఇ-మిశ్రితాన్ భక్షయామి | తత్ కుతో మే శరీరే పుష్టిః ?

శృగాల ఆహ-మామ ! యదేవం తదస్తి మరకత-సదృశ-శష్ప-ప్రాయో నదీ-సనాథో రమణీయతరః ప్రదేశః | తత్రాగత్య మయా సహ సుభాషిత-గోష్ఠీ-సుఖమనుభవంస్తిష్ఠ |

లంబకర్ణ ఆహ-భో భగినీ-సుత ! యుక్తముక్తం భవతా | పరం వయం గ్రామ్యాః పశవోఽరణ్య-చారిణాం వధ్యాః | తత్ కిం తేన భవ్య-ప్రదేశేన |

శృగాల ఆహ- మామ ! మైవం వద | మద్భుజ-పంజర-పరిరక్షితః స దేశః | తత్రాస్తి న కశ్చిదపరస్య తత్ర ప్రవేశః | పరమమనేనైవ దోషేణ రజక-కదర్థితాస్తత్ర తిస్రో రాసభ్యోఽనాథాః సంతి | తాశ్చ పుష్టిమాపన్నా యౌవనోత్కటా ఇదం మామూచుః-యది త్వమస్మాకం సత్యో మాతులస్తదా కంచిద్గ్రామాంతరం గత్వాస్మద్యోగ్యం కశ్చిత్ పతిమానయ | తదర్థే త్వామహం తత్ర నయామి |

అథ శృగాల-వచనాని శ్రుత్వా కామ-పీడితాంగస్తమవోచత్-భద్ర ! యదేవం తదగ్రే భవ యేనాగచ్ఛామి | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

నామృతం న విషం కించిదేకాం ముక్త్వా నితంబినీం |
యస్యాః సంగేన జీవ్యేత మ్రియతే చ వియోగతః || 4.34||

తథా చ-
యాసాం నామ్నాపి కామః స్యాత్ సంగమం దర్శనం వినా |
తాసాం దృక్-సంగమం ప్రాప్య యన్ న ద్రవతి కౌతుకం || 4.35||

తత్రానుష్ఠితే శృగాలేన సహ సింహాంతికమాగతః | సింహోఽపి వ్యథాకులితస్తం దృష్ట్వా యావత్ సముత్తిష్ఠతి తావద్రాసభః పలాయితుమారబ్ధవాన్ | అథ తస్య పలాయమానస్య సింహేన తల-ప్రహారో దత్తః | స చ మంద-భాగ్యస్య వ్యవసాయ ఇవ వ్యర్థతాం గతః | అత్రాంతరే శృగాలః కోపావిష్టస్తమువాచ-భోః ! కిమేవంవిధః ప్రహారస్తే | యద్గర్దభోఽపి తవ పురతో బలాద్గచ్ఛతి | తత్ కథం గజేన సహ యుద్ధం కరిష్యసి ? తద్దృష్టం తే బలం |

అథ సవిలక్ష-స్మితం సింహ ఆహ-భోః ! కిమహం కరోమి | మయా న క్రమః సజ్జీకృత ఆసీత్ | అన్యథా గజోఽపి మత్-క్రమాక్రాంతా న గచ్ఛతి |

శృగాల ఆహ-అద్యాపేక-వారం తవాంతికే తమానేష్యామి | పరం త్వయా సజ్జీకృత-క్రమేణ స్థాతవ్యం |

సింహ ఆహ-భద్ర ! యో మాం ప్రత్యక్షం దృష్ట్వా గతః స పునః కథమత్రాగమిష్యతి ? తదన్యత్ కిమపి సత్త్వమన్విష్యతాం |

శృగాల ఆహ-కిం తవానేన వ్యాపారేణ ? త్వం కేవలం సజ్జిత-క్రమస్తిష్ఠ |

తథానుష్ఠితే శృగాలోఽపి యావద్రాసభ-మార్గేణ గచ్ఛతి, తావత్ తత్రైవ స్థానే చరన్ దృష్టః | అథ శృగాలం దృష్ట్వా రాసభః ప్రాహ-భో భగినీ-సుత ! శోభన-స్థానే త్వయాహం నీతః | ద్రాఙ్మృత్యు-వశం గతః | తత్ కథయ కిం తత్ సత్త్వం యస్యాతిరౌద్ర-వజ్ర-సదృశ-కర-ప్రహారాదహం ముక్తః |

తచ్ఛ్రుత్వా ప్రహసన్ శృగాల ఆహ-భద్ర ! రాసభీ త్వామాయాంతం దృష్ట్వా సానురాగమాలింగితుం సముత్థితా | త్వం చ కాతరత్వాన్ నష్టః | సా పునర్న శక్తా త్వాం వినా స్థాతుం | తయా తు నశతస్తేఽవలంబనార్థం హస్తః క్షిప్తః | నాన్య-కారణేన | తదాగచ్ఛ | సా త్వత్-కృతే ప్రాయోపవేశనోపవిష్టా తిష్ఠతి | ఏతద్వదతి-యల్లంబకర్ణో యది మే భర్తా న భవతి తదహమగ్నౌ జలం వా ప్రవిశామి | పునస్తస్య వియోగం సోఢుం న శక్నోమి ఇతి | తత్ ప్రసాదం కృత్వా తత్రాగమ్యతాం | నో చేత్

తవ స్త్రీ-హత్యా భవిష్యతి | అపరం భగవాన్ కామ-కోపం తవోపరి కరిష్యతి | ఉక్తం చ-

స్త్రీ-ముద్రాం మకరధ్వజస్య జయినీం సర్వార్థ-సంపత్-కరీం
తే మూఢాః ప్రవిహాయ యాంతి కుధియో మిథ్యా-ఫలాన్వేషిణః |
తే తేనైవ నిహత్య నిర్దయతరం నగ్నీకృతా ముండితాః
కేచిద్రక్త-పటీకృతాశ్చ జటిలాః కాపాలికాశ్చాపరే || 4.36||

అథాసౌ తద్వచనం శ్రద్ధేయతయా శ్రుత్వా భూయోఽపి తేన సహ ప్రస్థితః | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

జానన్నపి నరో దైవాత్ ప్రకరోతి విగర్హితం |
కర్మ కిం కస్యచిల్లోకే గర్హితం రోచతే కథం || 4.37||

అత్రాంతరే సజ్జిత-క్రమేణ సింహేన స లంబకర్ణో వ్యాపాదితః | తతస్తం హత్వా శృగాలం రక్షకం నిరూప్య స్వయం స్నానార్థం నద్యాం గతః | శృగాలేనాపి లౌల్యోత్సుక్యాత్ తస్య కర్ణ-హృదయం భక్షితం | అత్రాంతరే సింహో యావత్ స్నాత్వా కృతే దేవార్చనః ప్రతర్పిత-పితృ-గణః సమాయాతి తావత్ కర్ణ-హృదయ-రహితో రాసభస్తిష్ఠతి | తం దృష్ట్వా కోప-పరీతాత్మా సింహః శృగాలమాహ-పాప ! కిమిదమనుచితం కర్మ సమాచరితం ? యత్ కర్ణ-హృదయ-భక్షణేనాయముచ్ఛిష్టతాం నీతః |

శృగాలః సవినయమాహ-స్వామిన్ ! మా మైవం వద | యత్ కర్ణ-హృదయ-రహితోఽయం రాసభ ఆసీత్, తేనేహాగత్య త్వామవలోక్య భూయోఽపాగతః |

అథ త్వద్వచనం శ్రద్ధేయం మత్వా సింహస్తేనైవ సంవిభజ్య నిఃశంకిత-మనాస్తం భక్షితవాన్ |

అతోఽహం బ్రవీమి-ఆగతశ్చ గతశ్చైవ ఇతి | తన్ మూర్ఖ ! కపటం కృతం త్వయా | పరం యుధిష్ఠిరేణేవ సత్య-వచనేన వినాశితం | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

స్వార్థముత్సృజ్య యో దంభీ సత్యం బ్రూతే సుమంద-ధీః |
స స్వార్థాద్భ్రశ్యతే నూనం యుధిష్ఠిర ఇవాపరః || 4.38||

మకర ఆహ-కథమేతత్ ?

స ఆహ-

కథా 3 యుధిష్ఠిరాఖ్య-కుంభకార-కథా

కస్మింశ్చిత్ అధిష్ఠానే కుంభకారః ప్రతివసతి స్మ | స కదాచిత్ ప్రమాదాదర్ధ-మగ్న-ఖర్పర-తీక్ష్ణాగ్రస్యోపరి మహతా వేగేన ధావన్ పతితః | తతః ఖపర-కోట్యా పాటిత-లలాటో రుధిర-ప్లావిత-తనుః కృచ్ఛ్రాదుత్థాయ స్వాశ్రయం గతః | తతశ్చాపథ్య-సేవనాత్ స ప్రహారస్తస్య కరాలతాం గతః కృచ్ఛ్రేణ నీరోగతాం నీతః |

అథ కదాచిద్దుర్భిక్ష-పీడితే దేశే చ కుంభకారః క్షుత్క్షామ-కంఠః కైశ్చిద్రాజ-సేవకైః సహ దేశాంతరం గత్వా కస్యాపి రాజ్ఞః సేవకో బభూవ | సోఽపి రాజా తస్య లలాటే వికరాలం ప్రహార-క్షతం దృష్ట్వా చింతయామాస, యద్వీరః పురుషః కశ్చిదయం | నూనం తేన లలాట-పట్టే సమ్ముఖ-ప్రహారః |

అతస్తం సమానాదిభిః సర్వేషాం రాజ-పుత్రాణాం మధ్యే విశేష-ప్రసాదేన పశ్యతి స్మ | తేఽపి రాజ-పుత్రాస్తస్య తం ప్రసాదాతిరేకం పశ్యంతం పరమేర్ష్యా-ధర్మం వహంతో రాజ-భయాన్ న కించిదూచుః |

అథాన్యస్మిన్నహని తస్య భూపతేర్వీర-సంభావనాయాం క్రియమాణాయాం విగ్రహే సముపస్థితే ప్రకల్ప్యమానేషు గజేషు సన్నహ్యమానేషు వాజిషు యోధేషు | ప్రగుణీక్రియమాణేషు తేన భూభుజా స కుంభకారః ప్రస్తావానుగతం పృష్టో నిర్జనే-భో రాజ-పుత్ర ! కిం తే నామ ? కా చ జాతిః ? కస్మిన్ సంగ్రామే ప్రహారోఽయం తే లలాటే లగ్నః ?

స ఆహ-దేవ ! నాయం శస్త్ర-ప్రహారః | యుధిష్ఠిరాభిధః కులాలోఽహం ప్రకృత్యా | మద్గేహేఽనేక-ఖర్పరాణాసన్ | అథ కదాచిన్ మద్య-పానం కృత్వా నిర్గతః ప్రధావన్ ఖర్పరోపరి పతితః | తస్య ప్రహార-వికారోఽయం మే లలాటే ఏవం వికరాలతాం గతః |

తదాకర్ణ్య రాజా సవ్రీడమాహ-అహో వంచితోఽహం రాజాపుత్రానుకారిణానేన కులాలేన | తద్దీయతాం ద్రాగేతస్య చంద్రార్ధః |

తథానుష్ఠితే కుంభకార ఆహ-మా మైవం కురు | పశ్య మే రణే హస్త-లాఘవం |

రాజా ప్రాహ-సర్వ-గుణ-సంపన్నో భవాన్ | తథాపి గమ్యతాం | ఉక్తం చ-

శూద్రశ్చ కృత-విఘ్నశ్చ దర్శనీయోఽసి పుత్రక |
యస్మిన్ కులే త్వముత్పన్నో గజస్తత్ర న హన్యతే || 4.39||

కులాల ఆహ-కథమేతత్ ?

రాజా కథయతి-

కథా 4 సింహ-దంపతీ-కథా

కస్మింశ్చిదుద్దేశే సింహ-దంపతీ ప్రతివసతః స్మ | అథ సింహీ పుత్ర-ద్వయమజీజనత్ | సింహోఽపి నిత్యమేవ మృగాన్ వ్యాపాద్య సింహ్యై దదాతి | అథాన్యస్మిన్నహని తేన కిమపి నాసాదితం | యేన భ్రమతోఽపి తస్య రవిరస్తం గతః | అథ తేన స్వ-గృహమాగచ్ఛతా శృగాల-శిశుః ప్రాప్తః | స చ బాలకోఽయమితవధార్య యత్నేన దంష్ట్రామధ్య-గతం కృత్వా సింహ్యా జీవంతమేవ సమర్పితవాన్ | తతః సింహ్యాభిహితం-భోః కాంత ! త్వయానీతం కించిదస్మాకం భోజనం ?

సింహ ఆహ-ప్రియే ! మయాద్యైనం శృగాల-శిశుం పరిత్యజ్య న కించిత్ సత్త్వమాసాదితం | స చ మయా బాలోఽయమితి మత్వా న వ్యాపాదితో విశేషాత్ స్వజాతీయశ్చ | ఉక్తం చ-

స్త్రీ-విప్రలింగి-బాలేషు ప్రహర్తవ్యం న కర్హిచిత్ |
ప్రాణ-త్యాగేఽపి సంజాతే విశ్వస్తేషు విశేషతః || 4.40||

ఇదానీం త్వమేనం భక్షయిత్వా పథ్యం కురు | ప్రభాతేఽన్యత్ కించిదుపార్జయిష్యామి | సా ప్రాహ-భోః కాంత ! త్వయా బాలకోఽయమితి విచింత్య న హతః | తత్ కథమేనమహం స్వోదరార్థే వినాశయామి | ఉక్తం చ-

అకృత్యం నైవ కర్తవ్యం ప్రాణ-త్యాగేఽప్యుపస్థితే |
న చ కృత్యం పరిత్యాజ్యమేష ధర్మః సనాతనః || 4.41||

తస్మాన్ మమాయం తృతీయః పుత్రో భవిష్యతి | ఇత్యేవముక్త్వా తమపి స్వస్తన-క్షీరేణ పరాం పుష్టిమనయత్ | ఏవం తే త్రయోఽపి శిశవః పరస్పరమజ్ఞాత-జాతి-విశేషా ఏకాచార-విహారా బాల్య-సమయం నిర్వాహయంతి | అథ కదాచిత్ తత్ర వనే భ్రమన్నరణ్య-గజః సమాయాతః | తం దృష్ట్వా తౌ సింహ-సుతౌ ద్వావపి కుపితాననౌ తం ప్రతి ప్రచలితౌ యావత్ తావత్ తేన శృగాల-సుతేనాభిహితమహో ! గజోఽయం యుష్మత్-కుల-శత్రుః | తన్ న గంతవ్యమేతస్యాభిముఖం |

ఏవముక్త్వా గృహం ప్రధావితః । తావపి జ్యేష్ఠ-బాంధవ-భంగాన్ నిరుత్సాహతాం గతౌ । అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

ఏకేనాపి సుధీరేణ సోత్సాహేన రణం ప్రతి ।
సోత్సాహం జాయతే సైన్యం భగ్నే భంగమవాప్నుయాత్ ॥ 4.42॥

తథా చ-
అత ఏవ వాంఛంతి భూపా యోధాన్ మహాబలాన్ ।
శూరాన్ వీరాన్ కృతోత్సాహాన్ వర్జయంతి చ కాతరాన్ ॥ 4.43॥

అథ తౌ ద్వావపి గృహం ప్రాప్య పిత్రోరగ్రతో జ్యేష్ఠ-భ్రాతృ-చేష్టితమూచతుః-యథా గజం దృష్ట్వా దూరతోఽపి నష్టః ।

సోఽపి తదాకర్ణ్య కోపావిష్ట-మనాః ప్రస్ఫురితాధర-పల్లవస్తామ్రలోచనస్త్రిశిఖాం భ్రుకుటిం కృత్వా తౌ నిర్భర్త్సయన్ పరుషతర-వచనానువాచ-తతః సింహ్యా కాంతే నీత్వా ప్రబోధితోఽసౌ-వత్స ! మైవం కదాచిజ్ జల్ప । భవదీయ-లఘు-భ్రాతరావేతౌ ।

అథాసౌ ప్రభూత-కోపావిష్టస్తామువాచ-కిమహమేతాభ్యాం శౌర్యేణ రూపేణ విద్యాభ్యాసేన కౌశలేన వా హీనః ? యేన మాముపహసతః । తన్ మయావశ్యమేతౌ వ్యాపాదనీయౌ ।

తదాకర్ణ్య సింహీ తస్య జీవితమిచ్ఛంతంతర్విహస్య ప్రాహ-తత్ సమ్యక్ శృణు । త్వం శృగాలీ-సుతః । కృపయా మయా స్వస్తన-క్షీరేణ పుష్టిం నీతః । తద్యావదేతౌ మత్-పుత్రౌ శిశుత్వాత్ త్వాం శృగాలం న జానీతః, తావద్ద్రుతతరం గత్వా స్వజాతీయానాం మధ్యే భవ । నో చేదాభ్యాం హతో మృత్యు-పథం సమేష్యసి । సోఽపి తద్వచనం శ్రుత్వా భయ-వ్యాకుల-మనాః శనైః శనైరపసృత్య స్వ-జాత్యా మిలితః । తస్మాత్ త్వం అపి యావదేతే రాజ-పుత్రాస్త్వాం కులాలం నజానంతి, తావద్ద్రుతతరమపసర । నో చేదేతేషాం సకాశాద్విడంబనాం ప్రాప్య మరిష్యామి । కులాలోఽపి తదాకర్ణ్య సత్వరం ప్రణష్టః ।

అతోఽహం బ్రవీమి-స్వార్థముత్సృజ్య యో దంభీ (38) ఇతి ।

ధిఙ్మూర్ఖ ! యత్ త్వయా స్త్రియోఽర్థ ఏతత్-కార్యమనుష్ఠాతుమారబ్ధం । న హి స్త్రీణాం కథంచిద్విశ్వాసముపగచ్ఛేత్ । ఉక్తం చ-

యదర్థే స్వ-కులం త్యక్తం జీవితార్ధం చ హారితం |
సా మాం త్యజతి నిఃస్నేహా కః స్త్రీణాం విశ్వసేన్ నరః || 4.44||

మకర ఆహ-కథమేతత్ ?

వానర ఆహ-

కథా 5 బ్రాహ్మణ-కథా

(బ్రాహ్మణబ్రాహ్మణీపంగుకథా)

అస్తి కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే కోఽపి బ్రాహ్మణః | తస్య చ భార్యా ప్రాణేభ్యోఽపతిప్రియాసీత్ | సోఽపి ప్రతిదినం కుటుంబేన సహ కలహం కుర్వాణా న విశ్రామ్యతి | సోఽపి బ్రాహ్మణః కలహమసహమానో భార్యా-వాత్సల్యాత్ స్వ-కుటుంబం పరిత్యజ్య బ్రాహ్మణ్యా సహ విప్రకృష్టం దేశాంతరం గతః | అథ మహాటవీ-మధ్యే బ్రాహ్మణ్యాభిహితః-ఆర్య-పుత్ర ! తృష్ణా మాం బాధతే | తదుదకం క్వాపన్వేషయ |

అథాసౌ తద్వచనానంతరం యావదుదకం గృహీత్వా సమాగచ్ఛతి తావత్ తాం మృతామపశ్యత్ | అతివల్లభతయా విషాదం కుర్వన్ యావద్విలపతి తావదాకాశే వాచం శృణోతి | యథా హి-యది బ్రాహ్మణ త్వం స్వకీయ-జీవితస్యార్ధం దదాసి తతస్తే జీవతి బ్రాహ్మణీ |

తచ్ఛ్రుత్వా బ్రాహ్మణేన శుచీభూయ తిసృభిర్వాచోభిః స్వజీవితార్ధం దత్తం | వాక్-సమమేవ చ బ్రాహ్మణీ జీవితా సా | అథ తౌ జలం పీత్వా వన-ఫలాని భక్షయిత్వా గంతుమారబ్ధౌ | తతః క్రమేణ కస్యచిన్ నగరస్య ప్రదేశే పుష్ప-వాటికాం ప్రవిశ్య బ్రాహ్మణో భార్యామభిహితవాన్-భద్రే, యావదహం భోజనం గృహీత్వా సమాగచ్ఛామి తావదత్ర త్వయా స్థాతవ్యం |

ఇతభిధాయ బ్రాహ్మణో నగర-మధ్యే జగామ | అథ తస్యాం పుష్ప-వాటికాయాం పంగుర అర-ఘట్టం ఖేలయన్ దివ్య-గిరా గీతముద్గిరతి | తచ్చ శ్రుత్వా కుసుమేషుణార్దితా బ్రాహ్మణ్యా తత్-సకాశం గత్వాభిహితం-భద్ర ! యద్వి మాం న కామయసే, తన్ మత్-సక్తా స్త్రీ-హత్యా తవ భవిష్యతి |

పంగురబ్రవీత్-కిం వ్యాధి-గ్రస్తేన మయా కరిష్యసి ?

సాబ్రవీత్-కిమనేనోక్తేన ? అవశ్యం త్వయా సహ మయా సంగమః కర్తవ్యః |

తచ్ఛ్రుత్వా తథా కృతవాన్ | సురతానంతరం సాబ్రవీత్-ఇతః-ప్రభృతి యావజ్-జీవం మయాత్మా భవతే దత్తః | ఇతి జ్ఞాత్వా భవానపస్మాభిః సహాగచ్ఛతు |

సోఽబ్రవీత్-ఏవమస్తు |

అథ బ్రాహ్మణో భోజనం గృహీత్వా సమాగత్య తయా సహభోక్తుమారబ్ధః సాబ్రవీత్-ఏష పంగుర్బుభుక్షితః | తదేతస్యాపి కియంతమపి గ్రాసం దేహి ఇతి |

తథానుష్ఠితే బ్రాహ్మణ్యాభిహితం-బ్రాహ్మణ, సహాయ-హీనస్త్వం యదా గ్రామాంతరం గచ్ఛసి, తదా మమ వచన-సహాయోఽపి నాస్తి | తదేనం పంగుం గృహీత్వా గచ్ఛావః |

సోఽబ్రవీత్-న శక్నోమ్యాత్మానమపాత్మనాం వోఢుం | కిం పునరేనం పంగుం ?

సాబ్రవీత్-పేటాభ్యంతర-స్థమేనమహం నేష్యామి |

అథ తత్-కృతక-వచన-వ్యామోహిత-చిత్తేన తేన ప్రతిపన్నం | తథానుష్ఠితేఽన్యస్మిన్ దినే కూపోపకంఠే విశ్రాంతో బ్రాహ్మణస్తయా చ పంగు-పురుషాసక్తయా సంప్రేర్య కూపాంతః పాతితః | సాపి పంగుం గృహీత్వా కస్మింశ్చిన్ నగరే ప్రవిష్టా | తత్ర శుల్క-చౌర్య-రక్షా-నిమిత్తం రాజ-పురుషైరితస్తతో భ్రమద్భిస్తన్-మస్తక-స్థా పేటీ దృష్టా బలాదాచ్ఛిద్య రాజాగ్రే నీతా | రాజా చ యావత్ తాముద్ఘాటయతి తావత్ తం పంగుం దదర్శ | తతః సా బ్రాహ్మణీ విలాపం కుర్వతీ రాజ-పురుషానుపదమేవ తత్రాగతా | రాజ్ఞా పృష్టా-కో వృత్తాంతః ? ఇతి |

సాబ్రవీత్-మమైష భర్తా వ్యాధి-బాధితో దాయాద-సమూహైరుద్వేజితో మయా స్నేహ-వ్యాకులిత-మానసయా శిరసి కృత్వా భవదీయ-నగర ఆనీతః |

తచ్ఛ్రుత్వా రాజాబ్రవీత్-బ్రాహ్మణి ! త్వం మే భగినీ | గ్రామ-ద్వయం గృహీత్వా భర్త్రా సహ భోగాన్ భుంజానా సుఖేన తిష్ఠ |

అథ స బ్రాహ్మణో దైవ-వశాత్ కేనాపి సాధునా కూపాదుత్తారితః పరిభ్రమంస్తదేవ నగరమాయాతః | తయా దుష్ట-భార్యయా దృష్టా రాజ్ఞే నివేదితః-రాజన్ ! అయం మమ భర్తుర్వైరీ సమాయాతః |

రాజ్ఞాపి వధ ఆదిష్టః | సాబ్రవీత్-దేవ, అనయా మమ సక్తం కించిత్ గృహీతమస్తి | యది త్వం ధర్మ-వత్సలః, తద్దాపయ |

రాజాబ్రవీత్-భద్రే ! యత్ త్వయాస్య సక్తం కించిత్ గృహీతమస్తి తత్ సమర్పయ |

సా ప్రాహ-దేవ, మయా న కించిద్గృహీతం |

బ్రాహ్మణ ఆహ-యన్ మయా త్రివాచికం స్వ-జీవితార్ధం దత్తం, తద్దేహి |

అథ సా రాజ-భయాత్ తత్రైవ త్రివాచికమేవ జీవితార్ధమనేన దత్తమితి జల్పంతీ ప్రాణైర్విముక్తా | తతః సవిస్మయం రాజాబ్రవీత్-కిమేతత్ ఇతి | బ్రాహ్మణేనాపి పూర్వ-వృత్తాంతః సకలోఽపి తస్మై నివేదితః |

అతోఽహం బ్రవీమి-యదర్థే స్వ-కులం త్యక్తం (44) ఇతి |

వానరః పునరాహ-సాధు చేదముపాఖ్యానకం శ్రూయతే-

న కిం దద్యాన్ న కిం కుర్యాత్ స్త్రీభిరభ్యర్థితో నరః |
అనశ్వా యత్ర హ్రేషంతే శిరః పర్వణి ముండితం || 4.45||

మకర ఆహ-కథమేతత్ ?

వానరః కథయతి-

కథా 6 నందవరరుచికథా

అతిప్రఖ్యాత-బల-పౌరుషోఽనేక-నరేంద్ర-ముకుట-మరీచి-జాల-జటిలీ-కృత-పాద-పీఠః శరచ్ఛశాంక-కిరణ-నిర్మల-యశాః సముద్ర-పర్యంతాయాః పృథివ్యా భర్తా నందో నామ రాజా | యస్య సర్వ-శాస్త్రాధిగత-సమస్త-తత్త్వః సచివో వరరుచిర్నామ | తస్య చ ప్రణయ-కలహేన జాయా కుపితా | సా చాతీవ వల్లభానేక-ప్రకారం పరితోష్యమాణాపి న ప్రసీదతి | బ్రవీతి చ భర్తా-భద్రే ! యేన ప్రకారేణ తుష్యతి తం వద | నిశ్చితం కరోమి |

తతః కథంచిత్ తయోక్తం-యది శిరో ముండయిత్వా మమ పాదయోర్నిపతసి, తదా ప్రసాదాభిముఖీ భవామి |

తథానుష్ఠితే ప్రసన్నాసీత్ | అథ నందస్య భార్యాపి తథైవ రుష్టా ప్రసాద్యమానాపి న తుష్యతి | తేనోక్తం-భద్రే ! త్వయా వినా ముహూర్తమపి న జీవామి | పాదయోః పతిత్వా త్వాం ప్రసాదయామి |

సాబ్రవీత్-యది ఖలీనం ముఖే ప్రక్షిత్యాహం తవ పృష్ఠే సమారుహ్య త్వాం ధావయామి | ధావితస్తు యదశ్వవద్ధ్రేషసే, తదా ప్రసన్నా భవామి |

రాజ్ఞాపి తథైవానుష్ఠితం | అథ ప్రభాత-సమయే సభాయాముపవిష్టస్య రాజ్ఞః సమీపే వరరుచిరాయాతః | తం చ దృష్ట్వా రాజా పప్రచ్ఛ-భో వరరుచే ! కిం పర్వణి ముండితం శిరస్త్వయా ?

సోఽబ్రవీత్-న కిం దద్యాత్ (45) ఇతాది | తద్భో దుష్ట మకర ! త్వమపి నంద-వరరుచి-వత్ స్త్రీ-వశ్యః | తతో భద్ర ఆగతేన త్వయా మాం ప్రతి వధోపాయ-ప్రయాసః ప్రారబ్ధః | పరం స్వ-వాగ్-దోషేణైవ ప్రకటీభూతః | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

ఆత్మనో ముఖ-దోషేణ బధ్యంతే శుక-సారికాః |
బకాస్తత్ర న బధ్యంతే మౌనం సర్వార్థ-సాధనం || 4.46||

తథా చ-
సుగుప్తం రక్ష్యమాణోఽపి దర్శయన్ దారుణం వపుః |
వ్యాఘ్ర-చర్మ-ప్రతిచ్ఛన్నో వాక్-కృతే రాసభో హతః || 4.47||

మకర ఆహ-కథమేతత్ ?

వానరః కథయతి-

కథా 7 శుద్ధపట-నామ-రజక-కథా

(వాచాలరాసభకథా)

కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే శుద్ధపటో నామ రజకః ప్రతివసతి స్మ | తస్య చ గర్దభ ఏకోఽస్తి | సోఽపి ఘాసాభావాదతిదుర్బలతాం గతః | అథ తేన రజకేనాటవ్యాం పరిభ్రమతా మృత-వ్యాఘ్రో దృష్టః | చింతితం చ-అహో ! శోభనమాపతితం | అనేన వ్యాఘ్ర-చర్మణా ప్రతిచ్ఛాద్య రాసభం రాత్రౌ యవ-క్షేత్రేషూత్స్రక్ష్యామి | యేన వ్యాఘ్రం మత్వా సమీప-వర్తినః క్షేత్ర-పాలా ఏనం న నిష్కాసయిష్యంతి |

తథానుష్ఠితే రాసభో యథేచ్ఛయా యవ-భక్షణం కరోతి | ప్రత్యూషే భూయోఽపి రజకః స్వాశ్రయం నయతి | ఏవం గచ్ఛతా కాలేన స రాసభః పీవర-తనుర్జాతః | కృచ్ఛ్రాద్బంధన-స్థానమపి నీయతే | అథాన్యస్మిన్నహని స మదోద్ధతో దూరాద్రాసభీ-శబ్దమశృణోత్ | తచ్ఛ్రవణ-మాత్రేణైవ స్వయం శబ్దయితుమారబ్ధః |

అథ తే క్షేత్ర-పాలా రాసభోఽయం వ్యాఘ్ర-చర్మ-ప్రతిచ్ఛన్న ఇతి జ్ఞాత్వా లగుడ-శర-పాషాణ-ప్రహారైస్తం వ్యాపాదితవంతః |

అతోఽహం బ్రవీమి-సుగుప్తం రక్ష్యమాణోఽపి (47) ఇతి | తత్ కిం శ్యామలకవదత్యపమాన-సహనాదర్ధ-చంద్ర-దానేన యాస్యసి |

మకర ఆహ-కథమేతత్ ?

వానర ఆహ-

కథా 8 మహాధన-ఈశ్వర-నామ-భాండపతి-కథా

అస్త్తత్ర ధరా-పీఠే వికంటకం నామ పురం | తత్ర మహా-ధన ఈశ్వరో నామ భాండ-పతిః | తస్య చత్వారో జామాతృకా అవంతీ-పీఠాత్ ప్రాఘూర్ణికా వికంటక-పురే సమాయాతాః | తే చ యేన మహతా గౌరవేణాభ్యర్చితా భోజానాచ్ఛాదనాదిభిః | ఏవం తేషాం తత్ర వసతాం మాస-షట్కం సంజాతం | తత ఈశ్వరేణ స్వభార్యోక్తా యదేతే జామాతరః పరమ-గౌరవేణావర్జితాః స్వామి గృహాణి న గచ్ఛంతి, తత్ కిం కథ్యతే ? వినాపమానం న యాస్యంతి | తదద్య భోజన-వేలాయాం పాద-ప్రక్షాలనార్థం జలం న దేయం యేనాపమానం జ్ఞాత్వా పరిత్యజ్య గచ్ఛంతీతి | తథానుష్ఠితే గర్గః పాద-ప్రక్షాలనాపమానాత్, సోమో లఘ్వాసన-దానాత్, దత్తః కదశనతో యాతః | ఏవం తే త్రయోఽపి పరిత్యజ్య గతాః | చతుర్థః శ్యామలకో యావన్ న యాతి తావదర్ధ-చంద్ర-ప్రదానేన నిష్కాసితః |

అతోఽహం బ్రవీమి-

గర్గో హి పాద-శౌచాల్లఘ్వాసన-దానతో గతః సోమః |
దత్తః కదశన-భోజ్యాచ్ఛ్యామలకశ్చార్ధ-చంద్రేణ || 4.48||

తత్ కిమహం రథకారవన్ మూర్ఖో యతః స్వయమపి దృష్ట్వా తే వికార-పశ్చాద్విశ్వసిమి | ఉక్తం చ-

ప్రత్యక్షేఽపి కృతే పాపే మూర్ఖః సామ్నా ప్రశామ్యతి |
రథకారః స్వకాం భార్యాం సజారాం శిరసావహత్ || 4.49||

మకర ఆహ-కథమేతత్ ?

వానరః కథయతి-

కథా 9 రథకార-కథా

కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే కశ్చిద్రథకారః ప్రతివసతి స్మ | తస్య భార్యా పుంశలీతి జనాపవాద-సంయుక్తా | సోఽపి తస్యాః పరీక్షార్థం వ్యచింతయత్-కథం మయాస్యాః పరీక్షణం కర్తవ్యం | న చైతద్యుజ్యతే కర్తుం, యతః-

నదీనాం చ కులానాం చ మునీనాం చ మహాత్మనాం |
పరీక్షా న ప్రకర్తవ్యా స్త్రీణాం దుశ్చరితస్య చ || 4.49||

వసోర్వీర్యోత్పన్నామభజత మునిర్మత్స్య-తనయాం
తథా జాతో వ్యాసో శత-గుణ-నివాసః కిమపరం |
స్వయం వేదాన్ వ్యస్యన్ శమిత-కురు-వంశ-ప్రసవితా
స ఏవాభాచ్ఛ్రీమానహహ విషమా కర్మ-గతయః || 4.50||

కులానామితి పాండవానామపి మహాత్మనాం నోత్పత్తిరధిగంతవ్యా యతః తే క్షేత్రజా ఇతి | స్త్రీ-దుశ్చరితం సంధుక్ష్యమాణమనేక-దోషాన్ ప్రకటయతి స్త్రీణామితి | తథా చ-

యది స్యాత్ పావకః శీతః ప్రోష్ణో వా శశ-లాంఛనః |
స్త్రీణాం తదా సతీత్వం స్యాద్యది స్యాద్దుర్జనో హితః || 4.51||

యథాపి శుద్ధామశుద్ధాం వాపి జానామి లోక-వచనాత్ | ఉక్తం చ-

యన్ న వేదేషు శాస్త్రేషు న దృష్టం న చ సంశ్రుతం |
తత్ సర్వం వేత్తి లోకోఽయం యత్ స్యాద్బ్రహ్మాండ-మధ్యగం || 4.52||

ఏవం సంప్రధార్య తామవోచత-ప్రియే, అహం ప్రాతర్గ్రామాంతరం యాస్యామి తత్ర దినాని కతిచిల్లగిష్యంతి | తత్ త్వయా కించిత్ పాథేయం మమ యోగ్యం కార్యం |

సాపి తదాకర్ణ్య హర్షిత-చిత్తౌత్సుక్యేన సర్వ-కార్యాణి సంత్యజ్య సిద్ధమన్నం ఘృత-శర్కరా-ప్రాయమకరోత్ | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

దుర్దివసే ఘన-తిమిరే దుఃఖ-చారాసు నగర-వీథీషు |
పత్యౌ విదేశ-యాతే పరమ-సుఖం జఘన-చపలాయాః || 4.53||

అథాసౌ ప్రత్యూషే ఉత్థాయ స్వ-గృహాన్ నిర్గతః | సాపి తం ప్రస్థితం విజ్ఞాయ ప్రహసిత-వదనాంగ-సత్కారం కుర్వాణా కథంచిత్ తం దివసమత్యవాహయత్ | తతశ్చ పూర్వ-పరిచితం విట-గృహం గత్వా తమభ్యర్థోక్తవతీ యద్గ్రామాంతరం గతః స దురాత్మా మే పతిః | తదద్య త్వయాస్మద్గృహే ప్రసుప్తే జనే సమాగంతవ్యం |

తథానుష్ఠితే స రథకారోఽపరణ్యే దినమతివాహ్య ప్రదోషే స్వ-గృహమపర-ద్వారేణ ప్రవిష్టః శయ్యా-తలే నిభృతో భూత్వా స్థితః | అత్రాంతరే స దేవదత్తః శయన ఆగత్యోపవిష్టః | తం దృష్ట్వా రథకారో రోషావిష్ట-చిత్తో వ్యచింతయత్-కిమేనముత్థాయ వినాశయామథవా ద్వావపేతౌ సుప్తౌ హేలయా హన్మి | పరం పశ్యామి తావచ్చేష్టితమస్యాః శృణోమి చానేన సహాలాపాన్ | అత్రాంతరే సా గృహ-ద్వారం నిభృతం పిధాయ శయన-తలమారూఢా | తస్యాస్తచ్ఛయనమారోహంత్యా రథకార-శరీరే పాదో లగ్నః | తతో వ్యచింతయత్-నూనమేతేన దురాత్మనా రథకారేణ మత్-పరీక్షార్థం భావ్యం | తత్-స్త్రీ-చరిత-విజ్ఞానం కిమపి కరోమి | ఏవం తస్యాశ్చింతయంత్యాః స దేవదత్తః స్పర్శోత్సుక్యో బభూవ | తతశ్చ తయాకృతాఞ్జలి-పుటయాభిహితం-భో మహానుభవ ! న మే గాత్రం త్వయా స్ప్రష్టవ్యం, యతోఽహం పతివ్రతా మహా-సతీ చ | నో చేచ్ఛాపం దత్త్వా త్వాం భస్మసాత్ కరిష్యామి |

స ఆహ-యదేవం తర్హి కిమర్థం త్వయాహూతః ?

సా ప్రాహ-భోః ! శృణుష్వైకాగ్ర-మనాః | అహమద్య ప్రత్యూషే దేవతా-దర్శనార్థం చండికాయతనం గతా | తత్రాకస్మాత్ ఖే వాణీ సంజాతా-పుత్రి, కిం కరోమి | భక్తాసి మే త్వం | పరం షణ్మాసాభ్యంతరే విధి-నియోగాద్విధవా భవిష్యసి | తతో మయాభిహితం-భగవతి ! యయా త్వమాపదం వేత్సి తథా తత్-పర్తీకారమపి జానాసి | తదస్తి కశ్చిదుపాయో యేన మే పతిః శత-సంవత్సర-జీవీ భవతి | తతస్తయాభిహితం-వత్సే, సన్నపి నాస్తి యతస్త్వాయత్తః స ప్రతీకారః | తచ్ఛ్రుత్వా మయాభిహితం-దేవి ! యన్ మత్-ప్రాణైర్భవతి తదాదేశయ యేన కరోమి | తతో దేవ్యాభిహితం-యదద్య దినే పర-పురుషేణ సహైకస్మింఛయనే సమారుహ్యాలింగనం కరోషి, తదా తవ భర్తృ-సక్తోఽపమృత్యుస్తస్య సంచరిత, త్వద్భర్తా పునర్వర్ష-శతం జీవతి | తేన మయా త్వమభ్యర్థితః | తయో యత్ కించిత్ కర్తుమనాస్తత్ కురుష్వ, నహి దేవతా-వచనమన్యథా భవిష్యతీతి నిశ్చయః | తతోఽన్తర్హాస-వికాస-ముఖః స తదుచితమాచచార |

సోఽపి రథకారో మూర్ఖస్తస్యాస్తద్వచనమాకర్ణ్య పులకాంకిత-తనుః శయ్యా-తలాన్ నిష్క్రమ్య తాముచాచ-సాధు పతివ్రతే ! సాధు కుల-నందిని ! సాధు ! అహం దుర్జన-వచన-శంకిత-హృదయస్త్వత్-పరీక్షార్థం గ్రామాంతర-వ్యాజం కృత్వాత్ర నిభృతం ఖట్వా-తలే లీనః స్థితః | తదేహి, ఆలింగయ మాం | త్వం స్వ-భర్తృ-భక్తానాం ముఖ్యా నారీణాం, యదేవం బ్రహ్మ-వ్రతం పర-సంగేఽపి పాలితవతీ | మదాయుర్వృద్ధి-కృతేఽపమృత్యు-వినాశార్థం చ త్వమేవం కృతవతీ | తామేవముక్త్వా సస్నేహమాలింగితవాన్ | స్వ-స్కంధే తామారోప్య తమపి దేవదత్తమువాచ-భోః మహానుభావ ! మత్-పుణ్యైస్త్వమిహాగతః | త్వత్-ప్రసాదాత్ ప్రాప్తామద్య మయా వర్ష-శత-ప్రమాణమాయుః | తతస్త్వమపి మాం సమాలింగయ స్కంధం మే సమారోహ | ఇతి జల్పన్ననిచ్ఛంతమపి దేవదత్తం బలాదాలింగ్య స్కంధే సమారోపితవాన్ | తతశ్చ తూర్య-ధ్వని-చ్ఛందేన నృత్యన్ సకల-గృహ-ద్వారేషు బభ్రామ |

అతోఽహం బ్రవీమి-ప్రత్యక్షేఽపి కృతే పాపే (49) | తన్ మూఢ ! దృష్ట-వికారస్త్వం, తత్ కథం తత్ర గృహం గచ్ఛామి | అథవా యన్ మాం త్వం విశ్వాసయసి తత్ తే దోషో నాస్తి, యత్ ఈదృశీ స్వభావ-దుష్టా యుష్మజ్-జాతిర్యా శిష్ట-సంగాదపి సౌమ్యత్వం న యాతి | అథవా స్వభావోఽయం దుష్టానాం | ఉక్తం చ-

సద్భిః సంబోధ్యమానోఽపి దురాత్మా పాప-పౌరుషః |
ఘృష్యమాణ ఇవాంగారో నిర్మలత్వం న గచ్ఛతి || 4.54||

తన్ మూర్ఖ ! స్త్రీ-లుబ్ధ ! స్త్రీ-జిత ! అన్యేఽపి యే త్వద్విధా భవంతి తే స్వ-కార్యం విభవం మిత్రం చ పరిత్యజంతి తత్-కృతే | ఉక్తం చ-

యా మమోద్విజతే నిత్యం సాద్య మామవగూహతే |
ప్రియ-కారక భద్రం తే యన్ మమాస్తి హరస్వ తత్ || 4.55||

మకర ఆహ-కథమేతత్ ?

వానరోఽబ్రవీత్-

కథా 10 కామాతుర-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే కామాతురో నామ మహాధనో వృద్ధ-వణిక్ | తేన మృత-భార్యేణ కామోపహత-చేతసా కాచిన్ నిర్ధన-వణిక్-సుతా ప్రభూతం విత్తం

దత్త్వోద్వాహితా | అథ సా దుఃఖాభిభూతా తం వృద్ధ-వణిజం ద్రష్టుమపి న శశాక | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

శ్వేతం పదం శిరసి యత్ తు శిరోరుహాణాం
స్థానం పరం పరిభవస్య తదేవ పుంసాం |
ఆరోపితాస్థి-శకలం పరిహృత్య యాంతి
చాండాల-కూపమివ దూరతరం తరుణ్యః || 4.56||

తథా చ-
గాత్రం సంకుచితం గతి-విగలితా దంతాశ్చ నాశం గతాః
దృష్టిర్భ్రామ్యతి రూపమేవ హ్రసతే వక్త్రం చ లాలాయతే |
వాక్యం నైవ కరోతి బాంధవ-జనః పత్నీ న శుశ్రూషతే
హా కష్టం జరయాభిభూత-పురుషః పుత్రైరవజ్ఞాయతే || 4.57||

అథ కదాచిత్ సా తేన సహైక-శయనే పరాఙ్-ముఖీ యావత్ తిష్ఠతి తావత్ తస్య గృహే చౌరః ప్రవిష్టః | సాపి తం చౌరమవలోక్య భయ-వ్యాకులా వృద్ధమపి పతిం గాఢం సమాలిలింగ | సోఽపి విస్మయాత్ పులకాంకిత-సర్వ-గాత్రశ్చింతయామాస-అహో ! కిమేషా మామద్యావగూహతే | అహో చిత్రమేతత్ ! తతశ్చ యావన్ నిపుణతయావలోకయతి తావత్ చౌరః ప్రవిష్టః కోణైక-దేశే తిష్ఠతి | పునరపచింతయత్-నూనమేషా చౌరస్య భయాన్ మామాలింగతి | తజ్ జ్ఞాత్వా చౌరమాహ-యా మమోద్విజతే నిత్యం సాద్య (55) ఇతి | భూయోఽపి నిర్గచ్ఛంతమవాదీత్-భో చోర ! నిత్యమేవ త్వయా రాత్రావాగంతవ్యం మదీయోఽయం విభవస్త్వదీయ ఇతి |

అతోఽహం బ్రవీమి-యా మమోద్విజతే ఇతాది | కిం బహునా, తేన చ స్త్రీ-లుబ్ధేన స్వం సర్వం చౌరస్య సమర్పితం | త్వయాపి తథానుష్ఠితం |

అథైవ తేన సహ వదతో మకరస్య జలచరేణైకేనాగత్యాభిహితం-భో మకర ! త్వదీయా భార్యానశనోపవిష్టా త్వయి చిరయతి ప్రణయాభిభవాద్విపన్నా | ఏవం తద్వజ్ర-పాత-సదృశ-వచనమాకర్ణ్యాతీవ్ర-వ్యాకులిత-హృదయః ప్రలపితమేవం చకార-అహో కిమిదం సంజాతం మే మంద-భాగస్య | ఉక్తం చ-

న గృహం గృహమితాహుర్గృహిణీ గృహముచ్యతే |
గృహం తు గృహిణీ-హీనం కాంతారాన్ నాతిరిచ్యతే || 4.58||

అన్యచ్చ-
వృక్ష-మూలేఽపి దయితా యత్ర తిష్ఠతి తద్గృహం ।
ప్రాసాదోఽపి తయా హీనోఽరణ్య-సదృశః స్మృతః ॥ 4.59॥

మాతా యస్య గృహే నాస్తి భార్యా చ ప్రియ-వాదినీ ।
అరణ్యం తేన గంతవ్యం యథారణ్యం తథా గృహం ॥ 4.60॥

తన్ మిత్ర ! క్షమ్యతాం । మయా తేఽపరాధః కృతః । సంప్రతహం తు స్త్రీ-వియోగాద్వైశ్వానర-ప్రవేశం కరిష్యామి । తన్ మూఢ ! ఆనందేఽపి జాతే త్వం విషాదం గతః । తాదృగ్-భార్యాయాం మృతాయాముత్సవః కర్తుం యుజ్యతే । ఉక్తం చ యతః-

యా భార్యా దుష్ట-చరిత్రా సతతం కలహ-ప్రియా ।
భార్యా-రూపేణ సా జ్ఞేయా విదగ్ధైర్దారుణా జరా ॥ 4.61॥

తస్మాత్ సర్వ-ప్రయత్నేన నామాపి పరివర్జయేత్ ।
స్త్రీణామిహ హి సర్వాసాం య ఇచ్ఛేత్ సుఖమాత్మనః ॥ 4.62॥

యదంతస్తన్ న జిహ్వాయాం యజ్ జిహ్వాయాం న తద్బహిః ।
యద్బహిస్తన్ న కుర్వంతి విచిత్ర-చరితాః స్త్రియః ॥ 4.63॥

కే నామ న వినశ్యంతి మిథ్యా-జ్ఞానాన్ నితంబినీం ।
రమ్యాం తే ఉపసర్పంతి దీపాభాం శలభా యథా ॥ 4.64॥

అంతర్విష-మయా హేతా బహిశ్చైవ మనోరమాః ।
గుంజా-ఫల-సమాకారా యోషితః కేన నిర్మితాః ॥ 4.65॥

తాడితా అపి దండేన శస్త్రైరపి విఖండితాః ।
న వశం యోషితో యాంతి న దానైర్న చ సంస్తవైః ॥ 4.66॥

ఆస్తాం తావత్ కిమన్యేన దౌరాత్మ్యేనేహ యోషితాం ।
విధృతం స్వోదరేణాపి ఘ్నంతి పుత్రమపి స్వకం ॥ 4.67॥

రూక్షాయాం స్నేహ-సద్భావం కఠోరాయాం సుమార్దవం ।
నీరసాయాం రసం బాలో బాలికాయాం వికల్పయేత్ ॥ 4.68॥

మకర ఆహ-భో మిత్ర ! అస్త్యేతత్ | పరం కిం కరోమి ? మమానర్థ-ద్వయమేతత్ సంజాతం | ఏకస్తావద్గృహ-భంగః | అపరస్త్వద్విధేన మిత్రేణ సహ చిత్త-విశ్లేషః | అథవా భవతేవం దైవ-యోగాత్ | ఉక్తం చ యతః-

యాదృశం మమ పాండిత్యం తాదృశం ద్విగుణం తవ |
నాభూజ్ జారో న భర్తా చ కిం నిరీక్షసి నగ్నికే || 4.69||

వానర ఆహ-కథమేతత్ ?

మకరోఽబ్రవీత్-

కథా 11 హాలిక-దంపతీ-కథా

కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే హాలిక-దంపతీ ప్రతివసతః స్మ | సా చ హాలిక-భార్యా పత్యుర్వృద్ధ-భావాత్ సదైవాన్య-చిత్తా న కథంచిద్గృహే స్థైర్యమాలంబతే | కేవలం పర-పురుషానన్వేషమాణా పరిభ్రమతి | అథ కేనచిత్ పర-విత్తాపహారకేణ ధూర్తేన సా లక్షితా విజనే ప్రోక్తా చ-సుభగే ! మృత-భార్యోఽహం | త్వద్దర్శనేన స్మర-పీడితశ్చ | తద్దీయతాం మే రతి-దక్షిణా |

తతస్తయాభిహితం-భోః సుభగ ! యదేవం తదస్తి మే పత్యుః ప్రభూతం ధనం | స చ వృద్ధత్వాత్ ప్రచలితుమపసమర్థః | తతస్తద్ధనమాదాయాహమాగచ్ఛామి | యేన త్వయా సహాన్యత్ర గత్వా యథేచ్ఛయా రతి-సుఖమనుభవిష్యామి |

సోఽబ్రవీత్-రోచతే మహ్యమపేతత్ | తత్ ప్రత్యూషేఽత్ర స్థానే శీఘ్రమేవ సమాగంతవ్యం, యేన శుభతరం కించిన్ నగరం గత్వా త్వయా సహ జీవ-లోకః సఫలీక్రియతే |

సాపి తథేతి ప్రతిజ్ఞాయ ప్రహసిత-వదనా స్వ-గృహం గత్వా రాత్రౌ ప్రసుప్తే భర్తరి సర్వం విత్తమాదాయ ప్రత్యూష-సమయే తత్-కథిత-స్థానముపాద్రవత్ | ధూర్తోఽపి తామగ్రే విధాయ దక్షిణాం దిశమాశ్రిత్య సత్వర-గతిః ప్రస్థితః |

ఏవం తయోర్వ్రజతోర్యోజన-ద్వయ-మాత్రేణాగ్రతః కాచిన్ నదీ సముపస్థితా | తాం దృష్ట్వా ధూర్తశ్చింతయామాస-కిమహమనయా యౌవన-ప్రాంతే వర్తమానయా కరిష్యామి | కిం చ కదాపస్యాః పృష్ఠతః కోఽపి సమేష్యతి | తన్ మే మహాననర్థః స్యాత్ | తత్ కేవలమస్యా విత్తమాదాయ గచ్ఛామి |

ఇతి నిశ్చిత్య తాముఉవాచ-ప్రియే ! సుదుస్తరేయం మహానదా । తదహం ద్రవ్య-మాత్రాం పారే ధృత్వా సమాగచ్ఛామి । తతస్త్వామేకాకినీం స్వ-పృష్ఠమారోప్య సుఖేనోత్తారయిష్యామి ।

సా ప్రాహ-సుభగ ! ఏవం క్రియతాం । ఇతుక్త్వాశిషం విత్తం తస్మై సమర్పయామాస । అథ తేనాభిహితం-భద్రే ! పరిధానాచ్ఛాదన-వస్త్రమపి సమర్పయ । యేన జల-మధ్యే నిఃశంకం వ్రజసి । తథానుష్ఠితే ధూర్తో విత్తం వస్త్ర-యుగలం చాదాయ యథాచింతిత-విషయం గతః ।

సాపి కంఠ-నివేశిత-హస్త-యుగలా సోద్వేగా నదీ-పులిన-దేశ ఉపవిష్టా యావత్ తిష్ఠతి తావదేతస్మిన్నంతరే కాచిచ్ఛృగాలికా మాంస-పిండ-గృహీత-వదనా తత్రాజగామ । ఆగత్య చ యావత్ పశ్యతి, తావన్ నదీ మహాన్ మత్స్యః సలిలాన్ నిష్క్రమ్య బహిః స్థిత ఆస్తే । ఏవం చ దృష్ట్వా సా మాంస-పిండం సముత్సృజ్య తం మత్స్యం ప్రత్యుపాద్రవత్ । అత్రాంతరం ఆకాశాదావతీర్థం కోఽపి ప్రత్యుపాద్రవత్ । అత్రాంతరమాకాశాదవతీర్య కోఽపి గృధ్రస్తం మాంస-పిండమాదాయ పునః ఖముత్పతాత । మత్స్యోఽపి శృగాలికాం దృష్ట్వా నద్యాం ప్రవివేశ । సా శృగాలికాం దృష్ట్వా నద్యాం ప్రవివేశ । సా శృగాలికా వ్యర్థ-శ్రమా గృధ్రమవలోకయంతీ తయా నగ్నికయా సస్మితమభిహితా-

గృధ్రేణాపహృతం మాంసం మత్స్యోఽపి సలిలం గతః ।
మత్స్య-మాంస-పరిభ్రష్టే కిం నిరీక్ష్యసి జంబుకే ॥ 4.70॥

మిత్రం హమిత్రతాం యాతమపరం మే ప్రియా మిత్రా ।
గృహమన్యేన చ వ్యాప్తం కిమద్యాపి భవిష్యతి ॥ 4.71॥

అథవా యుక్తమిదముచ్యతే-
క్షతే ప్రహారా నిపతంతభీక్ష్ణమన్న-క్షయే వర్ధతి జాఠరాగ్నిః ।
ఆపత్సు వైరాణి సముద్భవంతి వామే విధౌ సర్వమిదం నరాణాం ॥ 4.72॥

తత్ కిం కరోమి ? కిమనేన సహ యుద్ధం కరోమి ? కిం వా సామ్నైవ సంబోధ్య గృహాన్ నిఃసారయామి ? కిం వా భేదం దానం వా కరోమి ? అథవాముమేవ వానర-మిత్రం పృచ్ఛామి ? ఉక్తం చ-

యః పృష్ట్వా కురుతే కార్యం ప్రష్టవ్యాన్ స్వ-హితాన్ గురూన్ ।
న తస్య జాయతే విఘ్నః కస్మింశ్చిదపి కర్మణి ॥ 4.73॥

ఏవం సంప్రధార్య భూయోఽపి తమేవ జంబూ-వృక్షమారూఢం కపిమపృచ్ఛత్-భో మిత్ర ! పశ్య మే మంద-భాగ్యతాం । తత్ సంప్రతి గృహమపి మే బలవత్తరేణ మకరేణ రుద్ధం । తదహం త్వాం ప్రష్టుమభ్యాగతః । కథయ కిం కరోమి ? సామాదీనాముపాయానాం మధ్యే కస్యాత్ర విషయః ?

స ఆహ-భోః కృతఘ్న పాప-చారిన్ ! మయా నిషిద్ధోఽపి కిం భూయో మామనుసరసి । నాహం తవ మూర్ఖస్యోపదేశమపి దాస్యామి ।

తచ్ఛ్రుత్వా మకరః ప్రాహ-భో మిత్ర ! సాపరాధస్య మే పూర్వ-స్నేహమనుస్మృత్య హితోపదేశం దేహి ।

వానర ఆహ-నాహం తే కథయిష్యామి । యద్భార్యా-వాక్యేన భవతాహం సముద్రే ప్రక్షిప్తుం నీతః । తదేవం న యుక్తం । యద్యపి భార్యా సర్వ-లోకాదపి వల్లభా భవతి, తథాపి న మిత్రాణి బాంధవాశ్చ భార్యా-వాక్యేన సముద్రే ప్రక్షిప్యంతే । తన్ మూర్ఖ ! మూఢత్వేన నాశస్తవ మయా ప్రాగేవ నివేదిత ఆసీత్, యతః-

సతాం వచనమాదిష్టం మదేన న కరోతి యః ।
స వినాశమవాప్నోతి ఘంటోష్ట్ర ఇవ సత్వరం ॥ 4.74॥

మకర ఆహ-కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా 12 ఉజ్జ్వలక-రథకార-కథా

కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే ఉజ్జ్వలకో నామ రథకారః ప్రతివసతి స్మ । స చాతీవ దారిద్ర్యోపహతశ్చింతితవాన్-అహో ! ధిగియం దరిద్రతాస్మద్గృహే । యతః సర్వోఽపి జనః స్వ-కర్మణైవ రతస్తిష్ఠతి । అస్మదీయః పునర్వ్యాపారో నాత్రాధిష్ఠానేఽర్హతి । యతః సర్వ-లోకానాం చిరంతనాశ్చతుర్భూమికా గృహాః సంతి । మమ చ నాత్ర । తత్ కిం మదీయేన రథకారత్వేన ప్రయోజనం ? ఇతి చింతయిత్వా దేశాన్ నిష్క్రాంతః ।

యావత్ కించిద్వనం గచ్ఛతి తావద్గహ్వరాకార-వన-గహన-మధ్యే సూర్యాస్తమనవేలాయాం స్వ-యూథాద్భ్రష్టాం ప్రసవ-వేదనయా పీడ్యమానాముష్ట్రీమపశ్యత్ । స చ దాసేరక-యుక్తాముష్ట్రీం గృహీత్వా స్వ-స్థానాభిముఖః ప్రస్థితః । గృహమాసాద్య రజ్జుం గృహీత్వా తాముష్ట్రికాం బబంధ ।

తతశ్చ తీక్ష్ణం పరశుమాదాయ తస్యాః పల్లవానయనార్థం పర్వతైక-దేశే గతః | తత్ర చ నూతనాని కోమలాని బహూని పల్లవాని చ్ఛిత్త్వా శిరసి సమారోప్య తస్యాగ్రే నిచిక్షేప | తయా చ తాని శనైః శనైర్భక్షితాని | పశ్చాత్ పల్లవ-భక్షణ-ప్రభావాదహర్నిశం పీవర-తనురుష్ట్రీ సంజాతా | సోఽపి దాసేరకో మహాన్ ఉష్ట్రః సంజాతః | తతః స నిత్యమేవ దుగ్ధం గృహీత్వా స్వ-కుటుంబం పరిపాలయతి |

అథ రథకారేణ వల్లభత్వాద్దాసేరక-గ్రీవాయాం మహతీ ఘంటా ప్రతిబద్ధా | పశ్చాద్రథకారో వ్యచింతయత్-అహో ! కిమన్యైర్దుష్కృత-కర్మభిః | యావన్ మమైతస్మాదేవోష్ట్రీపరిపాలనాదస్య కుటుంబస్య భవ్యం సంజాతం | తత్ కిమన్యేన వ్యాపారేణ ?

ఏవం విచింత్య గృహమాగత్య ప్రియామాహ-భద్రే ! సమీచీనోఽయం వ్యాపారః | తవ సమ్మతిశ్చేత్ కుతోఽపి ధనికాత్ కించిద్ద్రవ్యమాదాయ మయా గుర్జర-దేశే గంతవ్యం కలభ-గ్రహణాయ | తావత్ త్వయైతౌ యత్నేన రక్షణీయౌ | యావదహమపరాముష్ట్రీం నీత్వా సమాగచ్ఛామి |

తతశ్చ గుర్జర-దేశం గత్వోష్ట్రీం గృహీత్వా స్వ-గృహమాగతః | కిం బహునా ? తేన తథా కృతం యథా తస్య ప్రచురా ఉష్ట్రాః కరభాశ్చ సమ్మిలితాః | తతస్తేన మహదుష్ట్ర-యూథం కృత్వా రక్షా-పురుషో ధృతః | తస్య ప్రతివర్షం వృత్త్యా కరభమేకం ప్రయచ్ఛతి | ప్రతివర్షమన్యచ్చాహర్నిశం దుగ్ధ-పానం తస్య నిరూపితం | ఏవం రథకారోఽపి నిత్యమేవోష్ట్రీ-కరభ-వ్యాపారం కుర్వన్ సుఖేన తిష్ఠతి |

అథ తే దాసేరకా అధిష్ఠానోపవనాహార్థం గచ్ఛంతి | కోమల-వల్లీర్యథేచ్ఛయా భక్షయిత్వా మహతి సరసి పానీయం పీత్వా సాయంతన-సమయే మందం మందం లీలయా గృహమాగచ్ఛంతి | స చ పూర్వ-దాసేరకో మదాతిరేకాత్ పృష్ఠ ఆగత్య మిలతి | తతస్తైః కలభైరభిహితమహో ! మంద-మతిరయం దాసేరకో యథా యూథాద్భ్రష్టః పృష్ఠే స్థిత్వా ఘంటాం వాదయన్న్ ఆగచ్ఛతి | యది కస్యాపి దుష్ట-సత్త్వస్య ముఖే పతిష్యతి, తన్ నూనం మృత్యుమవాప్స్యతి |

అథ తస్య తద్వనం గాహమానస్య కశ్చిత్ సింహో ఘంటా-రవమాకర్ణ్య సమాయాతః | యావదవలోకయతి, తావదుష్ట్రీ-దాసేరకాణాం యూథం గచ్ఛతి | ఏకస్తు పునః పృష్ఠే క్రీడాం కుర్వన్ వల్లరీశ్చరన్ యావత్ తిష్ఠతి, తావదన్యే దాసేరకాః పానీయం పీత్వా స్వ-గృహే గతాః | సోఽపి వనాన్ నిష్క్రమ్య యావద్దిశోఽవలోకయతి, తావన్ న కంచిన్ మార్గం పశ్యతి వేత్తి చ | యూథాద్భ్రష్టో మందం మందం బృహచ్ఛబ్దం కుర్వన్ యావత్ కియద్దూరం గచ్ఛతి, తావత్

తచ్ఛబ్దానుసారీ సింహోఽపి క్రమం కృత్వా నిభృతోఽయం వ్యవస్థితః | తతో యావదుష్ట్రః సమీపమాగతః, తావత్ సింహేన లంభయిత్వా గ్రీవాయాం గృహీతో మారితశ్చ |

అతోఽహం బ్రవీమి-సతాం వచనమాదిష్టం (74) ఇతి |

అథ తచ్ఛ్రుత్వా మకరః ప్రాహ-

ఉపదేశ-ప్రదాతౄణాం నరాణాం హితమిచ్ఛతాం |
పరస్మిన్న్ ఇహ లోకే చ వ్యసనం నోపపద్యతే || 4.75||

తత సర్వథా కృతఘ్నస్యాపి మే కురు ప్రసాదముపదేశ-ప్రదానేన | ఉక్తం చ-

ఉపకారిషు యః సాధుః సాధుత్వే తస్య కో గుణః |
అపకారిషు యః సాధుః స సాధుః సద్భిరుచ్యతే || 4.76||

తదాకర్ణ్య వానరః ప్రాహ-భద్ర ! యదేవం తర్హి తత్ర గత్వా తేన సహ యుద్ధం కురు | ఉక్తం చ-

హతస్త్వం ప్రాప్స్యసి స్వర్గం జీవన్ గృహమథో యశః |
యుధ్యమానస్య తే భావి గుణ-ద్వయమనుత్తమం || 4.77||

ఉత్తమం ప్రణిపాతేన శూరం భేదేన యోజయేత్ |
నీచమల్ప-ప్రదానేన సమ-శక్తిం పరాక్రమైః || 4.78||

మకర ఆహ-కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా 13 మహాచతురకాఖ్య-శృగాల-కథా

ఆసీత్ కస్మింశ్చిద్దేశే మహా-చతురకో నామ శృగాలః | తేన కదాచిదరణ్యే స్వయం మృతో గజః సమాసాదితః | తస్య సమంతాత్ పరిభ్రమతి, పరం కఠినాం త్వచం భేత్తుం న శక్నోతి | అథాత్రావసర ఇతశ్చేతశ్చ విచరన్ కశ్చిత్ సింహస్తత్రైవ ప్రదేశే సమాయయౌ |

అథ సింహం సమాగతం దృష్ట్వా స క్షితి-తల-విన్యస్త-మౌలి-మండలః సంయోజిత-కర-యుగలః సవినయమువాచ-స్వామిన్ ! త్వదీయోఽహం లాగుడికః స్థితస్త్వదర్థే గజమిమం రక్షామి | తదేనం భక్షయతు స్వామీ |

తం ప్రణతం దృష్ట్వా సింహః ప్రాహ-భోః ! నాహమన్యేన హతం సత్త్వం కదాచిదపి భక్షయామి | తత్ తవైవ గజోఽయం మయా ప్రసాదీకృతః |

తచ్ఛ్రుత్వా శృగాలః సానందమాహ-యుక్తమిదం స్వామినో నిజ-భృత్యేషు | ఉక్తం చ యతః-
అంత్యావస్థోఽపి మహాన్ స్వామి-గుణాన్ న జహాతి శుద్ధతయా |
న శ్వేత-భావముజ్ఝతి శంఖః శిఖి-భుక్త-ముక్తోఽపి || 4.79||

అథ సింహే గతే కశ్చిద్వ్యాఘ్రః సమాయయౌ | తమపి దృష్ట్వాసౌ వ్యచింతయత్-అహో ! ఏకస్తావద్దురాత్మా ప్రణిపాతేనాపవాహితః | తత్ కథమిదానీమేనమపవాహయిష్యామి ? నూనం శూరోఽయం | న ఖలు భేదం వినా సాధ్యో భవిష్యతి | ఉక్తం చ యతః-

న యత్ర శక్యతే కర్తుం సామ దానమథాపి వా |
భేదస్తత్ర ప్రయోక్తవ్యో యతః స వశ-కారకః || 4.80||

కిం చ సర్వ-గుణ-సంపన్నోఽపి భేదేన బధ్యతే | ఉక్తం చ యతః-
అంతః-స్థేనావిరుద్ధేన సువృత్తేనాతిచారుణా |
అంతర్భిన్నేన సంప్రాప్తం మౌక్తికేనాపి బంధనం || 4.81||

ఏవం సంప్రధార్య తస్యాభిముఖో భూత్వా గర్వాదున్నత-కంధరః ససంభ్రమమువాచ-మామ ! కథమత్ర భవాన్ మృత్యు-ముఖే ప్రవిష్టః | యేనైష గజః సింహేన వ్యాపాదితః | స చ మామేతద్రక్షణం నియుజ్య నద్యాం స్నానార్థం గతః | తేన చ గచ్ఛతా మమ సమాదిష్టం-యది కశ్చిదిహ వ్యాఘ్రః సమాయాతి, త్వయా సుగుప్తం మామావేదనీయం | యేన వనమిదం మయా నిర్వ్యాఘ్రం కర్తవ్యం | యతః పూర్వం వ్యాఘ్రేణైకేన మయా వ్యాపాదితో గజః శూన్యే భక్షయిత్వోచ్ఛిష్టతాం నీతః | తద్దినాదారభ్య వ్యాఘ్రాన్ ప్రతి ప్రకుపితోఽస్మి |

తచ్ఛ్రుత్వా వ్యాఘ్రః సంత్రస్తమాహ-భో భాగినేయ ! దేహి మే ప్రాణ-దక్షిణాం | త్వయా తస్యాత్ర చిరాయాయాతస్యాపి మదీయా కాపి వార్తా నాఖ్యేయా | ఏవమభిధాయ సత్వరం పలాయాంచక్రే |

అథ గతే వ్యాఘ్రే తత్ర కశ్చిద్ద్వీపీ సమాయాతః । తమపి దృష్ట్వాసౌ వ్యచింతయత్-దృఢ-దంష్ట్రోఽయం చిత్రకః । తదస్య పార్శ్వాదస్య గజస్య యథా చర్మ-చ్ఛేదో భవతి తథా కరోమి । ఏవం నిశ్చిత్య తమపువాచ-భో భగినీ-సుత ! కిమితి చిరాద్దృష్టోఽసి । కథం చ బుభుక్షిత ఇవ లక్ష్యసే ? తదతిథిరసి మే । ఏష గజః సింహేన హతస్తిష్ఠతి । అహం చాస్య తదాదిష్టో రక్షా-పాలః । పరం తథాపి యావత్ సింహో న సమాయాతి, తావదస్య గజస్య మాంసం భక్షయిత్వా తృప్తిం కృత్వా ద్రుతతరం వ్రజ ।

స ఆహ-మామ, తదేవం తన్ న కార్యం మే మాంసాశనేన, యతో జీవన్ నరో భద్ర-శతాని పశ్యతి । ఉక్తం చ-యచ్ఛక్యం గ్రసితం యస్య గ్రస్తం పరిణమేచ్చ యత్ (23) ఇతాది । తత్ సర్వథా తదేవ భుజ్యతే యదేవ పరిణమతి । తదహమితోఽపయాస్యామి ।

శృగాల ఆహ-భో అధీర ! విశ్రబ్ధో భూత్వా భక్షయ త్వం । తస్యాగమనం దూరతోఽపి తవాహం నివేదయిష్యామి । తథానుష్ఠితే దీప్పినా భిన్నాం త్వచం విజ్ఞాయ జంబూకేనాభిహితం-భో భగినీ-సుత ! గమ్యతాం । ఏష సింహః సమాయాతి ।

తచ్ఛ్రుత్వా చిత్రకో దూరం ప్రణష్టః । అథ యావదసౌ తద్భేద-కృత-ద్వారేణ కించిన్ మాంసం భక్షయతి, తావదతిసంక్రుద్ధోఽపరః శృగాలః సమాయయౌ । అథ తమాత్మ-తుల్య-పరాక్రమం దృష్ట్వా-ఉత్తమం ప్రణిపాతేన శూరం భేదేన యోజయేత్ (78) ఇతి శ్లోకం పఠన్ తదభిముఖ-కృత-ప్రయాణః స్వ-దంష్ట్రాభిస్తం విదార్య దిశో భాగం కృత్వా స్వయం సుఖేన చిర-కాలం హస్తి-మాంసం బుభుజే ।

ఏవం త్వమపి తం రిపుం స్వ-జాతీయం యుద్ధేన పరిభూయ దిశో-భాగం కురు । నో చేత్ పశ్చాద్బద్ధ-మూలాదస్మాత్ త్వమపి వినాశమవాప్స్యసి । ఉక్తం చ యతః-

సంభావ్యం గోషు సంపన్నం సంభావ్యం బ్రాహ్మణే తపః ।
సంభావ్యం స్త్రీషు చాపల్యం సంభావ్యం జాతితో భయం ॥ 4.82॥

అన్యచ్చ-
సుభిక్షాణి విచిత్రాణి శిథిలాః పౌర-యోషితః ।
ఏకో దోషో విదేశస్య స్వజాతిర్యద్విరుధ్యతే ॥ 4.83॥

మకర ఆహ-కథమేతత్ ?

వానరోఽబ్రవీత్-

కథా 14 చిత్రాంగ-నామ-సారమేయ-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే చిత్రాంగో నామ సారమేయః | తత్ర చ చిర-కాలం దుర్భిక్షం పతితం | అన్నాభావాత్ సారమేయాదయో నిష్కులతాం గంతుమారబ్ధాః | అథ చిత్రాంగః క్షుత్క్షామ-కంఠస్తద్భయాద్దేశాంతరం గతః | తత్ర చ కస్మింశ్చిత్ పురే కస్యచిద్గృహ-మేధినో గృహిణ్యాః ప్రసాదేన ప్రతిదినం గృహం ప్రవిశ్య వివిధాన్నాని భక్షయన్ పరాం తృప్తిం గచ్ఛతి | పరం తద్గృహాద్బహిర్నిష్క్రాంతోఽన్యైర్మదోద్ధత-సారమేయైః సర్వ-దిక్షు పరివృత్య సర్వాంగం దంష్ట్రాభిర్విదార్యతే | తతస్తేన విచింతితవాన్-అహో ! వరం స్వ-దేశో యత్ర దుర్భిక్షేఽపి సుఖేన స్థీయతే | న చ కోఽపి యుద్ధం కరోతి | తదేవం స్వ-నగరం వ్రజామి ఇతవధార్య స్వ-స్థానం ప్రతి జగామ |

అథాసౌ దేశాంతరాత్ సమాయాతః సర్వైరపి స్వజనైః పృష్టః-భోశ్చిత్రాంగ ! కథయాస్మాకం దేశాంతర-వార్తాం | కీదృగ్దేశః ? కిం చేష్టితం లోకస్య ? క ఆహారః ? కశ్చ వ్యవహారస్తత్ర ఇతి |

స ఆహ-కిం కథ్యతే విదేశస్య స్వరూప-విషయః ? సుభిక్షాణి విచిత్రాణి శిథిలాః పౌర-యోషితః (83) ఇతి పఠతి |

సోఽపి మకరస్తదుపదేశం శ్రుత్వా కృత-మరణ-నిశ్చయో వానరమనుజ్ఞాప్య స్వాశ్రయం గతః | తత్ర చ తేన స్వ-గృహ-ప్రవిష్టేనాతతాయినా సహ విగ్రహం కృత్వా దృఢ-సత్త్వావష్టంభనాచ్చ తం వ్యాపాద్య స్వాశ్రయం చ లబ్ధ్వా సుఖేన చిర-కాలమతిష్ఠత్ | సాధ్విదముచ్యతే-

అకృత్వా పౌరుషం యా శ్రీః కిం తయాలస-భాగ్యయా |
కురంగోఽపి సమశ్నాతి దైవాదుపనతం తృణం || 4.84||

ఇతి శ్రీ-విష్ణు-శర్మ-విరచితే పంచతంత్రే లబ్ధ-ప్రణాశం నామ చతుర్థం తంత్రం సమాప్తం||

5. అపరీక్షిత-కారకం

అథ పంచమం తంత్రం అపరీక్షిత-కారకం

క్షపణక-కథా

అథేదమారభ్యతేఽపరీక్షిత-కారకం నామ పంచమం తంత్రం । తస్యాయమాదిమః శ్లోకః-

కుదృష్టం కుపరిజ్ఞాతం కుశ్రుతం కుపరీక్షితం ।
తన్ నరేణ న కర్తవ్యం నాపితేనాత్ర యత్ కృతం ॥ 5.1॥

తద్యథానుశ్రూయతే-అస్తి దాక్షిణాత్యే జనపదే పాటలిపుత్రం నామ నగరం । తత్ర మణిభద్రో నామ శ్రేష్ఠీ ప్రతివసతి స్మ । తస్య చ ధర్మార్థ-కామ-మోక్ష-కర్మాణి కుర్వతో విధి-వశాద్ధన-క్షయః సంజాతః । తతో విభవ-క్షయాదపమాన-పరంపరయా పరం విషాదం గతః । అథాన్యదా రాత్రౌ సుప్తిశ్చింతితవాన్-అహో ధిగియం దరిద్రతా । ఉక్తం చ-

శీలం శౌచం క్షాంతిర్దాక్షిణ్యం మధురతా కులే జన్మ ।
న విరాజంతి హి సర్వే విత్త-విహీనస్య పుసుషస్య ॥ 5.2॥

మానో వా దర్పో వా విజ్ఞానం విభ్రమః సుబుద్ధిర్వా ।
సర్వం ప్రణశ్యతి సమం విత్త-విహీనో యదా పురుషః ॥ 5.3॥

ప్రతిదివసం యాతి లయం వసంత-వాతాహతేవ శిశిర-శ్రీః ।
బుద్ధిర్బుద్ధిమతామపి కుటుంబ-భర-చింతయా సతతం ॥ 5.4॥

నశ్యతి విపులమతేరపి బుద్ధిః పురుషస్య మంద-విభవస్య ।
ఘృత-లవణ-తైల-తండుల-వస్త్రేంధన-చింతయా సతతం ॥ 5.5॥

గణనమివ నష్ట-తారకం
సుష్కమివ సరః శ్మశానమివ రౌద్రం ।
ప్రియ-దర్శనమపి రూక్షం
భవతి గృహం ధన-విహీనస్య ॥ 5.6॥

న విభావ్యంతే లఘవో విత్త-విహీనాః పురోఽపి నివసంతః ।
సతతం జాత-వినష్టాః పయసామివ బుద్బుదాః పయసి ॥ 5.7॥

సుకులం కుశలం సుజనం విహాయ కుల-కుశల-శీల-వికలేఽపి ।
ఆఢ్యే కల్ప-తరావివ నిత్యం రజ్యంతి జన-నివహాః ॥ 5.8॥

విఫలమిహ పూర్వ-సుకృతం విద్యావంతోఽపి కుల-సముద్భూతాః ।
యస్య యదా విభవః స్యాత్ తస్య తదా దాసతాం యాంతి ॥ 5.9॥

లఘురయమాహ న లోకః కామం గర్జంతమపి పతిం పయసాం ।
సర్వమలజ్జాకరమిహ యద్యత్ కుర్వంతి పరిపూర్ణాః ॥ 5.10॥

ఏవం సంప్రధార్య భూయోఽపచింతయత్-తదహమనశనం కృత్వా ప్రాణాన్ ఉత్సృజామి । కిమనేన వ్యర్థ-జీవిత-వ్యసనేన ? ఏవం నిశ్చయం కృత్వా సుప్తః । అథ తస్య స్వప్నే పద్మనిధిః క్షపణక-రూపో దర్శనం దత్త్వా ప్రోవాచ-భోః శ్రేష్ఠిన్ ! మా త్వం వైరాగ్యం గచ్ఛ । అహం పద్మనిధిస్తవ పూర్వ-పురుషోపార్జితః । తదనేనైవ రూపేణ ప్రాతస్త్వద్గృహమాగమిష్యామి । తత్ త్వయాహం లగుడ-ప్రహారేణ శిరసి తాడనీయః, యేన కనక-మయో భూత్వాక్షయో భవామి ।

అథ ప్రాతః ప్రబుద్ధః సన్ స్వప్నం స్మరంశ్చింతా-చక్రమారూఢస్తిష్ఠతి-అహో సత్యోఽయం స్వప్నః కిం వా అసత్యో భవిష్యతి, న జ్ఞాయతే । అథవా నూనం మిథ్యానేన భావ్యం । యతోఽహమహర్నిశం కేవలం విత్తమేవ చింతయామి । ఉక్తం చ-

వ్యాధితేన సశోకేన చింతా-గ్రస్తేన జంతునా ।
కామార్తేనాథ మత్తేన దృష్టః స్వప్నో నిరర్థకః ॥ 5.11॥

ఏతస్మిన్నంతరే తస్య భార్యయా కశ్చిన్ నాపితః పాద-ప్రక్షాలనాయాహూతః అత్రాంతరే చ యథా-నిర్దిష్టః క్షపణకః సహసా ప్రాదుర్బభూవ । అథ స తమాలోక్య ప్రహృష్ట-మనా యథాసన్న-కాష్ఠ-దండేన తం శిరసతాడయత్ । సోఽపి సువర్ణ-మయో భూత్వా తత్-క్షణాత్ భూమౌ నిపతితః । అథ తం స శ్రేష్ఠీ నిభృతం స్వ-గృహ-మధ్యే కృత్వా నాపితం సంతోష్య ప్రోవాచ-తదేతద్ధనం వస్త్రాణి చ మయా దత్తాని గృహాణ । భద్ర ! పునః కస్యచిన్ నాఖ్యేయోఽయం వృత్తాంతః ।

నాపితోఽపి స్వ-గృహం గత్వా వ్యచింతయత్-నూనమేతే సర్వేఽపి నగ్నకాః శిరసి తాడితాః కాంచన-మయా భవంతి । తదహమపి ప్రాతః ప్రభూతాన్ ఆహూయ

లగుడైః శిరసి హన్మి, యేన ప్రభూతం హాటకం మే భవతి | ఏవం చింతయతో మహతా కష్టేన నిశాతిచక్రామ |

అథ ప్రభాతేఽభ్యుత్థాయ బృహల్లగుడమేకం ప్రగుణీకృత్య, క్షపణక-విహారం గత్వా జినేంద్రస్య ప్రదక్షిణ-త్రయం విధాయ, జానుభ్యామవనిం గత్వా వక్త్ర-ద్వార-న్యస్తోత్తరీయాంచలస్తార-స్వరేణేమం శ్లోకమపఠత్-

జయంతి తే జినా యేషాం కేవల-జ్ఞాన-శాలినాం |
ఆ జన్మనః స్మరోత్పత్తౌ మానసేనోషరాయితం || 5.12||

అన్యచ్చ-
సా జిహ్వా యా జినం స్తౌతి తచ్చిత్తం యజ్ జినే రతం |
తౌ ఏవ తు కరౌ శ్లాఘ్యౌ యౌ తత్-పూజా-కరౌ కరౌ || 5.13||

తథా చ-
ధ్యాన-వ్యాజముపేత్య చింతయసి కామున్మీల్య చక్షుః క్షణం
పశ్యానంగ-శరాతురం జనమిమం త్రాతాపి నో రక్షసి |
మిథ్యా-కారుణికోఽసి నిర్ఘృణతరస్త్వత్తః కుతోఽన్యః పుమాన్
సేర్ష్యం మార-వధూభిరితభిహితో బౌద్ధో జినః పాతు వః || 5.14||

ఏవం సంస్తూయ, తతః ప్రధాన-క్షపణకణమాసాద్య క్షితి-నిహిత-జాను-చరణః-నమోఽస్తు వందే ఇతుచ్చార్య, లబ్ధ-ధర్మ-వృద్ధ్యాశీర్వాదః సుఖ-మాలికానుగ్రహ-లబ్ధ-వ్రతాదేశ ఉత్తరీయ-నిబద్ధ-గ్రంథిః సప్రశ్రయమిదమాహ-భగవనద్య విహరణ-క్రియా సమస్త-ముని-సమేతేనాస్మద్గృహే కర్తవ్యా |

తచ్ఛ్రుత్వా నాపిత ఆహ-భగవన్ ! వేద్మ్యహం యుష్మద్ధర్మం | పరం భవతో బహు-శ్రావకా ఆహ్వయంతి | సాంప్రతం పునః పుస్తకాచ్ఛాదన-యోగ్యాని కర్పటాని బహు-మూల్యాని ప్రగుణీకృతాని | తథా పుస్తకానాం లేఖనార్థం లేఖకానాం చ విత్తం సంచితమాస్తే తత్ సర్వథా కాలోచితం కార్యం |

తతో నాపితోఽపి స్వ-గృహం గతః | తత్ర చ గత్వా ఖదిర-మయం లగుడం సజ్జీకృత్య కపాట-యుగలం ద్వారి సమాధాయ సార్ధ-ప్రహరైక-సమయే భూయోఽపి విహార-ద్వారమాశ్రిత్య సర్వాన్ భక్తి-యుక్తానపి పరిచిత-శ్రావకాన్ పరిత్యజ్య ప్రహృష్ట-మనసస్తస్య పృష్ఠతో యయుః | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

ఏకాకీ గృహ-సంత్యక్తః పాణి-పాత్రో దిగంబరః |
సోఽపి సంబాధ్యతే లోకే తృష్ణయా పశ్య కౌతుకం || 5.15||

జీర్యంతే జీర్యతః కేశా దంతా జీర్యంతి జీర్యతః |
చక్షుః శ్రోత్రే చ జీర్యేతే తృష్ణైకా తరుణాయతే || 5.16||

తతః పరం గృహ-మధ్యే తాన్ ప్రవేశ్య ద్వారం నిభృతం పిధాయ, లగుడ-ప్రహారైః శిరసతాడయత్ | తేఽపి తాడ్యమానా ఏకే మృతాః, అన్యే భిన్న-మస్తకా ఫూత్కర్తుముపచక్రమిరే | అత్రాంతరే తమాక్రందమాకర్ణ్య కోటర-క్షపాలేనాభిహితం-భో భోః కిమయం కోలాహలో నగర-మధ్యే ? తద్గమ్యతాం |

తే స సర్వే తదాదేశకారిణస్తత్-సహితా వేగాత్ తద్గృహం గతా యావత్ పశ్యంతి తావద్రుధిర-ప్లావిత-దేహాః పలాయమానా నగ్నకా దృష్టాః పృష్టాశ్చ-భోః కిమేతత్ ? తే ప్రోచుర్యథావస్థితం నాపిత-వృత్తం |

తైరపి స నాపితో బద్ధో హత-శేషైః సహ ధర్మాధిష్ఠానం నీతః | తైర్నాపితః పృష్టః-భోః ! కిమేతత్ భవతా కుకృత్యమనుష్ఠితం ?

స ఆహ-కిం కరోమి ? మయా శ్రేష్ఠి-మణిభద్ర-గృహే దృష్ట ఏవంవిధో వ్యతికరః | సోఽపి సర్వం మణిప్రభ-వృత్తాంతం యథా-దృష్టమకథయత్ |

తతః శ్రేష్ఠినమాహూయ తే భణితవంతః-భోః శ్రేష్ఠిన్ ! కిం త్వయా కశ్చిత్ క్షపణకో వ్యాపాదితః ?

తతః తేనాపి సర్వః క్షపణక-వృత్తాంతస్తేషాం నివేదితః | అథ తైరభిహితమహో శూలమారోప్యతామసౌ దుష్టాత్మా కుపరిక్షితకారీ నాపితః | తథానుష్ఠితే తైరభిహితం-

కుక్కుటం కుపరిజ్ఞాతం కుశ్రుతం కుపరీక్షితం |
తన్ నరేణ న కర్తవ్యం నాపితేనాత్ర యత్ కృతం || 5.16అ||

అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

అపరీక్ష్య న కర్తవ్యం కర్తవ్యం సుపరీక్షితం |
పశ్చాద్భవతి సంతాపో బ్రాహ్మణీ నకులం యథా || 5.17||

మణిభద్ర ఆహ-కథమేతత్ ?

తే ధర్మాధికారిణః ప్రోచుః-

కథా 1 బ్రాహ్మణీ-నకుల-కథా

కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే దేవశర్మా నామ బ్రాహ్మణః ప్రతివసతి స్మ | తస్య భార్యా ప్రసూతా సుతమజనయత్ | తస్మిన్న్ ఏవ దినే నకులీ నకులం ప్రసూయ సృతా | అథ సా సుత-వత్సలా దారకవత్తమపి నకులం స్తన్య-దానాభ్యంగ-మర్దనాదిభిః పుపోష, పరం తస్య న విశ్వసితి | అపత్య-స్నేహస్య సర్వ-స్నేహాతిరిక్తతయా సతతమేవమాశంకతే యత్ కదాచిదేష స్వ-జాతి-దోష-వశాదస్య దారకస్య విరుద్ధమాచరిష్యతి ఇతి | ఉక్తం చ-

కుపుత్రోఽపి భవేత్ పుంసాం హృదయానంద-కారకః |
దుర్వినీతః కురూపోఽపి మూర్ఖోఽపి వ్యసనీ ఖలః || 5.18||

ఏవం చ భాషతే లోకశ్చందనం కిల శీతలం |
పుత్ర-గాత్రస్య సంస్పర్శశ్చందనాదతిరిచ్యతే || 5.19||

సౌహృదస్య న వాంఛంతి జనకస్య హితస్య చ |
లోకాః ప్రపాలకస్యాపి యథా పుత్రస్య బంధనం || 5.20||

అథ సా కదాచిచ్ఛయ్యాయాం పుత్రం శాయయిత్వా జల-కుంభమాదాయ పతిమువాచ-బ్రాహ్మణ, జలార్థమహం తడాగే యాస్యామి | త్వయా పుత్రోఽయం నకులాద్రక్షణీయః |

అథ తస్యాం గతాయాం, పృష్ఠే బ్రాహ్మణోఽపి శూన్యం గృహం ముక్త్వా భిక్షార్థం క్వచిన్ నిర్గతః | మాతాపి తం రుధిర-క్లిన్న-ముఖమాలోక్య శంకిత-చిత్తా నూనమనేన దురాత్మనా దారకో భక్షితః ఇతి నిశ్చింత్య కోపాత్ తస్యోపరి తం జల-కుంభం చిక్షేప |

ఏవం సా నకులం వ్యాపాద్య యావత్ ప్రలపంతీ గృహే ఆగచ్ఛతి, తావత్ సుతస్తథైవ సుప్తస్తిష్ఠతి | సమీపే కృష్ణ-సర్పం ఖండశః కృతమవలోక్య పుత్ర-వధ-శోకేనాత్మ-శిరో వక్షః-స్థలం చ తాడితుమారబ్ధా |

అత్రాంతరే బ్రాహ్మణో గృహీత-నిర్వాపః సమాయాతో యావత్ పశ్యతి తావత్ పుత్ర-శోకోఽభితప్తా బ్రాహ్మణీ ప్రలపతి-భో భో లోభాత్మన్ ! లోభాభిభూతేన త్వయా న కృతం మద్వచః | తదనుభవ సాంప్రతం పుత్ర-మృత్యు-దుఃఖ-వృక్ష-ఫలం | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

అతిలోభో న కర్తవ్యః కర్తవ్యస్తు ప్రమాణతః |
అతిలోభజ-దోషేణ జంబుకో నిధనం గతః || 5.21||

బ్రాహ్మణ ఆహ-కిమేతత్ ?

సా ప్రాహ-

కథా 2 లోభావిష్ట-చక్ర-ధర-కథా

కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే చత్వారో బ్రాహ్మణ-పుత్రాః పరస్పరం మిత్రతాం గతా వసంతి స్మ | తే చాపి దారిద్ర్యోపహతాః పరస్పరం మంత్రం చక్రుః-అహో ధిగియం దరిద్రతా ! ఉక్తం చ-

వరం వనం వ్యాఘ్ర-గజాది-సేవితం
జనేన హీనం బహు-కంటకావృతం |
తృణాని శయ్యా పరిధాన-వల్కలః
న బంధు-మధ్యే ధన-హీన-జీవితం || 5.22||

తథా చ-
స్వామీ ద్వేష్టి సుసేవితోఽపి సహసా ప్రోజ్ఝంతి సద్బాంధవాః
రాజంతే న గుణాస్త్యజంతి తనుజాః స్ఫారీభవంతాపదః |
భార్యా సాధు సువంశజాపి భజతే నో యాంతి మిత్రాణి చ
న్యాయారోపిత-విక్రమాణపి నృణాం యేషాం న హి స్యాద్ధనం || 5.23||

శూరః సురూపః సుభగశ్చ వాగ్మీ
శస్త్రాణి శాస్త్రాణి విదాంకరోతు |
అర్థం వినా నైవ యశశ్చ మానం
ప్రాప్నోతి మర్త్యోఽత్ర మనుష్య-లోకే || 5.24||

తానీంద్రియాణవికలాని తదేవ నామ
సా బుద్ధిరప్రతిహతా వచనం తదేవ |

అర్థోష్మణా విరహితః పురుషః స ఏవ
బాహ్యః క్షణేన భవతీతి విచిత్రమేతత్ || 5.25||

తద్గచ్ఛామః కుత్రచిదర్థాయ ఇతి సమ్మంత్ర్య స్వ-దేశం పురం చ స్వ-సుహృత్-సహితం గృహం చ పరిత్యజ్య ప్రస్థితాః | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

సత్యం పరిత్యజతి ముంచతి బంధు-వర్గం
శీఘ్రం విహాయ జననీమపి జన్మ-భూమిం |
సంత్యజ్య గచ్ఛతి విదేశమభీష్ట-లోకం
చింతాకులీకృత-మతిః పురుషోఽత్ర లోకే || 5.26||

ఏవం క్రమేణ గచ్ఛంతోఽవంతీం ప్రాప్తాః | తత్ర సిప్రాజలే కృత-స్నానాః మహా-కాలం ప్రణమ్య యావన్ నిర్గచ్ఛంతి తావత్ భైరవానందో నామ యోగీ సమ్ముఖో బభూవ | తతస్తం బ్రాహ్మణోచిత-విధినా సంభావ్య తేనైవ సహ తస్య మఠం జగ్ముః | అథ తేన పృష్టాః-కుతో భవంతః సమాయాతాః ? క్వ యాస్యథ ? కిం ప్రయోజనం ?

తతస్తైరభిహితం-వయం సిద్ధి-యాత్రికాః | తత్ర యాస్యామో యత్ర ధనాప్తిర్మృత్యుర్వా భవిష్యతీతేష నిశ్చయః | ఉక్తం చ-

దుష్ప్రాప్యాణి బహూని చ లభ్యంతే వాంఛితాని ద్రవిణాని |
అవసర-తులితాభిరలం తనుభిః సాహసిక-పురుషాణాం || 5.27||

తథా చ-
పతతి కదాచిన్ నభసః ఖాతే పాతాలతోఽపి జలమేతి |
దైవమచింత్యం బలవద్బలవాన్ నను పురుషకారోఽపి || 5.28||

అభిమత-సిద్ధిరశేషా భవతి హి పురుషస్య పురుషకారేణ |
దైవమితి యదపి కథయసి పురుష-గుణః సోఽపదృష్టాఖ్యః || 5.29||

భయమతులం గురు-లోకాత్ తృణమివ తులయంతి సాధు సాహసికాః |
ప్రాణానద్భుతమేతచ్చారిత్రం చరితం హుదారాణాం || 5.30||

క్లేశస్యాంగమదత్త్వా సుఖమేవ సుఖాని నేహ లభ్యంతే |
మధుభిన్ మథనాయస్తైరాశ్లిష్యతి బాహుభిర్లక్ష్మీం || 5.31||

తస్య కథం న చలా స్యాత్ పత్నీ విష్ణోర్నృసింహకస్యాపి మాసాంశ్చతురో నిద్రాం యః సేవతి జల-గతః సతతం ॥ 5.32॥

దురధిగమః పర-భాగో యావత్ పురుషేణ సాహసం న కృతం ।
జయతి తులామధిరూఢో భాస్వాన్ ఇహ జలద-పటలాని ॥ 5.33॥

తత్ కథ్యతామస్మాకం కశ్చిత్ ధనోపాయో వివర-ప్రవేశ-శాకినీ-సాధన-శ్మశాన-సేవన-మహా-మాంస-విక్రయ-సాధక-వర్జిత-ప్రభృతీనామేకతమ ఇతి । అద్భుత-శక్తిర్భవాన్ శ్రూయతే । వయమపతిసాహసికాః । ఉక్తం చ-

మహాంత ఏవ మహతామర్థం సాధయితుం క్షమాః ।
ఋతే సముద్రాదన్యః కో బిభర్తి బడవానలం ॥ 5.34॥

భైరవానందోఽపి తేషాం సిద్ధ్యర్థం బహూపాయం సిద్ధ-వర్తి-చతుష్టయం కృత్వార్పయత్ । ఆహ చ-గమ్యతాం హిమాలయ-దిశి । తత్ర సంప్రాప్తానాం యత్ర వర్తిః పతిష్యతి, తత్ర నిధానమసందిగ్ధం ప్రాప్యస్వ । తత్ర స్థానం ఖనిత్వా నిధిం గృహీత్వా వ్యాఘుట్యతాం ।

తథానుష్ఠితే తేషాం గచ్ఛతామేకతమస్య హస్తాద్వర్తిర్నిపపాత । అథాసౌ యావత్ తం ప్రవేశం ఖనతి తావత్ తామ్రమయీ భూమిః । తతస్తేనాభిహితమహో, గృహ్యతాం స్వేచ్ఛయా తామ్రం ।

అన్యే ప్రోచుః-భో మూఢ ! కిమనేన క్రియతే యత్ ప్రభూతమపి దారిద్ర్యం న నాశయతి । తదుత్తిష్ఠ అగ్రతో గచ్ఛామః ।

సోఽబ్రవీత్-యాంతు భవంతః । నాహమగ్ర యాస్యామి । ఏవమభిధాయ తామ్రం యథేచ్ఛయా గృహీత్వా ప్రథమో నివృత్తః ।

తే త్రయోఽపి అగ్రే ప్రస్థితాః । అథ కించిన్-మాత్రం గతస్యాగ్రేసరస్య వర్తిర్నిపపాత । సోఽపి యావత్ ఖనితుమారబ్ధస్తావద్రూప్య-మయీ క్షితిః । తతః ప్రహర్షితః ప్రాహ, యత్-భో భో, గృహ్యతాం యథేచ్ఛయా రూప్యం । నాగ్రే గంతవ్యం ।

తావూచతుః-భోః పృష్ఠతస్తామ్రమయీ భూమిః । అగ్రతో రూప్య-మయీ । తన్ నూనమగ్రే సువర్ణ-మయీ భవిష్యతి । కిం చానేన ప్రభూతేనాపి దారిద్ర్య-నాశో న భవతి । తదావామగ్రే యాస్యావః ।

ఏవముక్త్వా ద్వావపగ్రే ప్రస్థితౌ | సోఽపి స్వ-శక్త్యా రూప్యమాదాయ నివృత్తః | అథ తయోరపి గచ్ఛతోరేకస్యాగ్రే వర్తిః పపాత | సోఽపి ప్రహృష్టో యావత్ ఖనతి, తావత్ సువర్ణ-భూమిం దృష్ట్వా ద్వితీయం ప్రాహ-భో, గృహ్యతాం స్వేచ్ఛయా సువర్ణం | సువర్ణాదన్యన్ న కించిదుత్తమం భవిష్యతి | స ప్రాహ-మూఢ ! న కించిద్వేత్సి | ప్రాక్ తామ్రం, తతో రూప్యం, తతః సువర్ణం | తన్ నూనమతః పరం రత్నాని భవిష్యంతి | యేషామేకతమేనాపి దారిద్ర్య-నాశో భవతి | తదుత్తిష్ఠ, అగ్రే గచ్ఛావః | కిమనేన భార-భూతేనాపి ప్రభూతేన ?

స ఆహ-గచ్ఛతు భవాన్ | అహమత్ర స్థితస్త్వాం ప్రతిపాలయిష్యామి | తథానుష్ఠితే సోఽపి గచ్ఛన్న్ ఏకాకీ, గ్రీష్మార్క-ప్రతాప-సంతప్త-తనుః పిపాసాకులితః సిద్ధి-మార్గ-చ్యుత ఇతశ్చేతశ్చ బభ్రామ |

అథ భ్రామ్యన్, స్థలోపరి పురుషమేకం రుధిర-ప్లావిత-గాత్రం భ్రమచ్చక్ర-మస్తకమపశ్యత్ | తతో ద్రుతతరం గత్వా తమవోచత్-భోః ! కో భవాన్ ? కిమేవం చక్రేణ శిరసి తిష్ఠసి ? తత్ కథయ మే యది కుత్రచిజ్ జలమస్తి |

ఏవం తస్య ప్రవదతస్తచ్చక్రం తత్-క్షణాత్ తస్య శిరసో బ్రాహ్మణ-మస్తకే చటితం |

స ఆహ-భద్ర, కిమేతత్ ?

స ఆహ-మమాపేవమేతచ్ఛిరసి చటితం ?

స ఆహ-తత్ కథయ, కదైతదుత్తరిష్యతి ? మహతీ మే వేదనా వర్తతే |

స ఆహ-యదా త్వమివ కశ్చిదధృత-సిద్ధ-వర్తిరేవమాగత్య, త్వామాలాపయిష్యతి తదా తస్య మస్తకం చటిష్యతి |

స ఆహ-కియాన్ కాలస్తవైవం స్థితస్య ?

స ఆహ-సాంప్రతం కో రాజా ధరణీ-తలే ?

స ఆహ-వీణా-వాదన-పటుః వత్స-రాజః |

స ఆహ-అహం తావత్-కాల-సంఖ్యాం న జానామి | పరం యదా రామో రాజాసీత్ తదాహం దారిద్ర్యోపహతః సిద్ధ-వర్తిమాదాయానేన పథా సమాయాతః | తతో మయాన్యో నరో మస్తక-శ్రుత-చక్రో దృష్టః, పృష్టశ్చ | తతశ్చైతజ్ జాతం |

స ఆహ-భద్ర ! కథం తద్దైవం స్థితస్య భోజన-జల-ప్రాప్తిరాసీత్ ?

స ఆహ-భద్ర ! ధనదేన నిధాన-హరణ-భయాత్ సిద్ధానామేతచ్చక్ర-పతన-రూపం భయం దర్శితం | తేన కశ్చిదపి నాగచ్ఛతి | యది కశ్చిదాయాతి, స క్షుత్-పిపాసా-నిద్రా-రహితో జరా-మరణ-వర్జితః కేవలమేవం వేదనామనుభవతి ఇతి | తదాజ్ఞాపయ మాం స్వ-గృహాయ | ఇతుక్త్వా గతః |

తస్మింశ్చిరయతి స సువర్ణ-సిద్ధిస్తస్యాన్వేషణ-పరస్తత్-పద-పంక్త్యా యావత్ కించిద్వనాంతరమాగచ్ఛతి తావద్రుధిర-ప్లావిత-శరీరస్తీక్ష్ణ-చక్రేణ మస్తకే భ్రమతా సవేదనః క్వణన్న్ ఉపవిష్టస్తిష్ఠతీతి దదర్శ | తతః సమీపవర్తినా భూవా సర్వార్థం పృష్టః-భద్ర ! కిమేతత్ ?

స ఆహ-విధి-నియోగః |

స ఆహ-కథం తత్ ? కథయ కారణమేతస్య |

సోఽపి తేన పృష్టః | సర్వం చక్ర-వృత్తాంతమకథయత్ |

తచ్ఛ్రుత్వాసౌ తం విగర్హయన్న్ ఇదమాహ-భోః ! నిషిద్ధస్త్వం మయానేకశో న శృణోషి మే వాక్యం | తత్ కిం క్రియతే ? విద్యావానపి కులీనోఽపి వస్తుతో బుద్ధి-రహితోఽసి | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

వరం బుద్ధిర్న సా విద్యా విద్యాయా బుద్ధిరుత్తమా |
బుద్ధి-హీనో వినశ్యంతి యథా తే సింహ-కారకాః || 5.35||

చక్రధర ఆహ-కథమేతత్ ?

సువర్ణసిద్ధిరాహ-

కథా 3 సింహ-కారక-మూర్ఖ-బ్రాహ్మణ-కథా

కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే చత్వారో బ్రాహ్మణ-పుత్రాః పరం మిత్ర-భావముపగతా వసంతి స్మ | తేషాం త్రయః శాస్త్ర-పారంగతాః పరంతు బుద్ధి-రహితాః | ఏకస్తు బుద్ధిమాన్ కేవలం శాస్త్ర-పరాఙ్ముఖః | అథ తైః కదాచిన్ మిత్రైర్మంత్రితం-కో గుణో విద్యాయాః, యేన దేశాంతరం గత్వా, భూపతీన్ పరితోష్యార్థోపార్జనం న క్రియతే | తత్ పూర్వ-దేశం గచ్ఛావః |

తథానుష్ఠితే కించిన్ మార్గం గత్వా తేషాం జ్యేష్ఠతరః ప్రాహ-అహో ! అస్మాకమేకశ్చతుర్థో మూఢః | కేవలం బుద్ధిమాన్ | న చ రాజ-ప్రతిగ్రహో బుద్ధ్యా లభ్యతే, విద్యాం వినా | తన్ నాస్మై స్వోపార్జితం దాస్యామః | తద్గచ్ఛతు గృహం |

తతో ద్వితీయేనాభిహితం-భోః సుబుద్ధే ! గచ్ఛ త్వం స్వ-గృహం, యతస్తే విద్యా నాస్తి |

తతస్తృతీయేనాభిహితమహో, న యుజ్యతే ఏవం కర్తుం | యతో వయం బాల్యాత్ ప్రభృత్యేకత్ర క్రీడితాః | తదాగచ్ఛతు మహానుభావోఽస్మదుపార్జిత-విత్తస్య సమ-భాగీ భవిష్యతీతి | ఉక్తం చ-

కిం తయా క్రియతే లక్ష్మ్యా యా వధూరివ కేవలా |
యా న వేశ్యేవ సామాన్యా పథికైరుపభుజ్యతే || 5.36||

తథా చ-
అయం నిజః పరో వేతి గణనా లఘు-చేతసాం |
ఉదార-చరితానాం తు వసుధైవ కుటుంబకం || 5.37||

తదాగచ్ఛత్వేషోఽపీతి |

తథానుష్ఠితే తైర్మార్గాశ్రితైరటవ్యాం మృత-సింహస్యాస్థీని దృష్టాని | తతశ్చైకేనాభిహితం-అహో ! అద్య విద్యా-ప్రత్యయః క్రియతే | కించిదేతత్ సత్త్వం మృతం తిష్ఠతి | తద్విద్యా-ప్రభావేణ జీవన-సహితం కుర్మః | అహమస్థి-సంచయం కరోమి |

తతశ్చ తేనౌత్సుక్యాదస్థి-సంచయః కృతః | ద్వితీయేన చర్మ-మాంస-రుధిరం సంయోజితం | తృతీయోఽపి యావజ్ జీవనం సంచారయతి, తావత్ సుబుద్ధినా నిషిద్ధః-భోః తిష్ఠతు భవాన్ | ఏష సింహో నిష్పాద్యతే | యదేనం సజీవం కరిష్యసి తతః సర్వానపి వ్యాపాదయిష్యతి |

ఇతి తేనాభిహితః స ఆహ-ధిఙ్మూర్ఖ ! నాహం విద్యాయా విఫలతాం కరోమి |

తతస్తేనాభిహితం-తర్హి ప్రతీక్షస్వ క్షణం యావదహం వృక్షమారోహామి |

తథానుష్ఠితే, యావత్ సజీవః కృతస్తావత్ తే త్రయోఽపి సింహేనోత్థాయ వ్యాపాదితాః | స చ పునర్వృక్షాదవతీర్య గృహం గతః | అతోఽహం బ్రవీమి-వరం

బుద్ధిర్న సా విద్యా ఇతి |

అతః పరముక్తం స సువర్ణసిద్ధినా-

అపి శాస్త్రేషు కుశలా లోకాచార-వివర్జితాః |
సర్వే తే హాస్యతాం యాంతి యథా తే మూర్ఖ-పండితాః || 5.38||

చక్రధర ఆహ-కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా 4 మూర్ఖ-పండిత-కథా

కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే చత్వారో బ్రాహ్మణాః పరస్పరం మిత్రత్వమాపన్నా వసంతి స్మ | బాల-భావే తేషాం మతిరజాయత-భోః వేశాంతరం గత్వా విద్యాయా ఉపార్జనం క్రియతే |

అథ్:అన్యస్మిన్ దివసే తే బ్రాహ్మణాః పరస్పరం నిశ్చయం కృత్వా విద్యోపార్జనార్థం కాన్యకుబ్జే గతాః | తత్ర చ విద్యా-మఠే గత్వా పఠంతి | ఏవం ద్వాదశాబ్దాని యావదేకచిత్తతయా పఠిత్వా, విద్యా-కుశలాస్తే సర్వే సంజాతాః |

తతస్తైశ్చతుర్భిర్మిలిత్వోక్తం-వయం సర్వ-విద్యా-పారంగతాః | తదుపాధ్యాయముత్కలాపయిత్వా స్వ-దేశం గచ్ఛామః | తథైవానుష్ఠీయతామితుక్త్వా బ్రాహ్మణాః ఉపాధ్యాయముకలాపయిత్వా అనుజ్ఞాం లబ్ధ్వా పుస్తకాని నీత్వా ప్రచలితాః | యావత్ కించిన్-మార్గం యాంతి, తావద్ద్వౌ పంథానౌ సమాయాతౌ ఉపవిష్టాః సర్వే |

తత్రైకః ప్రోవాచ-కేన మార్గేణ గచ్ఛామః ?

ఏతస్మిన్ సమయే తస్మిన్ పత్తనే కశ్చిత్ వణిక్-పుత్రో మృతః | తస్య దాహాయ మహాజనో గతోఽభూత్ | తతశ్చతుర్ణాం మధ్యాదేకేన పుస్తకమవలోకితం-మహాజనో యేన గతః స పంథః ఇతి | తన్ మహా-జన-మార్గేణ గచ్ఛామః |

అథ తే పండితా యావన్ మహాజనమేలాపకేన సహ యాంతి, తావద్రాసభః కశ్చిత్ తత్ర శ్మశానే దృష్టః | అథ ద్వితీయేన పుస్తకముద్ఘాట్యావలోకితం |

ఉత్సవే వ్యసనే ప్రాప్తే దుర్భిక్షే శత్రు-సంకటే |
రాజ-ద్వారే శ్మశానే చ యస్తిష్ఠతి స బాంధవః || 5.39||

తదహో ! అయమస్మదీయో బాంధవః | తతః కశ్చిత్ తస్య గ్రీవాయాం లగతి | కశ్చిత్ పాదౌ ప్రక్షాలయతి | అథ యావత్ తే పండితాహ్ దిశామవలోకనం కుర్వంతి తావత్ కశ్చిద్దుష్టో దృష్టః | తైశ్చోక్తమేతత్ కిం ?

తావత్ తృతీయేన పుస్తకముద్ఘాట్యోక్తం-ధర్మస్య త్వరితా గతిః | తన్ నూనమేష ధర్మస్తావత్ |

చతుర్థేనోక్తమిష్టం ధర్మేణ యోజయేత్ |

అథ తైశ్చ రాసభ ఉష్ట్ర-గ్రీవాయాం బద్ధః | తత్ తు కేనచిత్ తత్-స్వామినో రజకస్యాగ్రే కథితం | యావద్రజకస్తేషాం మూర్ఖ-పండితానాం ప్రహార-కరణాయ సమాయాతస్తావత్ తే ప్రణష్టాః |

తతో తావదగ్రే కించిత్ స్తోకం మార్గం యాంతి తావత్ కాచిన్ నదీ సమాసాదితా | తస్య జల-మధ్యే పలాశ-పత్రమాయాతం దృష్ట్వా పండితేనైకేనోక్తమాగమిష్యతి యత్ పత్రం తదస్మాంస్తారయిష్యతి | ఏతత్ కథయిత్వా తత్-పత్రస్యోపరి పతితో యావన్ నద్యా నీయతే తావత్ తం నీయమానమలోక్యాన్యేన పండితేన కేశాంతం గృహీత్వోక్తం-

సర్వ-నాశే సముత్పన్నే అర్ధం త్యజతి పండితః |
అర్ధేన కురుతే కార్యం సర్వ-నాశో హి దుఃసహః || 5.40||

అథ తైశ్చ పశ్చాత్ గత్వా కశ్చిత్ గ్రామ ఆసాదితః | తేఽపి గ్రామీణైర్నిమంత్రితః పృథగ్గృహేషు నీతాః | తత ఏకస్య సూత్రికా ఘృతమండ-సంయుతా భోజనే దత్తా | తతో విచింత్య పండితేనోక్తం యత్-దీర్ఘ-సూత్రీ వినశ్యతి ఇతి | ఏవముక్త్వా భోజనం పరిత్యజ్య గతః | తథా ద్వితీయస్య భండకా దత్తాహ్ | తేనాయుక్తం-అతివిస్తార-విస్తీర్ణం తద్భవేన్ న చిరాయుషం | స భోజనం త్యక్త్వా గతః |

అథ తృతీయస్య వాటికా భోజనే దత్తా | తత్రాపి తేన పండితేనోక్తం-ఛిద్రేష్వనర్థా బహులీభవంతి | ఏవం తే త్రయోఽపి పండితాః క్షుత్క్షామ-కంఠాలోకే హాస్యమానాస్తతః స్థానాత్ స్వ-దేశం గతాః |

అథ సువర్ణ-సిద్ధిరాహ-యత్ త్వం లోక-వ్యవహారమజానన్ మయా వార్యమాణోఽపి న స్థితః తత ఈదృశీమవస్థాతుముపగతః । అతోఽహం బ్రవీమి-అపి శాస్త్రేషు కుశలాః ఇతి ।

తచ్ఛ్రుత్వా చక్రధర ఆహ-అహో అకారణమేతత్ । యతో హి-

సుబుద్ధయో వినశ్యంతి దుష్ట-దైవేన నాశితాః ।
స్వల్ప-ధీరపి తస్మింస్తు కులే నందతి సంతతం ॥ 5.41॥

ఉక్తం చ-
అరక్షితం తిష్ఠతి దైవ-రక్షితం సురక్షితం దైవ-హతం వినశ్యతి ।
జీవతనాథోఽపి వనే విసర్జితః కృత-ప్రయత్నోఽపి గృహే న జీవతి ॥ 5.42॥

తథా చ-
శతబుద్ధిః శిరస్థోఽయం లంబతే చ సహస్ర-ధీః ।
ఏక-బుద్ధిరహం భద్రే క్రీడామి విమలే జలే ॥ 5.43॥

సువర్ణసిద్ధిరాహ-కథమేతత్ ?

స ఆహ-

కథా 5 మత్స్య-మండూక-కథా

కస్మింశ్చిజ్ జలాశయే శతబుద్ధిః సహస్రబుద్ధిశ్చ ద్వౌ మత్స్యౌ నివసతః స్మ । అథ తయోరేకబుద్ధిర్నామ మండూకో మిత్రతాం గతః । ఏవం తే త్రయోఽపి జల-తీరే వేలాయాం సుభాషిత-గోష్ఠీ-సుఖమనుభూయ, భూయోఽపి సలిలం ప్రవిశంతి ।

అథ కదాచిత్ తేషాం గోష్ఠీ-గతానాం తస్మిన్ జలాశయే సమాయాతాః । తతః సలిలాశయం దృష్ట్వా మిథః ప్రోచుః-అహో బహు-మత్స్యోఽయం హ్రదో దృశ్యతే, స్వల్ప-సలిలశ్చ తత్ ప్రభాతేఽత్రాగమిష్యామః । ఏవముక్త్వా స్వ-గృహం గతాః ।

మత్స్యాశ్చ విషణ్ణ-వదనా మిథో మంత్రం చక్రుః । తతో మండూక ఆహ-భోః శతబుద్ధే ! శ్రుతం ధీవరోక్తం భవతా ? తత్ కిమత్ర యుజ్యతే కర్తుం ? పలాయనమవష్టంభో వా ? యత్ కర్తుం యుక్తం భవతి తదాదిశ్యతామద్య ।

తచ్ఛ్రుత్వా సహస్ర-బుద్ధిః ప్రహస్య ఆహ-భోః మిత్ర ! మా భైషీః | తయోః వచన-శ్రవణ-మాత్రాదేవ భయం న కార్యం | న భేతవ్యం | ఉక్తం చ-

సర్పాణాం చ ఖలానాం చ సర్వేషాం దుష్ట-చేతసాం |
అభిప్రాయా న సిధ్యంతి తేనేదం వర్తతే జగత్ || 5.44||

తావత్ తేషామాగమనమపి న సంపత్స్యతే | భవిష్యతి తర్హి త్వాం బుద్ధి-ప్రభావేణాత్మ-సహితం రక్షయిష్యామి | యతోఽనేకాంసలిల-చర్యామహం జానామి |

తదాకర్ణ్య శతబుద్ధిరాహ-భోః యుక్తముక్తం భవతా | సహస్రబుద్ధిరేవ భవాన్ | అథవా సాధ్విదముచ్యతే |

బుద్ధేర్బుద్ధిమతాం లోకే నాస్త్యగమ్యం హి కించన |
బుద్ధ్యా యతో హతా నందాశ్చాణక్యేనాసి-పాణయః || 5.45||

తథా-
న యత్రాస్తి గతిర్వాయో రశ్మీనాం చ వివస్వతః |
తత్రాపి ప్రవిశత్యాశు బుద్ధిర్బుద్ధిమతాం సదా || 5.46||

తతో వచన-శ్రవణ-మాత్రాదపి పితృ-పర్యాయాగతం జన్మ-స్థానం త్యక్తుం న శక్యతే | ఉక్తం చ-

న యత్ స్వర్గేఽపి సౌఖ్యం స్యాద్దివ్య-స్పర్శేన శోభనే |
కుస్థానేఽపి భవేత్ పుంసాం జన్మనో యత్ర సంభవః || 5.47||

తన్ న కదాచిదపి గంతవ్యం | అహం త్వాం బుద్ధి-ప్రభావేణ రక్షయిష్యామి | మండూక ఆహ-భద్రౌ ! మమ తావదేకైవ బుద్ధిః పలాయన-పరా | తదహమన్య-జలాశయమద్యైవ సభార్యో యాస్యామి |

ఏవముక్త్వా స మండూకో రాత్రావేవాన్య-జలాశయం గతః | ధీవరైరపి ప్రభాతే ఆగత్య, జఘన్య-మధ్యమోత్తమ-జలచరాః మత్స్య-కూర్మ-మండూక-కర్కటాదయో గృహీతాః | తావపి శతబుద్ధి-సహస్రబుద్ధీ సభార్యౌ పలాయమానౌ చిరమాత్మానం గతి-విశేష-విజ్ఞానైః కుటిల-చారేణ రక్షంతౌ జాలే నిపతితౌ, వ్యాపాదితౌ చ |

అథాపరాహ్ణ-సమయే ప్రహృష్టాస్తే ధీవరాః స్వ-గృహం ప్రతి ప్రస్థితాః | గురుత్వాచ్చైకేన శతబుద్ధిః స్కంధే కృతః సహస్రబుద్ధిః ప్రలంబమానో నీయతే |

తతశ్చ వాపీకంఠోపగతేన మండూకేన తౌ తథా నీయమానౌ దృష్ట్వా అభిహితా స్వపత్నీ-ప్రియే ! పశ్య పశ్య-

శతబుద్ధిః శిరఃస్థోఽయం లంబతే చ సహస్రధీః |
ఏకబుద్ధిరహం భద్రే క్రీడామి విమలే జలే || 5.48||

అతశ్చ వరం బుద్ధిర్న సా విద్యా యద్భవతోక్తం తత్రేయం మే మతిర్యత్ న ఏకాంతేన బుద్ధిరపి ప్రమాణం |

సువర్ణసిద్ధిః ప్రాహ-యద్యప్యేతదస్తి, తథాపి మిత్ర-వచనం న లంఘనీయం | పరం కిం క్రియతే ? నివారితోఽపి మయా న స్థితోఽసి, అతిలౌల్యాత్ విద్యాహంకారాచ్చ | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

సాధు మాతుల గీతేన మయా ప్రోక్తోఽపి న స్థితః |
అపూర్వోఽయం మణిర్బద్ధః సంప్రాప్తం గీత-లక్షణం || 5.49||

చక్రధర ఆహ-కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా 6 రాసభ-శృగాల-కథా

కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే ఉద్ధతో నామ గర్దభః ప్రతివసతి స్మ | స సదైవ రజక-గృహే భారోద్వహనం కృత్వా రాత్రౌ స్వేచ్ఛయా పర్యటతి | తతః ప్రత్యూషే బంధన-భయాత్ స్వయమేవ రజక-గృహమాయాతి | రజకోఽపి తతస్తం బంధనేన నియునక్తి |

అథ తస్య రాత్రౌ క్షేత్రాణి పర్యటతః కదాచిచ్ఛృగాలేన సహ మైత్రీ సంజాతా స చ పీవరత్వాద్వృత్తి-భంగం కృత్వా కర్కటికా-క్షేత్రే శృగాల-సహితః ప్రవిశతి | ఏవం తౌ యదృచ్ఛయా చిర్భటికా-భక్షణం కృత్వా, ప్రత్యహం ప్రత్యూషే స్వ-స్థానం వ్రజతః |

అథ కదాచిత్ తేన మదోద్ధతేన రాసభేన క్షేత్ర-మధ్య-స్థితేన శృగాలోఽభిహితః-భోః భగినీ-సూత ! పశ్య పశ్య | అతీవ నిర్మలా రజనీ | తదహం గీతం కరిష్యామి | తత్ కథయ కతమేన రాగేణ కరోమి |

స ఆహ-మామ ! కిమనేన వృథానర్థ-ప్రచాలనేన ? యతశ్చౌరకర్మ-ప్రవృత్తావావాం । నిభృతైశ్చ చౌర-జారైరత్ర స్థాతవ్యం । ఉక్తం చ-

కాంసీ వివర్జయేచ్చౌర్యం నిద్రాలుశ్చేత్ స పుంశ్చలీం ।
జిహ్వా-లౌల్యం చ రుజాక్రాంతో జీవితం యోఽత్ర వాంఛతి ॥ 5.50॥

అపరం త్వదీయం గీతం న మధుర-స్వరం, శంఖ-శబ్దానుకారం దూరాదపి శ్రూయతే । తదత్ర క్షేత్రే రక్షా-పురుషాః సుసుప్తాః సంతి । తే ఉత్థాయ వధం బంధనం వా కరిష్యంతి । తద్భక్షయ తావదమృతమయీశ్చర్భటీః । మా త్వమత్ర గీత-వ్యాపార-పరో భవ ।

తచ్ఛ్రుత్వా రాభస ఆహ-భోః వనాశ్రయత్వాత్ త్వం గీత-రసం న వేత్సి, తేనైతద్బ్రవీషి । ఉక్తం చ-

శరజ్-జ్యోత్స్నాహతే దూరం తమసి ప్రియ-సన్నిధౌ ।
ధన్యానాం విశతి శ్రోత్రే గీత-ఝంకార-జా సుధా ॥ 5.51॥

శృగాల ఆహ-మామ, అస్తేతత్ । పరం న వేత్సి త్వం గీతం । కేవలమున్నదసి । తత్ కిం తేన స్వార్థ-భ్రంశకేన ?

రాసభ ఆహ-ధిగ్ధిఙ్మూర్ఖ ! కిమహం న జానామి గీతం ? తద్యథా తస్య భేదాన్ శృణు-
సప్త స్వరాస్త్రయో గ్రామా మూర్చ్ఛనాశ్చైకవింశతిః ।
తానాస్త్వేకోనపంచాశత్ తిస్రో మాత్రా లయాస్త్రయః ॥ 5.52॥

స్థాన-త్రయం యతీనాం చ షడ్-అస్యాని రసా నవ ।
రాగా షట్-త్రింశతిర్భావాశ్చత్వారింశత్ తతః స్మృతాః ॥ 5.53॥

పంచాశీత్యధికం హేతద్గీతాంగానాం శతం స్మృతం ।
స్వయమేవ పురా ప్రోక్తం భరతేన శ్రుతేః పరం ॥ 5.54॥

నాన్యద్గీతాత్ ప్రియం లోకే దేవానామపి దృశ్యతే ।
శుష్క-స్నాయు-స్వరాహ్లాదాత్ త్ర్యక్షం జగ్రాహ రావణః ॥ 5.55॥

తత్ కథం భగినీ-సుత మామనభిజ్ఞం వదన్ నివారయతి ?

శృగాల ఆహ-మామ ! యదేవం యావద్వృత్తేర్ద్వార-స్థితః క్షేత్రపాలమవలోకయామి, త్వం పునః స్వేచ్ఛయా గీతం కురు |

తథానుష్ఠితే రాసభ-రటనమాకర్ణ్య క్షేత్రపః క్రోధాత్ దంతాన్ ధర్షయన్ ప్రధావితః | యావద్రాసభో దృష్టస్తావల్లగుడ-ప్రహారైస్తథా హతో, యథా ప్రతాడితో భూ-పృష్ఠే పతితః | తతశ్చ సచ్ఛిద్రములూఖలం తస్య గలే బద్ధ్వా క్షేత్రపాలః ప్రసుప్తః | రాసభోఽపి స్వజాతి-స్వభావాద్గత-వేదనః క్షణేనాభ్యుత్థితః | ఉక్తం చ-
సారమేయస్య చాశ్వస్య రాసభస్య విశేషతః |
ముహూర్తాత్ పరతౌ న స్యాత్ ప్రహార-జనితా వ్యథా || 5.56||

తత తమేవోలూఖలమాదాయ వృత్తిం చూర్ణయిత్వా పలాయితుమారబ్ధః | అత్రాంతరే శృగాలోఽపి దూరాదేవ దృష్ట్వా సస్మితమాహ-

సాధు మాతుల గీతేన మయా ప్రోక్తోఽపి న స్థితః |
అపూర్వోఽపి మణిర్బద్ధః సాంప్రతం గీత-లక్షణం || 5.57||

తద్భవానపి మయా వార్యమాణోఽపి న స్థితః |

తచ్ఛ్రుత్వా చక్రధర ఆహ-భో మిత్ర ! సత్యమేతత్ | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

యస్య నాస్తి స్వయం ప్రజ్ఞా మిత్రోక్తం న కరోతి యః |
స ఏవ నిధనం యాతి యథా మంథర-కోలికః || 5.58||

సువర్ణసిద్ధిరాహ-కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా 7 మంథర-కౌలిక-కథా

కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే మంథరకో నామ కౌలికః ప్రతివసతి స్మ | తస్య కదాచిత్ పట-కర్మాణి కుర్వతః సర్వ-పట-కర్మ-కాష్ఠాని భగ్నాని | తతః స కుఠారమాదాయ వనే కాష్ఠార్థం గతః | స చ సముద్ర-తటే యావద్భ్రమన్ ప్రయాతః తావత్ తత్ర శింశపా-పాదపస్తేన దృష్టః | తతశ్చింతితవాన్-మహానయం వృక్షో దృశ్యతే | తదనేనైవ కర్తితేన ప్రభూతాని పట-కర్మోపకరణాని భవిష్యంతి | ఇతవధార్య తస్యోపరి కుఠారముత్క్షిప్తవాన్ |

అథ తత్ర వృక్షే కశ్చిత్ వ్యంతరః సమాశ్రిత్య ఆసీత్ | అథ తేనాభిహితం-భోః ! మదాశ్రయోఽయం పాదపః సర్వథా రక్షణీయః | యతోఽహమత్ర మహా-సౌఖ్యేన తిష్ఠామి | సముద్ర-కల్లోల-స్పర్శనాచ్ఛీత-వాయునాప్యాయితః |

కౌలిక ఆహ-భోః ! కిమహం కరోమి ? దారు-సామగ్రీం వినా మే కుటుంబం బుభుక్షయా పీడ్యతే | తస్మాదన్యత్ర శీఘ్రం గమ్యతాం | అహమేనం కర్తయిష్యామి |

వ్యంతర ఆహ-భోః ! తుష్టస్తవాహం | తత్ ప్రార్థ్యతామభీష్టం కించిత్ | రక్షైమం పాదపమితి |

కౌలిక ఆహ-యదేవ తదహం స్వ-గృహం గత్వా స్వ-మిత్రం స్వ-భార్యాం చ పృష్ట్వా ఆగమిష్యామి | తతస్త్వయా దేయం |

అథ తథేతి వ్యంతరేణ ప్రతిజ్ఞాతే స కౌలికః ప్రహృష్టః స్వ-గృహం ప్రతి నివృత్తో యావదగ్రే గచ్ఛతి, తావద్గ్రామ-ప్రవేశే నిజ-సుహృదం నాపితమపశ్యత్ | తతః తస్య వ్యంతర-వాక్యం నివేదయామాస, యత్-అహో మిత్ర ! మమ కశ్చిత్ వ్యంతరః సిద్ధః | తత్ కథయ, కిం ప్రార్థయే ? అహం త్వాం ప్రష్టుమాగతః |

నాపిత ఆహ-భద్ర ! యదేవం తద్రాజ్యం ప్రార్థయస్వ, యేన త్వం రాజా భవసి అహం త్వన్-మంత్రీ | ద్వావపీహ సుఖమనుభూయ పర-లోక-సుఖమనుభవావః | ఉక్తం చ-

రాజా దాన-పరో నిత్యమిహ కీర్తిమవాప్య చ |
తత్ ప్రభావాత్ పునః స్వర్గం స్పర్ధతే త్రిదశైః సహ || 5.59||

కౌలిక ఆహ-అస్తేతత్ తథాపి గృహిణీం పృచ్ఛామి |

స ఆహ-భద్ర ! శాస్త్ర-విరుద్ధమేతత్ యత్ స్త్రియా సహ మంత్రః | యతస్తాః స్వల్ప-మతయో భవంతి | ఉక్తం చ-

భోజనాచ్ఛాదనే దద్యాదృతు-కాలే చ సంగమం |
భూషణాద్యం చ నారీణాం న తాభిర్మంత్రయేత్ సుధీః || 5.60||

యత్ర స్త్రీ యత్ర కితవో బాలో యత్ర ప్రశాసితా |
తద్గృహం క్షయమాయాతి భార్గవో హీదమబ్రవీత్ || 5.61||

తావత్ స్యాత్ సుప్రసన్నాస్యస్తావద్గురు-జనే రతః ।
పురుషో యోషితాం యావన్ న శృణోతి వచో రహః ॥ 5.62॥

ఏతాః స్వార్థ-పరా నార్యః కేవలం స్వ-సుఖే రతాః ।
న తాసాం వల్లభః కోఽపి సుతోఽపి స్వ-సుఖం వినా ॥ 5.63॥

కౌలిక ఆహ-తథాపి ప్రష్టవ్యా సా మయా । యతః పతివ్రతా సా । అపరం తామపృష్ట్వాహం న కించిత్ కరోమి ।

ఏవం తమభిధాయ సత్వరం గత్వా తామువాచ-ప్రియే ! అద్యాస్మాకం కశ్చిద్వ్యంతరః సిద్ధః । స వాంఛితం ప్రయచ్ఛతి । తదహం త్వాం ప్రష్టుమాగతః । తత్ కథయ కిం ప్రార్థయే ? ఏష తావన్ మమ మిత్రం నాపితో వతదేవం యత్-రాజ్యం ప్రార్థయస్వ ।

సాహ-ఆర్యపుత్ర ! కా మతిర్నాపితానాం ? తన్ న కార్యం తద్వచః । ఉక్తం చ-

చారణైర్వందిభిర్నీచైర్నాపితైర్బాలకైరపి ।
న మంత్రం మైత్మాన్ కుర్యాత్ సార్ధం భిక్షుభిరేవ చ ॥ 5.64॥

అపరం మహతీ క్లేశ-పరంపరైషా రాజ్య-స్థితిః సంధి-విగ్రహ-యానాసన-సంశ్రయ-ద్వైధీభావాదిభిః కదాచిత్ పురుషస్య సుఖం న ప్రయచ్ఛతీతి । యతః-

యదైవ రాజ్యే క్రియతేఽభిషేకస్తదైవ యాతి వ్యసనేషు బుద్ధిః ।
ఘటా నృపాణామభిషేక-కాలే సహాంభసైవాపదముద్గిరంతి ॥ 5.65॥

తథా చ-
రామస్య వ్రజనం వనే నివసనం పాండోః సుతానాం వనే
వృష్ణీనాం నిధనం నలస్య నృపతే రాజ్యాత్ పరిభ్రంశనం ।
సౌదాసం తదవస్థమర్జున-వధం సంచింత్య లంకేశ్వరం
దృష్ట్వా రాజ్య-కృతే విడంబన-గతం తస్మాన్ న తద్వాంఛయేత్ ॥ 5.66॥

యదర్థం భ్రాతరః పుత్రా అపి వాంఛంతి యే నిజాః ।
వధః రాజ్య-కృతాం రాజ్ఞాం తద్రాజ్యం దూరతస్త్యజేత్ ॥ 5.67॥

కౌలిక ఆహ-సత్యముక్తం భవత్యా । తత్ కథయ కిం ప్రార్థయే ?

సాహ-త్వం తావదేకం పటం నిత్యమేవ నిష్పాదయసి । తేన సర్వా వ్యయ-శుద్ధిః సంపద్యతే । ఇదానీం త్వమాత్మనోఽన్యద్బాహు-యుగలం ద్వితీయం శిరశ్చ యాచస్వ, యేన పట-ద్వయం సంపాదయసి పురతః పృష్ఠతశ్చ । ఏకస్య మూల్యేన గృహే యథా-పూర్వం వ్యయం సంపాదయిష్యసి, ద్వితీయస్య మూల్యేన విశేష-కృత్యాని కరిష్యసి । ఏవం సౌఖ్యేన స్వజాతి-మధ్యే శ్లాఘ్యమానస్య కాలో యాస్యతి, లోక-ద్వయస్యోపార్జనా చ భవిష్యతి ।

సోఽపి తదాకర్ణ్య ప్రహృష్టః ప్రాహ-సాధు పతివ్రతే ! సాధు ! యుక్తముక్తం భవత్యా । తదేవం కరిష్యామి । ఏష మే నిశ్చయః ।

తతోఽసౌ గత్వా వ్యంతరం ప్రార్థయాంచక్రే-భో, యది మమేప్సితం ప్రయచ్ఛసి తత్ దేహి మే ద్వితీయం బాహు-యుగలం శిరశ్చ ।

ఏవమభిహితే తత్-క్షణాదేవ స ద్విశిరాశ్చతుర్బాహుశ్చ సంజాతః । తతో హృష్ట-మనా యావద్గృహమాగచ్ఛతి తావల్-లోకైః రాక్షసోఽయమితి మాన్యమానైర్లగుడ-పాషాణ-ప్రహారైస్తాడితో మృతశ్చ ।

అతోఽహం బ్రవీమి-యస్య నాస్తి స్వయం ప్రజ్ఞా ఇతి ।

చక్రధర ఆహ-భోః ! సత్యమేతత్ । సర్వోఽపి జనోఽశ్రద్ధేయామాశాపిశాచికాం ప్రాప్య హాస్య-పదవీం యాతి । అథవా సాధ్విదముచ్యతే కేనాపి-

అనాగతవతీం చింతామసంభావ్యాం కరోతి యః ।
స ఏవ పాండురః శేతే సోమ-శర్మ-పితా యథా ॥ 5.68॥

సువర్ణసిద్ధిరాహ-కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా 8 సోమ-శర్మ-పితృ-కథా

కస్మింశ్చిన్ నగరే కశ్చిత్ స్వభావ-కృపణో నామ బ్రాహ్మణః ప్రతివసతి స్మ । తస్య భిక్షార్జితైః సక్తుభిర్భుక్త-శేషైః కలశః సంపూరితః । తం చ ఘటం నాగదంతేఽవలంబ్య తస్యాధస్తాత్ ఖట్వాం నిధాయ సతతమేక-దృష్ట్యా తమవలోకయతి ।

అథ కదాచిద్రాత్రౌ సుప్తశ్చింతయామాస-యత్ పరిపూర్ణోఽయం ఘటస్తావత్ సక్తుభిర్వర్తతే | తద్యది దుర్భిక్షం భవతి, తదనేన రూప్యకాణాం శతముత్పత్స్యతే | తతస్తేన మయాజాద్వయం గ్రహీతవ్యం | తతః షాణ్-మాసికమాప్రసవ-వశాత్ తాభ్యాం యూథం భవిష్యతి | తతోఽజాభిః ప్రభూతా గా గ్రహీష్యామి | గోభిర్మహిషీః | మహిషీభిర్బడవాః | బడవా-ప్రసవతః ప్రభూతా అశ్వా భవిష్యంతి | తేషాం విక్రయాత్ ప్రభూతం సువర్ణం భవిష్యతి | సువర్ణేన చతుఃశాలం గృహం సంపత్స్యతే |

తతః కశ్చిద్బ్రాహ్మణో మమ గృహమాగత్య ప్రాప్త-వయస్కాం రూపాఢ్యాం కన్యాం మహ్యం దాస్యతి | తత్-సకాశాట్ పుత్రో మే భవిష్యతి | తస్యాఃఅం సోమశర్మా ఇతి నామ కరిష్యామి | తతస్తస్మిన్ జాను-చలన-యోగ్యే సంజాతేఽహం పుస్తకం గృహీత్వాశ్వ-శాలాయాః పృష్ఠ-దేశే ఉపవిష్టస్తదవధారయిష్యామి | అత్రాంతరే సోమశర్మా మాం దృష్ట్వా జనన్యుత్సంగాజ్ జాను-చలన-పరోఽశ్వ-ఖురాసన్న-వర్తీ మత్-సమీపమాగమిష్యతి | తతోఽహం బ్రాహ్మణీం కోపావిష్టోఽభిధాస్యామి-గృహాణ తావద్బాలకం | సాపి గృహ-కర్మ-వ్యగ్రతయాస్మద్వచనం న శ్రోష్యతి | తతోఽహం సముత్థాయ తాం పాద-ప్రహారేణ తాడయిష్యామి |

ఏవం తేన ధ్యాన-స్థితేన తథైవ పాద-ప్రహారో దత్తో యథా స ఘటో భగ్నః, స్వయం చ సక్తుభిః పాండురతాం గతః | అతోఽహం బ్రవీమి-అనాగతవతీం చింతామితి |

సువర్ణసిద్ధిరాహ-ఏవమేతత్ | కస్తే దోషః, యతః సర్వోఽపి లోభేన విడంబితో బాధ్యతే ? ఉక్తం చ-

యో లౌల్యాత్ కురుతే నైవోదర్కమవేక్షతే |
విడంబనామవాప్నోతి స యథా చంద్ర-భూపతిః || 5.69||

చక్రధర ఆహ-కథమేతత్ ?

స ఆహ-

కథా 9 చంద్ర-భూపతి-కథా

కస్మింశ్చిన్ నగరే చంద్రో నామ భూపతిః ప్రతివసతి స్మ | తస్య పుత్రా వానర-క్రీడా-రతా వానర-యూథం నిత్యమేవానేక-భోజన-భక్ష్యాదిభిః పుష్టిం నయంతి స్మ | అథ

వానరాధిపో యః స ఔశనస-బార్హస్పత్య-చాణక్య-మత-విత్ తదనుష్ఠాతా చ తత్-సర్వానపధ్యాపయతి స్మ |

అథ తస్మిన్ రాజ-గృహే లఘు-కుమార-వాహన-యోగ్యం మేష-యూథమస్తి | తన్-మధ్యాదేకో జిహ్వా-లౌల్యాదహర్నిశం నిఃశంకం మహానసే ప్రవిశ్య యత్ పశ్యతి తత్ సర్వం భక్షయతి | తే చ సూపకర్యత్ కించిత్ కాష్ఠం మృణ్-మయం భాజనం కాంస్య-పాత్రం తామ్ర-పాత్రం వా పశ్యంతి తేనాశు తాడయంతి |

సోఽపి వానర-యూథపస్తద్దృష్ట్వా వ్యచింతయత్-అహో మేష-సూపకార-కలహోఽయం వానరాణాం క్షయాయ భవిష్యతి | యతోఽన్న-రసాస్వాద-లంపటోఽయం మేషో, మహా-కోపాశ్చ సూపకారా యథాసన్న-వస్తునా ప్రహరంతి | తద్యది వస్తునోఽభావాత్ కదాచిదుల్ముకేన తాడయిష్యంతి, తదోర్ణా-ప్రచురోఽయం మేషః స్వల్పేనాపి వహ్నినా ప్రజ్వలయిష్యతి | తద్దహ్యమానః పునరశ్వ-కుట్యాం సమీప-వర్తిన్యాం ప్రవేక్ష్యతి | సాపి తృణ-ప్రాచుర్యాజ్ జ్వలిష్యతి | తతోఽశ్వా వహ్ని-దాహమవాప్స్యంతి |

శాలిహోత్రేణ పునరేతదుక్తం యత్-వానర-వసయాశ్వానాం వహ్ని-దాహ-దోషః ప్రశామ్యతి | తన్ నూనమేతేన భావ్యమత్ర నిశ్చయః | ఏవం నిశ్చిత్య సర్వాన్ వానరాన్ ఆహూయ రహసి ప్రోవాచ, యత్-

మేషేణ సూపకారాణాం కలహో యత్ర జాయతే |
స భవిష్యతసందిగ్ధం వానరాణాం క్షయావహః || 5.70||

తస్మాత్ స్యాత్ కలహో యత్ర గృహే నిత్యమకారణః |
తద్గృహం జీవితం వాంఛన్ దూరతః పరివర్జయేత్ || 5.71||

కలహాంతాని హర్మ్యాణి కువాక్యాంతం చ సౌహృదం |
కురాజాంతాని రాష్ట్రాణి కుకర్మాంతం యశో నృణాం || 5.72||

తన్ న యావత్ సర్వేషాం సంక్షయో భవతి, తావదేవైతద్రాజ-గృహం సంత్యజ్య వనం గచ్ఛామః | అథ తత్ తస్య వచనమశ్రద్ధేయం శ్రుత్వా మదోద్ధతా వానరాః ప్రహస్య ప్రోచుః-భో భవతో వృద్ధ-భావాద్బుద్ధి-వైకల్యం సంజాతం, యేనైతద్బ్రవీషి | ఉక్తం చ-

వదనం దశనైర్హీనం లాలా స్రవతి నిత్యశః |
న మతిః స్ఫురతి క్వాపి బాలే వృద్ధే విశేషతః || 5.73||

న వయం స్వర్గ-సమానోపభోగాన్ నానా-విధాన్ భక్ష్య-విశేషాన్ రాజ-పుత్రైః స్వ-దత్తానమృత-కల్పాన్ పరిత్యజ్య తత్రాటవ్యాం కషాయ-కటు-తిక్త-క్షార-రూక్ష-ఫలాని భక్షయిష్యామః |

తచ్ఛ్రుత్వాశ్రు-కలుషాం దృష్టిం కృత్వా స ప్రోవాచ-రే రే మూర్ఖాః ! యూయమేతస్య సుఖస్య పరిణామం న జానీథ | కిం పాక-రసాస్వాదన-ప్రాయమేతత్ సుఖం పరిణామే విషవద్భవిష్యతి | తదహం కుల-క్షయం స్వయం నావలోకయిష్యామి | సాంప్రతం వనం యాస్యామి | ఉక్తం చ-

మిత్రం వ్యసన-సంప్రాప్తం స్వ-స్థానం పర-పీడనం |
ధన్యాస్తే యే న పశ్యంతి దేశ-భంగం కుల-క్షయం || 5.74||

ఏవమభిధాయ సర్వాంస్తాన్ పరిత్యజ్య స యూథాధిపోఽటవ్యాం గతః | అథ తస్మిన్ గతేఽన్యస్మినహని స మేషో మహానసే ప్రవిష్టో, యావత్ సూపకారేణ నాన్యత్ కించిత్ సమాసాదితం తావదర్ధ-జ్వలిత-కాష్ఠేన తాడ్యమానో జాజ్వల్యమన-శరీరః శబ్దాయమానోఽశ్వ-కుట్యాం ప్రత్యాసన్న-వర్తిన్యాం ప్రవిష్టః |

తత్ర తృణ-ప్రాచుర్య-యుక్తాయాం క్షితౌ తస్య ప్రలుఠతః సర్వత్రాపి వహ్ని-జ్వాలాస్తథా సముత్థితా యథా కేచిదశ్వాః స్ఫుటిత-లోచనాః పంచత్వం గతాః | కేచిద్బంధనాని త్రోటయిత్వా అర్ధ-దగ్ధ-శరీరా ఇతశ్చేతశ్చ హ్రేషాయమాణా ధావమానా సర్వమపి జన-సమూహమాకులీచక్రుః |

అత్రాంతరే రాజా సవిషాదః శాలిహోత్రజ్ఞాన్ వైద్యాన్ ఆహూయ ప్రోవాచ-భోః ! ప్రోచ్యతామేషామశ్వానాం కశ్చిద్దాహోపశమనోపాయః |

తేఽపి శాస్త్రాణి విలోక్య ప్రోచుః-దేవ ! ప్రోక్తమత్ర విషయే భగవతా శాలిహోత్రేణ, యత్-

కపీనాం మేదసా దోషో వహ్ని-దాహ-సముద్భవా |
అశ్వానాం నాశమభ్యేతి తమః సూర్యోదయే యథా || 5.75||

తత్ క్రియతామేతచ్చికిత్సితాం ద్రాక్, యావదేతే న దాహ-దోషేణ వినశ్యంతి |

సోఽపి తదాకర్ణ్య సమస్త-వానర-వధమాదిష్టవాన్ | కిం బహునా, సర్వేఽపి తే వానరా వివిధాయుధ-లగుడ-పాషాణాదిభిర్వ్యాపాదితాః ఇతి |

అథ సోఽపి వానర-యూథపస్తం పుత్ర-పౌత్ర-భ్రాతృ-సుత-భాగినేయాది-సంక్షయం జ్ఞాత్వా విషాదముపగతః | సంత్యక్తాహార-క్రియో వనాద్వనం పర్యటతి | అచింతయచ్చ-కథమహం తస్య నృపాపసదయానృణతా-కృత్యేనాపకృత్యం కరిష్యామి | ఉక్తం చ-

మర్షయేద్ధర్షణాం యోఽత్ర వంశజాం పర-నిర్మితాం |
భయాద్వా యది వా కామాత్ స జ్ఞేయః పురుషాధమః || 5.76||

అథ తేన వృద్ధ-వానరేణ కుత్రచిత్ పిపాసాకులేన భ్రమతా పద్మినీ-ఖండ-మండితం సరః సమాసాదితం | తద్యావత్ సూక్ష్మేక్షికయావలోకయతి తావద్వనచర-మనుష్యాణాం పద-పంక్తి-ప్రదేశోఽస్తి న నిష్క్రమణం | తతశ్చింతితం-నూనమత్ర ఆక్రాంతే దుష్ట-గ్రాహేణ భావ్యం | తత్-పద్మినీ-నాలమాదాయ దూరస్థోఽపి జలం పిబామి |

తథానుష్ఠితే తన్-మధ్యాద్రాక్షసో నిష్క్రమ్య రత్న-మాలా-విభూషిత-కంఠస్తమువాచ-భోః ! అత్ర యః సలిలే ప్రవేశం కరోతి స మే భక్ష్యః ఇతి | తన్ నాస్తి ధూర్తతరస్త్వత్-సమోఽన్యో యః పానీయమనేన విధినా పిబతి | తతస్తుష్టోఽహం, ప్రార్థయస్వ హృదయ-వాంఛితం |

కపిరాహ-భోః ! కియతీ మే భక్షణ-శక్తిః ?

స ఆహ-శత-సహస్రాయుత-లక్షాణపి జల-ప్రవిష్టాని భక్షయామి | బాహ్యతః శృగాలోఽపి మాం ధర్షయతి |

వానర ఆహ-అస్తి మే కేనచిద్భూపతినా సహాత్యంతం వైరం | యదేనాం రత్న-మాలాం మే ప్రయచ్ఛసి, తత్ పరివారమపి తం భూపతిం వాక్య-ప్రపంచేన లోభయిత్వాత్ర సరసి ప్రవేశయామి |

సోఽపి శ్రద్ధేయం వచస్తస్య శ్రుత్వా రత్న-మాలాం దత్త్వా ప్రాహ-భో మిత్ర ! యత్ సముచితం భవతి తత్ కర్తవ్యమితి |

వానరోఽపి రత్న-మాలా-విభూషిత-కంఠో వృక్ష-ప్రాసాదేషు పరిభ్రమన్ జనైర్దృష్టః | పృష్టశ్చ-భో యూథప ! భవాన్ ఇయంతం కాలం కుత్ర స్థితః ? భవతా ఈదృగ్రత్న-మాలా కుత్ర లబ్ధా ? దీప్త్యా సూర్యమపి తిరస్కరోతి |

వానరః ప్రాహ-అస్తి కుత్రచిదరణ్యే గుప్తతరం మహత్ సరో ధనద-నిర్మితం | తత్ర సూర్యేఽర్ధోదితే రవి-వారే యః కశ్చిన్ నిమజ్జతి, స ధనద-ప్రసాదాదీదృగ్-రత్న-మాలా-విభూషిత-కంఠో నిఃసరతి |

అథ భూభుజా తదాకర్ణ్య, స వానరః సమాహూతః | పృష్టశ్చ-భో యూథాధిప ! కిం సత్యమేతత్ ? రత్న-మాలా-సనాథం సరోఽస్తి క్వాపి ?

కపిరాహ-స్వామిన్ ! ఏష ప్రత్యక్షతయా మత్-కంఠ-స్థితయా రత్న-మాలయా ప్రత్యయస్తే | తద్యది రత్న-మాలయా ప్రయోజనం తన్ మయా సహ కమపి ప్రేషయ, యేన దర్శయామి |

తచ్ఛ్రుత్వా నృపతిరాహ-యదేవం తదహం సపరిజనః స్వయమేష్యామి, యేన ప్రభూతా రత్న-మాలా ఉత్పద్యతే |

వానర ఆహ-ఏవం క్రియతాం |

తథానుష్ఠితే భూపతినా సహ రత్న-మాలా-లోభేన సర్వే కలత్ర-భృత్యాః ప్రస్థితాః | వానరోఽపి రాజ్ఞా దోలాధిరూఢేన స్వోత్సంగే ఆరోపితః సుఖేన ప్రీతి-పూర్వమానీయతే | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-
తృష్ణే దేవి నమస్తుభ్యం యయా విత్తాన్వితా అపి |
అకృత్యేషు నియోజ్యంతే భ్రామంతే దుర్గమేష్వపి || 5.77||

తథా చ-
ఇచ్ఛతి శతీ సహస్రం సహస్రీ లక్షమీహతే |
లక్షాధిపస్తథా రాజ్యం రాజ్యస్థః స్వర్గమీహతే || 5.78||

జీర్యంతే జీర్యతః కేశాః దంతా జీర్యంతి జీర్యతః |
జీర్యతశ్చక్షుషీ శ్రోత్రే తృష్ణైకా తరుణాయతే || 5.79||

అథ తత్-సరః సమాసాద్య వానరః ప్రత్యూష-సమయే రాజానమువాచ-దేవ ! అత్రార్ధోదితే సూర్యేఽన్తః-ప్రవిష్టానాం సిద్ధిర్భవతి తత్ సర్వోఽపి జన ఏకదైవ ప్రవిశతు | త్వయా పునర్మయా సహ ప్రవేష్టవ్యం, యేన పూర్వ-దృష్ట-స్థానమాసాద్య, ప్రభూతాస్తే రత్న-మాలా దర్శయామి |

అథ ప్రవిష్టాస్తే లోకాః సర్వే భక్షితా రాక్షసేన | అథ తేషు చిరమాణేషు రాజా వానరమాహ-భో యూథాధిప కిమితి చిరాయతే మే పరిజనః ?

తచ్ఛ్రుత్వా వానరః సత్వరం వృక్షమారుహ్య రాజానమువాచ-భో దుష్ట-నరపతే ! రాక్షసేనాంతః-సలిల-స్థితేన భక్షితాస్తే పరిజనః । సాధితం మయా కుల-క్షయజం వైరం, తద్గమ్యతాం । త్వం స్వామీతి మత్వా నాత్ర ప్రవేశితః । ఉక్తం చ-

కృతే ప్రతికృతం కుర్యాద్ధింసితే ప్రతిహింసితం ।
న తత్ర దోషం పశ్యామి యో దుష్టే దుష్టమాచరేత్ ॥ 5.80॥

తత్ త్వయా మమ కుల-క్షయః కృతః మయా పునస్తవ ఇతి ।

అథైతదాకర్ణ్య రాజా కోపావిష్టః పదాతిరేకాకీ యథాయాత-మార్గేణ నిష్క్రాంతః । అథ తస్మిన్ భూపతౌ గతే రాక్షస-స్తృప్తో జలాన్ నిష్క్రమ్య సానందమిదమాహ-

హతః శత్రుః కృతం మిత్రం రత్న-మాలా న హారితా ।
నాలేన పిబతా తోయం భవతా సాధు వానర ॥ 5.81॥

అతోఽహం బ్రవీమి-యో లౌల్యాత్ కురుతే కర్మ ఇతి ।

ఏవముక్త్వా భూయోఽపి స చక్రధరమాహ-భో మిత్ర ! ప్రేషయ మాం, యేన స్వ-గృహం గచ్ఛామి ।

చక్రధర ఆహ-భద్ర ! ఆపదర్థే ధన-మిత్ర-సంగ్రహః క్రియతే । తన్ మామేవంవిధం త్యక్త్వా క్వ యాస్యసి ? ఉక్తం చ-

యస్త్యక్త్వా సాపదం మిత్రం యాతి నిష్ఠురతాం వహన్ ।
కృతఘ్నస్తేన పాపేన నరకే యాతసంశయం ॥ 5.82॥

సువర్ణసిద్ధిరాహ-భోః, సత్యమేతద్యది గమ్య-స్థానే శక్తిర్భవతి । ఏతత్ పునర్మనుష్యాణామగమ్య-స్థానం । నాస్తి కస్యాపి త్వామున్మోచయితుం శక్తిః అపరం యథా యథా చక్ర-భ్రమ-వేదనయా తవ ముఖ-వికారం పశ్యామి తథా తథాహమేతజ్ జానామి యత్ ద్రాగ్గచ్ఛామి మా కశ్చిన్ మమాపనర్థో భవేదితి । యతః-

యాదృశీ వదన-చ్ఛాయా దృశ్యతే తవ వానర ।
వికాలేన గృహీతోఽసి యః పరైతి స జీవతి ॥ 5.83॥

చక్రధర ఆహ-కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా 10 వికాల-వానర-కథా

కస్మింశ్చిన్ నగరే భద్రసేనో నామ రాజా ప్రతివసతి స్మ । తస్య సర్వ-లక్షణ-సంపన్నా రత్నవతీ నామ కన్యాస్తి । తాం కశ్చిద్రాక్షసో జిహీర్షతి । రాత్రావాగత్యోపభుంక్తే, పరం కృత-రక్షోపధానాం తాం హర్తుం న శక్నోతి । సాపి తత్-సమయే రక్షః-సాన్నిధ్యజామవస్థామనుభవతి కంపాదిభిః ।

ఏకమతిక్రామతి కాలే కదాచిత్ స రాక్షసో మధ్య-నిశాయాం గృహ-కోణే స్థితః । సాపి రాజ-కన్యా స్వ-సఖీమువాచ-సఖి ! పశ్యైష వికాలః సమయే నిత్యమేవ మాం కదర్థయతి । అస్తి తస్య దురాత్మనః ప్రతిషేధోపాయః కశ్చిత్ ?

తచ్ఛ్రుత్వా రాక్షసోఽపి వ్యచింతయత్-నూనం యథాహం తథాన్యోఽపి కశ్చిద్వికాల-నామాస్యా హరణాయ నిత్యమేవాగచ్ఛతి । పరం సోఽపేనాం హర్తుం న శక్నోతి । తత్ తావదశ్వ-రూపం కృత్వాశ్వ-మధ్య-గతో నిరీక్షయామి । కిం-రూపః స కిం-ప్రభావశ్చేతి ? ఏవం రాక్షసోఽశ్వ-రూపం కృత్వాశ్వానాం మధ్యే తిష్ఠతి ।

తథానుష్ఠితే నిశీథ-సమయే రాజ-గృహే కశ్చిదశ్వ-చౌరః ప్రవిష్టః । స చ సర్వానశ్వానవలోక్య తం రాక్షసమశ్వతమం విజ్ఞాయాధిరూఢః ।

అత్రాంతరే రాక్షసశ్చింతయామాస-నూనమేష వికాల-నామా మాం చౌరం మత్వా కోపాన్ నిహంతుమాగతః । తత్ కిం కరోమి ? ఏవం చింతయన్ సోఽపి తేన ఖలీనం ముఖే నిధాయ కశాఘాతేన తాడితః । అథాసౌ భయ-త్రస్త-మనాః ప్రధావితుమారబ్ధః ।

చౌరోఽపి దూరం గత్వా ఖలీనాకర్షణేన తం స్థిరం కర్తుమారబ్ధవాన్ । స తు వేగాద్వేగతరం గచ్ఛతి । అథ తం తథాగణిత-ఖలీనాకర్షణం మత్వా చౌరశ్చింతయామాస-అహో నైవం-విధా వాజినో భవంతగణిత-ఖలీనాః । తన్ నూనమనేనాశ్వ-రూపేణ రాక్షసేన భవితవ్యం । యద్యపి కంచిత్ పాంసులం భూమి-దేశమవలోకయామి తదాత్మానం తత్ర పాతయామి । నాన్యథా మే జీవితవ్యమస్తి ।

ఏవం చింతయత ఇష్ట-దేవతాం స్మరతస్తస్య సోఽశ్వో బట-వృక్షస్య తలే నిష్క్రాంతః । చౌరోఽపి బట-ప్రరోహమాసాద్య తత్రైవ విలగ్నః । తతో ద్వావపి తౌ పృథగ్-భూతౌ పరమానంద-భాజౌ జీవిత-విషయే లబ్ధ-ప్రత్యాశౌ సంపన్నౌ ।

అథ తత్ర బటే కశ్చిద్రాక్షస-సుహృద్వానరః స్థిత ఆసీత్ | తేన రాక్షసం త్రస్తమాలోక్య వ్యాహృతం-భో మిత్ర ! కిమేవ అలాయ్యతేఽలీక-భయేన ? తద్భక్ష్యోఽయం మానుషః భక్ష్యతాం |

సోఽపి వానర-వచో నిశమ్య, స్వరూపమాధాయ శంకిత-మనాః స్ఖలిత-గతిర్నివృత్తః | చౌరోఽపి తం వానరాహూతం జ్ఞాత్వా కోపాత్ తస్య లాంగులం లంబమానం ముఖే నిధాయ చర్వితవాన్ |

వానరోఽపి తం రాక్షసాభ్యధికం మన్యమానో భయాన్ న కించిదుక్తవాన్ | కేవలం వ్యథార్తో నిమీలిత-నయనస్తిష్ఠతి | రాక్షసోఽపి తం తథా-భూతమవలోక్య శ్లోకమేనమపఠత్-

యాదృశీ వచన-చ్ఛాయా దృశ్యతే తవ వానర |
వికాలేన గృహీతోఽసి యః పరైతి స జీవతి || 5.84||

ఇతుక్త్వా ప్రణష్టశ్చ | తత్ ప్రేషయ మాం యేన గృహం గచ్ఛామి | త్వం పునరనుభుంక్ష్వాత్ర స్థిత ఏవ లోభ-వృక్ష-ఫలం |

చక్రధర ఆహ-భోః అకారణమేతత్ | దైవ-వశాత్ సంపద్యతే నృణాం శుభాశుభం | ఉక్తం చ-

దుర్గస్త్రికూటః పరిఖా సముద్రో
రక్షాంసి యోధా ధనదాచ్చ విత్తం |
శాస్త్రం చ యస్యోశనసా ప్రణీతం
స రావణో దైవ-వశాద్విపన్నః || 5.85||

తథా చ-
అంధకః కుబ్జకశ్చైవ త్రిస్తనీ రాజ-కన్యకా |
త్రయోఽపన్యాయతః సిద్ధాః సమ్ముఖే కర్మణి స్థితే || 5.86||

సువర్ణ-సిద్ధిః ప్రాహ-కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా 11 అంధక-కుబ్జక-త్రిస్తనీ-కథా

అస్త్ర ధరా-తల ఉత్తరా-పథే మధు-పురం నామ నగరం | తత్ర మధుసేనా నామ రాజా బభూవ | తస్య కదాచిద్విషయ-సుఖమనుభవతస్త్రిస్తనీ కన్యా బభూవ | అథ తాం త్రస్తనీం జాతాం శ్రుత్వా స రాజా కంచుకినః ప్రోవాచ, యద్భోస్త్యజ్యతామియం త్రస్తనీ గత్వా దూరేఽరణ్యే యథా కశ్చిన్ న జానాతి |

తచ్ఛ్రుత్వా కంచుకినః ప్రోచుః-మహారాజ జ్ఞాయతే యదనిష్ట-కారిణీ త్రిస్తనీ కన్యా భవతి | తథాపి బ్రాహ్మణమాహూయ ప్రష్టవ్యాః, యేన లోక-ద్వయం న విరుధ్యతే, యతః-
యః సతతం పరిపృచ్ఛతి శృణోతి సంధారయతనిశం |
తస్య దివాకర-కిరణైర్నలినీవ వివర్ధతే బుద్ధిః || 5.87||

తథా చ-
పృచ్ఛకేన సదా భావ్యం పురుషేణ విజానతా |
రాక్షసేంద్ర-గృహీతోఽపి ప్రశ్నాన్ ముక్తో ద్విజః పురా || 5.88||

రాజా ఆహ--కథమేతత్ ?

తే ప్రోచుః-

కథా 12 చండకర్మ-నామ-రాక్షస-కథా

దేవ ! కస్మింశ్చిద్వనోద్దేశే చండకర్మా నామ రాక్షసః ప్రతివసతి స్మ | ఏకదా తేన భ్రమతాటవ్యాం కశ్చిద్బ్రాహ్మణః సమాసాదితః | తతస్తస్య స్కంధమారుహ్య ప్రోవాచ-భో అగ్రేసరో గమ్యతాం |

బ్రాహ్మణోఽపి భయ-త్రస్త-మనాస్తమాదాయ ప్రస్థితః | అథ తస్య కమలోదర-కోమలౌ పాదౌ దృష్ట్వా బ్రాహ్మణో రాక్షసమపృచ్ఛత్-భోః ! కిమేవం-విధౌ తే పాదావతికోమలౌ ?

రాక్షస ఆహ-భోః ! వ్రతమస్తి, నాహమార్ద్ర-పాదో భూమిం స్పృశామి |

తతస్తచ్ఛ్రుత్వాత్మనో మోక్షోపాయం చింతయంస్తత్-సరః ప్రాప్తః | తతో రాక్షసేనాభిహితం-భోః ! యావదహం స్నానం కృత్వా దేవతార్చన-విధిం విధాయాగచ్ఛామి తావత్ త్వయాతః స్థానాదన్యత్ర న గంతవ్యం |

తథానుష్ఠితే దివ్జశ్చింతయామాస-నూనం దేవతార్చన-విధేరూర్ధ్వం మామేష భక్షయిష్యతి | తద్ద్రుతతరం గచ్ఛామి, యేనైష ఆర్ద్ర-పాదో న మమ పృష్ఠమేష్యతి |

తథానుష్ఠితే రాక్షసో వ్రత-భంగ-భయాత్ తస్య పృష్ఠం న గతః | అతోఽహం బ్రవీమి-పృచ్ఛకేన సదా భావ్యమితి |

అథ తేభ్యస్తచ్ఛ్రుత్వా-రాజా ద్విజాన్ ఆహూయ ప్రోవాచ-భో బ్రాహ్మణాః ! త్రిస్తనీ మే కన్యా సముత్పన్నా, తత్ కిం తస్యాః ప్రతివిధానమస్తి, న వా ?

హీనాంగీ వాధికాంగీ వా యా భవేత్ కన్యకా నృణాం |
భర్తుః స్యాత్ సా వినాశాయ స్వ-శీల-నిధనాయ చ || 5.89||

యా పునస్త్రిస్తనీ కన్యా యాతి లోచన-గోచరం |
పితరం నాశతేవ సా ద్రుతం నాత్ర సంశయః || 5.90||

తస్మాదస్యా దర్శనం పరిహరతు దేవః | తథా యది కశ్చిదుద్వాహయతి, తదేనాం తస్మై దత్త్వా, దేశ-త్యాగేన స నియోజయితవ్యః ఇతి | ఏవం-కృతే లోక-ద్వయావిరుద్ధతా భవతి |

అథ తేషాం తద్వచనమాకర్ణ్య స రాజా పటహ-శబ్దేన సర్వత్ర ఘోషణామాజ్ఞాపయామాస-అహో ! త్రిస్తనీం రాజకన్యాం యః కశ్చిదుద్వాహయతి స సువర్ణ-లక్షమాప్నోతి దేశ-త్యాగం చ |

ఏవం తస్యామాఘోషణాయాం క్రియమాణాయాం మహాన్ కాలో వ్యతీతః | న కశ్చిత్ తాం ప్రతిగృహ్ణాతి | సాపి యౌవనోన్ముఖీ సంజాతా సుగుప్త-స్థాన-స్థితా యత్నేన రక్ష్యమాణా తిష్ఠతి |

అత్ర తత్రైవ నగరే కశ్చిదంధస్తిష్ఠతి | తస్య చ మంథరక-నామా కుబ్జోఽగ్రేసరో యష్టి-గ్రాహీ | తాభ్యాం తం పటహ-శబ్దమాకర్ణ్య, మిథో మంత్రితం-స్పృశ్యతేఽయం పటహః | యది కథమపి దైవాత్ కన్యా లభ్యతే | సువర్ణ-ప్రాప్తిశ్చ భవతి, తథా సుఖేన సువర్ణ-ప్రాప్త్యా కాలో వ్రజతి | అథ యది తస్య దోషతో మృత్యుర్భవతి | తదా దారిద్ర్యోపాత్తస్యాస్య క్లేశస్య పర్యంతో భవతి | ఉక్తం చ-

లజ్జా స్నేహః స్వర-మధురతా బుద్ధయో యౌవన-శ్రీః
కాంతాసంగః స్వజన-మమతా దుఃఖ-హానిర్విలాసః |

ధర్మః శాస్త్రం సుర-గురు-మతిః శౌచమాచార-చింతా
పూర్ణే సర్వే జఠర-పిఠరే ప్రాణినాం సంభవంతి || 5.91||

ఏవముక్త్వాంధేన గత్వా, స పటహః స్పృష్టః | ఉక్తం చ-భోః ! అహం తాం కన్యాముద్వాహయామి, యది రాజా మే ప్రయచ్ఛతి |

తతస్తై రాజ-పురుషైర్గత్వా రాజ్ఞే నివేదితం-దేవ ! అంధేన కేనచిత్ పటహః స్పృష్టః | తదత్ర విషయే దేవః ప్రమాణం |

రాజా ప్రాహ-

అంధో వా వధిరో వాథ కుష్ఠీ వాపంత్యజోఽపి వా |
పరిగృహ్ణాతు తాం కన్యాం సలక్షాం స్యాద్విదేశగః || 5.92||

అథ రాజాదేశాత్ తై రాజ-పురుషైస్తం నదీ-తీరే నీత్వా సువర్ణ-లక్షేణ సమం వివాహ-విధినా త్రిస్తనీం తస్మై దత్త్వా, జల-యానే నిధాయ కైవర్తాః ప్రోక్తాః-భో ! దేశాంతరం నీత్వా కస్మింశ్చిదధిష్ఠానేఽన్ధః సపత్నీకః | కుబ్జకేన సహ మోచనీయః |

తథానుష్ఠితే విదేశమాసాద్య కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే కైవర్త-దర్శితే త్రయోఽపి మూల్యేన గృహం ప్రాప్తాః సుఖేన కాలం నయంతి స్మ | కేవలమంధః పర్యంకే సుప్తస్తిష్ఠతి, గృహ-వ్యాపారం మంథరకః కరోతి | ఏవం గచ్ఛతా కాలేన త్రిస్తన్యా కుబ్జకేన సహ వికృతిః సమపద్యత | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

యది స్యాచ్ఛీ-తలో వహ్నిశ్చంద్రమా దహనాత్మకః |
సుస్వాదః సాగరః స్త్రీణాం తత్-సతీస్త్వం ప్రజాయతే || 5.93||

అథాన్యేద్యుస్త్రిస్తన్యా మంథరకోఽభిహితః-భోః సుభగ ! యదేషోఽన్ధః కథంచిత్ వ్యాపాద్యతే, తదావయోః సుఖేన కాలో యాతి | తదన్విష్యతాం కుత్రచిద్విషం, యేనాస్మై తత్ ప్రదాయ సుఖినీ భవామి |

అన్యదా కుబ్జకేన పరిభ్రమతా మృతః కృష్ణసర్పః ప్రాప్తః | తం గృహీత్వా ప్రహృష్ట-మనా గృహమభ్యేత్య తామాహ-సుభగే ! లబ్ధోఽయం కృష్ణ-సర్పః | తదేనం ఖండశః కృత్వా ప్రభూత-శుంఠ్యాదిభిః సంస్కార్యాస్మై వికల-నేత్రాయ మత్స్యామిషం భణిత్వా ప్రయచ్ఛ యేన ద్రాగ్వినశ్యతి | యతోఽస్య మత్స్యామిషం సదా ప్రియం | ఏవముక్త్వా మంథరకో బహిర్గతః |

సాపి ప్రదీప్తే వహ్నౌ కృష్ణ-సర్పం ఖండశః కృత్వా తక్ర-స్థాల్యామాధాయ గృహ-వ్యాపారాకులా తం వికలాక్షం సప్రశ్రయమువాచ-ఆర్య-పుత్ర ! తవాభీష్టం మత్స్య-మాంసం సమానీతం | యతస్త్వం సదైవ తత్ పృచ్ఛసి | తే చ మత్స్యా వహ్నౌ పావనాయ తిష్ఠంతి | తద్యావదహం గృహ-కృత్యం కరోమి, తావత్ త్వం దర్వీమాదాయ క్షణమేకం తాన్ ప్రచాలయ |

సోఽపి తదాకర్ణ్య హృష్ట-మనాః సృక్కణీ పరిలిహన్ ద్రుతముత్థాయ దర్వీమాదాయ ప్రమథితుమారబ్ధః | అథ తస్య మత్స్యాన్ మథ్నతో విష-గర్భ-బాష్పేణ సంస్పృష్టం నీల-పటలం చక్షుర్భ్యామగలత్ | అసావపంధస్తం బహు-గుణం మన్యమానో విశేషాన్ నేత్రాభ్యాం బాష్ప-గ్రహణమకరోత్ |

తతో లబ్ధ-దృష్టిర్జాతో యావత్ పశ్యతి, తావత్ తక్ర-మధ్యే కృష్ణ-సర్ప-ఖండాని కేవలానేవావలోకయతి | తతో వ్యచింతయత్-అహో, కిమేతత్ ? మమ మత్స్యామిషం కథితమాసీదనయా | ఏతాని తు కృష్ణ-సర్ప-ఖండాని | తత్ తావద్విజానామి సమ్యక్ త్రిస్తన్యాశ్చేష్టితం | కిం మమ వధోపాయ-క్రమః కుబ్జస్య వా ? ఉతాహో అన్యస్య వా కస్యచిత్ ? ఏవం విచింత్య స్వాకారం గూహయన్నంధవత్ కర్మ కరోతి యథా పురా |

అత్రాంతరే కుబ్జః సమాగత్య నిఃశంకతయాలింగన-చుంబనాదిభిస్త్రిస్తనీం సేవితుముపచక్రమే | సోఽపంధస్తమవలోకయన్నపి యావన్ న కించిచ్ఛస్త్రం పశ్యతి, తావత్ కోప-వ్యాకుల-మనాః పూర్వవచ్ఛయనం గత్వా కుబ్జం చరణాభ్యాం సంగృహ్య సామర్థ్యాత్ స్వ-మస్తకోపరి భ్రామయిత్వా త్రిస్తనీం హృదయే వ్యతాడయత్ |

అథ కుబ్జ-ప్రహారేణ తస్యాస్తృతీయః స్తన ఉరసి ప్రవిష్టః | తథా బలాన్ మస్తకోపరి భ్రమణేన కుబ్జః ప్రాంజలతాం గతః |

అతోఽహం బ్రవీమి-అంధకః కుబ్జకశ్చైవ (84) ఇతి |

సువర్ణసిద్ధిరాహ-భోః సత్యమేతత్ | దైవానుకూలతయా సర్వం కల్యాణం సంపద్యతే | తథాపి పురుషేణ సతాం వచనం కార్యం | పునరేవమేవ వర్తితవ్యం | అథ ఏవమేవ యో వర్తతే, స త్వమివ వినశ్యతి | తథా చ-

ఏకోదరాః పృథగ్గ్రీవా అన్యాన్య-ఫల-భక్షిణః |
అసంహతా వినశ్యంతి భారుండా ఇవ పక్షిణః || 5.94||

చక్రధర ఆహ-కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా 13 భారుండ-పక్షి-కథా

కస్మింశ్చిత్ సరోవరే భారుండ-నామా పక్షీ ఏకోదరః పృథగ్-గ్రీవః ప్రతివసతి స్మ | తేన చ సముద్ర-తీరే పరిభ్రమతా కంచిత్ ఫలమమృత-కల్పం తరంగ-క్షిప్తం సంప్రాప్తం | సోఽపి భక్షయన్న్ ఇదమాహ-అహో ! బహూని మయామృత-ప్రాయాణి సముద్ర-కల్లోలాహృతాని ఫలాని భక్షితాని | పరమపూర్వోఽస్యాస్వాదః | తత్ కిం పారిజాత-హరిచందన-తరు-సంభవం ? కిం వా, కించిదమృత-మయ-ఫలమిదమవ్యక్తేనాపి విధినాపాతితం |

ఏవం తస్య బ్రువతో ద్వితీయ-ముఖేనాభిహితం-భో, యదేవం తన్ మమాపి స్తోకం ప్రయచ్ఛ, యేనాహమపి జిహ్వా-సౌఖ్యమనుభవామి |

తతో విహస్య ప్రథమ-వక్త్రేణాభిహితమావయోస్తావదేకముదరం | ఏకా తృప్తిశ్చ భవతి | తతః కిం పృథగ్భక్షితేన ? వరమనేన శేషేణ ప్రియా తోష్యతే |

ఏవమభిధాయ తేన శేషం భారుండ్యాః ప్రదత్తం | సాపి తదాస్వాద్య ప్రహృష్టతమాలింగన-చుంబన-సంభావనాద్యనేక-చాటు-పరా చ బభూవ | ద్వితీయం ముఖం తద్దినాదేవ ప్రభృతి సోద్వేగం సవిషాదం చ తిష్ఠతి |

అథాన్యేద్యుర్ద్వితీయ-ముఖేన విష-ఫలం ప్రాప్తం | తద్దృష్ట్వాపరమాహ-భో నిస్త్రింశ ! పురుషాధమ ! నిరపేక్ష ! మయా విష-ఫలమాసాదితం | తత్ తవాపమానాద్భక్షయామి |

అపరేణాభిహితం-మూర్ఖ ! మా మైవం కురు | ఏవం కృతే ద్వయోరపి వినాశో భవిష్యతి | అథైవం వదతా తేనాపమానేన తత్ ఫలం భక్షితం | కిం బహునా, ద్వావపి వినష్టౌ |

అతోఽహం బ్రవీమి-ఏకోదరాః పృథగ్-గ్రీవాః (92) ఇతి |

చక్రధర ఆహ-సత్యమేతత్ | తద్గచ్ఛ గృహం | పరమేకాకినా న గంతవ్యం | ఉక్తం చ-

ఏకః స్వాదు న భుంజీత ఏకశ్చార్థాన్ న చింతయేత్ |
ఏకో న గచ్ఛేదధ్వానం నైకః సుప్తేషు జాగృయాత్ || 5.95||

అపి చ-
అపి కాపురుషో మార్గే ద్వితీయః క్షేమ-కారకః |
కర్కటేన ద్వితీయేన జీవితం పరిరక్షితం || 5.96||

సువర్ణ-సిద్ధిః ప్రాహ-కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా 14 బ్రాహ్మణ-కర్కటక-కథా

కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే బ్రహ్మదత్త-నామా బ్రాహ్మణః ప్రతివసతి స్మ | స చ ప్రయోజన-వశాద్గ్రామం ప్రస్థితః స్వ-మాత్రాభిహితః, యద్వత్స ! కథమేకాకీ వ్రజసి ? తదన్విష్యతాం కశ్చిద్ద్వితీయః సహాయః |

స ఆహ-అంబ ! మా భైషీః | నిరుపద్రవోఽయం మార్గః | కార్య-వశాదేకాకీ గమిష్యామి |

అథ తస్య తం నిశ్చయం జ్ఞాత్వా సమీపస్థ-వాప్యాః సకాశాత్ కర్కటమాదాయ మాత్రాభిహితం-వత్స, అవశ్యం యది గంతవ్యం | తదేష కర్కటోఽపి సహాయో భవతు | తదేనం గృహీత్వా గచ్ఛ |

సోఽపి మాతుర్వచనాదుభాభ్యాం పాణిభ్యాం న సంగృహ్య కర్పూర-పుటికా-మధ్యే నిధాయ, పాత్ర-మధ్యే సంస్థాప్య శీఘ్రం ప్రస్థితః |

అథ గచ్ఛన్ గ్రీష్మోష్మణా సంతప్తః కంచిన్ మార్గస్థం వృక్షమాసాద్య, తత్రైవ ప్రసుప్తః | అత్రాంతరే వృక్ష-కోటరాన్ నిర్గత్య సర్పస్తత్-సమీపమాగతః | స చాభ్యంతర-గతాం కర్పూర-పుటికామతిలౌల్యాదభక్షయత్ | సోఽపి కర్కటస్తత్రైవ స్థితః సన్ సర్ప-ప్రాణానపాహరత | బ్రాహ్మణోఽపి యావత్ ప్రబుద్ధః పశ్యతి, తావత్ సమీపే మృత-కృష్ణ-సర్పో నిజ-పార్శ్వే కర్పూర-పుటికోపరి స్థితస్తిష్ఠతి | తం దృష్ట్వా వ్యచింతయత్-కర్కటేనాయం హతః ఇతి | ప్రసన్నో భూత్వాబ్రవీచ్చ-భోః ! సత్యమభిహితం మమ మాత్రా యత్ పురుషేణ కోఽపి సహాయః కార్యః | నైకాకినా గంతవ్యం | యతో మయా శ్రద్ధా-పూరిత-చేతసా తద్వచనమనుష్ఠితం తేనాహం కర్కటేన సర్ప-వ్యాపాదనాద్రక్షితః | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

క్షీణః శ్రయతి శశీ రవిం బుద్ధో వర్ధయతి పయసాం నాథం ।
అన్యే విపది సహాయా ధనినాం శ్రియమనుభవంతన్యే ॥ 5.97॥

మంత్రే తీర్థే ద్విజే దేవే దైవజ్ఞే భేషజే గురౌ ।
యాదృశీ భావనా యస్య సిద్ధిర్భవతి తాదృశీ ॥ 5.98॥

ఏవం శ్రుత్వా సువర్ణసిద్ధిస్తమనుజ్ఞాప్య స్వగృహం ప్రతి నివృత్తః ।

ఇతి శ్రీ-విష్ణు-శర్మ-విరచితే పంచతంత్రే అపరీక్షిత-కారకం నామ పంచమం తంత్రం సమాప్తం॥